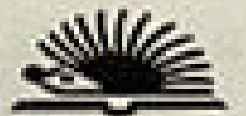
Yakup Kadri Karaosmanoğlu

BÜTÜN ESERLERİ 1

Yaban

roman

İletişim

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

HAYATI

Yakup Kadri, 17. yüzyılın sonlarından başlayarak Saruhan Vilayeti denilen Aydın ve Manisa bölgesinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülalesindendir. Mısır'da İbrahim Paşa konağına yerleşen ve orada İkbal Hanımla evlenen Kadri Beyin oğludur. 27 Mart 1889'da Kahire'de doğdu.

İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine altı yaşındayken ailesi ile birlikte Manisa'ya geldi. İlköğrenimine Fevziye Mekteb-i İptidaisinde başladı.

İki yıl sonra da İzmir idadisine gönderildi (1903). Şahabettin Süleyman'la arkadaşlığı buradan gelir. Ama öğrenimini tamamlayamaz. Babası daha o öğrenime başlamadan ölmüş, İkbal Hanımın satılacak mücevherleri kalmamıştır.

Aile yeniden Mısır'a dönünce İskenderiye'deki Freres'ler Fansız okuluna girdi. Burada bir yıl okudu. İdadi özlemi onu İzmir'e çektiyse de, tatilini geçirmek üzere geldiği Mısır'da (1906) Jön Türk'lerle tanıştı.

İzmir'e dönmekten vazgeçti. Sınava yeniden girdiği Freres'ler okulunda iki yıl sonra bakaloryasını vererek ortaöğrenimini tamamladı.

1908'de ailece yurda döndüler. İstanbul'a yerleştiler. Yakup Kadri Mekteb-i Hukuk'a girdi. Ama bitirmeden, üçüncü sınıftan ayrıldı. Bu arada İbsen'den esinlenerek yazdığı Nirvana adlı tek perdelik oyunu yayımlanmış; arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın aracılığıyla Fecr-i Ati topluluğuna katılmıştır. Bir yandan Fecr-i Aticilere

yönelik eleştirilere cevap vermekte, bir yandan da Servet-i Fünun'da küçük hikayeler yayımlamaktadır. Mensur şiirleri de bu ilk döneminin ürünleridir.

1912'de tüberküloza yakalandığını öğrenir. Ama ancak 1916'da tedavi için İsviçre'ye gidebilecek, üç buçuk yıl orada kalacaktır.

Bektaşilikle ilgisi de bu yıllarda, İsviçre'ye gitmeden öncedir. O sıralar Paris'ten yeni dönmüş olan Yahya Kemal'in de etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını savunmaya başlamıştı.

Ayrıca Doğu mitolojisiyle de ilgileniyor, bir mistisizme yöneliyordu. Bu eğilim onu Bektaşi tekkesine itti. Nur Baba romanını yazdı gözlemlerinden yararlanarak. Ama hem karşılaşacağı tepkiler, hem İsviçre'ye gidişi romanın yayınlanmasını engelledi.

1913'te ilk hikaye kitabını çıkarır: Bir Serencam. Ama önce Balkan, ardından da 1.Dünya Savaşları, bu savaşlarla gelen yıkım,

Yakup Kadri'de bir değişime yol açacak, sanatın şahsi ve muhterem olduğu düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşacaktır. Mondros Antlaşmasından sonra onu İkdam yazarı olarak görürüz (1919).

Güncel olayları izleyen, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir gazetecidir artık. Hikayeleri de Milli Mücadele ile ilgilidir. Daha sonra o günlerin ürünü olan makalelerini Ergenekon'da toplayacaktır.

1921'de Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçti. Görevli olarak Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir, Sakarya yörelerini dolaştı. Önce Mardin (1923-31), sonra Manisa milletvekili oldu (1931-34).

Evliliği de bu dönemdedir. Mutasarrıf Asaf Bey'in kızı, Burhan Asaf

Belge'nin kızkardeşi Leman Hanımla evlenmiş (11 Ekim 1923); yine bu dönemde

Kiralık Konak, Nur Baba adlı romanlarını yayımlamış. Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde makaleler yazmış (1923-25), tedavi için ikinci kez gittiği (1926) İsviçre'den Alp Dağlarından başlığıyla izlenimlerini kaleme almıştır. 1932 yılı ise Yakup Kadri için ayrı bir önem taşır. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya

Aydemir'le birlikte Kadro dergisini çıkarırlar. Büyük yankı uyandıran ve tartışmalara yol açan romanı Yaban da aynı yıl yayımlanır.

Başlangıçta ilgiyle karşılanan Kadro'da savunulan düşünceler zararlı bulunarak derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri Tiran elçiliğine atanınca (1934) dergi de kapanır. Bunu Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942) elçilikleri izler. Tahran elçiliğinden sonra (1949-51) emekli oluncaya kadar kalacağı Bern elçiliğine yeniden getirilecektir. Zoraki Diplomat adlı anıları bu yılların ürünüdür.

1955'te emekli olunca yurda dönerek çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961'de Manisa milletvekili oldu. 1957'de de Ulus gazetesinin başyazarlığını yüklenmişti. 1962'de Atatürk ilkelerine ters düşüldüğünü ileri sürerek CHP'den istifa etti. 1965'ten sonra ise politikadan çekildi. Son görevi Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığıydı. 13 Aralık 1974'te Ankara'da öldü. İstanbul'da, Beşiktaş'ta Yahya Efendi mezarlığında annesinin yanında yatmaktadır.

ESERLERİ

Hikaye: Bir Serencam (1913), Rahmet (1923), Milli Savaş Hikayeleri (1947).

Roman: Kiralık Konak (1922), Nur Baba (1922), Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir Sürgün (1937), Panorama (2 cilt, 1953-54), Hep O Şarkı (1956).

Mensur Şiirler: Erenlerin Bağından (1922), Okun Ucundan (1940).

Anı: Zoraki Diplomat (1955), Anamın Kitabı (1957), Vatan Yolunda (1958), Politikada 45 Yıl (1968), Gençlik ve Edebiyat Hatıraları (1969).

Monografi: Ahmet Haşim (1934), Atatürk (1946).

Çeşitli Makaleleri: İzmir'den Bursa'ya (H. Edip, F. Rıfkı, M. Asım ile, 1922), Kadınlık ve Kadınlarımız (1923), Seçme Yazılar (F. Rıfkı,

R. Eşref ile, 1928), Ergenekon (2 cilt, 1929), Alp Dağlarından ve Miss Chalfrin'in Albümünden (1942).

Tiyatro Eserleri: Nirvana (1909), Veda (1909), Sağanak (1929),

Mağara (1934).

YABAN ÜZERİNE

Yaban gerek Yakup Kadri'nin romanları içinde, gerekse Türk Edebiyatı tarihi açısından ayrı bir önem taşır. Yayımlandığı yıldan bu yana da en çok tartışılan, yazarını ölmezleştiren romanların başında gelir. Bu, hem Türkiye tarihinin belli bir dönemine tanıklık etmesinden, hem de bir tez romanı olmasındandır. Nitekim, ne zaman halk-aydın kopukluğundan söz edilse akla hemen Yaban gelecektir.

1932'de yayımlandığında, Nabizade Nazım'ın Karabibik'i (1890) ile Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa'sından (1910) sonra köylü ve köylüyü konu alan, dönemin gerçekçilik anlayışına uygun üçüncü romandır. Ama ilk ikisinden farklı olarak konuyu tarihsel ve toplumsal bir sorun biçiminde gündeme getirir. Başından beri Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen, saygınlığını koruyan, romancılığını kanıtlamış bir yazarın ürünü olduğu için övgüyle karşılanır. Getirdiği eleştirideki doğruluk vurgulanır. Ama çok geçmeden Türk köylüsünü yanlış tanıttığı, gerçekleri çarpıttığı öne sürülecektir. Bu yargı aradan on yıl geçtikten sonra geçersizleşir. Yaban 1942'de açılan CHP Roman Mükafatı'nda, yayımlandıktan on yıl sonra Sinekli Bakkal'ın ardından ikinci gelir.

Yaban'ın, Yakup Kadri'nin romancılığında köye, köylüye yönelik tek eseri olduğu söylenir. Konusu açısından düşünüldüğünde belki doğrudur bu yargı. Ama Yaban'ı sanatçının romanlarının oluşturduğu bütünden ayrı düşünmek zordur. Niyazi Akı, romanları üzerinde dururken,

-Başta, eserini bir cemiyetin panoraması saydıracak genişlik gelir- der ki, bu düşüncesi doğrudur. Yine Akı'nın söyleyişiyle, -Romanlarından ikisine verdigi Panorama adı, Panoramalardan önce yazılanları da içine alacak

kadar şümullüdür. Bir Sürgün, Kiralık Konak, Nur Baba, Hüküm Gecesi, Sodom ve Gomore, Yaban ve Ankara, cemiyetimizin son yetmiş küsur yıllık hayatına dair yazılmış geniş bir Panorama'nın parçaları sayılabilir.

Yaban'da zaman olarak 1.Dünya Savaşı'nın bitiminden Sakarya zaferinin kazanılışına kadar olan süre alınır. Savaşta bir kolunu kaybetmiş İhtiyat Zabiti Ahmet Celal'in kişiliğinde tanırız yenilgiyi.

Mekansa, adı verilmemekle birlikte, -Haymana ovasının ortasında, Porsuk Çayı dolaylarında bir köydür. Anlatım biçimi olarak da anı türü seçilmiştir.

Bu saptama, Yaban'a açıklayıcı ipuçlarını getirir. Milli Mücadeleyi konu alan romanda, köyün ve köylünün durumu, Kurtuluş Savaşı'ndaki tavrı Ahmet Celal'in gözüyle verilir. Yine onun köylülerle ilişkisi halk aydın kopukluğu biçiminde belirir.

Köylülere göre bir yabandır Ahmet Celal. Konuşması, tavırları, giyimi, düşünceleri, duyarlığıyla onların dünyalarının dışındadır. Kafasındaki, benliğindeki acılardan kurtulmak için eski neferi Mehmet Ali'nin köyüne gelmiş, köylülerin arasına karışarak, kendini doğaya bırakarak yenilenmeyi ummuştur. Ama çok geçmeden yabanlığının bir yazgı olduğunu farkeder: Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim? Soru budur işte: Dış cephem değişmiş neye yarar? Sorun da şu: Ben asıl bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yuğrula yuğrula adeta sınai, adeta kimyevi bir şey halini almışım. Böylece toplumsal bir boyuta yerleştirir konuyu Yakup Kadri. Tarihsel oluşumu açısından Türkiye'nin aydın sınıfı'dır yargıladığı. Ahmet Celal, salt bir roman kahramanı değil, bir prototiptir.

Sonunda dayanamaz, roman tekniğine göre yapılmaması icabeden tiradlardan birine başlar.

Yakup Kadri, Yaban'la gerçekdışı, bir düş ülkesi görünümündeki köy edebiyatını yıkmıştır. Çirkin, kısır bir doğa, pis bir çevre; illetli, sakat insanlar, cehalet, kör inançlar, içgüdülerin yön verdiği bir yaşama biçimi...

çizilen tablonun renkleri bunlardır. Savaş sanki bu insanların dışında olup bitmektedir. Askere çağrılma korkusu dışında ilgilenmezler savaşla. Milli Mücadele'ye karşı köylülerin tavrıyla Ahmet Celal'in tavrı birbirinin tam karşıtıdır. Bozgundan sonra geri çekilen düşman askerlerinin yaptıkları zulüm bile tepkiye yol açmaz. Tevekkülle kabullenilir. Bir kolunu onlar için veren Ahmet Celal ise deliye dönecektir.

Ama onu acıya salan bu durum kendi eseridir. Anadolu halkını, hayvani duyguların, cehaletin ve yoksulluğun ve kıtlığın elinde bırakmıştır.

Ne ektin ki, ne biçeceksin? diye sorar Ahmet Celal Türk aydınına.

Romanın bir başka bölümünde, Ahmet Celal'in eski neferi Mehmet Ali'den söz edilirken sorun daha kapsamlı bir biçimde konulacaktır. Burada Yakup Kadri'nin kişilerini ele alışının doğruluğu üzerinde de durmak gerekir. İnsanın çevreyle ilişkisinin önemini kavramış bir romancıdır karşımızdaki. Ahmet Celal, köye geldikleri günden beri başka bir Mehmet Ali'nin varlığıyla tanışır. Eski neferi değildir bu. Asker olmazdan önceki haline dönmüştür Mehmet Ali.

Ona göre geriye doğru bir gelişmedir söz konusu olan. Bu gözlem Ahmet Celal'i şu doğruyu saptamaya götürecektir: Talim, terbiye, iyi misal, bunların hepsi geçici şeylerdir. Ve çevre değiştirmedikçe, insanın gelişmesine imkan yoktur. Bu küçük mülahazadan Türkiye'deki yenilik ve garpçılık hareketlerinin, neden başarısızlığa uğradığı sorununa kadar çıkabiliriz. Bu düşünce yukardaki alıntılarla birleştirilirse, Yaban'da işlenen tezin yüzeysel bir halk-aydın çatışması olmadığı, romancının bu çatışmaya, bu kopukluğa yol açan temeldeki soruna dikkati çektiği görülür.

Yalnız biçimsel gibi görünen, ama aslında Yakup Kadri'nin düşüncelerindeki gelişimi gösteren bir ayrıntıdan da söz etmem gerek.

İlk baskılarda, yukarda altını çizdiğim değiştirmek kelimesi, değişmeyince biçimindedir. Cümle tıpkısı tıpkına şöyle: Ve muhit değişmeyince, ferdin değişmesine imkan yoktur. Burada çevrenin, çok açık olmasa da, kişinin iradesi dışında değişmesi söz konusudur. Oysa ikinci cümlede, sonradan yapılan bir degişiklikle, değişme olgusu kişinin iradesine bağlanmıştır.

Yaban'ın, döneminin gerçekçilik anlayışına uygun bir roman olduğunu söylemiştik. Bu gerçekçiliğin, Zola ve Balzac etkisi taşıdığı, giderek Yakup Kadri'nin, Toprak ve Köylüler romanlarından esinlendiği de öne sürülmüştür. Gerçekten de Yaban'la söz konusu romanlar arasında kimi benzerlikler bulmak mümkündür. Yaban'ın özellikle köylü kişilerinin sergilenişinde natüralizmin izleri de görülür. Ama bu, birçok roman için de öne sürülebilecek teknik bir ayrıntıdır. Roman yazarının eğitimine, düşünce birikimine bağlıdır, giderek kültürel bir ortamın sonucudur. Böyle olduğu için de doğaldır. Önemli olan romanda kullanılan malzeme ve malzemeyle verilen biçimdir. Konuya bu açıdan bakılırsa, Yaban'ın yerli ve ulusal nitelikler taşıdığı görülür. Psikolojiye girildiği zaman bile evrensel boyutlara ulaşıldığı söylenemez. Yaban'ın eskimeyişinin, okunurluluğunun sırrı da buradadır. Köyü ve köylüyü anlatan ilk gerçekçi Türk romanlarından biri olarak değil, ilk yerli romanlardan biri olarak önem taşır.

Bunda gözlemin ve gözlenen gerçek üzerinde kafa yoruşun payı büyüktür. Biliyoruz ki, Yaban, yazarının 1921'de çıktığı bir gezinin ürünüdür. Ayrıca romanın sonuna eklediğimiz yazılarda da görüleceği gibi (özellikle Niyazi Akı) düşünsel bir hazırlığın sonucudur.

Bu kadar da değil. Yakup Kadri kişilerini verirken kaba bir tasvire girmez. Ayrıntılar titizlikle seçilmiş, anlatılan kişiyi yansıtacak en tipik çizgiler kalınlaştırılmıştır. Kişilerinin dış görünümüyle ilgili ayrıntılardan çok, kişiliklerinin, benliklerinin dışa vurumu olan davranışlar belirginleştirilmiştir.

Romanın, Ahmet Celal'in anıları biçiminde yazılmış olması, özbiçim uyumunda başarıyı sağlar. Konuşan Yakup Kadri'dir, biliriz.

Ama Ahmet Celal adının ardına gizlenmesi anlatım biçiminden dolayı batmaz.

Tersine işini kolaylaştırır bile. Bir yaban'ın gözlemleri, izlenimleri, düşünceleri, duyularıdır bunlar. Elbette bölük pörçük olacaklardır. Ama bu parçalarla yavaş yavaş bir bütün oluşturulduğu görülür. Yalnız Ahmet Celal'in köylülerce yaban sayılışının nedenlerini değil, onun kendisinin yabanlığının bilincine varış sürecini ve köyün, köylünün durumunu da buluruz bu bütünde.

Yaban meziyetleri kusurlarından çok olan bir romandır. Üstelik bu kusurlar, yazarında olduğu kadar yazıldığı dönemde de aranmalıdır.

Bu kısa önsöz, Yaban üzerine bir inceleme ya da eleştiri olmaktan çok bir sunu niteliğini taşıyor. Yazarı artık yaşamayan, Türk edebiyatının klasikleşmiş bir eserini okurken nesnel ipuçlarını vermeyi amaçlayan bir sunu. Dolayısıyla, metni basıma hazırlarken ve bu yeni basımda bulunan eklerle ilgili kısa bir açıklama da yapmak gerekecek. Üstelik Yaban, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Bütün Eserleri dizisinin ilki olduğuna göre, bir bakıma zorunlu bu.

Elinizdeki kitap Yaban'ın on birinci basımı oluyor. Yakup Kadri sağlığında romanın dilini sadeleştirmiş. Yaptığım karşılaştırmaya göre bu sadeleştirmede eski kelimelerin yerine doğrudan yeni karşılıkları konulmuş. Ya da daha anlaşılırları. Somut birkaç örnek sıralayalım: halihamur-haşir neşir, emare-belirti, hırzıcan-dört gözle, levs-pislik, istihale-değişme, hassa-duygu, inhina-kıvrım, v.b.

Ama yazarın metni sadeleştirirken üslup kaygısından sıyrılamadığı da görülüyor. Şöyle de söyleyebiliriz bunu: Motamot bir değiştirme değil Yakup Kadri'nin yaptığı. Söz gelimi, bugün de anlaşılabilecek hakikat kelimesini gerçek olarak değiştiriyor da, intikal etmek, tecerrüt gibi birçok kelimeye dokunmayabiliyor. Bunu, cümle yapısını bozmamak düşüncesine bağlayabildiğimiz gibi, eski kelimenin taşıdığı anlamın nüansını verememek kaygısına da bağlayabiliriz. Ayrıca, yine diyelim hakikat kelimesinin bir yerde değiştirilmişken, başka bir yerde olduğu gibi bırakıldığını da görüyoruz. İşte bunu açıklamak güç.

Sadeleştirmeden öte, üzerinde durulması gereken olumlu bir tavrı daha var Yakup Kadri'nin. Bilindiği gibi birçok romanlarında Batı kaynaklı dediğimiz kelimeleri bolca kullanır yazar. Yaban'ın ilk basımlarında da rastlıyoruz bu kelimelere. Ama daha sonra Yakup Kadri'nin bu kelimelerin yerine Türkçesini kullandığını görüyoruz. Hepsini değilse bile, eğer özel bir anlam taşımıyorsa, büyük bir bölümünü değiştiriyor yazar.

Yine birkaç örnek verelim: klovn-soytarı, bas relief-kabartma, peplos - entari, kask-kasket, trofe-çelenk gibi.

Öte yandan, çok az olmakla birlikte, kimi cümleleri degiştirdiğini de görüyoruz. Bunu ya cümledeki eski kelimelerin zorlaması sonucu yapıyor, ya söyleyişte yalınlığı sağlamak için ya da daha önce bir örneğini verdiğim gibi farklı bir düşünüşün etkisiyle. İşte örnekler:

Bu ayrılığa mahşer günü bile kar etmedi. (5. bas., s. 90).

Bu ayrılık bizi mahşer gününde bile bir araya toplayamadı.

Böyle bir hadise, bütün tarihi mukadderata ve bu mukadderatın konularına zıt bir şey olur. (5. bas., s. 136).

Böyle bir olay, tarihi olaylar mantığına zıt bir şey olur.

Varsın, işini uydursunlar, kapısı kapalı evlerinde, yığdıkları zahireleri yiyip doysunlar. Varsın, işini uydurmayan bu perişan, çıplak ve biçare kalabalık açlıktan kıvrana kıvrana ölsün. (5. bas., s. 159).

Varsın işini uydursunlar. Varsın, bu perişan, çıplak ve biçare kalabalık da açlıktan kıvrana kıvrana ölsün.

Sonra bu basit bandajın üstüne iç gömleğini indirdi ve demin çıkarıp attığım ceketimle sırtımı örttü. (5: bas., s. 165).

Sonra çıkardığım ceketimle sırtımı örttü.

Romanın sonuna eklediğim yazılara gelince... Yaban üzerine yazılmış yazılardan seçmeyi yaparken, yayımlandığı günden bu yana romanın uyandırdığı yankıları, nasıl değerlendirildiğini göstermeyi amaçladım.

Birinci (1932) ve ikinci basımlardan (1942) sonra yazılanlar, döneminde nasıl karşılandığını göstermeleri açısından ayrı bir önem taşıyorlardı. Bu nedenle o yazılardan daha uzun alıntılar yaptım. 1960 sonrası değerlendirmelerde ise Yaban'a öncekilerin tersine, edebiyatın ölçüleriyle yanaşılıyordu.

Üstelik birkaçı dışında salt Yaban'ı konu alan yazı ya da incelemeler değillerdi bunlar. Daha kısa alıntılarla değerlendirmenin genel bir görünümü verilebiliyordu.

Son söz olarak, Yaban'ın bu yeni basımıyla işimin bitmediğini, gelecek basımlarda eksikleri tamamlayarak daha iyiye gideceğimize inandığımı belirtmeliyim. (5 Ocak 1977)

ON İKİNCİ BASKI İÇİN

Yaban'ın on birinci baskısı, umulanın üstünde bir ilgi görerek kısa sürede tükendi. Bu ilgide, basında övgüyle karşılanmasının etkisi büyüktü. Çıkan yazıları on ikinci baskıya ekleyerek kendimize övünme payı çıkaracak değiliz. Ama bizi destekleyenlere teşekkür borçlu olduğumuzu da belirtelim.

Yalnız Oktay Akbal'ın, bu girişiminin somut hedeflerini belirleyen ve bütün yazarlarca paylaşılan şu yargılarını anmamak olanaksız: Edebiyatımızın ünlü yapıtlarını tanıtıcı önsözlerle, geniş açıklamalarla, notlarla, daha önce yazılmış yazılarla birlikte yayınlamalı... Böyle incelemeli baskıları artık yapmak gerek. Değerli araştırmacılar, inceleyiciler böyle olanaklara kavuşturulursa yetişebilirler. Yayınevleri edebiyatımızın klasikleşmiş yapıtlarını diziler halinde basmalı, yetişen kuşaklara sunmalıdırlar. Bu hem bir görev, hem de kazançlı bir iştir. Benim gibi, bu romanı daha 1938'lerde okumuş bir kişi bile böyle eleştirili baskılardan yararlanırsa, bugünün gençleri daha fazla yararlanacaklardır. Edebiyatımızda, edebiyat tarihimizde her şeyi yerli yerine koymak, gerçek yargılara varmak için bu tür yapıtlara gereksinme var. (Cumhuriyet, 12.3.1977).

Altını çizdiğim satırlar bir gerçeği vurguluyor: Türk edebiyatının bir bütün olduğu, yeterince değerlendirilmediği gerçeğini...

Kendi payıma, Türk edebiyatı tarihine birbirinin tam tersi önyargılarla eğilindiği kanımı koruyor, doğrulara ulaşmanın ana koşulunun önce bu önyargılardan kurtulmak olduğuna inanıyorum. Sonuç o önyargıları doğrulasa bile... Yaban'la ilgili değerlendirmeler okunduğunda zaman içinde yargıların ne ölçüde değiştiği açık seçik görülüyor, yeniden gözden geçirilmelerinin gerekliliği de.

Şunu da hemen açıklamalıyım: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Bütün Eserleri dizisine neden Yaban'la başladığımız, niçin yapıtlarının ilk yayımlanış sırasını izlemediğimiz soruldu hep. Oysa yapıtlar arasında bir seçme yapmamız, birini ötekine yeğlememiz söz konusu değildi. Tükenmiş, mevcudu bulunmayan yapıtlardan başlamak zorundaydık. Ticari değil, hukuki bir zorunluluktu bu. Yaban'ı Nur Baba izledi. Bu yayın mevsiminde sunacağımız yapıtların sırası da şöyle: Hüküm Gecesi, Bir Sürgün, Hep O Şarkı ve Zoraki Diplomat.

Yaban'ın elinizdeki on ikinci baskısı başta sayın Leman Karaosmanoğlu'nun uyarıları olmak üzere dostların katkılarıyla daha eksiksiz sunuluyor.

Türk Edebiyatında Yaban bölümüne, 1977'de yayımlanan yazılardan ikisinin genel yargılar içeren bölümleriyle bir açık oturumun özetini ekledim.

Bibliyografya da yeniden gözden geçirildi ve eklerle genişletildi. Daha on birinci baskıda, eski baskılarla karşılaştırarak, dizgi yanlışı olduğu belli, üstelik epeyce çok atlamaları saptayıp doğru bir metin sunmaya çalıştık. Bu kez romanın yeniden okunması yetti. Yaban'ın yanlışsız ve eksiksiz bir metnini verdiğimi söyleyebilirim bu nedenle.

Yine de amacımız, daha iyiye, daha güzele ulaşmak... Her baskıda bir şey ekleneceğine, en doğruya adım adım yaklaşılacağına inanıyoruz. Uyarılara, katkılara açık olduğumuzu bir kez daha yineleyelim.

(9 Temmuz 1977)

ON SEKİZİNCİ BASKI İÇİN

On ikinci baskıdan bu yana yedi yıl geçti. Bu süre içinde Yaban on sekizinci baskıya ulaştı. Gördüğü ilgi eksilmedi, arttı. Bu ilgide, romanın ders kitaplarında anılma, öğrencilere salık verilme yoluyla okullara girmesinin payı büyük kuşkusuz. Ama Yaban'ın salık verilen tek kitap

olmayışı bir yana, hala tartışılan bir roman olduğu düşünülürse Yaban'a gösterilen ilginin süreceğini söylemek kehanet sayılmaz.

Bu olgu, Yaban'ın eskimeyişinin nedeninin yerlilik olduğunu gösteren temel ölçütlerden biri aslında. Yerliliğin göstergesi de Ahmet Celal. Tanzimat aydınının sosyo-psikolojik özelliklerinin uzantılarını kişiliğinde taşıyan Ahmet Celal... Kendini kurtarıcı olarak gören, halkı eğitmeyi (ya da adam etmeyi) görev edinmiş, kafasında yarattığı gerçekle yaşanan gerçeğin çatışması sonucu yabanlaşan tipik aydın... Bu nedenle ne zaman halk-aydın kopukluğu tartışılsa Yaban'ın gündeme gelmesi bir rastlantı değil. Üstelik bildiğim kadarıyla bu, salt bize özgü bir sorunsal. Batılılaşma serüvenine bağlı olarak elbette.

Yaban'ın bu on sekizinci basımına, Berna Moran'ın Türk Romanına Eleştirel

Bir Bakış adlı yapıtının Yaban'ı konu edinen bölümünden bir parça ekledim. Ayrıca, Genel Bibliyografya bölümü de yeni eklerle genişletildi. Bu konuda yardımını gördüğüm genç bibliyograf Hatice Aynur'a teşekkür borçluyum.

Atilla Özkırımlı, 15 Temmuz 1984

YABAN'IN İKİNCİ BASILIŞI VESİLESİYLE

Mevcudu çoktan tükenmiş olan Yaban'ı, bu sefer, yeniden bastırmağa karar verişimin başlıca sebebi, günden güne artan umumi bir isteği yerine getirmek zorunda kalışımdır. Böyle bir istekle karşılaşmamış olsaydı Yaban, halkın huzuruna tekrar çıkmak lüzumunu duymayacaktı. Zira, bu eser, yayım meydanına ilk adımlarını attığı günlerde ne kadar çok şımartıldı ise, son yıllarda; o kadar insafsızca hücumlara uğramış, o kadar çok hırpalanmıştır. Eski Babıali mahallesinin köşe başlarını tutan bazı sokak demagogları onun aleyhine birtakım suikastlar tertip etmiştir ve onu, her gün üstünde dolaştıkları kaldırımların çamuruna bulamak istemişlerdir.

Bu çirkin ve iğrenç macera, yegane kuvveti, yegane meziyeti samimiyetten ibaret olan bir eserde kafi bir tiksinti ve çekingenlik uyandırabilirdi. Fakat, Yaban, en geniş, en büyük rağbete, asıl, bu tecavüzlerden sonra erdiği için hakimlerin en adaletlisi halkın, kimden yana olduğunu derin bir minnettarlıkla hissetti ve işte bu minnet borcunu ödemek niyetiyledir ki, bugün tekrar, onun karşısına çıkıyor.

Eski Latin şairi Horatius, kendi eserlerinden birine şöyle hitap eder: Haydi, git; halkın içine karış; artık, sen, benim malım değilsin!..

Her yazar, her sanatçı, kendi eserine aynı şeyi söyleyebilir.

Fakat, en ziyade, bir milli heyecanın mahsulü olan eserlerdir ki, meydana geldikleri andan itibaren, artık, üstlerinde taşıdıkları isimle bütün manevi ilişkilerini keserler ve kendi talihlerini kendileri tayin ederler.

Buna karşılık, bir yazarın, kendi eserinden ayrılıp ona yabancı kaldığı da çok vakidir. Ben Yaban'da neler yazmış olduğumu o kadar unutmuşumdur ki, ona edilen hücumlar esnasında, ben de bazı kimseler gibi onun masumluğundan şüpheye düşer gibi olmuş ve ancak, onu, yeni baştan, tekrar okuyunca kendi savunmamı en açık satırlar halinde, bizzat kendinde bulmuştum.

Mesela, Yaban'a yöneltilen başlıca suç, kitabın köylü aleyhtarı bir karakter taşıması; köylünün maddi ve manevi sefaletini bir entelektüel ağzından tezfiye kalkmış olmasıdır. Yaban'ı ikinci defa gözden geçirdikten sonra anlıyorum ki, bu, bütün manasiyle bir iftiradır.

Zira, romanın kahramanı olan entelektüele, elinizde tuttuğunuz şu cildin bu baskıda hangi sayfaya rastlayacağını bilmediğim bir yerinde, bundan yirmi beş yıl evvelki köyün hazin bir tablosunu çizdikten sonra dedirtmişim ki:

Bunun sebebi, Türk aydını gene, sensin! Bu viran ülke ve bu yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı; nüfuz edemedin. Bir kafası

vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı; işletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi elinde orak, buraya hasada gelmişsin! Ne ektin ki, ne biçeceksin?..

Gene Yaban'ın birinci sayfasında köylülerin cahilliğinden bahsederken Türk entelektüeli birdenbire kendini toplar ve der ki:

Eğer bilmiyorlarsa kabahat kimin? Kabahat benimdir. Kabahat, ey bu satırları heyecanla okuyacak arkadaş, senindir. Sen ve ben onları, yüzyıllardan beri bu yalçın tabiatın göbeğinde, herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak şevkinden yoksun bir avuç kazazede halinde bırakmışız. Açlık, hastalık ve kimsesizlik bunların etrafını çevirmiştir. Ve cehalet denilen zifiri karanlık içinde, ruhları her yanından örtülü bir zindanda gibi mahpus kalmıştır:

Bir objektif roman tekniğine göre, yapılmaması gereken bu çeşit tiradlarla Yaban'ın hemen her tarafı tıklım tıklım doludur. O kadar ki, sanat bakımından, bir tenkitçinin, asıl hikayeyi bölük pörçük eden bu feryadımsı hutbelere itiraz etmesi gerekirdi. Fakat, Yaban bir objektif roman değildir. Yaban, bir ruh sıtmasının, birdenbire acı ve korkunç bir gerçekle karşı karşıya gelmiş bir şuurun, bir vicdanın çıkardığı yürek parçalayıcı haykırışıdır. Ve ben, Orta Anadolu viraneleri içinde dolaşırken yüreğime düşen odun yanığını, bundan yirmi yıl evvel yazıp neşrettiğim bir nesirde ilk defa o viraneler halkına şu hitabeyle ifadeye çalıştım:

BARBARLARIN YAKTIĞI KÖYLER AHALİSİNE

Bilmem beni hatırlıyor musunuz? Ben sizi asla unutmadım.

Zira, köylerinizin viraneleri içinden geçerken kadın, erkek, genç ihtiyar, çoluk çocuk hayran, ürkek ve mahçup çehrelerle, yumuşak yastıklarına yaslandığımız otomobillerin etrafını aldığınız zaman hayatımın en derin, en büyük en yüz kızartıcı utancını duymuştum.

Utanç ise, kıskançlık ve haset gibi unutulmaz, silinmez bir duygudur; geçtiği yerde ateşten izler bırakır.

Şu dakikada sizi ve köylerinizi hep birbirine karıştırıyorum.

Hanginiz daha az sefil idi? Hanginiz daha merhamete layıktı? Bilmiyorum; bildiğim bir şey varsa o da, sizin gözleriniz benim gözlerime değdikçe, başımın önüme eğilmesi ve yüzümün kızarmış olmasıdır. Bunun için değil midir ki, size hitabettiğim şu dakikada, hepinize karşı kalbimde kine ve öfkeye benzer bir şey duyuyorum ve tekrar size doğru gitmek fikrine alışamıyorum; sizden korkuyorum.

Bir caninin öldürdüğü adamın cesedinden korktuğu gibi sizden korkuyorum.

Üç yaşındaki çocuklarınızın hayali bile bende cür'et ve cesaret namına hiçbir şey bırakmıyor.

Hatırlıyor musunuz, bilmem! Sonbahar mevsiminin serin günlerinde idi; hava kah kapanıyor, kah açılıyordu ve bu durmadan değişmeler insanda hayata karşı bir güvensizlik uyandırıyor; sebepsiz bir vesvese, bir endişe, bir büyük tehlike hissi gibi ürpertiyordu.

Arabamızın içine ne kadar gömülsek, yumuşak ve sıcak esvaplarımıza, örtülerimize ne kadar bürünsek, zannediyorduk ki, yolumuzun sonunda bizi bekleyen şey açlık ve çıplaklıktır. İşte tam bu sırada siz o viraneler içinden, göçmüş neslin cehennemden dönen hortlakları halinde, bizim önümüze çıkıyor veyahut önümüzden kaçıp gidiyordunuz. Bizden niçin kaçıyordunuz?

Bize doğru niçin koşuyordunuz? Bizimle sizin aranızda müspet veya menfi bir ilgi var mıydı ki, bizden kaçmak veya bize sokulmak ihtiyacını duyuyordunuz?

Evet, aramızda bir bağ, bir ilgi yar mıydı? Siz benim için yerin dibinden çıkmış müstehaseler ve biz sizin için başka bir küreden inmiş mahluklar değil miydik? Sizin, altında barınacak bir tek damınız, başınızı koyacak bir

tek yastığınız yoktu. Biz ise o kadar büyük arabalar içinde ve en yumuşak yataklardan daha yumuşak yastıklar üstünde idik.

Biraz sonra siz, yangın külleri içinde kavrulmuş buğday ve arpa tanelerini toplamaya ve onları iki taş arasında öğütüp yemeğe giderken, biz, yolun ferahlı ve sulak bir yerinde duracaktık ve güneşten daha parlak çatallarımızın ucuyla, ezilmiş etler, soğuk börekler ve taze meyveler yiyecektik ve bunları yerken esmer harp ekmeğini biraz tatsız bulacak ve geniş zamanların bize bahşettiği (daha mükemmel bolluğu) hatırlayacaktık. Bilseniz, biz buna benzemez ne yemekler tattık, ne rahat yerlerde oturduk, ne ferahlı saatler geçirdik...

Dünyanın başka yerlerinde öyle memleketler vardır ki, düzenini periler kurmuş sanılır. Bastığımz yere sanki kadifeler döşenmiş gibidir; teneffüs ettiğiniz hava insanın başını döndüren bir kevserdir; kadınları çiçekler ve çiçekleri kadınlar gibi kokar, orada herkes, her dakika gülümser, her dakika, herkes için düğün bayramdır ve her oturulan sofra sanki bir hükümdarın sofrasıdır. Geceleri, sizi bekleyen yatak, kuş tüyündendir. Öyle ki vücudunuzu içine bıraktığınız zaman kendinizi göklerde bir buluta yaslanmış sanırsınız ve tavan, başınızın üstünde yıldızlı gecelerin kubbesinden daha süslüdür:

İşte, bu altımızda tepinen gururlu, çalımlı araba da oralardan getirilmiş bir sürat ve rahat aletidir. Hayatı, oralardaki yaşayışa göre anlayan vücudumuzun, sizin yaptığınız kağnı arabalarına binmeye artık tahammülü yoktur; nasıl ki, bir defacık olsun sizin yediğiniz ekmekten yiyemeyiz.

Lakin, o sıralarda ki, arabamızın etrafını sarıyordunuz. Her biriniz bir başka tavır, bir başka şive ile başınızdan geçen faciayı anlatıyordunuz. Örtündüğünüz paçavralar arasından kuru ve esmer kollarınızı uzatıyordunuz. Biriniz: İşte gavurun el uzattığı kız budur; ateşe kaktılardı, ayakları kötürümdür, diye ah ediyordu.

Bir diğeriniz de: Eyvah, eyvah neyim var neyim yok hepsini aldılar, mal, davar, tohum, oğul, koca... hepsini... diye hıçkırıyordu ve bir kadın: Dokuz çocukla bir harabenin içinde çırılçıplak kaldım; ne yapacağım, ne diyeceğim? Aman Allahım, aman Allahım! diye döğünüyordu. O vakit yemin ederim ki, sizden olmadığıma, sizi dinlemeğe paçavralar içinde,

yalınayak gelmediğime nedamet ediyordum. Gözyaşlarınız arkasında bize karşı sezdiğim kin ve hınçtan korktuğum için değil, fakat felaket ve sefalet karşısında sefahat ve rahat denilen şeylerin ne kadar kaba, ne kadar adi olduğunu hissettiğim içindir ki, sizin aranıza karışmak, sizin aranızda kaybolmak, kendimi sizinle beraber görmek istiyordum; o dakika zannediyorum ki, hayatın en büyük zevki, neşesi ve en büyük şerefi sizin gibi olmak ve sizin aranıza katılmaktır.

O dakikada, Nasıralı Nebinin ruhundaki bütün esrar bana perde perde beliriyordu; onun; cüzzamlıları neden öptüğünü, sefil ve serserilerle neden düşüp kalktığını; neden toklar sofrasından kaçıp açlar çevresine sığındığını, neden dilencilerle beraber gezindiğini ve meczupların sohbetini neden akıllıların meclisine tercih ettiğini anlıyordum. O demişti ki: Asıl mutlu açlardır, zira doyunacaklar. Asıl mutlu çıplaklardır, zira giyinecekler. Asıl mutlu zulüm görenlerdir, zira adalete kavuşacaklar.

Evet, buna inanınız! Biz ki tokuz, biz ki giyinmişiz; biz ki adalet dağıtanlar arasındayız, ruhumuz bin türlü gamla doludur! Hiç bilmediğiniz, görmediğiniz kederler, bizi, Eyyub'un etini kemiren kurtlar gibi kemiriyor. Bu temiz, rahat ve yumuşak örtüler altında şüphe, gurur, nahvet ve ihtiras denilen türlü türlü illetlerle şerha şerha kanıyan bir derimiz var. Düşmanın hıncı, vahşeti sizin üstünüzden bir kaza gibi gelip geçti; fakat biz o hıncı, o vahşeti ve o düşmanı daima içimizde taşıyoruz. Durmadan yanıp, durmadan tutuşuyoruz; durmadan yağmaya, talana, durmadan eza ve hakarete maruzuz; her dakika doğrulup her dakika yıkılıyoruz.

Ey, yanmış tarlası üstünde beyaz sakalını yolan ihtiyar; ey, evladının mezar taşından başına yastık yapan ana; ey, geceleri, köpeklerle beraber uluyan aç çocuk; ey, bekareti iğrenç bir yara halinde kanayan genç kız,

Allah cümlenizi bizim düştüğümüz dertten masun eylesin!

İşte, Yaban, bu yazının yayımlanmasından on, on bir yıl sonra, aynı yürek acısını daha geniş bir ölçüde ifade etmek için meydana geldi. Porsuk Çayı kıyılarında geçirdiğim üç dört aylık kabusu, şuurum altı, on yıl durmaksızın yaşamakta devam etmişti.

Anlıyorsunuz ki, bu eser, benliğimin çok derinliklerinden, adeta kendi kendine sökülüp koparak gelmiş bir şeydir. Bir şeydir, diyorum.

Zira, bu, ne bütün manasiyle bir roman, ne bütün manasiyle bir sanat ve edebiyat işidir. Hele, politika denilen gündelik davalarla hiçbir ilgisi yoktur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

YABAN

Sakarya savaşından sonra düşman orduları Haymana, Mihalıççık ve Sivrihisar bölgelerini, bize; yer yer ateş yığınlarıyla örtülü ıssız ve engin bir virane halinde bıraktı. O afetlerden arta kalmış halkın, bu taş yığınları arasında, ilk insanlardan farkı yoktur. Bunlar, yarı çıplak bir halde dolaşıyor; alevin kararttığı harman yerlerinde toprağa, çamura karışmış yanık buğday ve mısır tanelerini iki taş arasında ezerek öğütmeye çalışıyor; adı bilinmez otlardan, ağaç köklerinden kendilerine bir nevi yiyecek çıkarıyor ve bir yabancının ayak sesini duyunca her biri bir yana kaçıp bir kovuğa saklanıyordu.

İşte, Garp Cephesi Kumandanlığının gönderdigi -Tetkiki Mezalim Heyeti- o viranelerde, taşlar altında kömürleşmiş insan kemiklerini araştırırken, bu kitabı teşkil eden yazıları, arasından yırtılmış ve kenarları yanmış bir defter halinde buldu. Köylülerden bunun sahibinin ne olduğunu sordu. Kimse, onun nereye gittiğini bilmiyordu. Bununla beraber, onun iki üç yıl hep bu köyde oturduğunu ve son felaket gününe kadar burada kaldığını söyleyen de kendileri idi. -Tetkiki Mezalim Heyeti- azasından biri bu kayıtsızlığa şaştı:

-Nasıl olur! dedi, nasıl olur. İnsan yıllarca beraber yaşadığı bir kimsenin nereye gittiğini, ne olduğunu bilmez mi?

Köylüler, küskün bir tavırla omuzlarını kaldırıp uzaklaşıyorlardı. Yalnız, içlerinden biri, yaşı belirsiz küçük ve sıska bir adam, döndü:

-Dee, sizin gibi yabanın biriydi, dedi.

Dünyadan elini eteğini çekmiş bir kimse için Anadolu'nun bu ücra köşesinden daha uygun neresi bulunabilir? Ben, burada diri diri, bir mezara gömülmüş gibiyim. Hiçbir intihar bu kadar şuurlu, bu kadar iradeli, bu kadar sürekli ve çetin olmamıştır.

Daha otuz beşimize basmadan her şeyin bittiğini, işin tamam olduğunu; aşkın, arzunun, ümit ve ihtirasın artık bir daha uyanmamak üzere sönüp gittiğini kendi kendimize itiraf etmek; kendi kendimize, bütün mutluluk ve başarı kapılarının kapandığını söylemek ve gelip, burada bir ağaç gibi yavaş yavaş kurumağa mahkum olmak. Böyle mi olacaktı?

Böyle mi sanmıştım? Lakin, işte böyle oldu ve böyle olması lazımdı.

Mehmet Ali, bana: Gel beyim, seni bizim köye götüreyim; buralarda, yalnız başına sersebil olursun dediği vakit, bir Anadolu köyünün ne olduğunu bilmiyor değildim.

Mehmet Ali: Gel beyim, seni bizim köye götüreyim, dediği vakit, bu köyü, kafamın içinde olduğu gibi görmüştüm.

Hatta Mehmet Ali'nin evini, hatta bu odayı, hatta, bu delikten seyrettiğim manzarayı... Zaten, Cihan Savaşında kolumu kaybetmezden önce bütün şiir kabiliyetimi, bütün sade dilliliğimi kaybetmiş bulunuyordum. Korkunç, iğrenç ve yalçın gerçek parmaklarının ucundaki kan ve alnının ortasındaki çamurla! çoktan bana görünmüştü. Biliyordum ki, toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir; biliyordum ki, insan hayanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. Evet, bilhassa en az sevimli olanıdır.

Bunu, eşekler, mandalar, keçiler ve tavuklar arasında yaşamağa başladığım günden beri daha iyi anlıyorum, daha iyi görüyorum.

Bu yaratıkların sadelikleri, samimiyetleri, içgüdülerindeki doğruluk ve isabet bütün kusurlarını unutturuyor. İnsan içgüdüsü ise bozuktur. Onun için, doğruyu eğriden, çirkini güzelden, faydalıyı faydasızdan ayırmasını bilmez ve akıl denilen bir cehennem aletinin hükmü altında gülünç, kaba, sersem ve patavatsız kıvranır durur. Gene onun için, hareketleri aksaktır, sesi ahenksizdir, neşesi yavan ve iğretidir.

Gördüm, gördüm. Medeni insanların hepsi benim önümde bir geçit alayı yaptılar. Racine'lerin, Voltaire'lerin Fransızları; Bacon'ların, Shakespeare'lerin İngilizleri; ve hünerli İtalyalılar ve yıldırım zaptetmişlerin çocukları hep, kendilerine mahsus kılıkları, kıyafetleri, renkleri, konuşma ve gülüşmeleriyle benim önümden geçtiler. Ne terbiye görmemiş, ne galiz, ne iğrenç, ne çirkin bir goril sürüsü!..

Bunlar yırtıcı ve barbar bile değildiler. Gasbettikleri şeylerle avurtları şiştiği vakit ve kendi aralarında oynaşırken bana, tarife sığmaz bir gönül bulantısı, bir ruhtan tırmalanır duygusu, bir derin kasvet gelirdi.

Kaç defa, elime bir sopa alıp, bunları önüme katarak kendi ormanlarına doğru sürmek arzusunu duymuşumdur.

Fakat sağ kolum yoktu...

Onun için değil midir ki, ben aralarında dolaşırken kaba kaba sırıtırlardı ve sağ tarafımda bir boş torba gibi sallanan yenimle oynamaya kalkışırlardı. Sonra, bu yeni, sallanıp durmasın diye, ucundan bükerek cebime soktum. O gün bugündür, hala öyle dolaşırım.

Lakin, bu köyde de hiç kimse kolsuz olduğumun farkında değil... Oysa, burada, isterdim ki, farkında olsunlar. Zira, sağ kolumu, ben, onlar için kaybettim. İstanbul'da zilletim olan şey burada şerefimdir. Hatta, ilk günler Mehmet Ali ile köyde dolaşırken şuna buna rastgeldik mi, hemen sağ yanımı çevirirdim.

Hele, yeni yetişen delikanlılarla genç kızlara ne yapıp yapıp mutlaka bu eksikliğimi hissettirmeye çabalardım. Bu, benim son süsüm, son gösterişim, son çalımımdı.

Beş on gün içinde o da gitti. Sağ kolumun yokluğu kimsenin takdirini celbetmek şöyle dursun, hatta merhametini bile uyandırmadı. Acaba niçin? Bunu sonradan anladım. Zira, burada, sakatlık hemen herkese mahsus bir hal gibidir.

Mehmet Ali'nin anası enikonu topallıyor. Salih Ağa'nın oğullarından biri kamburdur. Bekir Çavuş'un kızı Zehra kördür. Ben görmedim, fakat

Mehmet Ali'nin söylediğine göre muhtarın karısını, adı bilinmeyen bir illet sekiz yıldan beri öyle bir evirip kıvırmış, o kadar karmakarışık bir hale sokmuş ki, bacaklarını kollarından, kollarını bacaklarından ayırmanın imkanı yokmuş. Bütün vücudunda canlı yalnız bir yeri kalmış. O da gözleri imiş. Muhtar her gün bağırırmış:

-Bari oldu olacak, şunları da kapayıversene.

Bunlardan başka, köyün iki meczubu, bir cücesi vardır.

Şimdi, düşünün, bu illet ve sakatlık yuvasında ben nasıl kendimi gösterebilirim?

Gerçi, köye geldiğim ilk günden beri, daima, herkesten ayrı bir durumdaydım. Gözle görünmez bir çember, bir nevi karantina kordonu beni aralarına karışmak istediğim bu küçük insan kümesinden ayırıp duruyor. Ne yapsam bu çemberi yaramıyorum. Zaten, korkunç engin bir ıssızlıkla çepeçevre çevrilmiş bir köyün içinde benim etrafımı ayrıca başka bir ıssızlık sarmış bulunuyor.

Mehmet Ali olmasa hiç kimse benimle konuşmayacak, benim yanıma yaklaşmaktan çekinecek; bana köyün sokaklarında dikili bir korkuluk gibi bakacak. İlk günler çocuklar benden ürküp kaçışmıyorlar mıydı? Köpekler arkamdan havlamıyorlar mıydı?

Oysa, ben ne acayip, ne korkunçtum. Bilakis... Ve buraya yabancılardan kaçıp geldim; yabancının cevrinden kaçıp geldim. Ta ki, kendi kanımdan, kendi canımdan bu küçük insan cemiyetinin içine karışayım, onunla haşır neşir olayım, onda kimsesizliğimi unutayım diye... Yolda,

Mehmet Ali'ye durup durup şu sözleri tekrar ediyordum:

Anan, benim anam; kardeşlerin benim kardeşlerim olacak. Bunu iyi bil. Ve Mehmet Ali hiç cevap vermeksizin yağız erkek çehresinin ortasındaki o çocuk tebessümü ile gülümsüyordu.

O vakitten, bunun ne kadar imkansız olduğunu düşündüğü için midir ki, öyle susup gülümsüyordu? Kimbilir, kimbilir... Türk köylüsünün ruhu,

durgun ve derin bir sudur.

Bunun dibinde ne var? Yalçın bir kaya mı, balçık yığını mı, bir yumuşak kum tabakası mı? Keşfetmek mümkün değildir.

Onlara hitap ettiğim vakit hiçbir şey anlamaz gibi bön bön yüzüme bakarlar. Sonra kendi aralarında bir şeyler mırıldanırlar.

Hissederim ki sözlerimi anlamışlar, fakat, tasvip etmemişlerdir. Bazen bıyık altından bana güldüklerini de sezerim.

Buraya gelişimin ilk haftaları, etrafıma yalnız korku ve kuşku veriyordum. Beni, hükümet tarafından gönderilmiş herhangi bir memur, bir tahsildar, bir öşürcü, bir jandarma, yoksa bir askerlik şubesi başkanı mı sandılar bilmem; fakat, hepsinin yüzünde korku ve kuşku belirtilerini açıkça görmüştüm.

Sonradan benim ne o, ne de şu olmadığım, benim bir hiçten ibaret olduğum anlaşılınca irkinti ile buruşan alınlar yerine hayretle açılan gözler ve sinsi bir istihza ile bükülen dudaklar görmeğe başladım. Bana bakarken herbirinin gözlerinde parlayıp sönen, sönüp parlayan bir acayip ışık damlası beliriyordu. Şüphesiz, kökleri benim erişemeyeceğim derecede uzaklarda bir nevi gizli ve şeytani zekanın bir sızıntısı olan bu ışık kadar beni rahatsız eden bir şey hatırlamıyorum. O beni her yerde, her dakika izliyor, tek kurtuluş deliğim olan odama kadar sokuluyor; yıkanırken, giyinirken, soyunurken veya traş olurken bir an yakamı bırakmıyor.

En basit, en sade, en tabii hareketlerim onlara, bir sirk ortasında, bir soytarının taklak atışları, sıçrayışları, yuvarlanışları kadar tuhaf geliyor.

Mehmet Ali'ye soruyordum:

-Niçin her şeyim senin hemşerilerinin bu kadar tuhafına gidiyor?

Mehmet Ali önce inkar etmek istiyordu; sonra kendini tutamıyor; baklaları, birer nasihat halinde, ağzından çıkarıyordu:

-Beyim her gün traş olmayıver.

-Beyim, bu dağın başında sabah akşam dişlerini fırçalamak neyine gerek.

-Beyim, bizde saçlarını kadınlar tarar.

-Beyim, geceleri, sabahlara dek mırıl mırıl ne okuyup duruyorsun? Seni büyü yapar sanırlar.

Geceleri sabahlara kadar okumayayım da ne yapayım?

Ben, el ayak çekildikten sonra odamın kapısını sürmeleyip kitaplarımla başbaşa kalmak saatini dört gözle beklerim.

Çünkü, bu ömrümün bütün hazin sergüzeştini ve yaşadığım anın ağır sıkıntısını unuttuğum tek saattir. O vakit, bu çıplak ve yalçın oda, gerçek dünyadan daha geniş, daha ferahlı bir alemin munis, sevimli ve her biri sihir ve füsunla yoğrulmuş mahlukları ile dolmağa başlar.

Kendileri çekildikten sonra kokuları havada kalan dilber ve nadide kadınlar, sesleri bir ana sesinden daha yakın, daha dokunaklı arkadaşlar, nur çehreli ihtiyarlar, coşkun suya benzeyen berrak gözlü, Dante'nin Beatrice'i, Petrarka'nın Leonora'sı, Romeo'lar, Julietta'lar ve daha birçok tatlı hayaller... Kimi yatağının üstünde yanyana, kimi bir küçük çocuk gibi benim kucağımda, kimi bir iskemlede tek başına, kimi ayakta, kimi pencerenin kenarında dirseğine dayanmış; kimi odanın içinde bir aşağı beş yukarı dolaşarak benimle sabahı ederler; ve sabaha kadar, havada kutsal bir orkestranın yankıları dalgalanır ve yaradanlarla yaratıkların elele verip hep birarada raksettikleri sezilir.

Buraya, bir akşamüstü, alacakaranlıkta geldikti. Mehmet Ali arabanın içinden kolunu dışarıya uzatıp:

-Aha bizim köy...

diye bagırdığı vakit, bir süre, boş yere etrafı araştırdım, hiçbir şey görmedimdi. Neden sonra, Mehmet Ali'nin işaret ettiği tarafta bir karaltı seçer gibi olmuştum. Tek bir ışık yoktu.

Yalnız uzaktan uzağa köpekler havlıyordu. Bu sesler, ıssız Anadolu ovalarının ortasında, tek yaşantı belirtisidir. Biraz daha sonra saman ve tezek kokularını duyacaktım. İşte, duymağa başlamıştım.

Mehmet Ali, artık benimle konuşmuyor. Yarı belinden öte, arabadan sarkmış, köye doğru uzanıyor. Sakın köye girdikten sonra beni büsbütün unutmasın! Şimdiden, içimde ona karşı bir güceniklik peyda oluyor.

Onu, köyünden kıskanır gibi idim. Daha doğrusu, dört yıllık bir ayrılıktan sonra köyüne kavuşan bu erin yanında kendimi fazla buluyordum.

Buraya ne yapmaya geldim? Kendi kendimi gurbet iline sürmekten maksadım nedir?

Gurbet ili mi? Henüz hiçbir düşman ayağının basmadığı bu arı vatan toprakları bir gurbet ili mi? Ne kadar inkar edecek olsam gene bu hissimi saklayamayacağım: Mehmet Ali'nin köyüne yaklaştıkça bir şeyden, aziz bir şeyden ayrıldığımı sezinliyordum. Yüreğime bir ağırlık çöküyordu.

Arkamda ne bırakmıştım ki böyle hüzünleniyordum? Bir yurt mu? Bir ana mı? Bir sevgili mi? Hayır, hiçbir şey, hiç kimse.

Bütün kaybettiğim şeyleri burada bulmağa geliyorum.

Araba, bir taşa çarpmış gibi sarsılarak durdu. Mehmet Ali bana hiçbir söz söylemeden, aşağıya atladı. Karanlık içinde kaybolup gitti. Ben, bu dakikadan itibaren iradesi başkalarının iradesine tabi bir adamdım. Arabanın içinde büzülmüş oturuyordum. Bavullarımın, çantalarımın arasında, ben de bir bavul, bir çanta gibiydim. Arabacıya: Geldik mi? diye sormağa cesaret edemiyordum. Lakin o bana sordu:

-Nereye gideceğiz?

-Bilmem. Arkadaşımı bekleyelim.

Nihayet, Mehmet Ali geldi. Yanında, bir metre yirmi santim boyunda bir gölge ile. Mehmet Ali ve bu gölge arabanın içine doğru uzanıyorlar.

Sessizce, eşyaları birer birer indirmeğe koyuluyorlar. Ben de bunlarla beraber, aynı sessizlik içinde yere iniyorum.

Mehmet Ali, beni buraya getirdiğine şimdiden pişman mı? Acaba evde anasıyla kardeşleri onun bir konukla geldiğini haber alır almaz kendisine çıkıştılar mı? Eşyamın arkasından acayip bir sıkılganlıkla yürüyorum. Ayaklarım kah bir çukura giriyor, kah bir taşa çarpıyor. Kah karpuz kavun kabuklarını andıran birtakım zıypak şeyler üzerinde kayıyor.

Ve köy, bataklıkta bir uyuz manda gibi kokuyor.

Mehmet Ali:

-Gir beyim...

diye seslendiği vakit, nihayet ameliyat masasının başına getirilen bir hasta gibi teslimiyetle eğildim, bir delikten içeriye girdim. Tabanı kaba bir hasırla örtülü bir oda; kenarda bir ihtiyar kadın, elinde bir fenerl'e duruyor. Mehmet Ali:

-Beyim, hele şuraya bir otur, dedi ve bana, odanın köşesinde bir şilte gösterdi. Kapıdan girdiğim zamanki teslimiyetle şiltenin üzerine çöktüm.

Kadın feneri yere koyup çekildi. Yarı aydınlık içinde, gölgesi tavana vuran Mehmet Ali'nin yüzüne bakıyorum. Memnun mu? Canı sıkılmış gibi mi? Hayır, ne o, ne bu... Mehmet Ali, sadece dalgındı.

Demin, kendisiyle beraber eşyaları taşıyan küçük adam, on, on bir yaşlarında bir erkek çocuğu, şimdi odanın ortasında durmuş dikkatli dikkatli bana bakıyor. Mehmet Ali, bavullarımı sıra sıra duvarın dibine koydu ve sonra dışarıya çıktı. Çocuk, aynı noktadan gene bana bakıyor. Bu; çocuktan ziyade bir cüceye benziyor. Bakışlarının bir büyük adam bakışlarından farklı olmaması şöyle dursun, yüzü şimdiden yıpranmış, vücudu katılaşmış, hareketleri ağırlaşmıştı.

Soruyorum:

-Sen Mehmet Ali'nin kardeşi misin?

Başıyla, Evet işareti yapıyor.

-Kaç yaşındasın sen bakayım?

-On dört.

-Adın ne?

-İsmail.

-Okula gidiyor musun?

Yarı öfke, yarı hayretle omuzlarını kaldırıyor:

-Ne okulu be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee, imamın evinde okurlar.

Gene gözlerini yüzüme dikip durdu. Fenerin yerden vuran aydınlığı, ona acayip bir şekil veriyor. Bostan korkuluklarının en biçimsizine benziyor.

Onu yerinden kımıldatmak için devam ediyorum.

-Haydi bakalım, bana yardım et. Şu eşyaları açalım.

Mehmet Ali'nin bana verilen odasında yerleşmem epeyce uzun sürdü. Bu, ovaya bakan iki küçük pencereli, kavak ağaçlarıyla tutturulmuş tavanından kuru otlar sarkan, tabanı toprak bir hücredir. Önce yatak takımını ve seyyar karyolamı saran iki harar beziyle bu tavanı örtmek, sonra şehirden getirdiğim tahta ve muşambalarla bu toprak zemini kaplamak, döşemek lazım geldi. Ceviz kitap sandığımı bir masa haline soktum, kapağından da bir nevi raf yaptım.

Yatağım, İstanbul'da ne ise, gene odur. Zira, savaşlardan beri seyyar karyolamı hiç bırakmadım. O, benim vücudumun bir parçası oldu. Daha rahat bir yatakta asla uyuyamıyorum.

Köylülük hayatımın bir türlü katlanamadığım ve hala halledemediğim en zor tarafı temizlik sorunudur... Burada suyu bulmak için her gün ta çaya kadar gitmek gerekiyor.

Çayın suyu ise bir akar balçıktır.

Gerçi köyün içinde su yok değildir. Fakat, gerek kuyunun, gerek çeşmenin başı, her gün sabahtan akşama kadar doludur. Apdest alan ihtiyarlar, evlerine su taşıyan kadınlar, kızlar ve akla sığmayacak derecede pis oyunlarla oynayan çocuklar hep oradadır. Bazı, çaya kadar gitmekten üşenen kadınların da çamaşırlarını çeşmenin yalağında yıkadıkları olur.

Hasat mevsimlerinden sonra haftalarca her nevi hububat aynı yalakta yıkanıp ayıklanır. Hatta çok kere, yenilecek şeylerin; çocuk bezleri, kirli don ve gömleklerle bir arada çalkalandığı da olur. Bu pisliği onlara anlatmak bir türlü mümkün değildir.

Bu gibi iddialarımı yalnız Mehmet Ali tasdik eder görünür. Lakin, pisliğin köylülükten o kadar ayrılmaz bir vasıf olduğuna kanidir ki, bununla uğraşmaya hiç istek göstermez.

Zaten, buraya geldiğimiz günden beri, Mehmet Ali, benim hükmümden büsbütün sıyrılmış, tamamıyla asker olmazdan önceki haline dönmüştür.

Dünkü neferimin hüviyetinde müşahade ettiğim bu geriye doğru gelişme, ilk zamanlar, beni çok hayrete düşürüyordu. Sonra, ben de, yavaş yavaş köylüleşmeye başlayınca, bu olayı, çevrenin kişi üzerindeki etkisine vermekte güçlük çekmedim.

Talim, terbiye, iyi örnek, bunların hepsi geçici şeylerdir.

Ve çevre değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkan yoktur. Bu küçük mülaliazadan, Türkiye'deki yenilik ve garpçılık hareketlerinin, neden başarısızlığa uğradığı sorununa kadar çıkabiliriz.

Fakat ben, buraya yalnız düşman zulmünden masun kalmağa gelmedim. Kendi kafamın cevrinden kurtulmak için de geldim.

Düşünmek; insanların, mağara devrindeki gibi henüz birtakım toprak ve taş kovukları içinde yaşadığı ve hayvanlarla haşır neşir olduğu bu yerde düşünmek, bana bir ayıp gibi geliyor.

Bazı, köylülerle konuşurken soyut bir fikrin ortasında dilim tutulup kalıveriyorum.

Bir gün, bir öğle üstü idi. Kahvenin çardağı altında oturuyorduk. Bizim Mehmet Ali, Bekir Çavuş, Salih Ağa ve Muhtar, hep orada idiler. Bahis, harp üzerine ve onun akıbetlerine dairdi. Onlara İstanbul'un dört devletin askeri işgali altında olduğunu, İzmir'in ta Bursa'ya kadar Yunanlılar tarafından istila edildiğini, Adana'dan henüz Fransızların el çekmediğini, Urfa'da, Antep'te kanlı olaylar cereyan etmekte olduğunu haber veriyor ve her birinin yüzüne ayrı bir dikkatle bakıyordum. Hiçbirinde ne hayret, ne dehşet, ne de alelade bir alaka izine tesadüf etmedim. Ateşin içinden henüz çıkmış olan Mehmet Ali bile artık bunları geçmiş zamana ait bir masal gibi dinliyordu.

Dedim ki: İşte Mehmet Ali bilir; İstanbul'da ne padişahın, ne devletin, ne hükümetin beş paralık itibarı kaldı. Yüzbaşı rütbesinde yabancı subaylar, sadrazamlara emir veriyor. Padişaha, filan adamı filan yere tayin et, filanı filan yerden kaldır, diye akıl öğretiyor. Dinlemezse, kamçısını sallayarak Mabeyin kapısına dayanıyor. Ahaliye ise, yapılmadık cevir kalmadı. Memleketin büyüklerini, akıllı adamları alıp Malta adasına sürdüler. Kimseye ağız açtırıp söz söyletmiyorlar. Herkesi, olur olmaz sebeplerden haraca kesiyorlar.

Şundan, tavuğu baş aşağı tuttun diye beş lira, bundan, tramvayda yüksek sesle konuştun, diye on lira alıyorlar.

Gene yüzlerine bakıyorum. Bu işleri, tuhaf bile bulmuyorlar. Sonra hislerine dokunmak istiyorum. Diyorum ki:

-Bunların tecavüzünden ne karılarımızın ırzı, ne çocuklarımızın canı, ne din, ne iman, hiçbir şeyimiz kurtulamadı.

Hepsine el uzatıyorlar. Ve bunları izah eden vakalar anlatıyordum. Tam bu sırada bir de baktım ki, muhtar uyukluyor.

Mehmet Ali elindeki çakı ile bir söğüt dalını yontuyor. Salih Ağa, ta uzakta, yamaçta, otlayan davarlarını gözetliyor. Yalnız, Bekir Çavuş biraz dikkat eder gibi göründü:

-Efendi, tekrar savaş olacak mı? dedi.

-Olmaktadır; dedim. İşitmediniz mi? Mustafa Kemal isminde bir büyük adam, bir büyük kumandan, İstanbul'dan çıktı, Anadolu'ya geçti. Erzurum'da, Sivas'ta, milleti başına topladı. -Hükümet, devlet görevini yapmıyor. Biz kendi kendimizi koruyacağız. Düşmana karşı koyacağız dedi. Şimdi, onun adamları taraf taraf Yunanlılarla, Fransızlarla döğüşüyor. Hepsi öyle kahraman kişiler ki...

Ve destani kıssalarla onları heyecana getirmeğe çalıştım.

Çanakkale'de bulunmuş olan Mehmet Ali, Mustafa Kemal adını hatırlıyor. Ona göz ucuyla baktım. Başını yonttuğu söğüt dalından kaldırdı. Benden tarafa döndü:

-Beyim, Allah vere de, bizi tekrar askere almasalar, dedi.

Bu, benim köydeki en hüzünlü günüm oldu.

Salih Ağa, köyün zengin adamlarından biridir. Lakin, kılık kıyafet itibarıyla bir dilenciden hiç farkı yoktur. Kışın en soğuk günlerinde bile, onun çorap giydiğini hatırlamıyorum.

Ökçesi basık pabucunun içinde, kara ve çatlak topuklu ayakları, ellerinden ziyade ortadadır. Denilebilir ki, rüşeymi ve yeraltı kişiliğinin bütün ifadesi bu ayaklarda toplanmıştır.

Rahat mıdır? Sinirli midir? Bir arazi meselesinde, köylülerden birine, bir oyun oynamak üzere midir? Bir işte kazanmış mıdır? Kaybı mı vardır? Sizin hakkınızda ne düşünüyor?

Bunları anlamak için hemen ayaklarına bakınız.

Eğer bunlardan birinin başparmağı oğulmakta ise Salih

Ağanın canı bir şeye sıkılmış demektir. Eğer bunlardan biri ayakkabıyı, parmaklarının ucunda hafif hafıf oynatmakta ise, biliniz ki, keyfi yerindedir. Çıplak tabanlarını sizin yüzünüze doğru uzatıyor ve hareketsiz duruyorsa, emin olunuz ki, yeni gasbettiği bir lokmanın hazım devresini geçirmektedir.

Fakat, sizin hakkınızda bir fesat kurmakla meşgulse, bu ayaklar, iki büklüm, onun altında saklıdır. Sinsi sinsi, bir ava doğru yaklaşan tilkinin adım atışlarını hiç görmedinizse, Salih Ağanın yürüyüşüne bakınız.

Salih Ağa, bütün köy halkını öyle sihir ve nüfuzu altına almıştır ki, dört yıldan beri, hep benim emrimle hareket etmeğe alışmış olan Mehmet Ali bile, köye geldikten sonra, iktisadi durumumu tayin için bana, bir kere gidip Salih Ağaya danışmamı tavsiye etti.

-Beyim, akıllı adamdır. Ne edeceğini sana o bildirir, dedi.

Lakin ben ona danışmaktansa hiçbir şey yapmamayı ve hazır paradan yemeği tercih ediyorum.

İstanbul'da babamdan kalan evi sattığım vakit, bunun parasıyla, gene Anadolu köylerinden birinde, bir bostan ortasında bir küçük ev almayı tasarlıyordum. O bostan, gelirimi temin edecek, bu evceğizde de ömnümün son yıllarını yaşayacaktım. Lakin, bu köyde, bostana elverişli hiçbir yer görmüyordum. Gerçi Porsuk Çayı, ta yanıbaşımızdan geçiyor. Ama, bunun suyundan istifade etmek için, enikonu bir kanalizasyon ameliyesine ihtiyaç görülüyor. Bu kıyısındaki sazlık ve bataklık toprağı kadar masraf ve emeğe bağlı iş. Zaten köy içinde, bostancılıktan anlar tek adam yoktur.

Oysa ben, Batı Anadolu'da ne güzel, ne yeşil bostanlar görmüştüm. Ortalarında bir dolaplı kuyu vardı. Gözleri bağlı bir hayvan, durmadan bu dolabı çevirir. Ortadaki çıkrık, kah bir çocuk gülmesine, kah bir kadın hıçkırığına benzer sesler çıkarır. Sıra sıra demir kovalardan sular boşanır, dolar. Vakit, bir yaz akşamıdır. Kavak ağaçlarında Agustos böceklerinin sesi, henüz dinmemiştir. Kuyunun dört bir tarafından, düz, uzun, küçük toprak kanallar, serin ve berrak suyu sarışın marul tarlalarına doğru götürür.

Elinde ufak bir çapa ile, bir adam, bu kanalların çizdiği geniş dörtgenler arasında, güya, bir tabiat mezhebinin ibadetini yapıyormuş gibi yavaşça egilip kalkar, durur, çömelir.

Ve siz, bir asma çardağının altında, bu alemin rehavetli bir seyircisisinizdir. Hava da sulanmış toprak kokuyordur.

İşte, son zamanlar, bu benim biricik hülyamdı.

Burada ise, yalnız gerçek; çıplak, çirkin, kaba, yalçın gerçek!.. Boz toprak dalgaları, alabildiğine uzuyor. Yeknesak ovayı ikiye bölen Porsuk Çayı şiddetli bir zelzelenin açtığı bir uzun, bir yılankavi yarık gibidir. Hiç suyu görünmez. Ta yanına gittiğiniz zamanda bile, o suyun cana can katan serinliğini ve rengini bulamazsınız.

Boz topraklar orada çürümüş ve pıhtılaşmış sanılır. Elinizi bir soksanız günün hangi saatinde ve hangi mevsiminde olursa olsun bir cerahat gibi ılıktır.

Ve tepeler... Ve tepeler, birer urdur. Ve bütün ufkun çerçevelediği alem, ancak, bu ıstırap manzarası ile canlı görünür.

Boş ve lüzumsuz feza içinde; hiçbir kuşun geçtiğini görmedim.

Allah insanları intihaba davet için, o büyük Tufan cezasını tertip zahmetine katlanmamalı idi. Nuh'un ümmetini, böyle bir toprak üstünde bu çıplak tepelerle çevrilmiş yere bırakmalı idi.

Her akşamüstü sanıyorum ki, artık dünyanın sonu gelmiştir. Üzerinde yaşadığım bu toprak, ya içindeki gizli dert ile şişip çatlayacak, ya da, bir dehşetli gürültü ile yerin dibine doğru çöküp gidecektir.

Onun içindir ki, her sabah, gözlerimi açar açmaz, derin bir hayal kırıklığına uğrarım. -Niçin, beklediğim tabii olay vuku bulmadı? derim. Ve damlardan çıkan bütün hayvanlar, benimle beraber bu işe hayrettedirler.

Demek bir gün daha? Ve, ne gün!..

Emeti ninenin yetimi, davarı önüne katmış her adımda, bir ihtiyar adam gibi öksüre öksüre sırtlan tırmanıyordur.

Kara mandalar, bir filden daha buruşuk, daha uyuz, iri, çapaklı gözlerini devirerek, etrafta yiyecek bir şey aramaktadır. Köyün mezbelesinde, köpek enikleriyle insan yavruları birbirine karışmış, oynaşıyorlar. Kah küçük çocuklardan biri, süprüntülerin arasından kemirecek bir şey bulup çıkarır.

Köpek, üzerine hücum eder, kah köpeğin ön ayakları arasındaki bir lokmaya çocuk saldırır. Bazen de, iki taraf arasında paylaşılamayan bir karpuz veya kavun kabuğunu, bir mandanın sömürdüğü görülür.

İşe gitmeyen eşekler, açlıktan ve sıkıntıdan, akşama kadar, acı acı anırırlar. Ah, bu eşek anırışları! Dünyada bundan yanık, bundan elemli bir ses daha bilir misiniz? Sustukları vakit de, tavırları, bu feryatlardan daha az hazin değildir. Kara, derin ve kadifemsi gözlerinde bir gam uzun ve güzel kulaklarında bir titrek duygu ve kafalarında derin düşünceler taşıyan hakimlerin şirin vakarı vardır.

Ben, bu hayvanları çok severim. Bu çirkin, galiz tabiat ortasında tatlı ve cana yakın yalnız onlardır.

Mehmet Ali'lerin bir boz eşeği var. Bütün evin işini gören odur. Büyük şehirlerde, Frenklerin bonne a tout faire dedikleri hizmetçi kadının görevlerini o yapar. Yalnız, yemek pişirmesini bilmez. Çamaşır yıkamaz ve ütü ütülemez. Zaten bu işten iki tanesi pek seyrek yapılan, bir tanesi de hiç yapılmayan şeylerdir.

Her ayda, iki üç defa kah Mehmet Ali'yi, kah anasını, kah kardeşini kasabaya götürüp getiren de bu eşektir.

Mehmet Ali'nin anası, evde yaptığı bütün iyi şeyleri, yemez, içmez, hiç kimseye tattırmaz, alır kasabaya götürür.

Ben geldiğim günden beri gerçi, bunların bir miktarını evde alıkoyabiliyoruz. Ben yağı olsun, yoğurdu olsun, peyniri veya sucuğu olsun, kasabadaki fiyatının iki mislini verip almağa muvaffak olabiliyorum. Bu suretle de kadın gene memnun görünmüyor. Mırıldanıyor. Çünkü, onca, paranın bereketlisi, pazarda kazanılandır. Onun için, çok zaman hiç kimseye haber vermeden, sabahleyin, şafakla beraber sıvışır. Zaten, yol uzundur. Köylülere sorarsanız, De-e, şuracıkta, derler, amma köylülerin de-e, şuracıkta'sını ben bilirim. En kısa de-e, beş altı saat sürer.

Bunlarda zaman kavramıyla mesafe kavramından niçin eser yoktur?

Gün geçtikçe, bu sorunun karşılığını, kendi kendime buluyorum. Çünkü; bende de, buraya geldiğim günden beri, zaman kavramı hayli zayıflamıştır. İlk aylar, günlerin adını unutuyordum. Şimdi, ayları birbirine karıştırıyorum ve yalnız mevsimlerin değiştiğini hissediyorum.

Kaç yaşımda olduğumu ve arkamda bıraktığım geçmişi unuttuğum gün, kimbilir, ne kadar rahat edeceğim! Lakin, bu hale vardığım vakit de, gene bu engin ve kurak ovaların korkunç genişliğini hissetmekten kurtulamayacağım. Bu his her an yüreğimi burkuyor, başımı döndürüyor ve irademi hurdahaş ediyor.

Lakin, bu köy, bir çöl ortasında, bir konak kadar bile yüreğime güven vermiyor. Bir konak, mesafe içinde bir hareketi gösterir. Bugün, burada iseniz, yarın bir vahanın kenarına erişeceksiniz. Öbür gün, bir büyük nehrin suları sizi karşılayacaktır. Oysa, Orta Anadolu'da bir köy donmuş bir konaktır. Burada, mesafe sizi yutmuştur. Siz, mesafe içinde, dehşetten donmuşsunuzdur.

Gerçekten, bir eski Hitit harabesine benzeyen bu köyde, insanların, toprak altından henüz çıkarılmış kırık dökük heykellerden farkı ne?

Arasıra, Bekir Çavuş'la, onun gezip gördüğü yerlerden bahsederiz. Bekir Çavuş, çok yer gezip görmüş olmakla övünür. Onca, hemşerilerinin bu kadar geri kalmalarının sebebi, kendisi gibi gezip görmemiş olmalarıdır.

-Ah, beyim, bir düşün. Yirmi üç yıl askerlik bu. Ne Urumeli kaldı, ne Şam, ne Girit...

Ve sırasıyla, bütün bulunduğu yerleri sayar. Ona göre dünya, bir uzun şerit gibidir. Bu köyden başlar, bu köyde biter. Ve bu şerit üstünde şehirler, ülkeler, kıtalar, adalar, sıra sıra, birer yol menzilini gösteren noktalardır.

-Girit'te, der, ben, sabun yapılırken gördüm. Zeytini, böyle bizim gibi dibekte dövmüyorlar. Fabrikaları var: Bir yandan zeytin koyarsın, öbür yandan yağ çıkar. Çekirdekleri bir yana, çöpü, posası bir yana gider. Buz gibi zeytinyağı.

Aha, tıpkı İstanbul suyu gibi. Sabuna gelince...

-Şam mı? Hey Allahım, hey... Orayı gördükten sonra ben, gayri dünyanın hiçbir tarafına metelik vermem. Bir su, bir yeşillik. Tıpkı bizim imamın anlattığı Cennete benziyor.

İnan olsun, beyim tam sekiz türlü yemiş saydım. Bir karpuzu var. Halebinkiler gibi bal. Hele Tulkerim karpuzu, beş kişi bir araya gelse yerinden kaldıramaz.

Bekir Çavuş'un başka memleketlere dair, bu basit hikayeleri muhayyilemi tatlı tatlı okşamaktan geri kalmaz. Beni, şu bulunduğum yerden alıp götüren her söz, her hikaye, her resim bana, adeta bir bedii heyecan veriyor.

Bir gün, Bekir Çavuş, bana bilmem nerenin suyundan, yemişinden bahsederken, sordum.

-Ya kadınlar?..

Elli yaşında adam utangaç bir çocuk gibi önüne baktı.

Geniş ve sürekli bir gülümseme ile sırıttı.

Bu vak'a, köye gelişimin yedinci veya sekizinci ayında mı ne oldu. Bu vak'a, diyorum. Zira, dilimin ucuna, farkına varmaksızın, birdenbire gelen bu soru, bana, his hayatımın şayanı dikkat bir merhalesine geldiğimi ispat etti.

Bu çorak yerlerde, derimi kavuran ateş, yavaş yavaş içimi sarıyor, gönlümü kavurmağa başlıyor. Ben, yalnız sudan, gölgeden ve yeşillikten yoksun değilim. Buraya geldiğim günden beri, kadın veya kız denilmeğe layık tek bir yaratık dahi görmedim. Oysa, ben, Mehmet Ali'nin düğününde de bulundum.

Mehmet Ali, buraya geldiğimizin ikinci ayı civar köylerin birinden bir kız aldı. Bu, onun üçüncü evlenmesi olmakla beraber, kendisine, bir yeni güveye yapılan şeylerin hepsi yapıldı.

Ah, ne ağır, ne sıkıntılı ve ne kadar kaba idi bu düğün!

Mutlaka, Avrupa'da, bir cenaze alayı bundan daha ferahlıdır. Üç gün, üç gece süren bu tören esnasında, bana en acıklı görünen insan, Mehmet Ali'nin bizzat kendi oldu. Çünkü o, güveylik sıfatını takındığı günden itibaren, artık hiçbir işe yaramaz bir şey gibi oldu. Bir köşede oturmağa ve başkalarının geliş gidişlerini, oynayışlarını, yiyip içişlerini, giyinip kuşanışlarını kenardan seyretmeğe mahkumdu. Garibi şu ki, gelin de ortada yoktu.

Her gün, sabah olunca, köyün ihtiyarları ve ileri gelenleriyle beraber bir duvarın dibine oturuyoruz. Delikanlılarla genç kızlar ve bunlar arasında kırkını geçmişler, çoğunlukta idiler. Ve hepsi birden, erkeği az dişisi çok bir küçük insan kümesinden ibaretti. Birbirinden ayrı halkalar halinde girip karşılıklı raksediyorlar, eğleniyorlar. Bu rakıslar, sürekli zıplamalardan ve sağa sola gidip gelmelerden husule gelen, yeknesak ve ağır birtakım danslardır.

Çatlak bir zurna ve bir davulla arap kabağı arası bir darbuka, havayı çatır-çatır çatlatıyor.

Ben, duvarın dibinde gülümsemeğe, memnun ve ilgili görünmeye çalışıyordum. Elinde mızrak yerine değnekler ve kalkan yerine birtakım tahta parçalarıyla eski hamasi rakıslar taklit eden bir adama, arasıra, bir lira atıyorum. Her atışımda itibarım bir parça daha artıyor... Adeta, oynayanların hepsine birden yeni bir şevk geliyor.

İşte, köy kadınlarının, köy kızlarının hepsi gözümün önündedir ve hepsi de yeni, süslü düğünlük esvaplarını giymişlerdir. Dizi dizi altınları başlıklarının etrafında kırk zil parçaları gibi birbirine çarpıyor. Çoğu biçimsiz, bücür, yusyuvarlak veya lüzumundan fazla iri olmakla beraber aralarında kat kat kumaş yığınlarına rağmen, insana narin, körpe ve tombul hissini veren vücutlar da yok değil. Fakat, bunların ellerine, ayaklarına bakılınca o hafif tatlı his hemen dağılıveriyor.

Bu düğün esnasında bana en çok ıstırap veren şey, ziyaretler oldu. İçleri isim veremeyeceğim birtakım karışık yemeklerle dolu lengerler getirilip ortaya kondu mu ne yapacağımı bilmiyordum. Bir kadın, eteğinin içinde ekmekleri daha doğrusu yaş yufkaları- getiriyor. Her birimizin önüne bir topak atıyor ve eller hep birden lengerlerin içine dalıyor.

Bunlar arasında bazen Mehmet Ali'nin güveylik kınalı elleri de vardır.

İçimden: Mutlaka bütün bunlara alışmalıyım diyordum. Fakat, Mehmet Ali'nin evlenme töreni bütün gayretimi kırar gibi oldu.

Nihayet, gelin bir hamam bohçası gibi cansız ve şahsiyetsiz, evden içeri sokuldu.

Kuşlar nasıl sevişir? Kediler nasıl sevişir? Biliyorum. Lakin, bu köy halkının nasıl seviştiklerini tahmin edemiyorum.

Bizim gibi, gözgöze bakışırlar mı? El ele tutuşurlar mı? Dudak dudağa gelirler mi? Okşayışları nasıldır? Kalbin, bir süt çanağı gibi kabarıp taştığı dakikada, ağızlarından çıkan sesin anlamı ve ahengi nedir?

Mehmet Ali'nin evlenmesinden sonra, bu benim için bir düşünce konusu oldu.

Anadolu'da, köylü kadını şuhluktan, naz ve işveden o kadar yoksundur ki, onların hangi biriyle, böğür böğüre, koyun koyuna yatsam, vücudumun hiçbir şey duymayacağını tahmin ediyorum. İhtimal ki, çok da fena kokarlar.

Kendileri hakkında, bu hislerimi içgüdüleriyle sezdikleri için midir, nedir bilmiyorum, onlar da, bana her rastgelişlerinde, arkalarını çeviriyorlar. Yahut -eski Yunanlılar devrinde yas tutan kadınlar gibi- yere çömelip başlarını örtüyorlar.

Ve benden başka hiçbir erkeğe bu hareketi reva görmüyorlar.

Buraya geldiğimin bilmem kaçıncı haftası idi. Mehmet Ali'ye sordum:

-Kadınlarınız niçin yalnız benden kaçıyorlar?

-Yabansınız da ondan, beyim.

Bu yaban lafı, beni, önce çok kızdırdı. Fakat, sonra anladım ki, Anadolu'lular, Anadolu köylüleri tıpkı eski Yunanlıların kendilerinden başkasına barbar lakabını vermesi gibi her yabancıya yaban diyorlar.

Bir gün... bir gün, onlara, ispat edebilecek miyim ki, ben bir yaban değilim? Benim damarlarımdaki kan onların damarlarında işleyen kandır. Aynı dili söylemekteyiz. Aynı tarihi ve coğrafi yollardan, hep birlikte gelmişizdir. İspat edebilecek miyim ki, aynı Allah'ın kuluyuz!

Aynı siyasi mukadderat, aynı sosyal bağlar, bizi kardeşlik, evlatlık, analık babalık üstünde bir yakınlıkla birbirimize bağlamıştır.

Lakin, hangi sözlerle, hangi seslerle? Gündelik hayatın ufak tefek ihtiyaçlarını bile anca ifadeye güç bulabiliyorum.

Nerde kalmış ki, onlarla, bu kadar genel konular üzerinde konuşacağım!..

Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk entelektüli Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.

Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim.

Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli degildir. Kendi vatanı addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında nasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmüş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor.

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır. Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.

Bunu yazarken, elim titriyor.

Buraya geldiğim günden beri beni işgal eden en önemli, en büyük şey, Mehmet Ali'nin evindekilerden başlayarak, köylüleri kendime alıştırmak, ısındırmak olmuştur. Lakin şimdiye kadar -işte buradaki yaşantımın bu sekizinci ayıdır hala küçük İsmail'le Mehmet Ali'nin anası Zeynep Kadından başka birisinde muvaffak olduğumu sanmıyorum.

Gerçi, köylülerden çoğuyla ahbapça konuşuyoruz. Ağaç altı, çeşme başı, dere boyu ve kahve arkadaşlığı ediyoruz.

Lakin, öyle derinliği olmayan, o kadar gevşek bir ahbaplık ki, görüyorum, ne onları ben, ne onlar beni tatmin ediyor.

Hepsi benim yanıma yürekleri, kafaları gibi kalın sargılarla bağlanmış olarak geliyorlar. Ve bahislerimiz hep topraktan, havadan, zamandan yakınmaktır.

Esasen, Mehmet Ali'nin anasıyla da, bundan başka bir şey konuşmuyoruz. On iki yıldır, dul olan ve bütün ailenin tek başı, bu katı, sert ve mütevekkil insanda, tabii güçlerden bir şey gizlenmiş gibi duruyor. Kırk yaşında mıdır? Ellisinde midir? Bilinmez. Eli ayağı, bir ağacın henüz topraktan sökülmüş kökleri gibidir ve bilirim ki, vücudu, bir meşe kütüğü kadar sağlamdır.

Onun, çok kere, küçük boz eşeğin taşıyamadığı en ağır yükleri alnından bir ter akmadan dimdik taşıdığını görmüş ve tarlada, saatlerce, belini doğrultmaksızın çalıştığına şahit olmuşumdur. Zeynep Kadın, bir gün, bir komşu kavgasında, paylaşılmayan bir kocaman dibek taşını, huşunetle teperek bir hamlede yere devirmişti.

Zaten, bu sakin ve mütevekkil kadının, öfke başına vurduğu zaman ne yapacağı kestirilemez. Bir defa, kasabadan geç gelen İsmail'i, altına alıp öyle bir dövdü ki, Mehmet Ali de dahil olmak üzere, bütün ev halkı çocuğu elinden alamadık.

İşte, bu vak'a esnasındadır ki, hem Mehmet Ali'nin karısı ve hem de kız kardeşleriyle karşılaştım. Beni sofrada görür görürmez, her üçü de, bir kümeste ürkmüş tavuklar gibi kaçıştılar.

İsmail ağlamıyordu. Bağırmıyordu. Sanki bir ağır ve zahmetli görev esnasında imiş gibi ciddi idi. Yalnız kendisini

anasının elinden çekip odama sürüklediğim vakit, cılız ve çökük göğsünün altında, kalbinin bir demir tokmak kuvvetiyle şiddetli şiddetli çarptığını duydum.

İçerisinde tok tok vuran bu ses, onun incecik göğüs tahtasını hurdahaş etmeğe kafiydi. Nasıl oldu da, deminki badireden, sağ ve salim kurtulabildi? Her vakit, her vakit bu cılız, soluk ve raşitik insanlar için kendi kendime sorduğum budur. Zeynep Kadından yüz kat daha haşin ve merhametsiz olan bu tabiatın sürekli dayakları altında didik didik olmuş bütün bu insanları, koruyan ve hayatlarını devam ettiren gizli kuvvet nedir?

Hey, onu sana sormalı, Zeynep Kadının karnı!..

O müthiş dayak faslından sonra, İsmail, bir süre benim odamda, büzülmüş kaldı. Sonra, uykuya daldı.

Odanın bir köşesinde, zavallı küçük ve mustarip vücudunu seyrediyorum. Bu vücut, her tarafı kırılmış, birbiri üstüne yığılmış bir külçe halinde.

Kafa; iki kolla dizlerin arasında kaybolmuş. Odanın sessizliği içinde solumalarını duymasam onu ufak bir paçavra yığını sanacağım.

Bu yaratık, çocukluk nedir bilmedi. Başka diyorlardaki çocukların gülüp oynamaktan başka bir şey yapmadıkları mutlu çağda, bu, yirmi yaşında bir delikanlının güç dayanacağı bütün ağır işleri görüyordu. Yük taşıyordu. Çapa çapalıyordu. Diğer taraftan sıtma, küçük böğrünü zehirli tırnaklarıyla oyuyordu. Acaba, doğduğu günden beri, bir defa olsun, hiçbir şeye güldü mü?

Sanmam. Üç yaşında, dört yaşında yavrular görüyorum.

Hepsi, yüzlerine, kırk yaşında bir adam maskesi takmış gibi.

Yürüyüşlerinde bile olgun bir adam ağırlığı var. Arkalarından bakarken, onlara, birtakım kederli cüceler denebilir.

Geldiğim gece, İsmail de benim üzerimde bir cüce etkisi bırakmadı mı? Onun çocuk olduğuna, sonradan yavaş yavaş alıştım ve onu sevmeğe başladım. Ona bakarken bir derin acıma duygusu, benliğimin ta derinliklerinden birer gözyaşı halinde sızdı. Kalbime toplandı. Ona doğru gittim. Sırtını okşadım.

Zavallı köylü çocuğu! Sen, iki üvey ananın yavrusun.

Biri demin seni döven anandır, öbürü de seni her gün döven, doğduğundan beri her gün döven yurdundur. İkisinin acısı arasında, böyle kavrulup gitmişsin.

Yarın gençlik çağına girecesin. Lakin, o vakit de, o vakit de...

Savaşta gördüğüm bütün o erler, gözümün önünden bir daha geçiyor. Onların yırtık şalvarları ve kırmızı mintanlarıyla yalınayak gelişlerini, sonra haki elbiseleri içinde, kah sırtüstü, kah yüzükoyun düşüp ölüşlerini görüyorum.

Siperlerde, kendi kendine yavaş sesle konuşan Mehmetçiğin sesi kulağıma geliyor.

-Neden korkacakmışım, her gün atıyor, atıyor, hiçbiri değmiyor!

Bunu söylerken, mutlaka havada, başının üstünde düşman uçakları homurdanıyordu.

Dünya ile istediğim gibi ilişkimi henüz kesmiş değilim.

İstanbul gazetelerini arasıra alıyorum. İlk İnönü zaferini, bunların birinden öğrendim. Bu olay, benim için günlerce süren bir sevinç kaynağı oldu.

Köyde her önüme gelene durmadan bunu anlatıyorum.

Yalnız bundan bahsediyorum. Diyebilirim ki, elimden kimse kurtulamadı. Bana sokakta arkasını çeviren kadınlar, beni görünce kaçışan çocuklar bile elimden kurtulamadı. Mehmet Ali'nin anası, kız kardeşi, karısı, küçük kardeşi ve bilhassa Mehmet Ali benden bunalacak hale geldiler.

Köyde, zaten aklıma güveni olmayanlar, beni, büsbütün çıldırdı sanmışlardı.

Bir an geldi ki, ben de kendimden şüphelenmeğe başladım. Sevincime bir had tayin ettim.

Eleme, kedere, hatta sevince bir sınır tayin etmek... Bunu, yalnız şehirlerde olur bilirdim. Meğer insan, köylerde, dağ başlarında ve mağara kovuklarında da samimi olmak, içinden geldiği gibi, içinden geldiği kadar gülüp ağlamak hürriyetine sahip değilmiş, toplumun görenekleri, kuralları, insanların yarı çıplak yaşadıkları bu köstebek yuvalarında da aynı şiddetle hüküm sürüyormuş.

Hele, bu donmuş alem içinde, sevinçli bir adam görmek kadar anormal bir şey olur mu? Bu toprak duvarlar, örüldükleri günden beri mutlaka hiçbir kahkahanın aksi ile çınlamamıştır. Bu durgun tevekkül havası, hiçbir şenlik gürültüsüyle dalgalanmamıştır.

Mehmet Ali'nin üç dört yıllık bir ayrılıktan sonra evine geldiği gece gözümün önünde: Sessizce, lambayı yere koyup çekilen ananın gölgesi. Sıska bir çocuğun acıklı, kısılmış yüzü.

Mehmet Ali'nin düğünü gözümün önünde. O gün her günden daha kasvetli, daha ağır bir gündü. Zurna çatlak, oyunlar isteksiz ve yemek tatsızdı.

İnönü zaferinin ertesi, ben bunlara kızmıyorum.

Acaba memleketin neresi donandı? Neresi şenlik etti? Bu büyük olay, gazetelerde alelade bir havadis gibi mi geçti?

Hiçbir yerde, Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'ya, İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği telgraflar, alevden birer satır halinde, gökyüzüne çizildi mi?

Gelen gazetelerde, boş yere bir genel neşe yankısı arıyorum, bulamıyorum. Belki Anadolu'nun ücra bir kasabasında, Ankara'da, şuraya buraya asılmış, tek tük kandiller, bu zaferin tek şenlik aydınlıklarıdır. Hayalimde, kendi kendime yaktığım bu ışıklar, bana engin ve karanlık bir gurbet diyarı olan Türkiye'de donmuş ve kör olmuş gönüllerin tek hayat mihrakları gibi geliyor.

Ne sönük, ne fersiz, ne cılız hayat mihrakları! Günün birinde bunlar, büyüyüp boz renkli Anadolu yaylasını, ısıtarak aydınlatacak bir heybetle ateş halini alabilecek mi? Eğer öyle olacağını bilsem... Eğer bilsem...

Birkaç gününü kasabada geçirmeğe giden muhtar, birtakım havadisler ve birtakım yeni fikirlerle döndü. Gerçi, bana pek açılmıyor. Fakat, ben, bana söylediklerinin arkasında, söylemek istemediklerini keşfediyorum. Ve bazı yarım cümlelerini, başkalarından işittiklerimle tamamlayarak kafasının içindeki şeylere nüfuz ediyorum.

Ona göre, Kemal Paşa'nın açtığı yol, çıkmaz bir yolmuş.

Hem de çok tehlikeli imiş. Çıkmaz bir yolmuş, çünkü padişah kendisiyle beraber değilmiş. Padişah, düşmanla çoktan barış yapmış. Sonra, Avrupa diye bir kraliçe varmış. O işe karışmış. Ben sizin müşkülünüzü hallederim, demiş.

Tehlikeli bir yolmuş. Çünkü... düşman yalnız İzmir'de çoğunup otururken, Kemal Paşa'nın ettiklerine kızıp; daha ileriye varmış. Bursa'ya kadar gelmiş. Nihayet geçen gün, İnönü'ye dayanmış.

Öfkeden tirtir titreyerek:

-Oradan püskürttük, hem de döğe döğe... diyorum.

Muhtar, sinsi bir tebessümle, kırçıl sakalı arasından gülümsüyor. Onu omuzlarından tutup sarsmak ve:

-Ne gülüyorsun? diye bağırmak istiyorum.

Öfkemi, yüzümden sezen köylüler, birer birer etrafımdan çekiliyorlar. Muhtar, onlarla beraber ensesini kaşıya kaşıya ve önüne bakarak uzaklaşıyor. Biraz ötede, benden uzak bir çevre teşkil edip duruyorlar.

Nihayet, çok yalnız kaldığımı hisseden Mehmet Ali, mahçup inahçup, bana yaklaşıyor. Yanımda çömeliyor. Daha dün kesip yonttuğu söğüt dalından değneği ile toprağı dürtüşlüyor. Bana bir şeyler söylemek istiyor. Fakat, nereden başlayacağını bilmiyor. Birden soruyor:

-Beyim bizi gene askere alacaklar mı?

-Olabilir.

-Nasıl olabilir, beyim? Bizi terhis etmediler mi?

-Ettiler ama, düşmanlarımız terhis filan dinlemiyor.

Bak, şuracığa kadar geldiler. Biraz kulak verseydik top seslerini duyacaktık. Düşman askerleri şu tepenin ardından görünüverirse, elin kolun bağlı durabilecek misin? Gelip de, senin evini, köyünü yakıp yıkarken, çoluk çocuğunu dipçikle itip dürtelerken, bir köşede karı gibi büzülüp duracak mısın?

-Yok, beyim, buraya kadar geleceklerine aklım ermez.

-Eğer her köy, bu köydekiler gibi düşünürse, eğer her talimli asker, senin gibi tekrar askere gitmekten korkarsa, tabii gelir. Ona hiç şüphe etme.

Tekrar önüne bakıp, değneğin ucuyla toprağı eşiyor.

Onu, artık hiç tanımıyorum. Benim eski erimle bunun arasında, artık hiçbir ilişki yok. Haydi git, haydi git; onlarla hasbıhal et, demek ve bütün eşyamı toplayıp, buradan kaçmak istiyorum.

Cephede, hiçbir işe yaramaz mıyım? Adam sen de. Bu kolsuzluğum, hem kendime, hem aleme karşı icat edilmiş bir boş bahane...

Yavaş yavaş köylülere hiddetim, kendi aleyhimde bir nefret haline çevriliyor. Oturduğum yerden kalkıp ovaya doğru iniyorum.

Bu bir nisan günüdür. Gökyüzünde beyaz bulut kümeleri birbirinin üstüne, yığılıyor. Havada bir yağmur kokusu var.

Fakat, ayağımın altındaki toprak kuru, sert ve kokusuzdur.

Bu yıl, çok don oldu. Hayvan telefatı, köylülerin gözünü korkuttu. Salih Ağa'nın fikrine göre, gelecek mahsul mevsimi çok kötü olacak.

Yürüyorum, yürüyorum. Böyle saatlerce, günlerce, aylarca, hiç durmaksızın yürümek istiyorum. Biliyorum ki, bu çorak toprak dalgalarının sonu yoktur. Birini aşınca öbürü, öbürünü aşınca bir başkası görünür. Bu köyü, arkamda bırakacağım. Üç dört saat sonra, gene tıpkı bunun gibi bir köy önüme çıkacak. Gene kaçacağım. Gene kaçacağım.

Porsuk Çayı, beni nereye kadar götürebilir? Zira, bu çay önüme çıktığı andan beri, hep onun kıyısında yürüyorum.

Vakit vakit, ayağım toprağın üstüne fırlamış bir söğüt köküne çarpıyor. Ne sünepe, ne miskin, ne biçare ağaçlar. Porsuk Çayı'nın balçığı leş gibi kokuyor.

Öğle saati. Arasıra, bulutların içinden sıyrılan güneş, bir müddet ensemi yakıp geçiyor. Kimbilir, başka yerlerde bahar ne güzeldir. Besbelli, başka yerler derken, İstanbul'u, İstanbul'un sayfiyelerini düşünüyorum. Feneryolu, Göztepe, Erenköy...

Yüreğim bir karanlık odaya hapsedilmiş yaramaz bir çocuk gibi hopluyor. Paramı Salih Ağa'da, eşyamı ve kitaplarımı Mehmet Ali'nin evinde bırakayım ve gideyim, gideyim...

Böylece İstanbul'a kadar yürüyeyim.

Bunun, gerçekleştirilmesi imkansız bir hayal olduğunu bilmekle beraber gerçekten yolumun ta ucunda bir İstanbul varmış şevkiyle yürümekte devam ediyorum. Yolumun üstündeki dağları, nehirleri, sarp ve çetin geçitleri, Sakarya'yı, Bozdağ'ı, Acıdağ'ı yok farzederek, hemen hemen, gözü kapalı yürüyorum. Unutuyorum ki şu dakikada

Böylece karmakarışık düşüncelerle, ne kadar yürümüşüm, bilmiyorum. Birdenbire seyrek ve serin bir kavak kümesinin içine daldığımı hissettim, durdum.

Bu ufak korunun içinde, küçük, dar, fakat berrak bir dere akıyor. Bu, çölde bir vaha mı? Derhal içime derin bir sükunet geliyor. Durduğum yere çömeliyorum ve elimi suya sokuyorum. Ne o? Bu ani hışırtı nereden geldi? Ve bir kısık kadın gülmesi?

Etrafıma bakmıyorum. Sol yanda, bir genç kız silueti bir geyik hafifliğiyle derenin kenarında ağaçların arasına doğru kaçıyor.

Biraz ötede durdu. Dönüp bana baktı.

Mehmet Ali'nin köyünün, iki üç saat ötesinde, böyle bir yer! Böyle bir yüz! İnanılmayacak şey!

Uzaktan bana gülümsüyor. Yağız ve uzunca yüzünün ortasında, iki yeşil göz ve bir sıra iri beyaz dişle bana gülümsüyor. Tıpkı Mehmet Ali'nin köyündeki kızlar gibi giyinmiş.

Başı tıpkı onların başı gibi, kat kat sargılarla sarılı. Beli kuşaklı ve alaca pazen donlu bir kız. Niçin bana birdenbire harikulade bir şey gibi göründü?

Ben de, uzaktan ona gülümsüyorum. Ağaçlardan birinin arkasına saklanıyor.

Yaklaşayım mı? Belki, ürkütür, büsbütün kaçırırım. Tekrar suya eğiliyorum. Fakat bütün mevcudiyetimle hissediyorum ki, saklandığı ağacın arkasından bana bakıyor. Birden başımı çevirdim. Ağacın arkasından dışarıya uzanmış başı, tekrar çekildi: Bu, bir nevi oyun gibi.

Kendi kendime söyleniyorum:

-İn midir, cin midir? Cin olsa, şimdiye kadar kaybolması gerekirdi. İn'se, benden niye kaçıyor?

Sezdirmeden, göz ucuyla, tekrar aynı noktaya bakıyorum. Orada hiç kımıldamadan duruyor. Artık sabrım tükendi. Doğrudan doğruya ona seslendim.

-Kızım benden çekinme. İşine bak. Ben yabancı değilim.

Te şuradaki köydenim ve köyün ismini verdim, şimdi, söyle bakayım; sen hangi köydensin?

Ağacın arkasından güç işitebilecegim bir sesle:

-Bizim köy de uzak değil. Te, şuracıkta...

Ve köyün adını söyledi.

Fakat, bu kadarcık bir konuşma ile aramızdaki mesafe katedilmiş olamadı. Kız gene ağacın arkasına saklanmış, ben gene suya eğilmiş kaldık. Ayağa kalktım. Ona doğru birkaç adım attım.

-Haydi, seni rahat bırakayım. İşine bak. İşte ben gidiyorum, dedim ve

Derenin öbür kıyısında, ben, artık büsbütün başka bir adamdım.

O gün bugündür, kendimi toplayamadım. Dereyi atlarken, sanki içimden ağır bir şey yuvarlanıp düştü. Öyle bir şey ki, on dakika öncesine kadar, ben onu kalbimin üstünde veya kafamın içinde, bir demir gülle gibi taşıyordum. İşte bu, yuvarlanıp düştü. Şimdi, hafifim. O kadar hafifim ki kolumu bir kanat gibi kımıldatsam havaya uçabilirim.

İnsanın gönlü ne tuhaf Günün birinde, kavak ağaçları arasından, bir genç kızın gülümsemesi, bir derecik, bir atlayış. Her şey değişiyor. Ortada, biraz önceki adamdan eser kalmıyor.

Nereye gitti, o adam ne oldu? Eriyip gidiverdi mi? Ve onun yerine gelen bu adam kimdir? Nedir?

Kendi kendime, aşık olduğumu itiraf etsem çok gülünç bir şey yapmış olurum. Yaşım otuzu geçti. Ben beladan artakalmış bir adamım. Zaten yirmi yaşımda iken de aşk hususunda o kadar safderun değildim. Başka şeyler için, ekseriya yumuşak, sıcak ve coşkun olan gönlüm kadın önünde, sert ve soğuk durmasını bilirdi. Kadına inanmaktansa, onu aldatmayı daha tatlı bulurum. Zira sevildiğini hisseden kadın kadar çekilmez bir şey yoktur. Kadının gerçekte, namert ve kancık olan tabiatı, öyle bir safhada, adeta öldürücü bir mahiyet alır. Yabani kedilikten, zehirli yılanlığa geçer ve gitgide, hayalimizin ölçemeyeceği kadar derin, nihayetsiz ve tuzlu kötülük denizinde, gülerek çırılçıplak yüzmeğe başlar.

Ben, bu gerçeğe acı şahsi tecrübelerden geçerek varmış bir adam değilim. Benim aşklarım, daima birer cinsiyet buhranından ibaret kaldı. Bunda,

çiftleşme mevsiminde muhtelif krizlere düşen bazı hayvanlardan farksızdım.

İki günden beri, köyde, olağanüstü zamanlara mahsus bir hal var. Bayram mı? Hayır. Çünkü, hiç kimse yeni esvaplarını giymemiş.

Biri mi evleniyor? O da değil. Yalnız, herkes işini gücünü bırakmış, şunun bunun evinde hemen gizli diyebileceğim birtakım toplantılarda... Sonra genel bir avarelik, bir kendinden geçiş, gözlerde bir alışmadığım parıltı...

Mehmet Ali'nin anası bile gülümsüyor ve yirmi yaş daha genç görünüyor.

Bekir Çavuş'un ağzı kulaklarına varıyor. Bir Geldi... sözüdür fısıldanıyor.

-Geldi. Ahmet'inkilerin odasında...

-Geldi. Görmediniz mi?

-Geldi; ama çok kalmayacakmış.

Mehmet Ali'yi şöyle bir kenara çektim:

-Ne var? Ne oluyor?

O da kendini genel heyecana kaptırmış görünüyor. Sırıtarak:

-Hiç, beyim, diyor.

Fakat ben sıkıştırınca söyledi:

-Şeyh Yusuf geldi beyim, Şeyh Yusuf...

-Bu Şeyh Yusuf da kim oluyor?

-Mübarek, büyük bir adam. Her yıl gelir, duasını alırız.

Hastaları okur üfler. Bize güzel öğütler verir. Yol gösterir.

Başı sıkıda olanları selamete çıkarır.

-Hangi tarikattan bu şeyh?

-Bilmem beyim; o kadarını gayri bilmem.

-Peki, bu adamın şimdiye kadar size ne iyilikleri dokundu?

-Çok, beyim.

Fakat, bu iyiliklerin bir tanesini saymadan, yalnız, esrarlı bir tavırla başını sallıyor.

-Yalnız muhtarın karısını iyi edemedi.

-Ya Salih Ağa'nın oğlunun kamburunu düzeltebildi mi?

-Ya Bekir Çavuş'un kızı Zehra'nın gözlerini açabildi mi?

-Ya şu meczup Memiş'in aklını başına getirebildi mi?

Mehmet Ali cevap vermiyor. Önüne bakıyor. Biliyorum ki bana, içinden, öfkeleniyor. Bana karşı, her ne zaman öfke duyarsa böyle sessiz, önüne bakar.

Daha alaycı, daha babayani bir tavır takınarak devam ediyorum:

-Gelelim öğütlerine... Neymiş bakalım onlar?

-Aklımda kalmamış beyim; anam bilir.

Benim elimden kurtulmak için anasını çağırıyor. İhtiyar kadın:

-O ne bilir; dedi, Şeyh Yusuf Efendi kim, o kim?

-Öyle ise sen anlat bana, Zeynep Kadın.

-Nasıl anlatayım ki...

O da işin içinden çıkamıyor. Nihayet, Şeyh Yusuf Efendi'ye yalvarıp onu bu eve getirmeğe karar veriyoruz.

Bu işi, bin bela, Mehmet Ali üstüne aldı. Muhtarın evine gitti. Fakat, gitmesi ile gelmesi bir oldu. Muhtar O sizin ayağınıza gider mi? Siz onun ayağına gelin demiş. Bunun üzerine hep birlikte kalktık; gitmeğe mecbur olduk. Muhtarın evinde, Şeyh Yusuf'un oturduğu oda tıkabasa insanla dolu. O, köşede bir hasır üstünde bağdaş kurmuş oturuyor. Sırtında eskiden yeşil olduğu belli bir cüppe var. Üstü başı, sakalı o kadar kirli ki, -yanına yaklaşmağa hacet yok- kapıdan

itibaren bir teke gibi kokuyor.

Beni görünce küçük kalabalık, kendiliğinden dağıldı.

Mehmet Ali ile anası arkamda, içeri girdik.

-Merhaba Şeyh Efendi.

Rahatı kaçmış bir adam huzursuzluğuyla başını kaldırdı.

Beni, uzun uzadıya süzdükten sonra dişsiz ağzının içinde bir homurtu halini alan şu sözleri geveledi:

-Merhaba, merhametten gelir. Sen kim oluyorsun ki, bana merhamet edeceksin?

Hemen, Muhtar söze karıştı:

-Kusura bakma; yabanın biridir, dedi.

Ben, tek elimin yumruğunu, bir anda, hem Şeyh'in, hem Muhtar'ın suratına savurmak ihtiyacını güç zaptediyordum.

Yarı gülümseyerek, yarı dişlerimi sıkarak dedim ki:

-Sen yalnız merhamete değil, terbiyeye de muhtaçsın.

Dişsiz ihtiyar teke, bu sözüm üzerine, insana hayret veren bir çeviklikle yerinden fırladı. Kapının bir kenarında duran pabuçlarını koltuğunun altına almasıyla dışarıya uğraması bir oldu.

Herkes, arkasından koşuyor. Hatta Mehmet Ali bile.

Ben, biraz şaşkın, biraz mahçup, oturduğum yerden kalkıyorum. Gerçi sonradan, bu olayın şu son safhasını hatırladıkça, çok defa, gülmekten katılmışımdır. Fakat, o gün, düştüğüm hüzün sonsuzdu. Yalnızlığımı, kimsesizliğimi ve yabancılığımı o günkü kadar şiddetli hissettiğim olmamıştır.

Benim için, bu bunak Türk şeyhinin, İstanbul'daki İngiliz subayından farkı nedir? Her ikisinin ruhu ile benim ruhum arasındaki uçurum, aynı derecede derin ve karanlıktır.

Bu da onun gibi, beni kamçı ile dövecek ya da, etimi bir zindalıda çürütmekten zevk duyacak.

Şu anda, burada bulunacağıma, Londra'da bir mutaassıp Protestan rahibinin evinde olsaydım, aynı istiskali görmeyecek mi idim? Aynı hüzünü, aynı elemi, aynı yabancılık ve kimsesizlik hissini duymayacak mı idim?

Şeyh Yusuf, benim yüzümden, bu yıl köyü çabuk terketti.

Fakat, giderken gördüm. Köylülerden aldığı hediyelerin yükü altında, hem kendisinin, hem eşeğinin beli bükülmek raddesine gelmişti. Her ikisi de, birbirinin ardı sırası, sendeleye sendeleye gidiyorlardı.

Şeyh Yusuf gitti. Fakat, zehirini köyde bıraktı. Hava bir süre, bir uzun süre, onun nefesiyle dolu kaldı.

Köylüler artık benden nefret etmeğe, bana kızmağa bile lüzum görmüyorlar. Bana, yalnız acıyorlar. Bana bir mahkum, bir idam mahkumu bir ukubete çarpılmış lanetleme adam gibi bakıyorlar.

Şeyhin gazabına uğrayan, şu zavallının hali ne olacak?

Hepsinin dudaklarında, benim hakkımda, bu sorunun çizildiğini görüyorum. Ve ben, bu dikenlerin arasından, geçen gün keşfettiğim vahaya kaçıyorum. Ancak burada kendimi buluyor, başımı dinliyorum.

Burada kavaklar daha serin. Dere daha berrak. Fakat, artık, korunun rüstai perisinden eser görmüyorum. Kendi kendime: Acaba, o gün, bana görünen bir hayal miydi? diyorum. Ve onu, muhayyelemde tekrar canlandırmaya çalışıyorum.

Bir gün, köyüne kadar gittim. Sokakları dolaştım. Birkaç köylü ile hoşbeş ettim. Hatta çamaşırdan dönen kadınları gördüm. Fakat ona, bir türlü rastlayamadım. Nihayet, bir defa...

Nihayet bir defa, gene dereden köye doğru giderken onunla karşı karşıya gelmeyeyim mi!..

Kendinden daha kabaca bir kızla, içerisi kirli mintan, çakşır, gömlek ve yazma dolu bir uzun tahta tekneyi taşıyordu. Teknenin bir ucunu, ön tarafından, o tutuyordu. Beni görünce boştaki eliyle başörtüsünün uçlarını yüzüne götürdü.

Ve başını, öbür tarafa çevirdi. Sezinledim ki, örtünün altından sedef dişleri parlıyor.

Köye doğru, beş on adım atıp döndüm. Bu hareketimle, aklıma, İstanbul mesirelerindeki kadın takipleri geliyor.

Kendimi Kuşdili Çayırı'nda, Yoğurtçu Deresi'nin kenarında sanıyorum.

Bu köylü kızının, oradaki mahalle kızlarından farkı ne?

Endamı, onlar kadar ince, yürüyüşü, onların yürüyüşü gibi ahenkli ve onlar kadar işvebaz değil mi? Hiç şüphesiz, bunun ayakları çıplak ve belki topukları da çatlaktır. Fakat, vücudunu saran kabasaba kumaşların altında, kusursuz taze bir bedenin bütün cazibesini hissediyorum.

Bir de dönüp arkasına bakmasın mı? Artık kalbim hızlı hızlı çarpmağa başladı. Arkadaşına veya kızkardeşine benim için bir şey söylemiş olacak

ki, o da dönüp baktı. Şimdi ikisi birden gülmekten kırılıyorlar. Ta yanlarına kadar sokuluyorum. O vakit, gene ikisi birden arkalarını dönüyorlar. Taş kesilmiş gibi kaskatı duruyorlar. Öyle bir duruş ki, hemen uzaklaşmağa mecbur oluyorum.

Bu, insan dişisinde yeni gördüğüm bir haldir. Herhangi bir genç erkek. isteği ve sıcak ilgisi karşısında, yumuşayıp eriyen, yahut, cinsi güreşe davet eden bir öfke ile irkilip gerilen kadın vücudu, burada ilk defa olarak bütün manasıyla donuyor. Bir kadın çelikten burç gibi meydan okur bir mukavemet timsali haline geliyor.

Bekaret burada bir zırh gibidir.

Lakin, neden biçare Süleyman'ın karısı, bunlar arasında, bir istisna teşkil etmiş? Ha sahi siz, bu hikayeyi biliyor musunuz?

Bizim köyde, bir Süleyman vardır. Mehmet Ali'den biraz sonra, o da civar köylerin birinden bir kız almıştı. İşte, bu kız temiz çıkmamış, Süleyman: Sana kim dokundu? diye sormuş. Kız, Ağam demiş, küçükten tarlada oynaşıyorduk.

Beni omuzlarımdan yakaladı. Altına aldı. Sıktı, sıktı. İşte ne olduysa, o zaman oldu.

Süleyman: -Kaza, desene demiş. Susmuş. Fakat, köylüler susar mı?

Kızcağızı, bir taşa tutmadıkları kaldı. Sonra, yavaş yavaş, onlar da uğraşmaktan vazgeçtiler.

Yalnız, Cennet, -bu genç kadının adıdır- altı ay geçmedi, bir gece, bir ağıl duvarının dibinde bir yabancı adamla yakalandı. Bütün köy halkı sopalar, çapalar, övendirelerle, bu açık hava zinacılarının üstüne hücum etti. Cennet'le aşığı, ağılın duvarını kendilerine siper yapıp hücum edenlerin üzerine, öyle bir taş yağdırdılar, öyle bir taş yağdırdılar ki, herkes dağıldı. Kaçışmaya mecbur kaldı. Ve Cennet, Homeros devrindeki esir kızlar gibi, kale duvarının üstüne çıkıp:

-Ben, yalnız kocama teslim olurum! diye bağırdı ve kocası gitti; onu elinden tutup evine getirdi. Kadının söylediğine göre, meğer bu kadar tevatüre sebep olacak bir şey yokmuş.

O adam emmioğlu imiş; yoldan geçerken ağılın önünde rastgelmiş, şöyle duvarın dibinde biraz konuşmuşlar...

Süleyman'ın karısını, bu zaferden sonra artık büsbütün serbest bıraktılar. Çünkü, o köyün içinde bir nevi kuvvetin, bir nevi hakimiyetin timsali oldu.

Cennet, levent, gelgelli, kahkahası bol ve keskin bakışlı bir kadındır. Kaşlarına rastık çeker ve ellerine kına yakar.

Başka kadınlar gibi erkekten ürküp kaçmaz. Herkesin içinde, hatta benim bulunduğum yerlerde bile elini kolunu sallayarak, göğsünü gere gere dolaşır. Tarlada çapa çapalarken, evde yemek pişirirken, derede çamaşır yıkarken durmaksızın şarkı çağırır.

Karısının yanında Süleyman, boynu bükük ve hep sırıtan bir çocuktur. Derler ki, Cennet'in arasıra ona, iki tokat attığı da olurmuş. Süleyman bütün manasıyla, Türk masallarındaki Keloğlan tipidir. İtaatli, kılıbık ve biraz da filozoftur, ruhunun sonsuz derinliği vardır.

Yerine göre Aşık Garip, yerine göre Yunus Emre'dir. Nasreddin Hoca bu döldendir. Zümrüdüanka masalı bunun için çıkmıştır. Çobanla peri paadişahının kızı masalındaki kahraman da odur. Onda bitmez tükenmez yolculukların yarattığı sabır, kuşlar ve kurtlarla düşüp kalkmanın verdiği sadelik, bir yüksek yaşantı ilkesi haline girmiştir.

Macerasını ögrendiğim günden beri, onun candan dostuyum. Fakat, bir defa nasip olup da, başbaşa dertleşemedik.

Süleyman, insan yadırgar bir yaratıktır. Son olaylar onu büsbütün çekingen ve vahşi etti. Ancak, küçük çocuklarla bir arada oturabiliyor. Onun en samimi dostlarından biri de Memiş'tir. Eski bir mescit viranesinin içinde, saatlerce yanyana kaldıkları oluyor.

Süleyman yarım saatte bir kelime söyler. Memiş, cevap vermeksizin gülümser, yahut başını iki tarafa sallamakla yetinir.

Sonra bir sigara yakarlar. Tütün dumanları, başlarının üstünde, havaya göre, kah kalın ve ağır halkalar teşkil ederek boşlukta sallanır. Kah bir buhurdandan çıkan tütsü gibi boğum boğum yukarıya doğru çıkar.

Cennet, kocasını, çok defa bu halde gelip yakalar. Ve viranenin taşlarından biri üstüne dikilip iki elini böğrüne dayar:

-Hele şu mıymıntıya bakın. Hele şu mıymıntıya bakın!

Süleyman, karısının sesini işitince bir ok gibi yerinden fırlar. Titrek, ince ve yavaş bir sesle mırıldanarak karısına doğru yürür.

-Aha geliyorum; aha geliyorum.

-Hani bugün kasabaya gidecektin?

-İnşallah, yarın giderim. Bugün gidemedim.

-Gidemedin mi? Ne ettin ki gidemedin?

-Su taşıdım. Damın yıkılan tarafını yaptım.

-Bu da iş mi?

-Çocuklar, derenin üstündeki kavak kütüğünü devirmişler. Onu yerine koydum.

Böylece konuşarak eve girerler. Fakat Cennet'in girmesiyle çıkması bir olur. Soluğu çeşme başında alır. Kulaklarında küpeleri vardır. Boynunda küçük Mahmudiye altınları dizi dizi parlıyordur. Göğsünün birkaç düğmesini, mahsus açık bırakmıştır. Ağzı, çeşme başındaki kadınlara bir şeyler anlatırken, gözleri gelip geçen erkekleri süzmektedir.

İncil'de bahsi geçen Samire'li kadın, bundan başka bir şey mi idi?

Biz, bu gönül işleriyle meşgul olduğumuz sırada, zavallı Mehmet Ali'nin korktuğu başına geldi. Askere çağrıldı. Bundan, bir sabah, uluyan bir kadın sesiyle haberdar oldum. Öyle bir uluma öyle bir uluma ki, sanki evde birisi ölmüş gibi.

Odamdan dışarı fırladım.

-Mehmet Ali; Mehmet Ali...

Ses yok.

-Zeynep Kadın... İsmail...

Gene ses yok. Ulumanın geldiği tarafa doğru gidiyordum.

-Ne var, ne oluyor?

Bu, Mehmet Ali'nin karısının sesidir.

Mehmet Ali'nin, bana bir Allahaısmarladık demeden gitmiş olmasına ihtimal veremiyorum.

Muhtar, jandarmalar, Mehmet Ali ve kendisiyle çağrılan bir iki kişi kapının önünde toplanmış duruyorlar. Mehmet Ali'nin yüzü bembeyazdı. Bana bakıyor, fakat hiç tanımıyor gibi.

Nihayet ta yanına yaklaşıp neler olduğunu sorunca, mahzun ve küskün önüne baktı:

-Ben sana dimedim mi idim? İşte... diye, mırıldandı ve elinin tersiyle bana jandarmaları, muhtarı gösterdi.

Muhtar, iki jandarmanın ortasında, artık köylülükten

çıkmış, bir hükümet memuru gibi duruyor. Kendisine verilen

damgalı ve matbu kağıtları dikkatle gözden geçiriyor. Hepsini, birer birer

inceliyor.

Beni görünce, merasimle ayağa kalktı ve jandarmalara kalkmalarını işaret etti. Ben de onların sırasında bir sandalye alıp oturdum. Jandarmalar, daha yirmi iki köy dolaşacaklarmış.

Mehmet Ali ile arkadaşlarının yirmi dört saate kadar behemehal Eskişehir'de olmaları gerekiyor.

Mehmet Ali kolunu benden tarafa uzatarak:

-Hiç yetişilir mi? İşte beye sorun, dedi.

Mehmet Ali'nin asi bir hali var. Onun bu tarafını görmemiştim.

Muhtar, bütün resmi otoritesini takındı.

-Nasıl yetişemezmişsiniz? Pekala yetişirsiniz, dedi.

Mehmet Ali, burnundan soluyordu.

Tam bu sırada, nereden çıktı bilmiyorum. Zeynep Kadını, dimdik karşımda gördüm. Herkese, sert sert bakıyordu. Yavrusunu savunmaya hazırlanmış bir dişi kurt gibiydi.

Yavaş, yavaş kadınlar, bir iken iki, iki iken beş oldu.

Grup büyüdükçe büyüdü. Sanki aralarında bir şeyler mırıldanıyorlar. Sanki, bir teşebbüse hazırlanır gibi bir halleri var.

Mehmet Ali'ye dedim ki:

-Memleketin, senin gibi usta askere çok ihtiyacı var. Bugün gidip cephede vuruşmazsan, yarın burada, kapının önünde vuruşmağa mecbur kalırsın. Her vakit söylüyorum.

Düşman şuracığa geldi. Hem bu şimdiki askerlik senin bildiğin gibi değil. Millet, kendisi savaşıyor. Angarya yok. Sonra emin ol, çok uzun sürmez. Bir çarpışmada herşey hallolacaktır.

Zeynep Kadın atıldı:

-Öyle ama, şimdi tam iş zamanı. Hep öyle yaparlar. Bebelerimizi tam iş zamanında alırlar.

-Merak etme. Kendim işe yaramazsam bile, sana bir adam tutar, bütün hizmetlerini gördürürüm, dedim.

Zeynep Kadın, saçma bir laf söylemişim gibi, omuzlarım silkti. Lakin, Mehmet Ali üzerinde sözlerim, biraz etki yapmış görünüyor.

Şevkli bir savaşçı kesilmediyse bile tevekküllü bir asker tavrını aldı.

Onun bu halinde şimdiden eski erimi buluyordum. Bana biraz önce olduğundan daha sevimli, daha munis geliyor ve içimdeki subay uyanıyor.

-Keşke alsalar da ben de gitsem, dedim. Bu sözü, o kadar candan söyledim ki, önümde Mehmet Ali ile gidecek olanların gözleri parladı.

İçlerinden birisi:

-Evvel Allah, biz düşmanın hakkından geliriz ama, silahımız, cephanemiz yok, diyorlar, dedi.

Anadolu köylüsünde olumlu ve realist duygu hemen bütün diğer duygulara galebe çalmıştır. Arasıra uyanan lirizmi, bir saniye içinde parlayıp sönüverir. Heyecanlı adamın, onun indinde bir deliden farkı yoktur. Onun güvenini kazanmak için sessiz, ağır ve hiç gülmez görünmek gerekir.

Ben de kendimi topladım.

Mehmet Ali gitti. O giderken, bütün ev sarsılacak sandım. Fakat, tahminim kadar olmadı. Hatta ayrılırken, sarılıp öpüşmediler bile.

Kızkardeşleri, sessiz sessiz ağlıyordu. Karısı bir iki defa hıçkırayım dedi, fakat, Mehmet Ali öyle bir ters ters baktı ki; kadın bütün hıçkırıklarını katı lokmalar yutar gibi içine çekti.

Zeynep Kadın, duvara dayanmış duruyordu. Yanında İsmail, iki elini kuşağına sokmuş bakıyordu.

Mehmet Ali, bana doğru egildi, elimi öptü. Bir şey söylemek istedi ve torbacığı omuzunda, yürüdü, gitti.

Bu çocuk, belki bir daha dönmeyecek. Yüreğimde derin bir kasvetle arkasından yürüyorum. Yolda rastgeldikleriyle durup helallaşıyor...

Gözlerinde yaş var mıydı? Gözleri yaşlı mıydı? Bilmiyorum. Aramızdaki bütün anlaşmazlıklara rağmen yeryüzünde, o benim tek dostumdu. Yarı yerinden bölünmüş yaşantıma yeni bir yön vermek için bana yardım eden tek adam o değil midir? Hangi fikir, sınıf ve meslek arkadaşımdan hayır gördüm? Hepsi, kendi başının derdine düşmüştü. Yalnız Mehmet Ali bana elini uzatıp:

-Gel seni köyüme götüreyim. Burada yalnız sersebil olursun, demişti.

Bu sözü hatırıma gelince burnumun direği sızladı. Hemen orada bir çakal gibi avazım çıktığı kadar ulumak ihtiyacını duydum.

Mehmet Ali yokuştan indi. Dereyi geçti. Tarlaların içinden yürüyerek yola doğru ilerliyor. Dört arkadaştılar. Bir defa dönüp arkalarına bakmıyorlar.

Belki bakmayı erlik saymıyorlar. Bunlar belki, yarınki Türk zaferinin isimsiz kahramanları olacaklar. Belki de... Ne olursa olsunlar şu dakikada uzaklaştıkça küçülen, uzaklaştıkça küçülen bu dört siluetin,

sabahleyin okullarına giden dört çocuktan farkı yok.

Mehmet Ali gittiği günden beri Zeynep Kadının ağzını bıçak açmıyor. Yüzü bir maske gibi hareketsizleşti. Gözleri hep sabit bir noktaya dalıp kalıyor.

Ona laf söylemekten korkuyorum.

Lakin bir gün o bana söyledi:

-Benim bebemi aldılar, ama kazık gibi herif karının koynunda saklanmış yatıyor.

Kimden bahsettiğini sordum.

-De... aha, Cennet'in nedir o su, dedi. Hem de yabanın biri kimse nereden geldiğini bilmiyor. Asker kaçağı imiş. On gündür Süleyman'ın evinde saklı. Karı kendi eliyle ona yemek pişirip verirmiş. Gece de yatağına alırmış?

-Süleyman'ın gözü önünde mi?

-He ya, biri sağ böğründe, öbürü sol böğründe...

Gülmekten kendimi tutamadım. Zeynep Kadın işin bu tarafına önem vermez görünüyordu.

-Gidip haber verecem, bize bir kötülük gelir diye korkarım.

Mehmet Ali'nin anası gerçi böyle konuşmuyor. En koyu Anadolu ağzıyla söylüyor, Cümleler; boğazından birer tutam çalı gibi sert ve dikenli çıkıyor.

Çoktan, benim bütün merak ve ilgim Süleyman'a doğru gitti. Muhayyelem, Zeynep Kadının bana anlatmadığı zina dramını en küçük teferruatına kadar gözümün önünde canlandırıyor.

Dişi ve erkek arasındaki ezeli mücadelenin bundan daha müthiş bir safhasını hatırlamak mümkün değildir. Kadın, burada, bütün vahşi insan içgüdüleri ayakta, bir yırtıcı yaratık gibidir. Bunun bir tarafında koca, kanı emilip posası bir kenara atılmış bir avı andırıyor. Öbür tarafında, aşık, tabiatın yenilmez, değişmez kör ve sakar güçlerinden bir parçadır.

Zavallı Süleyman her başını kaldırmak isteyişte ya bir kaya gibi rakibinin önünde dikildiğini görüyor, ya da karısının bir dişi kaplan kükreyişinden daha korkunç kahkahasıyla karşılaşıyor.

Gerçi, sonradan işittiğim şeylerle bu tasavvurumun ne kadar doğru olduğunu anladım. Süleyman önce betelemek istemiş. Haydi be sen de demişler. Bir başka defa herif, şöyle bir dirsek kakmasıyla onu yere oturtuvermiş. Karının üstüne yürümeğe kalkmış. Karı ellerini böğrüne dayayarak göğsünü ileriye doğru itmiş: Hele dokun, hele bir dokun, vallahi bir gün kalmam giderim diye bağırmış.

Bu giderim tehdidi... Süleyman o günden beri, geceleri yorganın altına büzülüp zari zari ağlamaktan başka bir şey

yapmıyormuş.

Lakin, işte köylüler buna tahammül edemiyorlar. Bir gün Bekir Çavuş, Cennet'e çeşme başında rastgeldi. Dişlerini gıcırdatarak üstüne yürüdü: Ya o herifi deflersin, yahut karışmam diye homurdandı. Kadın, taştan Diana tavrını aldı:

-Ne idermişin, bakalım? Ne idermişin, bakalım? diye haykırdı. Herkes sandı ki, Bekir Çavuş Cennet'e sulanıyor.

Adamcağız, başını sallayarak uzaklaştı.

Başka bir gün muhtar da Süleyman'ın kapısına kadar gitmiş:

-Söyleyin o kerataya buradan defolsun, emrini vermiş.

Fakat dinleyen olmadı. Kadın: -Beni boşasın, öyle gideriz, demiş. Lakin Süleyman hiç de karısını boşamak fikrinde değildi.

İşte bu yüzden, köylüler, bu rezalete bir son vermek

için tek çareyi baskında buluyorlar. Hocaya sordular: Gözümüzle

görürsek şer'an boş düşer mi? diye.

Hoca;

-Elbet demiş.

Bunun üstüne, bir gece, yatsı namazından sonra, köyün belli başlı adamları hep bir araya gelip Süleyman'ın evini bastılar. Köyün imamı da beraberlerinde idi. Hiçbir gürültü olmadı. Hatta Mehmet Ali'nin kardeşi küçük İsmail soluk soluğa koşup gelerek bizi, olan bitenden haberdar etmeseydi hepimizin haberi olmayacaktı.

-Sudan gelirdim, dedi; Bir de baktım ki, camiden çıkanlar hep bir yana yöneldiler. Ben de aralarına katılıverdim.

Süleyman'ın kapısı önüne gelince durdular. İmam Efendi elindeki çomakla üç defa vurdu. Ses çıkmadı. Bekir Çavuş:

-Ülen Süleyman, biz geldik, aç kapıyı; diye ünledi. Gene ses yok. Azıcık beklediler. Sonra Memiş'in ağası aha şöyle omuzunla kapıya dokunuverdi. Hep birden içeriye daldılar.

Ben de daldım. Odada bir bağrışma çığrışma oldu. Aha, o vakit, elimden testi düşüverdi. Cennet Hanım, bize dinsiz, imansızlar. İmam: Dinsiz de sensin, imansız da sensin.

Haydi çık burdan. Gayri şer'an Süleyman'ın yanında kalamazsın, dedi.

İşte o vakit Süleyman'ın sesini duydum. Amanın itmeyin; amanın itmeyin, diye bağırdı. Ondan öte, n'oldu, bilmirim. Başıma bir kötülük gelir diye sıvıştım.

İsmail'i hiç bu kadar heyecanlı görmemiştim. Hatta anasından dayak yediği gün bile bu kadar solumuyordu. Benzi de bu kadar atmamıştı. Dudakları bu kadar titremiyordu.

Lakin Zeynep Kadın:

-Ülen, testiyi neden attın? diye üstüne yürüyünce aklı başına geldi.

Ertesi gün, Cennet'le herif, sabahleyin erkenden köyü terkettiler. İşte Süleyman karasevdaya o günden sonra tutuldu. Bu, önce, ta yüreğinin derinliklerinden gelen bir ağlama sesi halinde başladı. Süleyman'ın gözlerinden bir damla yaş akmıyor, fakat hıçkıra hıçkıra, hüngür hüngür ağlıyordu. Sonra karanlık bir sessizliğe düştü. Ne yiyor, ne içiyor, ne de söylüyordu. Gözlerini bir noktaya dikiyor. Öyle saatlerce kalıyordu.

Zavallının yakınlarından da kimse yoktu ki, onu teselli etsin. Yalnız, Memiş, yanıbaşından ayrılmıyordu. Bu iki meczubun, hiç konuşmaksızın,

birbirlerini anlayan ve birbirine uzun, önemli ve samimi şeyler nakleden bir halleri vardı.

Onların, bu sessiz ve esrarengiz hasbıhallerini bilmek isterdim.

Ben de, onlar gibi, meczubun biri değil miyim?

Bu gönül faciası, bendeki sevdalı tahayyüllere yeni bir renk verdi. İki günde bir, Dulcine'nin köyünün yolunu boyluyordum.

Bu sıcak yaz günlerinde iki köy arasındaki gidip gelmeler epeyce yordu.

Bazı günler, bu gezinti bir çöl yolculuğu kadar zahmetli oluyor. Toprak, ayaklarımın altında, bir volkanın fışkırmaları gibi sert ve sıcak. Güneş denilen ağır ve büyük ateş küresini, omuzlarım üzerinde, tek başıma, ben taşıyormuşum gibi gökyüzünün bütün yaz ağırlığını sırtıma abanmış hissediyorum.

-Bu zahmet, bu meşakkat ne için? diyorum. Bir hayal için, bir yabani çiçeğin gölgesi için. Bari, güzel kokuyor mu?

Bari, dokusu dudaklara hoş mu?

Adam sen de. Her sevgili, bizim muhayyilemizin yaratıp süslediği yaratıktan başka bir şey midir? Bu, ister bir şehirli hanım, ister bir köylü kız olsun, ona, bir taneciğim diyen biziz.

Sanıyorum ki, birkaç defa sevdim ve her defasında, aynı tarzda sevmekle beraber, sevdiklerim birbirinin aynı değildi.

Şu halde, gönlümüz her çiçekten bal alan bir arı gibidir.

Tevekkeli, Eşrefoğlu: Arı biziz bal bizdedir, dememiş.

Bu söz, şairlerin maşuka adını verdikleri yaratığı, derhal ortadan kaldırıyor.

Bu bakımdan Don Kişot, şark mutasavvıflarına ne kadar benzer. İnsanlığın bu en büyük, en derin idealist tipi kasabada bir köylü kızına,

yıllarca gönül bağlamadı mı? Ona her rastgeldiği yerde en kibar hanımlara yapılan muameleyi yapmadı mı?

Sanşo, efendisinin bu yanlış görüşüne hiçbir anlam veremiyordu. Prenses, şato hanımı dediğiniz bu mu? Yok canım.

Bu pis kokan, elleri nasırlı, alelade bir köylü karısıdır, diyordu.

Don Kişot, buna rağmen, yerlere kadar eğilip Dulcine'nin

elini öpüyordu. Ve Sanşo'ya dönüp: -Oh ne güzel kokuyor. Ne ilahi varlık! diyordu.

Şu dakikada, ben de Dulcine'sine giden Don Kişot'un benzeriyim ve öyle kalmak bana bir utanma vermiyor. Yürüyorum. Yürüdükçe, gönlümdeki coşkunluk artıyor. Ayaklarımın altında çatırdayan, kuru toprağı bir çimenlik sanıyorum.

Ara sıra kenarlarından geçtiğim tarlalar, bana güllük gülistanlık geliyor.

O biçare tarlalar ki, üstlerindeki ekinler iki

karış yükselmeden sararmış. Boynu bükük başaklar, yerin

dibinden gelen bir ıstırabı hikaye ediyor.

Ve önümde hep boz tepecikler. Toz toprak dalgaları.

Lakin, benim içimdeki orkestra, bunların hepsine hayalin erişemeyeceği kadar cazibeli birer dekor niteliği vermektedir. Biraz sonra, Dulcine'nin yanına varacağım.

Bugün içime doğmuş. Koruluğa daha ilk adımımı atar atmaz, onunla karşı karşıya gelmeyeyim mi? Henüz yıkadığı çamaşırları dallara asıyordu. Sıvanmış kolları, bileklerinden itibaren bembeyazdı.

Beni görünce, gene o yabani geyik tavırları... Gene o, ağaçların arasına saklanmalar koşmalar. Dönüp arkaya bakmalar.

Ne olursa olsun, körpe geyik; bugün seni bırakmayacağım.

-Neden kaçıyorsun? Öyle neden kaçıyorsun?

Üstüne doğru yürüyorum. Bereket köyüne kaçamayacak.

Çünkü, ilk koşmaları onu köyün aksi yönüne attı.

-Benden korkacak ne var? Dur bakalım. Ben sana kötülük edecek değilim.

Bunları söyleyerek, yürümekte devam ediyorum. Bir an geldi, durdu. Ve bir ağacın arkasına çömeldi. Yaklaşıyorum.

-Canım benden bu kadar ürkecek ne var?

-Aman, etme, güzel gardeşim. Aman etme.

-Sana ne yapacağımı sanıyorsun? Haydi rahatına bak.

Git işini gör! Ben, şöyle bir kenarda otururum.

-Aman güzel gardeşim, olmaz. Halam görür.

-Halan ne görür?

-Olmaz, olmaz. Halam görür.

Ve o kadar hazin, yalvaran bir sesle söylüyor ki... Tıpkı ağa düşmüş bir avın sesi. Nerede ise, ağlayacak. Biraz daha yaklaşıyorum. Öyle ki, aramızda yalnız bir ağaç var.

-Bu korkuyu bırak. Bak ben yabancı değilim. Bu, beni kaçıncı görüşün. Hiç sana benden bir kötülük geldi mi? Hissediyorum ki, ağacın dibine büzülmüş ıslak bir kedi gibi titriyor. Acaba heyecandan mı? Yoksa alelade bir cinsi heyecandan mı? Çünkü, gittikçe sesinin bir miyavlamadan farkı olmuyor.

-Olmaz, olmaz. Halam görür.

Ve ben, kalbim küt küt vurarak, yanıbaşına çöküyorum.

Salih Ağa, Zeynep Kadının başına hiç yoktan bir arazi meselesi çıkardı. Bu köy ağası, Mehmet Ali'nin ta babası zamanından ekip biçtikleri bir tarlanın kendisine ait olduğunu

iddia ediyor. Zeynep Kadın, geçen gece hüngür hüngür ağlayarak bana davayı anlattı: Oğlu askere gittiği gün bile gözünden bir damla yaş akmayan bu kadın, şimdi bir toprak parçası elinden gidecek diye ağlıyor. Asıl tuhafı şu ki, bu tarla kira ile benim hesabıma ekilip biçiliyor. Ve Salih Ağa benden davacıdır:

-Korkma, ona zırnık vermem. Gerekirse mahkemeye düşeriz.

Zeynep Kadın daha çok ağlamaya başladı:

-Mahkemeye mi? Aman etme, aman etme...

-O neden?

-Ağa para yidirir. Kadı ile bir olur, üstelik öbür topraklarımızı da elimizden almağa kalkarlar.

-Nasıl olur? Neyle ispat eder? Sizin elinizde kağıdınız koçanınız yok mu?

-Yok ya, ne bileyim ben? Yok ya!..

-O halde şahit gösteririz.

-Hepsi ondan yana çıkar, hepsi...

Zeynep Kadının neden ağladığını şimdi anlıyorum. Benim kafam da kızdı, gidip Salih Ağa ile görüşeceğim.

Gittim. Fakat neye yarar? Salih Ağa bir otomat gibidir.

Gözümün önünde canlı yaratıklara mahsus bütün vasıfları gösteriyor, lakin ne işitiyor, ne konuşuyor, ne de sözlerimden bir şey anlamış

görünüyor. Sanki benim ağzımla onun kulağı arasındaki mesafe beş on kilometredir.

Farkına varmaksızın bağırmaya, tek elimle birtakım hareketler yapmağa başlamıştım. Bir de baktım ki, Salih Ağa yanımdan sıvışmış gitmiş.

Arkasından koşup yakaladım. Madeni bir parıltı ile parlayan gözlerini gözlerime dikti. Dudaklarında silik bir gülümseme ile:

-Senin nene gerek? dedi ve evinin kapısından içeri girdi.

Salih Ağa'nın, bir ayak sesi duyunca, yuvasına kaçan bir sansardan hiç farkı yok. O böyle kaçarken, insanın bütün avcılık duyguları uyanıyor. Arkasından nişan alacağı geliyor.

Bari gidip muhtarı göreyim, dedim. Fakat kendisine evde yok dedirtti. Yenilmez bir öfke ile dönerken, yolda imama rastladım.

-Ne dersin, İmam Efendi, şu Salih Ağa'nın ettiğine?

-Ne etmiş ki?

-Bizim zavallı Zeynep Kadının malına sahip çıkıyor.

İmam sustu. Başını önüne eğdi. Sakalını karıştırmağa başladı.

-Böyle olur mu? Vallahi Kaymakamlığa, Mutasarrıflığa, icap ederse Valiye kadar giderim. Söyle ona. Gözünü açsın.

-Başüstüne; söylerim, diyor ve sıvışıyor.

İşte bugünden itibaren Salih Ağa ile aramızda bir mücadele başlamış oldu. Gerçi ben, hiddetim ve şiddetimle, durmadan taarruzda ve o, susuşları, anlamazlıktan gelişleri, kaçışları, saklanışlarıyla hep savunma durumunda görünüyor.

Fakat hissediyorum ki, her tarafımızdan çevrilmişizdir. Havada bizi tazyik eden bir gaz var.

-Korkma, Zeynep Kadın. Seni sonuna kadar koruyacağım.

O, kuşkulu bir tavırla başını sallıyor:

-İnşallah, bakalım... diyor.

-Canım ne kadar korkuyorsun? Toprağın üstündeki ürün benim değil mi? Onu, ben biçeceğim. Ben kaldıracağım.

Gelecek yıl da, ona sormadan, sürmeğe başlayacağım. Varsın o, davacı olsun.

Bu dava sözünü duyunca, Zeynep Kadın yüzünü buruşturuyor.

Bir gece, uykumun arasında yürekler parçalayıcı feryatlarla uyanıyorum. Ne oluyor? Yataktan fırlayıp koşuyorum.

Meğer Mehmet Ali'nin karısı doğuruyormuş. Odanın kapısı önünde, rastladığım Zeynep Kadına sordum:

-Ebe getirdiniz mi?

-Ebe de ne olacak? İşte, tavana urganı bağladım. Ona asıla asıla kurtulur.

-Ya sonra?

-Sonrası ne olacak? Hepimiz böyle doğduk, dedi. Ve sözüne bir şey ilave etmeden, doğum odasına girdi.

İsmail, sokak kapısının yanında, hemen yan eşik üstünde kıvrılmış yatıyor. Dünyadan haberi yok. Beni evin ta öbür ucundan uyandırıp, ayağa kaldıran feryatlar iki adım ötede, onun kulaklarına kadar varamıyor.

Doğuran kadının sesi, hemen hemen gayri insani diyebileceğim bir acayip bağırış halini aldı. Bir cigara yaktım. Odamın içinde dolaşmağa başladım. İçimde, buraya ilk geldiğim gece bile duymadığım bir perişanlık var. Yelkenleri parçalanmış bir küçücük gemide bir deniz kazası geçirmekte olan adam gibiyim.

Kadının feryatları, boranın ıslıklarını hatırlatıyor. Şimdi batacağız. Şimdi batacağız.

Birden, bir yalçın çığlık ve sessizlik. Bir derin ıssızlık...

Mutlaka kadın doğurmuş olacak.

Dünden beri, Mehmet Ali'nin bir oğlu var. Ben görmedim. Fakat, İsmail'in anlattığına göre, o kadar küçük bir şeymiş ki, insan avucunun içinde ağırlığını duymadan onu taşıyabilirmiş.

-İsmail, mutlaka sen de doğduğun zaman, onun gibi şeydin. Bak, hala bir türlü büyümüyorsun.

-Evlenirsem daha gelişirim.

-Evlenmek mi? Sen ha, olacak iş mi bu İsmail?

-Neden olmasın? Ben üç aydır yavukluyum bile. Bu kez ürün iyi olursa mutlaka evleneceğim.

-Daha, bıyığın, sakalın çıkmamış. Daha on beş yaşına bile basmadın. Şu boyuna bosuna bak.

Bana kızdığını hissediyorum. Göğsünü mısır tavuğu gibi öne doğru şişiriyor. Başını dimdik kaldırıyor:

-Kız beni istiyor.

Gülmekten kendimi güç tutuyorum.

-Ya anası babası?

-Anası babası yok. Halasının yanında oturur. O da vermezse kaçırırım.

-Gözünü aç, sonra Süleyman gibi olursun. Başına neler geldi, kendi gözünle gördün.

Gerçekten yazmayı unuttum. Süleyman üç dört günden beri ortadan kaybolmuştu. Kimse nereye gittiğini bilmiyor.

Hatta arkadaşı Memiş bile... Meczup uzaklarda, belirsiz bir noktayı gösteriyor:

-Deha, aha... gibi anlaşılmaz şeyler söylüyor, sonra manalı manalı sırıtıyor.

Lakin, görünen köy için kılavuza ne hacet? Bilen bilir ki,

Süleyman neredededir?

Ekinler sararmağa başladı. Zavallı ekinler... En yükseği iki yaşında bir çocuk boyunu geçmiyor. Orta Anadolu'nun topraklarındaki ıstırap sanki bunlarda en açık ifadesini bulmuş gibidir.

Akşam üstleri bütün başaklar yetim boyunlarını büküyorlar ve hazin köklerine bakıyorlar.

Ben bu manzarayı seyrederken eski Türklerin niçin hep Rumeli'ye uzanmak istediklerinin manasını anlıyorum.

Anadolu'nun ortası, asıl anavatanın göbeği tuzlu göllerden, kireçli topraklardan ibaret bir çorak ülkedir. Burada, Türk milleti, çölde Beni İsrail'i andırır. Şimdi ise bir cehennem çemberi onu, her tarafından kuşatmıştır. Bütün bereketli ve zengin toprakları çepeçevre elinden alınmıştır. İstiklal Mücadelesinin ya ölürüz, ya kurtuluruz, parolası işte, bundan ileri geliyor.

Gerçekten, bunun, ikisi ortası olmaz. Türk milleti, ya bu çemberi yarıp geçecektir, yahut da burada ölmeğe razı olacaktır.

Ölmeğe razı olmak... Şimdiye kadar hangi milletten bu kadar ağır bir şey istenilmiştir? Ama içimizden bunu kabule hazır insanlar çıkıyor. Geçen gün, aldığım İstanbul gazetelerinde okudum.

Sevr Muahedesi esas itibarıyla kabul edilmiş. Damat Ferit hükümeti onu imzaya üç kişi yolluyormuş.

Bu üç kişiden biri de Rıza Tevfik'tir. O Rıza Tevfik ki bize Türk folklorunun zevkini veren ilk adamdır. Türk halkına bu hıyaneti reva görmesinin sebebi ne? Niçin, bir yaşlı Şaman heyetine girip bu arık topraklarda dolaşarak milletin ıstırabını terennüm etmiyor?

Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere; ey, gamlı ülke!.. Seni sevip, senin sessiz dramın içinde gömülüp gitmekten korku çekenlere!.. Taşın, toprağın ne bitmez bir sabır ve mukavemet hazinesidir! İnsan, senin göğsünde ya destani bir kahramanlığa erer ya da en ilahi mizaçlı velilerin feragat ve mahviyet derecesine varır.

Şimdi, şu söğüt dalının altından haykırsam Yunus Emre bana ses verecektir:

-Derviş gönlü taş gerek,

Gözü dolu yaş gerek,

Koyundan yavaş gerek

Evet, pirim; evet pirim. Ben işte, burada öyle olmağa çalışıyorum. Bu bodur ve seyrek ekinler, bu boynu bükük başaklar, bu buğulu söğüt ağacı, bu donuk ve sessiz su, hülasa, bütün bu yoksul tabiat parçası neyin sembolüdür?

Bunlar arasında bir ruh, toprağa gömülmüş bir tohum değil midir? Ben, Yedek Subay Ahmet Celal; Celal Paşa'nın oğlu Ahmet; Porsuk Çayı'nın kenarında böyle bir tohum haline girdim. Bir kulaç, kara toprak içinde filizimi sürmek, dal ve budaklarımı aydınlığa doğru uzatmak, meyvamı vermek için Allah'ın rahmetini bekliyorum. Ve gömülü olduğum toprağın ıstırabını bedenimde hissediyorum. Her hususta ona karışıyorum.

Ben, Celal Paşa'nın oğlu Ahmet, İstanbul'un en muhteşem konaklarından birinde doğup ve parıltılı hülya iklimlerine doğru kanat açıp uçtuktan sonra, kanatlarımın biri kırılmış olarak buraya düştüm. Otuz iki yaşında bir emekli asker, bütün geleceği geride kalmış bir sakat delikanlı, şimdi burada...

-Ne yapıyorsun?

Hah, hah; adam sen de...

Görüyorum ki, fikir ve hayal aleminden henüz yere inmiş değilim. Oysa, ben İstanbul'dan çıkarken bütün ıstıraplarımın kaynağının kafamda olduğuna karar vermiştim. Ve onu orada bırakmak istemiştim. Burada, hiçbir şeyi düşünmeyecek, metafiziğe tamamıyla veda edecek ve bir köylü nasıl yaşarsa öyle yaşayacaktım. Tamamıyla onlara karışacaktım.

Lakin işte görüyorum ki, bir çanak suda bir damla zeytinyağı gibiyim. Ne karışıyorum, ne de dibe çökebiliyorum. Bize, bunun için toplumun kaynağı diyorlar galiba.

Türkiye'nin aydın sınıfı, gerçekten bu toplumun kaynağı mıdır? Eğer öyle ise, bu Salih Ağalardan, Bekir Çavuşlardan, bu İsmaillerden, bu Zeynep Kadınlardan bende bir şey bulunması gerekmez miydi? Oysa, ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım. Onları, tiksinmeden, şefkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara geçebiliyor.

Boz eşek bana iyiden iyiye alışmış. Zira, onun başını koltuğumun altına alıp saatlerce okşarken, o tatlı tatlı bana bakar ve bazen ben yürüyünce kendiliğinden arkama takılır.

Oysa, küçük İsmail, bana karşı hala ilk geldiğim geceki yabancılığını, uzaklığını muhafaza etmektedir. Ona, dostluk ve sevgi göstermiyor muyum? Eski çamaşırlarımı hep ona vermiyor muyum? Avucuna ikide bir paralar sıkıştırmıyor muyum? Yaptığım iyiliklerin hiçbiri, hiçbiri onu bana meylettirmiyor!

Geçen gün, Zeynep Kadını, sokak kapısının önünde benden yakınırken yakalamıyayım mı? Ben, onun bütün işlerini karıştırmışım. Salih Ağa ile aralarını bozmuşum. Zaten yanlarına geldiğim günden beri evlerinin beti bereketi kalmamış. Mehmet Ali askere gitmiş. Başlarına bu arazi davası çıkmış. İsmail şımarmış, kiinseyi dinlemez olmuş.

Ben bunları işitmezlikten geldim. Kapıdan çıkmak üzere iken ayaklarımın ucuna basarak ters yüzü odama döndüm. Şimdi başım iki ellerimin arasında düşünüyorum:

Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak...

Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat, onlar gibi nasıl düşünebilirim?

Nasıl onlar gibi hissedebilirim? Odamı dolduran bütün bu kitapları yakmak... Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımın altına alıp ezmek. Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende, silinmez, kaçınılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış cephem değişmiş neye yarar? Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sınai, adeta kimyevi bir şey halini almışım.

Geçen gün, kırlarda dolaşırken ayağım bir konserve kutusuna çarpmıştı.

Durup bakmıştım. Bu kutu Amerika'dan gelmiş bir kutu idi ve üstünde İngilizce bir şeyin adı yazılı idi. Bu kutuyu buraya hangi yolcular bıraktı?

Kimbilir ne zamandan beri kaldı, bilmiyorum. Fakat tuhaf bir ilgiyle eğildim, elime aldım, baktım adeta bir eski aşinayı görür gibi oldum.

Ben, bu topraklarda, işte bu teneke kutunun eşiyim.

Benzetiş, istiare... Benzetiş, istiare...

Fakat hayatta böyle bir şey yok. Hayat ve gerçek Salih Ağa'nın ayaklarında; hayat ve gerçek, Zeynep Kadının buruşuklarında; hayat ve gerçek muhtarın kırçıl sakalında; hayat ve gerçek İsmail'in yuvarlak gözlerindedir.

Kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu köylüler tarlalarından evlerine dönerlerken dibine oturduğum söğüt ağacının dallarından bütün hülyalar ürkerek kaçışır. Çetin çalışmaları esnasında, balçıklaşan bu insanlar, küme küme, ikişer üçer, teker teker, kerpiçten yuvalarına dönerlerken, ben kendimi; kendi köşemde her zamandan daha garip, daha anlayışsız, daha manasız, daha faydasız bulurum.

Bu balçıktan insanlar, aralarında hiç konuşmadan yürürler. Kiminin sırtında bir demet çalı, kiminin bir çuval vardır. Kimi, bir keçi yavrusunu kucağına almıştır. Kimi, bir mandayı dürtüşleyerek önüne katmıştır. Boz eşek, İsmail'in ardından başını önüne eğmiş, küçücük adımlarla yürür. Kadınların pek çoğunun omuzunda asılı bir torba içinde bir yavnı, başı aşağıya sarkmış, uyuklamadadır. Yürüyebilenler, hep köyde kalmıştır ve süprüntülüklerin içinden paytak paytak gelenlere doğru yürürler.

Bu manzara, Nuh'tan önceki ilk insan kümelerinin manzarasıdır. Lakin, bu akşam gökten, ne ceza, ne mükafat şeklinde hiçbir belirti görünmeyecek.

Her geceki mutat karanlık çökecek ve Zeynep Kadın kızlarıyla gelininin pişirdiği bir kap yemeği, kirli bir tepsi içinde, benim odamın kapısından içeri bırakacak.

Yattığım yerden küçük harman yığınları görünüyor. Burası köye yarım saat mesafededir. İlk planda Bekir Çavuş'un tarlası var. Tam tarlanın ortasında kör kız tek başına oturuyor. Vakit, bir öğle saatidir. Güneş altında kızın uzun saçları birer taze mısır püskülü gibi cilalı görünüyor. Bu kız,

henüz on iki, on üç yaşındadır ve o kadar cılızdır ki, bir gün sırtını okşarken bütün kaburga kemiklerini saydım. Zavallıyı, niye böyle kırın ortasında, bu güneşin altında tek başına bırakmışlar?

Onu, mutlaka, unutmuş olacaklar. Ve o, tarlada herkesi henüz çalışmakta sanıyor.

Kalkayım, onu elinden tutup evine götüreyim derken, bir de baktım ki, Salih Ağa'nın kambur oğlu, haylaz haylaz dolaşarak ona doğru yaklaşıyor. Bu çocuk tıpkı bir sakat keçiye benzer. Bu çocuk diyorum. Belki de o bir delikanlıdır. Çünkü konuştuğu vakit sesi herhangi bir erkek sesinden daha kalındır.

İşte, kızın önüne geldi, durdu. Ona bir şeyler söylüyor.

Kız başını kaldırmış, sanki görür gibi onun yüzüne bakıyor.

Kambur, iki elini kuşağına soktu. Etrafına bakındı, sonra yine kıza dönüp bir şeyler mırıldandı. Kız utanmış gibi başını önüne eğdi. Kambur külahını çıkardı, uzun bir süre tepesini kaşıdıktan sonra kızın yanına çöktü. Şimdi, ikisi de omuz omuza oturuyorlar.

Fakat, kamburun ne eli ne ayağı rahat duruyor. Kah yerden aldığı bir diken veya saman çöpü ile kızcağızın ensesine dokunuyor, kah parmaklarının ucu ile çıplak tabanını gıdıklamağa çalışıyor. Kız huysuzlanıyor, kalkıp gitmeğe çabalıyor. Öbürü tekrar elinden çekip yerine oturtuyor.

Hayatımda hiç bu kadar igrenç derecede gülünç bir manzara görmedim. Bu alelade bir yaramaz erkek çocuğun bir uslu kız çocuğa musallat oluşu gibi değil, çok daha canavarca bir şey... Denilebilir ki, bir yılan bir kurbağayı yutmağa çalışıyor. Denilebilir ki, dev kadar kocaman bir örümcek bir pervanenin etrafında ağını örüyor.

Kambur, kızın canını acıtmağa başladı. İki defa bağırdığını işittim. Bari gidip işkenceye son vereyim dedim. Ne lüzumu var! Kız kaçıyor, kambur arkasından kovalıyor. Kız önünü görür gibi koşuyor.

O kadar ki, derenin kenarına gelince durdu. Ve ancak bu suretle tekrar avcının eline düştü. Bu sefer kambur, onu belinden sımsıkı yakalamış bırakmıyordu. Sürükleyerek derenin içine doğru çekti.

Ben yerime otururken her şeyi anlamış bulunuyordum.

İnsan, hayvanların en iğrenç olanıdır.

Nihayet, Salih Ağa yapacağını yaptı. Benim hesabıma ekilip biçilen Zeynep Kadının tarlasından iddia ettiği ortaklık hakkını, bir gece, hiçbirimizin haberi olmaksızın kaldırıp götürdü. Bu vakayı duyduğum anda öfkemden beynim attı.

Ömrümde adam dövmedim, fakat Zeynep Kadın başta olmak üzere bütün ev halkı önüme çıkıp yalvara yalvara vazgeçirmeselerdi, mutlaka gidip, o küçük köy ağasını bir iyi pataklayacaktım.

Meğer, birkaç gün önce bu işi yapacağını haber vermiş imiş. Ben de biliyordum ki, tarlanın asıl sahibi olmak iddiasıyla ekinden bir pay almak fikrinde idi. Fakat hayasızlığı, cüreti bu derece ileriye götüreceğini asla tahmin edemezdim.

Neyse, olan oldu. Şimdi, ne yapmalı. Doğrusu, ben kendi hesabıma herhangi bir yürek acısı duymuyorum. Biraz darı, biraz buğday ektirmiştim. Bu da ancak Mehmet Ali'ninkilere bir faydam olsun fikriyle idi. Bununla beraber, onlar da bundan çok üzgün görünüyorlar. Bilakis beni yatıştırmaya çalışıyorlar... Sen sağ ol, aman bir dırıltı çıkarmayalım diye yalvarıyorlar.

Beni öfkelendiren de, işte, onların bu korkuları, bu miskinlikleridir.

Onlarda adalet duygusunu kurcalamaya çalışıyorum. Nafile; taş gibidirler.

Bunlar, henüz bir sosyal yaratık haline bile girmemiştir.

Ta yontulmamış taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. O vakitler de, kabilenin en güçlüsü, elinde bir ağaç baltayla sizin üstünüze yürür,

ağzınızdan lokmanızı, ininizden karınızı alıp götürürdü ve bu, herkese tabii olaylar gibi sakınılmaz, önlenmez görünürdü.

Köylüde mülkiyet duygusu her şeyin üstündedir, derler.

Uzun yüzyıllardan beri devam eden dış istilalar, iç eşkiyalıklar Türk köylüsünde bu duyguyu da köreltmiştir. Hepsinin içinde, semavi bir afet esnasında bir koyun sürüsünün ürkekliğinden bir şey var. Neden ürküyorlar?

Bunu tarif ve tahlil etmek mümkün değildir. Onları bu hale koyan, üstünde yaşadıkları bu sert ve haşin tabiat mıdır? Merhametsiz bir üvey ananın göğsü gibi hareketsiz bu topraklarda ancak böyle bir öksüz çocuk ruhu dalgalanabilir.

Lakin, bütün bu felsefeler, beni, gidip Salih Ağa'ya çatmaktan alıkoyamadı. Meydanlıkta, kahvenin çardağı altındaydı. Ağır ağır üzerine doğru yürüdüm. Beni görünce sapsarı kesildi, başını önüne eğdi, büzüldü. Gittim, önüne dikildim:

-Bizim ürünü gece çalan sen misin?

Cevap vermiyor, yere bakıyor.

-Söyle, hırsız sen misin: Şimdi yakandan sürükleye sürükleye seni en yakın karakola götüreceğim.

Ayağının başparmağını avucunun içine aldı.

-Söyle; diyorum. Söyle, diyorum.

Ve kendimi kaybedip yakasına yapıştım. Silkinip geriye çekilmek istedi. Sarstım. Davrandı, ayağa kalktı ve elimden kurtulmak için çabalamaya başladı. Kahvede kimse yoktu.

Kahveci de suya gitmişti. Salih Ağa tuzağa düşmüş bir çakal gibi pençemde kıvranıyor.

Birden, herifin ağzını elimin üstünde hissettim. Bir hayvan gibi ısırmaya çalışıyordu. Kara, seyrek dişlerinin nemini derimde duyar duymaz, bütün hiddetim bir derin tiksintiye çevrildi. Onu nefretle geriye ittim. Lakin yere düşmesiyle toparlanıp kalkması bir oldu. Bir sıçrayışta kahvenin peykesinden öteye atladı. Koşarak kaçtı gitti.

Bir süre, gülmekle ağlamak arasında, hasmımın yerde kalan pabuçlarına baktım.

Her şeyi bu kadar ciddiye almak, bu kadar öfkelenmek neden? Kaç gün yüreğimde bu olayın azabını taşıdım. Gidip,

Salih Ağa'nın kendisinden bizzat af dilemek istedim.

Ama, o bana karşı hiçbir kin taşımıyor gibi. Yapacağını yaptıktan, almak istediğini aldıktan sonra ötesine pek önem vermiyor. Hatta, meselenin bu kadarcıkla kapanmış olmasına seviniyor. Belki, bununla da kalmayıp içinden bana karşı

bir küçümseme duyuyor. Beni herhangi bir delikanlı gibi ham ve hoyrat buluyor.

Aşar memuru köye geldiği gün onu ilk karşılayanlardan biri Salih Ağa oldu. Bir süre baş başa konuştular. Sonra yanlarına Bekir Çavuş, muhtar ve ünam geldi. Salih Ağa gayet önemli ve işbilir bir adam tavrı takınmış; hepsine ağır ağır, yavaş yavaş bir şeyler söylüyor. Yanlarından geçerken hepsi birden kalkıp bana selam verdiler. Baktım, Salih Ağa da kalkmış selam veriyor. Yanlarına vardım:

-Merhaba ağalar...

Aşar memuru setre pantolonlu, kauçuk yakalıklı, yusyuvarlık bir kıranta adamdı. Dizleri ve ayaklarının uçları birbirine bitişik oturuyor. İki laf arasında bir uyukluyor.

-Bu yıl bir uğursuzluk var emme...

-Ne diyon be, sen ne diyon?

-İyi olur inşallah.

Bu tarzda başı yok, sonu yok bir konuşmanın ortasına düştüm: Gerçi ben gelince yüzler değişti, sözler değişti. Fakat, aşar memurunun yüzündeki uyku hali dağılmadı. Sivrihisar'dan geliyormuş. Yola çıkalı on beş gün oluyormuş.

Onun için ne sorsam bilmediğini söylüyor. Ankara, size daha yakın diyor. Ankara bize daha yakın... Bu sözde bilmem niçin yüreğime ferahlık veren bir şey var. Bir gün kalkıp oraya gideceğim. Lakin bu şehir o kadar kalabalıkmış ki, gidip de açıkta kalmaktan değil ama, faydasız bir konuk olmaktan çekiniyorum.

-İçinizde Ankara'yı gören var mı?

Bir aşar memuru görmüş.

-Sivrihisar'a tayin edilmezden önce Kalecik'teydim. Oradan geçtim. On, on beş gün kaldım. Fena yer değil. Ama, suyu yok, yeşillik yok. Hem öyle bir pahalı, öyle bir pahalı ki...

Bekir Çavuş, geçenlerde Polatlı'ya kadar gitmiş.

-Gördüm, diyor, trenler Ankara'dan Eskişehir'e boyuna asker taşıyor ve Eskişehir'den Ankara'ya vagon dolusu erzak gidiyordu.

Muhtar:

-Hep büyükler oraya toplanmış, dedi.

Aşar memuru kim bilir kaçıncı uykusundan baş kaldırıp:

-Büyükler mi? Öyle, öyle. Bizim müdür de orada... Ben gördüm, diye mırıldandı.

Soruyordum:

-Aylıklar, muntazam çıkıyor mu, memur efendi?

-Aylıklar, hiçbir zaman bu kadar muntazam çıkmamıştı.

Ayın otuzu oldu mu hemen bordrolar hazırlanıyor. Bir imza edip almak kalıyor.

Milli hükümetin bu başarısını duyunca sevinçten yüreğim hopluyor.

-Her şey buna göre... Ben Kalecik'ten Ankara'ya üstümde iki bin lira emanet parayla geldim. Yolda kah yaya yürüdük, kah açıkta yattık.

Elhamdülillah, kılımıza dokunan olmadı. Her taraf güven içinde.

Yüreğim bir daha sevinçten ağırma geliyor. Güya bütün asayişi, düzeni sağlayan benmişim gibi bir gurur ve iftihar duyuyorum. Memura köylüleri göstererek:

-Bir de bunlar, her şeyin kötüye doğru gittiğini söylerler.

Hep uğursuzluktan, bereketsizlikten bahsederler, diyorum.

Lakin, memur, bu sırada gene uykuya dalmıştı. Köylülerden biri:

-Öyle deme, beyim dedi ve eliyle ovada bir geniş daire çizerek; vakti zamanında şu gördüğün yerler hep ağzına kadar dolu erzak kuyularıydı. Şimdi açsam diplerinde bir tane arpa bulamazsın.

Aşar memuru, tam bu sırada gözünün bir tanesini açtı ve bana: İnanma, yalan söylüyor der gibi bir, işaret yaptı.

Anadolu köylüsünün zahire ambarları bomboş, fakat Türk entelektüeli yedi devlete harp açmıştır. İstanbul'da Ali Kemal buna delilik diyor. Ben, bu hali ulvi ve heyecan verici bir manzara gibi seyrediyorum.

Ankara'da Hakimiyeti Milliye gazetesi İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'daki rezaletleri diye, bir olaylar sütunu açmış.

Öbür tarafta, Galipler, aklınızı başınıza alın başlıklı bir makale neşrediyor. Havada Milletin hakimiyeti sözü bir vahiy gibi dolaşıyor.

Gelip, beni, bu inzivada uyandırıyor.

Türkiye'nin karanlık semasında Mustafa Kemal adı bir şafak yıldızı gibi parlıyor. Bunun etrafında bazı peykler beliriyor. Tekrar Türk ordusundan bahsediliyor. Mehmet Ali'den mektup geldi. Mensup olduğu alay Kütahya'daymış. Arasıra bizim taraflardan bir kafile asker veya bir subay grubu gelip geçiyor. Bunlardan bazılarını bizim köyde konuk ediyorum.

Bunlar, artık benim bildiğim Cihan Savaşı subayları değildir. Bazılarıyla tanışmakla beraber onlarda eski ruhtan, eski kafadan bir belirti bulamıyorum. Bunlar, bir ordunun alelade subayları olmaktan ziyade yeni bir mezhebin öncüleri gibidir. Cihan Savaşı'nda her biri bir şeyden şikayetçiydi.

Hepsi devletin siyasetini tenkit ederdi. Hepsi canından bezgin görünürdü.

Şimdi ise tartışma bile kabul etmiyorlar.

-Mutlaka yeneceğiz, diyorlar.

Fakat, inanılacak şey değil. Ben, savaşı istemeyenlerin arasında yaşıyorum... Bu milletin tek güç kaynağı bu köyler, bu hastalık, yoksulluk, umutsuzluk yuvaları değil mi? Bu savaşta subayların yönetecekleri insanlar hep bu aralarında yaşadığım kanları çekilmiş, derileri kemiklerine yapışmış, gözlerinin feri kaçmış hayaletler değil mi?

Geçen gün bir cephanenin cepheye nasıl taşındığını gördüm. Uzun bir kağnı kafilesi... Ah, ne hazindi, bu kağnı kafilesi... Gacır, gacır... Ve sıska mandaların kalça kemikleri o kadar sivrilmişti ki, yer yer derilerini delmişti. Bu deliklerin üstünde sineklerin yüzlercesi kalkıp yüzlercesi konmaktaydı.

Kafileyi yöneten insanlar ise sineklerin azmanı gibidir. Ne şekilleri insan şekline, ne yürüyüşleri insan yürüyüşüne, ne sesleri insan sesine benzer. Bu iki direk, iki tekerlekten ibaret arabalar sanki onların uzuvlarına bitişiktir. Bunların içinde yatarlar. Döşekleri, yorganları, yiyecek ve içecekleri bunların içindedir. Kaplumbağanın kabuğu belki kaplumbağadan ayrılabilir. Fakat bu arabaları o adamlardan ayırmanın imkanı yoktur.

Bitmez tükenmez Anadolu yollarında, dereler, tepeler aşarak, yokuşlar çıkıp inişler inerek, dikenlikler ve kayalıklar arasından geçerek hazin hazin yürüyen kocaman acayip kaplumbağalar... Siz, aynı zamanda, Türk köylüsünün yırtık pırtık eşyaları arasında, emsalsiz bir savaş alanında birer destan eşyası da taşıyorsunuz. Onun için uzaktan uzağa bana mitolojik hayvanlar gibi görünüyorsunuz.

Hiç şüphesiz, büyük akınlara, büyük fetihlere giden eski Türklerin arkasından da buna benzer katarlar yol alırdı:

Atilla'nın eşyasını taşıyan arabalar da belki bunlardan farksızdı. Oğuz kolları, Anadolu üstüne, mutlak, bunun gıcırtılarını dinleye dinleye uzandılar. Herhalde bu garip ve hazin araba tipini, birer fosil izi halinde eski taşların böğrüne kazılmış görmek mümkündür. Fakat, bütün bu tarihi tahayyüllere rağmen, insanın gene bunlardan destani bir şey bulmaya gücü yetmiyor.

Kağnılar geçerken, savaşın sonucundan, ben bütün köylülerle beraber umudumu kesmiyorum. Gacır, gacır, gacır, gacır... Sanki belkemiğim bir testereyle orta yerinden kesiliyor gibi. Ve mandaların bütün ağırlığı bir kara kabus halinde üstüme çöküyor.

Lakin, işte, subaylar mutlaka yeneceğiz diyorlar. İnönü, yeni bir devrin başlangıcı değil mi? Türk ordusu orada yüzyıllardan beri kaybettiği geleneğine tekrar kavuşmadı mı?

Nerede okudum, bilmiyorum: Cephe artları, tiyatroların kulislerine benzermiş. Shakespeare'nin ve Racine'nin bir trajedisi oynayacak. Sahnede, kralları, kraliçeleriyle bütün bir saray içinin haşmet ve debdebeleri gösterilecek. Fakat bundan önce bir de kulisteki hazırlığı görünüz: Yırtık ve ter kokulu canfes parçalarından bir yığın hırdavat ve bunların arasında yarı aç, yarı tok birtakım zavallı insanlar gelip gidiyor, eğilip kalkıyor.

İşte, biraz sonraki muhteşem sahne bu unsurlardan teşekkül edecek.

Bizim İsmail'e, artık ben de kızar oldum. Ne bir iş gördüğü, ne yerinde durduğu var. Öyle bir haylazlaştı, öyle bir haylazlaştı, deme gitsin. Bazen,

ortadan büsbütün kayboluyor. Saatlerce, hatta günlerce nereye gittiği bilinmiyor...

Gerçi, ilk günler evde hayli müthiş sahneler oldu. Zeynep Kadın, babası tutmuş bir zenci karısı gibi, kaç kere çocuğun üstüne saldırdı. Fakat, kar etmedi. İsmail taze bir kuvvetle canlanmış görünüyor. Hatta bir defasında anası üstüne doğru yürürken, o kolunu havaya kaldırdı:

-Hele bir gel, hele bir gel... dedi.

Zeynep Kadın, şaşırdı:

-Ne diyon? Ne diyon?

-Hele bir gel, hele bir gel...

-Amanın, bana el kaldırıyor!..

O andan beri, sanki İsmail'in elini kolunu bağlayan sihir bozuldu. Kabuk yarıldı, içinden çıkan hiçbirimizin tanımadığı yeni yaratık bir salyangoz gibi esrarlı, cıvık ve siniktir.

Bir yanından dokunulduğu vakit, sertleşir, antenlerini uzatır ve elinizin üstüne sümüğünü bırakır.

Eskiden sigara içmezdi. Ben verdiğim zaman, bize göre değil derdi. Şimdi sabahtan akşama kadar durmaksızın, sigaralarımdan alıyor.

Bir gün dedim ki:

-Sigara istiyorsan bana söyle, ben veririm. Bir daha haberim olmaksızın, odamdan bir şey alma.

Sanki sözüm ona değilmiş gibi, cevap vermeden uzaklaştı.

Eskiden, benim yanımda, bir nevi terbiyeli duruşu vardı.

Şimdi beni nerde görse, adam yerine saymıyor. Onu bir köşede sıkıştırıp dövmek istiyorum.

Son zamanlarda, ne vakit, adını bilmediğim güzel köylü kızının köyüne gidecek olsam, İsmail'e yolum üstünde rastlıyorum. Ya ben giderken o dönüyor, yahut ben dönerken o gidiyor.

Bir defasında ben onu görmemezlikten geldim, bir defasında, o beni görmemezlikten geldi.

Nihayet, günün birinde, kavaklıkta yüzyüze karşılaşınca, durmağa mecbur olduk. Onda ve bende acayip bir tutukluk vardı. Ne ben ona bir kelime söyleyebiliyordum, ne o bana.

Suyu çekilmiş derenin içinde, bir hayvan leşi üstüne, kargaların bir kümesi konup, bir kümesi kalkıyor ve cıyak cıyak bağırıyorlardı.

İsmail ve ben bir süre, yanyana köye doğru yürüdük.

Sonra ne yapacağını bilmeyen kimselere mahsus bir iç sıkıntısı ile yolun ortasında durup kargaların uçuşunu seyrettik.

Tabakamı çıkardım bir cigara yaktım. Bir tane de İsmail'e uzattım:

-Bu köyde ne var, ne yok?

-Heç, karı kızan çalışırlar.

-Sen dönüyor muydun?

-Hee...

-Öyle ise beraber dönelim.

Ve tersyüzü geri döndük. Aşağı yukarı on, on beş dakika sessiz yürüdükten sonra başımı ona doğru çevirmeksizin sordum:

-Yoksa senin nişanlın bu köyden mi?

Cevap vermedi.

-Dördüncü defadır ki sana buralarda rastgeliyorum.

Mutlak, sevdiğin kız buralı olacak.

-Dedüğün gibi, beyim.

-Hangi kız, o bakayım? Çünkü, ben burada hemen herkesi tanıyorum. -Şabangilin Emine. O seni biliyor.

-Emine...

Yüreğim küt küt atmağa başlıyor. Dilim, ağzım içinde kupkuru oldu:

-Yanlışın var, ben Emine diye bir kız tanımıyorum.

İsmail tekrar etti:

-O seni biliyor.

Sesinde ne hiddet, ne sitem, hiçbir şey yoktu.

-Bu Emine, yeşil gözlü, uzun boylu... Hani, güldüğü vakit bembeyaz dişleri var. O mu?

Cıvık bir sırıtma ile:

-Hee, o ya... Hee, o.

Kulaklarım uğulduyor:

-Benim için ne dedi, o sana?

-Kolu yok bir herif buraya gelir. O, senin ağan mı? dedi.

-A, a dedim. Kolu yok bir herif mi? O nasıl söz?

Başını eğip, guya ilk defa görüyormuş gibi, gözlerini sağ yanıma dikiyor. Sonra, hayretle yüzüme bakıyor. Demek istiyor ki, peki kolsuz değil misin?

Bazı heyecanlı anlarımda, kesik kolumun ağrısını duyarım. Gene, öyle oldu. Sağ tarafım zonklamağa başladı.

Sol elimle, yaradana sığınıp, yanımdaki cüceye bir tokat aşketmek istiyordum.

Bütün gece, sağ tarafım hep zonkladı durdu. Gözüme bir damla uyku girmedi. Yeniden, bu köye ilk defa gelmiş gibiyim. Kendimi o kadar garip o kadar yalnız ve öksüz hissediyorum. Tekrar, ıssız Anadolu yaylalarının kasvetli haritası beynimin içine nakşoldu. Bu engin yoksulluğun ücra bir köşesine kendimi bir kara nokta gibi atılmış görüyorum.

Burada ben, İstanbul'daki kadar azap ve işkence içindeyim. Taş, toprak, su, insan, hayvan burada her şey benim aleyhimdedir. Ve bende bütün bu düşman unsurlara karşı mücadele etmek gücü yok. Durmadan eziliyorum. Durmadan eziliyorum.

Bu bakımdan İsmail benden ne kadar güçlü görünüyor.

Tabiat, onu da evirmiş, kıvırmış, onu, daha on yedi yaşına girmeden bir ihtiyar adam gibi buruşturuyor.

Fakat, bu sarp ve haşin ülkenin eşi olan ruhu, zaman zaman, bütün dış düşmanlardan öç almasını biliyor. Cengel'in bütün özelliklerini bilen bir genç goril gibi bu havalinin en güzel, en tatlı meyvesine pençesini atıyor ve sırıtarak, onu avucunun içinde tutup yalamasını biliyor.

Nasıl yaptı? Buna nasıl muvaffak oldu? Bir taze dişi, bu erkek kurusuna, daha on yedisine varmadan dişleri dökülmüş, yüzü buruşmuş bu garip tabiat yaratığına nasıl tahammül edebilir?

Karanlığın içinden Emine'nin beyaz dişleri iki sır sedef taneleri gibi parlıyor. Bunlar, İsmail'in mi olacak? Narin ve alımlı, endamlı, bir körpe söğüt dalı gibi üzerimde salınıyor.

İsmail'in bütün vücudu, bir tırtıl gibi bu dala mı tırmanacak?

Yok, yok. İn oradan, çekil. Yarın söyleyeceğim, Emine gözünü aç. Sonra pişman olursun. Bu cüce, sana koca olamaz. Gençliğine, güzelliğine acı, diyeceğim.

Ya, sana ne oluyor? derse... Bir köylü kıza, İstanbul usulü ilanı aşk mı edeceğim? Bu kadar gülünç, bu kadar zavallı, bu kadar acayip bir şey olmağa katlanacak mıyım?

Haydi, canım. Ne yaparlarsa yapsınlar. İki köylü sevişip birbirlerini alacaklarmış. Bana ne?

Kendi kendime bunu söylemekle beraber, gene gözüme uyku girmiyor. Hey Allahım, Emine'yi İsmail'den kıskanıyorum. Ben Celal Paşa'nın oğlu Ahmet, emirerim Mehmet Ali'nin kardeşi bücür İsmail'i kıskanıyorum. Boğazını sıkıp öldüresiye kıskanıyorum.

Kaç gündür, bin türlü çare ile diş ağrısını yatıştırmağa çalışan adam gibiyim. Kah zihnimi büyük ve önemli şeylerle işgal ederek, acımı unutmağa çalışıyorum. Kah okuyorum, okuyorum, okuyorum. Bazen de çıkıp kırlarda, bayırlarda dolaşıyorum ve böyle dolaşırken, hep tesadüf mü diyeyim, yoksa bir alışkanlık eseri mi, kendimi Emine'nin köyü civarında buluyorum.

O vakit, geçmiş sandığım ağrı bütün şiddeti, bütün azgınlığı ile baş gösteriyor.

Bu, benim bir kadına ilk tutuluşum değildir. Fakat, bu benim için ilk olmayacak sevgidir. Bir dağ gülü, dikenlikler, çalılıklar arasından bir dağ gülü nasıl koparılır? Bilmiyorum. Ne denilir?

Nasıl alınır? Bilmiyorum. Kambur oğlanın, kör kızı, ardından kovalayıp yakalayışı gibi mi? Gidip ona sormak istiyorum.

Lakin, bana, bu hususta ders verebilecek tek bir kişi var.

O da İsmail'dir. Suratını görmeğe tahammülüm olsa gidip ondan öğreneceğim. Emine'nin gönlünü çelmek için ne yaptın diyeceğim. O bana cevap vermeksizin sırıtacaktır. Çünkü, o da ne yaptığını bilemez. Bu iş kendiliğinden oluvermiştir. Köylerde tek delikanlı kalmadı. Kızlar, kızoğlankızlar, koca bulamadan kocayıp gidiyordu. İsmail'in bir evlenme teklifi Emine'ye yetmiştir. Ondan daha iyisini mi bulacaktır?

Mehmet Ali'nin ailesi epeyce de varlıklı sayılır.

Yüz dönüme yakın toprakları vardır. Herkes, Zeynep Kadının birikmiş parası olduğunu söylüyor. Emine ise dul bir halanın yanında bir yetim kızdır.

Babası, Balkan Harbinde şehit düştükten sonra anası, bir başkasıyla evlenip onu ortada bırakıvermiş:

Emine'ye dair bu bilgiyi Zeynep Kadından alıyorum. Zeynep Kadın, İsmail'in bu kızı almasına şiddetle aleyhtardır.

-Benim yanıma getiremez, istediği yere götürsün diyor. Ah o kızın halası olacak karı yok mu? İşte, benim, başıma bu çorabı ören odur. Çırılçıplak yetimi boynumuza dolamak istiyor.

Zeynep Kadın, çırılçıplak derken, ben, tatlı bir ürperme geçiriyorum. Onu, bütün o kirli, kaba esvaplarının içinden, kalın kabuklu bir yemiş soyar gibi soyuyorum. Mutlaka teninin kuru bir beyazlığı vardır. Göğsü, kalçaları dolgun, eti ve omuz başları gevrektir. Boynunun, bir kuğu boynu gibi uzun olduğunu biliyorum. Mutlaka beli ve karnı da buna göredir.

Zeynep Kadına diyorum ki:

-Hakkın var. Ne yapıp yapıp bu işin önüne geçmelisin.

-Dinleyor mu? Ay oğul, dinleyor mu?

Gerçekten İsmail'in, bir anasını dövmediği kalıyor. Zeynep Kadın:

-Ah, Mehmet Ali'm burada olsaydı, ben ona gösterirdim, dedi.

-Ben burada değil miyim? Sana söyledim, beni her işte

Mehmet Ali'nin yerine koy diye.

Kadın, tuhaf bir şey söylemişim gibi yüzüme baktı.

Bir akşamüstü, evin damında oturuyordum. Erguvani denilecek kadar kızıl bir aydınlık içinde, birtakım delice hülyalara dalmışım. Gelip yanıma çöktü:

-Bir cıgara verir misin?

Başımı çevirmeden paketi uzattım.

Bu, köyde, bütün hayvanların, davarların dönme saatidir. Arka tepelerden inen mandaların ayak sesleri, katı bir satıh üzerine bir yaz yağmurunun düşüşünü andırıyor. Kuzular meliyor, anaları, onlara cevap veriyor. Derken bir eşek anırmağa başlıyor. Yakındaki bir kümesten, bir tüneme hazırlığının bütün küçük gıtgıdakları geliyor ve uzaktan uzağa köpekler havlıyor.

Nuh'un gemisi dolmakta... Bu, dünyanın sonu mu? Her akşam, her akşam, dünyanın sonu geldi sanıyorum, seviniyorum. Fakat...

-Sen, benim için anama ne demişsin?

Yanımda bir ses. İsmail'in sesi. Hay, bu Tevrati akşam şerefine, seni adaşın İsmail gibi bir taş üstüne yatırıp boğazlamak kabil olsaydı.

Sözünü işitmemezlikten geliyorum. Lakin, o, yanıbaşımda mırıldanmakta devam ediyor. Başımı, hışımla çevirdim:

-Ne homurdanıp duruyorsun, orada?

İsmail, bu sert hareketim karşısında o kadar şaşırdı kaldı ki, az kalsın haline gülecektim. Kalın, çatık kaşlarının altında küçücük yuvarlak gözleri birer çivi başı kadar ufalmış ve yüzü, buruşa buruşa bir kuru incir şeklini almıştı.

Başımı tekrar öteye çevirdim. Fakat o, beni kaplayan havayı dolduruyor, bir civa ağırlığı ile ağırlaştırıyor. Bulaşık suyu, ahır ve umumi aptesane kokularını andıran bir taaffün bu havaya bir boğucu gaz fecaati vermekte ve beni canımdan bezdirmekte idi. Ah, bu insan, ah bu insan denilen mahluk!

Tabiatı, ne cenabet bir zindan haline sokmuş. Yanıbaşımda, bu çocuk olmasa, bu çamurdan yuva, bu aşağının kurt kaynaşmaları, bu yenen, içilen

şeylerden sızan geriz olmasa, şu kuru toprak dalgalarının üstünde, bu kızıl akşam aydınlığında hayat, daha ne kadar sade ve asil olacaktı...

-Sen demişsin ki...

-Ben dedim ki, eğer sen o kızla evlenmeğe kalkışırsan kulağından tutup askere götürürüm.

İsmail'in benzi mutlaka kül gibi olmuştu. Sesi titreyerek:

-Bu yaşta, beni hiç askere alırlar mı?

-Bu yaşta, evlenebiliyorsun da neden askere gidemiyormuşsun bakalım? Evlenmesini bilen adam, pekala askere de gidebilir. Şimdi nizam öyle...

İsmail, dayak yemiş bir kedi gibi belini kısarak sessizce aşağıya sıvıştı.

Bütün merakım şunda: Emine, İsmail'e varmağa gönülden razı mı? Bir gün, kavak ağaçlarının arasında, onu şöyle bir kuytu yere çekip sordum:

-Sahiden İsmail'e varmak istiyor musun?

Omuzlarını silkti. Başını yana çevirdi. Güldü:

-Ne bileyim ben, ne bileyim ben...

-Sen bilmeyeceksin de, kim bilecek?

-Halam bilir.

Ve bir geyik gibi çevik, yanımdan kaçıyor. Dur demeğe kalmıyor, onu yakalayıp, belinden kavramak istiyorum. Bu kaçışta öyle bir dişilik var ki... Yüreğim, göğsümün altında hop hop hopluyor.

-Emine, Emine, dur biraz. Bir söyleyeceğim daha var.

Bir söyleyeceğim daha var, fakat dinleyen kim? Durup dinlese bile dilimden bir şey anlamayacak. Bunu bilerek gene arkasından yürüyorum. Biraz hızlı, biraz koşmağa benzeyen bir yürüyüş. Ve boş yenim sağ

tarafımda bir uzun torba gibi sallanıyor. Dönüp baksa belki halime gülmekten katılacak. Durdum. Emine, şimdi, köye giden yolun üstünde gittikçe uzaklaşan, gittikçe uzaklaşan alacalı bir gölgedir.

Derenin kenarına çöküyorum. Dede Korkutda bir tabir var: Böğür, böğür. Ben, işte böğür böğür ağlamak istiyorum. Nereye gideyim? Benim yerim neresidir? Kimlere doğru varayım? Beni kimler anlar? Kimler derdime deva bulur? Beni bu illetten, beni bu gurbetten kim kurtarabilir? Hangi kardeş? Hangi hemşire? Hangi can yoldaşı? Hey, ana toprak, ne kadar merhametsiz, ne kadar katısın? Benim ıstırabıma ne kadar yabancısın? Ben senin üvey evladın mıyım? Yoksa sen mi benim üvey anamsın? Eğer, ben senin üvey evladın isem bu kolu kimin yoluna feda ettim? Niçin şu anda, bu genç yaşımda bir derenin kenarında bir insan viranesiyim?

Senin yoluna gençliğimi harcadıktan sonra, gene orada, o düşmüş şehirde, senin hasretinle yanan ben değil miyim? İşte geldim: İşte geldim. Fakat, benim önümde, kızların kaçıyor. Bana kızların arkalarını çeviriyor. Onlara her uzattığım el boşlukta kalıyor.

Eğer, sen bir üvey ana olsaydın, ıstırabın benim ıstırabıma bu kadar benzer miydi? Sen de bencileyin, bu kadar garip, bu kadar yoksul... Sen de bencileyin bu kadar derdini anlatmadan aciz olurmuydun? Benim için senin yüzün Zeynep Kadının yüzünün eşidir. O halde hepimizin anlaşmamıza engel olan şey nedir?

Öyle düşünerek, geceye kadar derenin kıyısında çömelmiş kalmışım.

Geceler, ıssız çıplak Anadolu yaylasını daha ziyade garipleştirir. Bu ıssız,

ışıksız topraklar, gökyüzünün altın mozayıklı, muhteşem kubbesi altında ezilir, erir, yok olur. O kadar yok olur ki, bunun içinde, siz kendinizi, çoktan ademe inmiş bir gölge farzedersiniz. Hayat denilen şey, gür, kalabalık, pırıl pırıl yukarıdadır. Sanki arzın üstündeki medeni şehirlerden biri tersine dönüp tepeden size bakıyor. Başım dönmese, sabaha kadar sırtüstü yatıp bu engin şehrayini seyredeceğim.

Fakat, başım dönüyor. Bir dev, beni kolumdan tutup aya mı fırlattı? Hakikaten burası aydan farklı bir yer değildir.

Aynı cansızlık, aynı donukluk. Her şey taş kesilmiş gibi. Ne bir ses, ne bir hareket... Ve ben, kımıldasam, sanki her taraf çatırdayarak tuz buz olacak. Olsun, bari... Olsun bari...

Köyde, kış hazırlıkları bitip tükenmek bilmiyor. Soğanlar kurutuldu.

Dibeklerde günlerce bulgur kırıldı. Buğdaylar öğütüldü, öğütüldü. Bunlardan deste deste yufkalar yapıldı.

Derken kuru yemişlere sıra geldi. Ama, o ne kadar ceviz!

Ahırlar, damlara, damların üstüne kadar saman yığınlarıyla dolu. Kadınlar, bir taraftan, taze tezek topaklarını duvarlara yapıştırıyor. Zeynep Kadının evi, eski Abdülhamit ricali gibi bu tunç renkli nişanlarla baştan başa donandı. Ve ne koku!

Bütün tabiat tezek kokuyor.

Zeynep Kadın, kızları ve gelinleriyle beraber, sabahtan akşama kadar, durmaksızın çalışıyor. Mehmet Ali'nin yavrusunu sokak kapısının eşigine bırakıp gidiyorlar. Bereket versin ki, çalıştıkları meydanlık bizim evin önüdür. Çocuk bağırmağa başlayınca anası koşup gelebiliyor. Çok defa, biz onunla eşikte arkadaşlık ederiz. Küçük insan yavrusu ayaklarının ucunda, yarı toprağa karışmış, döğlek cinsinden sürüngen bir nebat gibidir.

Kımıldadıkça bir büyük solucan kümesini andırıyor. Her ne tarafından bakılsa bir ana karnından çıkmış olmaktan ziyade topraktan bitme şeylerden biri hissini veriyor.

O kadar kişiliği yok ki daha adını bile koymadılar. İki üç defa Mehmet Ali'den sorduk. Hep unutuyor mu nedir? Gönderdiği mektuplarda çocuğun adından hiç bahsetmiyor.

-Mahdumuma mahsus selam ederim demekle kalıyor. Ve ben, onu, adsız diye çağırıyorum.

-Adsız, Adsız.

Küçük gövdesi üstünden kocaman başını zahmetle çevirerek, bana bakıyor. Öyle mahzun, öyle mahzun bir bakış ki, insana ağlamak isteğini veriyor. Gerçekten, Schopenhauer'in bekarlık nazariyesi lehine bu çocuktan daha canlı bir misal bulunamaz. Bu yaratığa bakarak, derhal dünyaya çocuk getirmenin bir cinayet olduğunu tasdik ederiz.

-Adsız, Adsız, biraz gülsene. Biraz oynasana.

Yüzü buruşur, dudakları bükülür. Hemen ağlamak üzeredir. Başkalarının kendisiyle meşgul olmasına o kadar alışmamış ki, bunu bir işkence telakki ediyor.

Ve hemen eline bir şey tutuşturup karşıda çalışanları seyre koyuluyorum.

İnsanlar, her şeyden ziyade karıncalara benziyorlar.

Ekonomi ve çalışma melekesi, her yaratıktan fazla bu iki cinste kendini gösteriyor. Ve bu duygu, bir çeşit yarını görme, yarını düşünme kudretiyle birleşerek onları alelade hayvanlığın üstüne çıkarıyor.

Bu çirkin ve bakımsız tabiat köşesinde, bu kaba saba insan kümesinin bana, adeta, saygıya yakın bir duygu verişi nedendir? Bu insanlar, her gün hiçe saydığım, hor gördüğüm, hatta bazen de tiksindiğim kimseler değil midir? Fakat, işte, uzaktan nasıl çalıştıklarını seyrederken, bana, her biri büyük olayın kahramanı gibi gözüküyor.

Bu kadınları, ben, düğünlerde raksederken de görmüştüm. Hareketleri, hiç bu kadar ahenkli değildi. Dibek başında bu kol sallayışlar, yalak kenarında bu eğilip kalkışlar, yük altında bu iki büklüm oluşlar benim üzerimde, eski Mısır ve Yunan taşlarında gördüğüm ritmik pozlar derecesinde bir etki yapıyor.

Öyle ki, Zeynep Kadın, bunlar arasından ayrılıp, bana doğru geldiği vakit, az kalsın elini öpecektim.

Güz mevsiminin sert ve yalın rüzgarları esmeğe başladı.

Issız, engin Anadolu yaylaları üstünde ah bu rüzgarlar...

Çölde yolunu şaşırmış kervanlar, viran bir beldenin üstünde yüzlerce baykuş sürüsü, bir deniz kazası esnasında kopan yürek parçalayıcı haykırışma, bir dağın çöküşünü, bir büyük kraterin infilakı, bir çığın inişi, bir selin basışı, hiçbir şey, hiçbir tabii afet bu rüzgarların çıkardığı sürekli uğultu kadar uğursuz, korkunç ve hüzün verici değildir.

Bu rüzgarlar estiği sürece, ben Dostoyevski'nin kişilerinden biri gibi oluyorum. Ya Sibirya yollarında bir sürgünüm, ya Moskova sokaklarında aç bir serserinin, ya sınır boyunda bir han odasında kaçmak çarelerini düşünen bir suçlunun kabı içine girerim. Derin bir azap yüreğimi tırmalar.

Gene böyle, rüzgarlı gecelerden biri idi. Yatağın içinde, soldan sağa, sağdan sola dönüyor bir türlü uyuyamıyordum.

Derken, o uğultuya köpeklerin havlamaları da katıldı. Cehennemlik bir konser... Acaba karanlığın içinde cinler, zebaniler de dans ediyor mu?

Kalkıp camın arkasından geceyi inceliyorum. Köpekler havlamalarını gittikçe artırıyor. Mutlaka, bir yabancı, köye girmek üzere...

Baştan aşağıya dikkat kesilip dinliyorum. Gerçekten, bir insanın ayak sesleri var. Bu saatte, bu gelen kim olabilir?

Köpekler, sürü halinde pencerenin önüne gelmiş havlıyorlar, havlıyorlar. Camı açıp haykırıyorum:

-Hoşt, hoşt...

Rüzgar başımı alıp götürecek bir şiddette esiyor. Nefesim tıkanarak çekiliyorum. Köpekler susmuyorlar. Daha ziyade havlıyorlar ve bir adama saldırır gibi hırıltılar çıkarıyorlar.

Biraz evvel ayak seslerini duyduğum kimse, hissediyorum ki, yaklaşıyor. Hatta benim sesimi duyar duymaz durdu, sanırım.

-Kim var orada?

Bir adam birşeyler mırıldanıyor. Havada, bir S harfi bir Lye çarparak dağılıyor. Tekrar başımı dışarıya uzattım:

-Kim var orada?

Adam daha yakından:

-Ben, Süleyman... Süleyman, dedi.

Önce, bu Süleyman'ın kim olduğunu hatırlayamadım.

Sonra birden aklıma geldi.

-Bu vakitte nereden çıktın böyle?

Bana cevap vermeksizin, bir gölge sessizliğiyle kendi evine doğru yöneldiğini görür gibi oluyorum. Penceremi kapıyorum. Bu olay dalgalı bir denizin bir cesedi sahile atışına benziyor.

Sabahı güç ettim ve herkes uyandıktan sonra ilk işim ev halkına vakayı haber vermek oldu. Zeynep Kadın, bu harikulade havadisi pek önemli bulmaz göründü.

Fakat, İsmail, derhal koşarak Süleyman'ı görmeğe gitti.

Süleyman'ın başından geçenler:

Bir defa, Cennet'i bulmak için haftalarca köy köy dolaşmış. Sonra, bilmem nerede, ikisine birden rastgelmiş. Cennet, onu önce tanımaz gibi görünmüş. Ama, Süleyman ısrar edince demiş ki:

Pekala, pekala ama, bu iş böyle olmaz. Aramızda geçeni duymayan kalmadı. Senin namusun beş paralık oldu. Şimdi bunun bir çaresi var; sen beni bir kere boşarsın, aleme karşı namusunu temizlersin. Ondan sonra tekrar gene evleniriz.

Süleyman peki demiş: Bucağa kadar gitmişler. Kadı'nın önünde, Süleyman, karısını talakı selase ile boşamış. Mahkemeden çıkarken:

-Aha, istedüğünü ettim. Şimdi gel, köye gidelim, evlenelim; demiş.

Cennet kahkaha ile gülerek:

-Senin aklın şeriata da ermiyor. Sen beni üç defa boşadın. Şimdi seninle tekrar evlenmem için hülle yapmak gerek, demiş.

Hülleci, ortada haphazır: Cennet'in aşığı, Süleyman kendi eliyle herifi, Cennet'in yanına sokmasın mı? Eşikte, sabaha kadar beklemesin mi? Sabah olunca, tak tak kapı.

Fakat açan yok. Neden sonra herif kapıdan başını uzatmış:

-Ülen, ne istiyon?

-Cennet Hanımı göreceğim.

-Cennet Hanımı mı? Ne yapacaksın?

-O bilir. Bizim köye gideceğiz.

-Ülen o benim avradım be. Senin köyünde ne işi var?

Süleyman, biraz daha ısrar etmek, biraz daha beklemek istemiş. Fakat, herif yumruklarını gösterip:

-Defol şuradan. Başımı belaya sokma; diye bağırınca Süleyman, hemen kapının önünden sıvışıvermiş. Kapının önünden sıvışmış ama, haftalarca köyün etrafında dolaşmış, dolaşmış, bir kere daha Cennet'i görüp de yüzyüze konuşabilmek için. Gündüzleri kapı kapı dilenirmiş, geceleri gidip kırda yatarmış. Lakin o bütün bu zaman içinde Cennet'e bir defa rastgelmemiş.

Eee, sonra?

Sonrasını artık kendi de bilmiyor. Sanırım, köylüler ona artık ekmek vermez olmuşlar; o da aç kalıp dönmüş gelmiş.

Bizim köylülere, bu aç kalış; macerasının en acıklı tarafı gibi göründü. Hemen her evden Süleyman'a yiyecekler taşınmaya başlandı. Fakat, o, gelen kapların hiçbirine el sürmüyor, boyuna tütün istiyor, cıgara içiyordu. Gerçi, halinde bir fevkaladelik yoktu. Ama, Cennet bahsi dışında hiçbir şey konuşmuyor ve o bahis açılınca, gözleri, bir kara akik parlaklığı alıyordu.

Henüz kadından umudunu kesmemişti. Her sözün sonunda:

-Bir gün gelir, bana muhtaç olur; diyordu.

-Ya o zaman kabul edecek misin?

Cevap vermiyor. Dalgın dalgın önüne bakıyordu. İlk geldiği günlerde, kocaman bir sakalı vardı, ona heybet veriyordu. Köyün berberi bunu kırpınca bizim üstümüzdeki etkisinin yarısını kaybetti. Sonra, yavaş yavaş, hep aynı şeyleri tekrar ede ede büsbütün manasız bir adam oldu; artık, semtine hiç kimse uğramadı. Gene, eskisi gibi, aptal Memiş'le başbaşa kaldı.

Bu kışın en önemli olayları:

Mehmet Ali, Aralık ayında bir defa, on gün izinli geldi.

Alayı Eskişehir'de imiş. Rahatız. Yiyecek, içecek bol. Subaylarımız çok iyi. Eskisi, gibi dövmek yok, sövmek yok. Ama işsizlikten çok canımız sıkılıyor diyor. Bir kere istasyonda Mustafa Kemal Paşa'yı, birkaç kere de İsmet Paşa'yı görmüş. Biri nasıldı? Öbürü nasıldı? Bana anlat, bana anlat, diyorum. Aha şöyle, aha böyle diyor. Bir türlü işin içinden çıkamıyor. Mümkün olsa kendi muhayyilemi, kendi hassasiyetimi, kendi dilimi ona vereceğim. Ta ki, vatanın karanlık göğsünde parlayan bu iki yıldız hakkında, bana onları canlandıracak bilgi versin diye.

-Nasıl? Gözleri nasıldı? Boyu uzun muydu? Kısa mıydı?

Nasıl bakıyordu? Nasıl yürüyordu? Ne giyiyordu?

Mehmet Ali bana büsbütün başka bir cevap veriyordu:

-Biz selama durunca merhaba asker dedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın, bu merhaba asker deyişi epeyce enteresan bir tafsilat. Fakat, o büyük şahsiyetin muayyen ve belirli hiçbir tarafını gözönüne getirmiyor.

-Sesi kalın ve gür müydü?

-O kadarını işitemedim, gayri...

-Canım, merhaba asker dediğini işittin de, sesi kalın mıydı, ince miydi, nasıl işitmedin?

Bu tarzda konuşma, Mehmet Ali'nin canını sıkıyor. Hemen, başka konulara atlıyor.

-Yunanlılar, yakında yeni bir taarruza geçeceklermiş.

-Peki, siz hazır değil misiniz?

-Evvel Allah, hazırız beyim... Hazırız, emme...

Emmesi ne? Bunu izah etmek için genel fikirler, genel mütalaalar sahasına girmek lazım. Mehmet Ali'nin kafası ise bu maceraya hiç alışmamıştır.

Kısaca, Mehmet Ali köyde kaldığı sürece kendisinden bir şey öğrenmek kabil olmadı ve öylece geldiği gibi gitti. Geldiği gibi mi?

Hayır; kasaturasının tersiyle, İsmail'i, bir iyice dövüp öyle gitti.

Lakin eğitimde dayağın hiçbir rol oynamadığını belki, daima olumsuz bir etkisi olduğunu; bana, bu vaka kadar kesinlikle ispat eden bir şey yoktur. İsmail, dayaktan sonra bir kat daha ahlaksızlaştı. Evin içinde, köyün içinde, adeta, muzır bir yaratık halini aldı. Zaten bir kuş, bir tavşan bakışını andıran gözlerine büsbütün hayvani bir ifade geldi. Öyle ki, arasıra benimle konuşurken, bir büyük tarla faresi dile gelmiş sanıyorum.

Bereket versin ki, onunla pek seyrek konuşuyoruz. Bir şeyimden kuşkulandı mı, nedir? Bana garaz bağladığını seziyorum. Varsam, kendime, bu evden başka bir yer bulsam diye düşündüm. Bir gün niyetimi gidip Bekir Çavuş'a açtım.

-Benim bir evim var emme, viran; dedi.

-Tamir edilmez mi?

-Edilir, edilir emme, çok para lazım.

Ne kadar? diye sordum. Otuz kırk bankonot dedi. Gittik, birlikte evi gördük. Bu, köyün hemen dışında, yüzü dağa bakar, iki oda ve bir ahırdan ibaret bir evdir. Köyün dışında... Bu, bana derhal işe başlamak arzusunu verdi.

-Lakin bana kim bakacak?

Bekir Çavuş:

-Bizim çoluk çocuğun ne işi var? dedi.

Zeynep Kadını kararımdan üzülecek sandım. Fakat hiç de öyle olmadı. Ve bunun böyle olmayışı bana dokundu.

Mehmet Ali'nin evinden o kadar soğudum ki, bir an önce yeni evime taşınmağa can atmağa başladım.

Yeni evim... Bu, yüzü dağa doğru, bütün köye arkasını çevirmiş bir evdir. Bekir Çavuş onu bir depo olarak kullanıyordu. Onun içindir ki kapısı gayet muhkem ve pencereleri parmaklıklıdır. Evin dıştan görünüşünü de hiç değiştirmedim ve altındaki ahırı muhafaza ettim. Orada bir küçük eşek besleyeceğim. O, bana arkadaşlık edecek. Ben, yukarıki odamda pineklerken o, aşağıdaki odasında tıpış tıpış eşinecek. Arasıra, tam, ben hazin düşüncelere daldığım vakit, benim hüznümü sezmiş gibi en acı, en yakın naralarıyla haykıracak. O vakit, ben yavaş yavaş merdivenlerden ineceğim.

Yavaş yavaş ona doğru gideceğim. Uzun, parlak tüylü gerdanına kolumu dolayıp derin, siyah gözlerine bakacağım.

Onunla uzun uzadıya için için konuşacağım.

Ona hiç yük taşıtmayacağım. Sırtma hiç semer vurdurmayacağım. Bir adamla, her gün, onu tımar ettireceğim. Zira, bu, mübarek bir hayvandır. Bütün gökten inen kitaplarda bunun adı var. Ve yüzü, küçük İsmail'in yüzünden bin kat daha şirindir.

Küçük İsmail mi? Bahsi döndürüp dolaştırıp gene ona getiriyorum. Salih Ağa bir, o iki... Benim için bitmez tükenmez bir ıstırap kaynağıdır. Salih Ağa bir, o iki... Zeynep Kadının asık suratına benzeyen yalçın toprağı saymıyorum.

Artık havalar soğumaya başladığı günden beri, kapısı açık kalmış ahırlarda birleşen kambur oğlanla kör kızın kaçışıp kovalaşmalarına şaşmıyorum. Ne imamın çeşme başında aptest alışları, ne muhtarın yüzünün kırçıl kılları arasından sırıtışları, ne de... Artık bunların hepsine alıştım, alışmadığım yalnız Salih Ağa ile İsmail'dir.

Bu kış esnasında Süleyman'la ahbaplığımız epeyce ilerledi. Çünkü, evimin tamirine o baktı. Memiş taşı toprağı taşıdı, o kireci kardı ve köyün tek zanaatçısı Arabacı Recep marangozluk görevini yaptı. İşte, o vakitten beri Süleyman'ı yanımdan ayırmıyorum. Bazen birlikte yediğimiz oluyor. Ne rahat arkadaşlık... Hiç konuşmuyoruz.

Çok defa ben yatağın üstüne uzanmış, o yerde bağdaş kurmuş, saatlerce, bir odanın içinde karşı karşıya kalıyoruz.

Ne o, ne de ben bir tek kelime söylemeğe lüzum görmeyiz.

Bazı, havanın iyi gittiği günler birlikte dolaşırız. Bir kere onu, ta Emine'nin köyüne kadar götürdüm.

Süleyman, o vakadan sonra o kadar zayıfladı, o kadar zayıfladı ki, bütün anlamıyla bir deri bir kemik kaldı. Arasıra bir yükü yerden kaldırırken veya herhangi bir sebeple fazla bir hareket yaparken çıt diye kırılıvereceğinden korkuyorum. Nitekim, Emine'nin köyüne kadar yürüdüğümüz gün, kavaklığa varır varmaz öyle bir çöküşü vardı ki, bir iskeletin parçalarını birbirine bitiştiren bağlar da çözülünce, kemikler, mutlaka, yere böyle yığılır: Bir süre nefes nefese kaldı. O kadar çok soluyordu ki, can çekişiyor sandım.

-Bir şey yok; yüreğim tıkandı; arasıra böyle olurum. Sonra geçer. Bu bir dertmiş. Beni askere aha, bundan almadılar.

İçimden, belki Cennet de seni bundan istememiştir, dedim. Onunla yalnız kaldığımız zaman, bazen Cennet'in bahsini açarım. O vakit, gözleri parıldamaya başlar. Sıska vücudu bir yay gibi gerilir.

-Nasıl hiç haber aldığın var mı?

-Heriften ayrılmış diye işittim.

-Ya şimdi ne yapıyormuş?

-Günahı söyleyenin boynuna, kötü olmuş diyeler.

Bunu duyunca ben ondan ziyade mahzun oluyorum. Fakat, o sırıtıyor.

-Ben dedim. Ben dedim. Elbet, bir gün pişman olup gelecek:

-Ya gelince kabul edecek misin?

Cevap vermeden önüne bakıyor. Kendinden emin değildir.

Hangimiz kendimizden emin olduk? Biz, erkekler, zavallı yaratıklarız.

Bu kış, muhtarın karısı ölecek diye çok beklendi. Fakat ölmedi.

Bir akşam yatsı ezanından önce, muhtar benim kapımı vurdu:

-Efendi, efendi, sana kasabadan bir (acans) getirdim. Al oku, dedi.

-Nasıl, iyi bir haber mi?

-Al oku; çok iyi diyeler. Savaşı kazanmışız.

Ellerim titreyerek, kirli buruşuk kağıt parçasını lambaya doğru uzatıyorum. İkinci İnönü Zaferi... Yüreğim ağzıma geldi. Bir şiir parçası okuyormuşum gibi ajansın satırlarını içimde terennüm ediyorum. Döndüm:

-Gördün mü? diyecek oldum, lakin muhtar kağıdı bırakıp namaza koşmuştu. Sevincim içimde tıkandı kaldı. Büyük felaket anlarında olduğu gibi, büyük sevinç günlerinde de duygularımızı başkalarıyla paylaşmak

bizim için bir derin ihtiyaçtır. Umutsuzlukla, ne, yapacağımı bilmiyerek Süleyman'a dönüyorum.

-Gördün mü? Bizimkiler düşmana bir iyi dayak atmışlar.

Süleyman, bu sözden bir şey anlamaksızın sırıtarak yüzüme bakıyor.

İşte, bir kış, koca bir kış böyle geçti. Ben bütün varlığımla hep cephede

yaşadığım için bu mevsimin ağır yeknesaklığı omuzlarım üstüne pek çökmedi. Ordunun, Anadolu ordusunun genel bir taarruza geçeceği söylentileri günden güne kuvvet buluyor. Memleketin hemen bütün gazetelerinde bu bekleniyor, bunun sözü oluyor.

İstanbul hükümeti erkanının bir murahhas heyet halinde Ankara'ya gelişleri, milli teşkilatın gücünü bir kat daha ispat etti.

Bu adamlar, buraya ne söylemeğe, ne istemeğe geldiler? Mutlaka, bize itidal ve boyun eğme tavsiye etmeğe geldiler. Bunlar, bir ölüm mahkumuna, son saatinde teselliye giden papazları andırıyorlar.

Cesaret evladım, cesaret. Bunun ötesinde başka hayata, ebedi bir hayata ereceksin. Şimdi, söyle, söyle bakalım, son emelin nedir?

-Ölmemek!-

Papazlar irkiliyorlar. İçlerinden: Amma da aksi bir idam mahkumuna çattık diyorlar.

İşte, Anadolu'nun dediği, işte İstanbul hükümetinin söylediği... Memleketin havası bu kadar trajedi ile yüklü olmasa, insan bu hale gülebilir. Lakin, çıplak ayaklı, çıplak göğüslü köylüler, gülle ve kurşun taşıyan kağnıları önlerine katmış gidiyorlar.

Bu, kirli, pırtık yorgana sarılı şey ne? Bir top arabası...

Ta orada, o hendeğin içinde birikmiş insanlar ne yapıyorlar?

Bunlar, bir manda leşini yüzmekle meşguldür. Ne için? Derisinden askere, çarık olur.

Düşmanlar ise, üzerimize sağlam İngiliz kunduralarıyla yürüyorlar. Top arabalarını, etrafı keten bezli perdelerle örtülü Berliez kamyonları içinde bir put gibi taşıyorlar.

Lakin, işte, asıl bu gördüğüm şeyler için zafere inanmalıdır. Türk askeri manda leşlerinin derisinden çarık yapıp giyiyor. Türk köylüsü, top arabalarını kendi yorganına sarıp taşıyor, işte, bunun için inanmalıdır. İşittim.

Eskişehir'de, demiryolu raylarını söküp eriterek top kaması yapanlar varmış.

Geçen gün, yakın istasyonların birinde bir trenin kömürsüz nasıl yürütüldüğünü gördüm: Tren durur durmaz hemen bütün yolcular inip etrafa dağılıyorlar, rastgeldikleri ağaç dallarını kesiyorlar ve getirip lokomotifin platformuna yığıyorlardı.

Lokomotif, ray, istasyon... Sahi, yazmayı unuttum. Oysa, benim için mevsimin en büyük hadiselerinden biri de bu olmuştu. Eğer, ıssız, ücra Anadolu yaylalarının ortasında, uzun müddet kalmışsanız, sizi medeni merkezlerden birine ulaştırmak kudretine haiz olan şeylerden birini görmenin, bir telgraf direğiyle, bir demiryoluyla, bir istasyon binasıyla karşı karşıya gelmenin ne olduğunu mutlaka bileceksiniz.

Bilmeyene ise bunu anlatmak çok güçtür.

Lakin, ben bütün bu yazılan bir kimseye bir şey anlatmak için yazmıyorum. Hayır, hayır, bu hiç aklımdan geçmedi. Ben bu yazıları, kendi kendime konuşmak için, yalnız bunun için yazıyorum. Eğer, günün birinde memleket kurtulur da, tekrar kendi çevreme dönersem, ilk yapacağım iş bunları yakmak olacaktır. Yakmazsam, bu defter başkalarının eline geçebilir.

O vakit, benim bu köydeki uzun gurbetimin hiçbir değeri kalmayacaktır. Bu uzun gurbet edebiyat konusu olacaktır.

Edebiyatı, sanatı başkaları yaparken hoş bulurum. Fakat, kendim bundan çekinirim. Edebiyat ve sanat dünyasında yalnız dahiler vardır. Ondan ötesi, bir alay zavallı taklitçi, bir alay zavallı maskaradır.

Ben bir maskara değilim ama, bir safderun olduğum, bir koca çocuk olduğum muhakkaktır. Bundan bir türlü kurtulamıyorum. Feleğin nice cevr, nice aldanışlar, nice hayal ve umut kırılışları beni pişirmeye yetmedi. Hala, ne çocukça sevinçlerim, ne hoş hayallerim, gönlümün ne safça akışları var.

Üç günden beri, bir kapkara eşek sıpası ahırımda bağlı duruyor diye her sabah yüreğim sevinçten hoplayarak uyanmaktan kurtulamıyorum. Feleğin nice ıstırabı beni çocukluğumun bu huyundan kurtaramadı. Bana yeni bir oyuncak aldıkları vakit, günün herhangi bir saatinde, ya dersimi okurken veya yolda yürürken oyuncak hatırıma geldi mi, içim sonsuz ve aydınlık bir ferah denizinin dalgasıyla dolup boşalırdı.

Bütün anlamıyla yüreğim ağzıma gelirdi. Etrafımda, her şey ve herkes, bana, henüz keşfettiğim cevheri baldan tatlı, sihirli bir dünyanın şirin sembolleri gibi görünürdü.

Hatta okuldayken, okul, hocamın önündeysem hocam, hatta her gün iki defa gele gide, gide gele görmekten bıkıp usandığım dar, dolaşık ve rutubetli sokak, hatta bizim konağın kış günleri bir mahzen gibi yaş ve yaz günleri bir çöl parçası kadar güneşle dolu avlusu, bana, hep aynı cevhere bulanmış, hep aynı sihirle canlanmış görünürdü. Her rastgeldiğim şeyi veya kimseyi kucaklayıp öpmek isterdim.

Gönlüme bu harikulade şenliği veren şeyi tahlil edecek olursanız, ne bulursunuz? Ya bir tahtadan at, ya boyalı tenekelerden bir lokomotif, ya derisi iki üç günde delinmeye mahkum bir küçük trampet...

Demek ki, bir hiç, bir zerre, bir tahta ve bir teneke parçası benim çocuk ruhuma bu derin, sonsuz mutluluğu vermeye yetiyordu.

İşte, burada, bu mihnet ve meşakkat ocağında, bin türlü afetten arta kalan otuz üç yıllık viran varlığımda, bir kapkara eşek sıpası, bir canlı oyuncak, bana, aynı mutluluğu vermeye yetiyor. Demek; bu vücut viranesi içindeki ruh aynı ruhtur.

Harp cephelerinde, saçı sakalına karışmış, nice pişkin ve sert askerler gördüm ki, felaket anında gözlerine bir ürkek çocuk bakışı geliyor ve yere düşerken, daha buluğa ermemiş bir toy oğlan sesiyle: Vay anacığım! diye bağırıyordu. Ben de, hala yüksek sıtma nöbetleri esnasında, kolumu kesmek için kloroformla bayılttıkları vakit hep -Anne, anne! derim.

O sanki, gözlerinde derin bir endişeyle bana eğilir; elini başımın üzerinde gezdirirdi.

Niçin, şu dakikada gene onu hatırladım? Ey beyaz hayalet; senin burada ne işin var? Bu çakılların üzerinde yürüyemezsin. Bu rendelenmemiş tahta kapıya elini dokunduramazsın. Bu taştan sert kerevette oturamazsın. Burası, pis ve lizol kokuludur. Ocağın içinde gördüğün bu kara yığınlar, adını yalnız darbı mesellerde işittiğin tezek denilen bir şeyin külleridir. Sana kıyamam, benim daima temiz, titiz ve sabun kokan beyaz anneciğim! Seni burada bir saniye alıkoyamam.

Emine, İsmail'den vaz geçip benim olsa, onu önce bir iyi yıkardım. Sonra, vücudunun bütün çizgilerini bozan o kat kat esvaplarını çıkarıp şu ocakta yakardım. Fakat alamod bir İstanbul kızı haline sokmak için mi? Hayır, hayır... Kızıl parıltılı saçlarını iki kalın örgü yapıp arkasına salıverirdim.

Ona, yakası daima açık ve yenleri bol bir bürümcek gömlek giydirirdim. Belden aşağı inen, kasıktan bağlı ve bileklerinden büzmeli bir şalvar yaptırırdım. Tıpkı, büyük ninelerimizinki gibi uçları işlemeli uçkurunu şöyle ortadan bir kocaman düğümle aşağıya doğru sarkıtırdım. Ve onu konuşmaktan menederdim. Yalnız, sık sık gülmesine ve hayreti, öfkeyi, inadı, şuhluğu ifade eder nidalar koyuvermesine izin verirdim.

Yemeğimi, o pişirsin, hizmetime o baksın isterdim.

Ben yerken, çalışırken veya kahvemi içerken, onun ayakta beklemesini hoş görürdüm. Alafranga aşıktaşlığa mahsus öpme ve okşamaların hiçbirini ona göstermemekle beraber, arasıra, bir iri Van kedisi gibi onunla oynaşmaktan haz alırdım. Van kedisinden ne farkı var? O da bir Van kedisi gibi haşmetli ve ahenktar değil mi? Tabiata onun kadar yakın bulunmuyor mu? Ona da bir Van kedisi gibi tabiatın canlı bir süsü denilemez mi?

Emine'm, o da bir Van kedisinden daha akıllı değildir. Bunun konuşmasının öbürünün miyavlamasından farkı ne?

Şu hayal, birdenbire, bana, o kadar munis, yapılabilmesi o kadar kolay göründü ki, hemen yola düştüm. İlkbaharın ılık ve taze ot kokan havası da bana ayrıca umut ve cesaret veriyordu. Yürüdüm. Yürüdükçe, hayalim bana biraz daha gerçekleşmiş görünüyordu. Kendi kendime konuşuyordum:

Doğrudan dogruya kadının evine gideceğim. Emredici ve kesin bir tavırla onu karşıma alıp diyeceğim ki: -Benim param var, kimsem yok. Çalışmadan yaşayabiliyorum. Emine'yi gördüm, beğendim. Onu bana ver. Sana ölünceye kadar yardım ederim. Neye ihtiyacın olursa bakarım.

Kadın, bu teklife, önce inanmak istemeyecek, şaşıracak.

Mutlaka yalan söylediğime, veya kendisiyle eğlendiğime hükmedecek. Fakat, ben, en ciddi tavrımı takınacağım. Diyeceğim ki: Görüyorsun, bir kolum da yok. Bana candan bakacak bir yoldaşa muhtacım. Eskiden, Zeynep Kadının evinde otururken, onun kızları ve gelini benim yemeğimi pişirirler, çamaşırlarımı yıkarlar, bana bakarlardı. Şimdi tek başıma oturuyorum. Süleyman isminde yarı meczup bir zavallının elindeyim.

Kadın, o vakit, aklımı oynattığımı sanacak. İçinden: Mademki parası varmış, diyecek, bu köylerde tek başına, böyle sığıntı gibi neden yaşarmış? Niçin, kalkıp da İstanbul'dan buraya gelmiş? Bn gurbet elinde, bu sıkıntılara katlanmış?

Emine'nin halası, bunları açıktan açığa söylemeyecek.

Fakat ben böyle düşündüğünü gözlerinden; yüzünden, halinden anlayacağım. O vakit, ona, bütün hazin maceramı hikaye edeceğim.

Lakin o, dar, sert ve realist köylü mantığıyla bu sergüzeştin manasını anlayabilecek mi? Beni bu ıssız yaylaların ortasına atan ıstırap ona, pek manasız ve çocukça görünmeyecek mi? Bunun ciddiyet ve önemini ona nasıl ispat edeceğim?

Bu düşüncelerle, Emine'nin köyüne vardığım zaman, çoktan, cesaretimin yarısını kaybetmiş, kararımda iyiden iyiye zaafa düşmüştüm. Hele, köyün içine girip de herkesin, bana acayip acayip baktığını hisseder etmez bütün cüretim kırılıverdi. Kayıtsız ve tabii, bir süre sokaklarda dolaştıktan sonra köyün öbür tarafından sıvıştım, kaçtım.

Lakin; her ne türlü olursa olsun; Emine'yi almak fikri aklımdan çıkmadı. Evimde yalnız kalınca, hele geceleri yatağımdayken, bundan daha kolay, daha akla yakın bir tasavvur görmüyorum. Fakat, dışarıya çıkıp da bunu gerçekleştirmek isterken, daha ilk adımda işin bütün garabetini seziyorum. Her ne tarafından baksam, gülünç, manasız, gayritabii buluyorum.

Eğer, bu köylerde bir dostum olsaydı, belki, ona açılarak, ondan akıl öğrenmek, onunla müşterek bir teşebbüse geçmek kabil olurdu. Fakat, işte, hiç kimsem yok. Süleyman'a mı açılayım?

Zeynep Kadına mı? Bekir Çavuş'a mı?

Bekir Çavuş, Bekir Çavuş? Sahi, neden olmasın?.. Kendi kendime bu sahi, neden olmasın? sözünü söyledikten sonra günlerce Bekir Çavuş'un etrafında dolaştım durdum. Beni anlayabileceği bir anını kolladım. Baş başa kalır kalmaz hemen söze başlıyor, şuradan buradan konuşuyordum; saatlerce asıl maksadımı ağzımın içinde gevelemekle kalıyordum.

Her teşebbüsümde, kendimi, yeni okula başlamış bir küçük çocuk gibi utangaç, sıkılgan ve beceriksiz hissediyordum.

Fakat, bir gün, nasıl oldu, bilmiyorum. Bekir Çavuş'un tavrı daha ziyade mi hasbihale elverişliydi, yüzü bana daha ziyade mi munis göründü, dedim ki:

-İyi hoş ama, bu yalnızlık da canıma tak etti. İnsanın her şeyden önce bir yoldaşa ihtiyacı oluyor. Hele benim gibi bir kimse için mutlaka candan bir bakanı olmak lazım.

Bekir Çavuş bir şey anlamadı:

-Süleyman işine yaramıyor mu? dedi.

-Süleyman... Adam sen de, o başka şey. Maksadım o değil. Ben bir kadın demek istiyorum.

Bekir Çavuş, nihayet, anlar gibi oldu.

-Evlen beyim, dedi. İstanbul'da bir tanıdığın yok mu?

Yaz da sana bir kız buluversin.

-İstanbul'lu kız hiç buraya gelir mi? Doğrusu, gelse de ben istemem. İstanbul'un kızları nazlı olur. Ben gücü, kuvveti yerinde, bana bakabilecek birini arıyorum. Ben olsa olsa burada, bir köylü kızıyla evlenebilirim.

Bekir Çavuş, biraz şaşkın, biraz şüpheli yüzüme baktı.

-Sahi söylüyorum, bana inan, dedim, mesela (.....) köyünde Emine isminde bir yetim kız var. O razı olsa pekala alırım.

Bekir Çavuş sordu:

-Hangi Emine o, bakayım?

-Canım, belki işitmişsindir, bizim küçük İsmail almak istiyordu. Eğer, henüz aralarında nikah filan yoksa...

-He, he, şimdi anladım. Babasını tanırdım. Çok iyi adamdı. Emine, kızı bilmem. Babasıyla askerlik ettik. Bir yerde şehit oldu, nerede bilmiyorum.

Böyle söyleyerek, büsbütün başka konulara geçti. Gene Şam'dan, Girit'ten, İşkodra'dan bahsetmeye başladı.

O günden sonra, benim için her şeye yeniden başlamak gerekti. Bekir Çavuş'un yeniden hasbihale müsait anını yakalamak, yeniden bir münasebet düşürüp meseleyi tazelemek, yeniden...

Arada bir Emine'nin köyünün yolunu boylamaktan da vazgeçemiyordum. Belki, kendisine doğrudan doğruya açabilmek fırsatını bulurum diye saatlerce kavaklar arasında dolaşıyor, derenin kenarında çömelip köyü gözetliyor, fakat, aksi tesadüf Emine'den bir belirti göremiyordum. Hatta bu

serserice dolaşışların bir seferinde İsmail'e rastgeldim.. Konuşmadan geçip gideyim, dedim. Fakat, sırnaşık çocuk yanıma sokuldu. Derdi gücü benden birkaç kalıp sigarası almaktır.

Akıbet, Bekir Çavuş'a maksadımı anlatmaya muvaffak oldum. Bir süre düşündü, taşındı:

-Bu işi, yapsa yapsa bizimki yapabilir. Hele bir kere ona söyleyeyim.

İki gün sonra sordum:

-Ne yaptın?

Durdu. Sırıtarak ilave etti:

-Tu, aklımdan çıkıvermiş. Bu akşam inşallah, söylerim.

Nihayet bir gün:

-Söyledim, dedi, gidip karıyla konuşacak.

Ve benim için müthiş bir heyecan devresidir başladı. Yalnız heyecan değil, birdenbire pişman da oldum. Bu teşebbüsüm işitilirse, Mehmet Ali'ninkilere karşı durumum ne fena olacak. Zeynep Kadın, bana ne gözle bakacak? İsmail, o kadar nefret ettiğim İsmail kim bilir bana ne yüksekten bakacak? Ve garibi şu ki, ben de kendimi savunamayacağım.

Kendime, bu işteki durumumun hiç de mertçe olmadığını itiraf edeceğim. Keşke, ne İsmail'le, ne de Zeynep Kadın'la, Emine bahsi aramızda hiç geçmemiş olsaydı. Keşke, bilmeksizin, rastgele İsmail'in almak istediği bir kıza talip çıkmış bir adam durumunda kalsaydım. Fakat geçti artık; bir rezalettir oldu ve ben küçük İsmail'in önünde bile başını eğip utanmaya mahkum bir zavallıyım.

Bu da yetmiyormuş gibi, bir de reddedilirsem. Aman Yarabbi, ben ne halt ettim? Bari, henüz vakit varken gidip Bekir Çavuş'a vazgeçtiğimi söyleyeyim.

-Bekir Çavuş, ben o işten vaz geçtim. Senin hanıma söyle, nafile zahmet edip de oraya kadar gitmesin.

Bekir Çavuş gözlerini yere dikti. Öyle bir süre dalgın ve hareketsiz kaldı. Sonra, bir iri kedi bıyığını andıran ve kedi bıyığının kılları kadar sert ve seyrek sakallarını elinin tersiyle uzun uzun sıvazladı. Fikrimi değiştirdiğim için bana kızdığına hükmettim.

-Ne yapayım, düşündüm, taşındım, işime elvermedi.

Hem bizim İsmail onu almak istiyordu. Sonra korkarım, aramızda bir söz olur. Bekir Çavuş dile geldi, ağır ağır, tane tane:

-Zaten o kız sana yaramaz, dedi. Bizimki gidip görmüş.

Elin yabanına ben varmam, demiş. Bizim köylerin kızları tuhaftır. Yabancıdan ürkerler. Eh, ne olacak. Doğmuşlar, büyümüşler, köyden dışarı hiçbir şey görmemişler. Hepsi cahil, hepsi cahil... Ben Girit'teyken...

Bekir Çavuş, bundan öte, daha neler söyledi, bilmiyorum.

Dudaklarımda bir acayip gülümseme peyda olmuştu sanırım. Yüzümün bütün damarları çekiliyordu. Kendime karşı bir derin acıma duygusuyla doldum. Ağlayacak mıyım, gülecek miyim, bilmiyorum.

Şaşkınlığımdan Bekir Çavuş'a üst üste tabakamı uzatıyordum. O, hiç bozmadan, her tabaka uzatışımda bir sigaramı alıyor, bazısını kulağının arkasına yerleştiriyor, bazısını avucunun içinde tutuyor, bazılarını da parmaklarının arasına sıkıştırıyordu. Öyle ki, aklım başıma gelip de Bekir Çavuş'a dikkatle baktığım vakit onu, her deliğinden bir sigara fışkıran otomatik masalardan biri halinde gördüm.

Tam kahkahalarla gülecek bir andı. Fakat, benim ağzım bir acayip kasılmayla mühürlenmişti. Kalktım. Bekir Çavuş'a Allahaısmarladık dedim mi, bilmiyorum, sendeleye sendeleye evime döndüm.

Çıplak tepelerin üstünde günün son ışıkları sönüyordu.

Sürülerin ayak sesleri kuru toprak üzerinde bir yağmur yağışını andırıyor.

Evin içi çoktan karanlıktır. Lambamı yakmadan sedire uzanıyorum. Bir çalılığın içine çırılçıplak düşmüş gibiyim. Her yanım öyle diken diken. Bir dakika sonra, artık ne yapacağımı bilmiyordum.

İntihar edilen an, bu an mıdır? Bundan fena bir saat olabilir mi?

Istırap çekmeyi severim. Fakat, bu ıstırabın sevimli hiçbir tarafı yok; çünkü bu, bir felaketin mahsulü değildir. Bu, rezil olmuş bir adamın ıstırabıdır. Utanç, bir yarasa gibi yüze yapışır ve alnımızın ortasından kanımızı emmeye başlar.

Vücut o kadar zaafa düşer ki, adeta bir posa halini alır. Pespaye ve sefil bir şey olur. Onun için utanmak, kendi kendinden nefret etmenin eşitidir. İnsan şöyle bir anında intihar etmez de ne vakit eder?

Zaten, kokmuş, çürümüş gibiyizdir. Biz, ancak toprağın altında yer bulabiliriz. Bizi, ancak toprak paklar. Toprak paklar mı?

Bu tabir de nereden aklıma geldi? Ta çocukluğumda, bu sözü bir ihtiyar kadının ağzından işitmiştim. Kızı, babamın emireri çavnşuna kaçan bu ihtiyar kadın, annemin önünde yere yığılmış, bir taraftan ağlıyor, bir taraftan da:

-Aman, hanımcığım, bundan sonra onun vücudunu toprak paklar, diye bağırıyordu.

O zaman manasını anlamadığım bu sözde, şimdi, yirmi beş yıl sonra, derin bir anlam keşfediyorum. Fakat, bunu keşfetmekle beraber o kadın gözümün önüne geliyor. Gülmeye başlıyorum.

Ama, acayip bir gülüş. Tıpkı Paillasse operasında aldatılmış soytarının hıçkırıklarla dolu gülüşü gibi...

Artık odamdan dışarıya çıkamıyorum. Yataktan kalkınca sedire uzanıyorum. Sedirden kalkınca yatağa giriyorum. Daha fazla kımıldamaya mecalim yok.

Sanki içimde beni hareket ettiren bir zemberek kırılmış diyebilirim.

Beni her şey yoruyor. En ufak bir sesten rahatsız oluyorum. Günün aydınlığı fazla geliyor. Süleyman'ın yanıbaşımda solumasına tahammül edemiyorum. Onu evimden kovmak istiyorum.

-Ne var, gene ne var? Bana öyle bön bön ne bakıyorsun?

-Aşağıda hiç işin yok mu? Kaskatı ne duruyorsun?

-Bir şey istemem. Ne yemek, ne su bir şey istemem. Beni rahat bırak.

İşte, Süleyman'a hitap için ağzımı açıp söylediğim sözler, hep bundan ibarettir. Hiçbir vakit bu halimi görmemiş olan zavallı adam, hayretten hayrete düşerek kalan zekasını da kaybetti. Büsbütün ahmaklaştı.

Bir sabah, baktım ki, başını alıp gitmiş. Akşama gelir diye bekledim, gelmedi. Ertesi güne kadar bekledim. Gene görünmedi. Daha ertesi gün, akşam karanlığında onu, kendim aramaya çıktım. Evine kadar gittim:

Yok. Mahzun, eve dönmek üzereyken, bir duvar kenarında bir hayalet sessizliğiyle yürüyen Memiş'e rastgeldim.

-Memiş, bizim Süleyman'ı gördün mü?

Memiş'in beni tanıması için beş altı dakika ve sözümü anlaması için de bir o kadar zaman lazım geldi. Sonra derinden gelen bir sesle:

-Aha, mescitte... dedi.

Mescide doğru yürüdüm. Mescit, karanlıktı. İçeriye seslendim:

-Süleyman, Süleyman...

Cevap alamayınca içeri girdim. Burası, yani yapılıp bittiği günden beri, burası, yalnız bayram, teravih namazları ve mevlüt için kullanılır olmuş. Mamafih, gerek köyün içindekilerden, gerek gelip geçenlerden kim isterse burada yatıp kalkabilir.

Yanımda yürüyen Memiş'e bir kibrit çaktırıyorum. İşte,

Süleyman mescidin ta öbür köşesinde, bir hasırın üstüne büzülmüş yatıyor.

-Süleyman, ulan Süleyman, burada ne işin var?

Cevap alıncaya kadar kibrit söndü. Ondan yana yürüdüm. İkinci kibriti yaktırınca Süleyman'ı, yattığı yerden bana bakar gördüm.

-Haydi kalk, haydi. Seni almaya geldim.

Küskün ve bulanık bir sesle, daima yattığı yerden:

-Beni nidecen? diye sordu.

Ona daha ziyade yaklaştım.

-Seni nideceğim, olur mu? Beni yapayalnız bıraktın. Evde her iş yüzüstü kaldı.

Memiş'e üçüncü kibriti çaktırdım. Süleyman hala kımıldamıyor. Tıpkı bir Hint fakirini andırıyor. Onu önce bir, çocuk gibi kandırmaya çalıştım.

Fakat, Süleyman inadında direnir göründü. Sonra kesin ve emredici bir tavır takındım:

-Haydi, kalk bakayım; artık çok oluyorsun.

Gene döndü:

-Beni nidecen? dedi.

Nihayet küsme sırası bana geldi:

-Sen bilirsin, dedim; mademki gelmek istemiyorsun, ben de yanıma başkasını alırım.

Ve sert adımlarla geriye döndüm.

Şimdi yalnızım, büsbütün yalnızım. Bu akşamdan itibaren tek kolumla her işimi kendim göreceğim. Yemeğimi kendim pişireceğim. Odamı kendim süpürecegim. Belki günün birinde kadınlar arasında çamaşırımı yıkattıracak bir kimse bulamayıp kendim yıkamak zorunda kalacağım. Bu ıssız, engin Anadolu bozkırının ortasında bir ikinci Robinson Crusoe oldum. Oturduğum evin bir ıssız adadan farkı yok.

Günün birinde, bir gemi alıp beni buradan kurtaracak mı? O geminin adı olsa olsa Anadolu ordusudur. Her gün, her saat bir mazgal deliğine benzeyen penceremden onu gözetliyorum. Onu bekliyorum. Ufuklar, insana endişe verecek kadar boş ve sakin. Sanki, bir savaş içinde değiliz. Sanki her şey benim vehmimden ibaret gibi. Arasıra gazetelerden aldığım bilgi beni hiç tatmin etmiyor. Her yanda bir bekleme devresinin yürek üzüntüleri var. Barış yolunda yapılan bazı siyasi teşebbüsler hep boşa çıktı. Londra'ya giden heyet, olumlu hiçbir sonuç elde edemeden geri döndü. Avrupa, bize karşı, daima, o sağır duvar halini muhafaza ediyor.

Bütün bunlara rağmen, bu ıssız adanın kimsesiz sakini, mağarasının içinden dışarıya doğru başını uzattığı vakit hiç sönmeyen bir liman fenerinin yeşil ve kızıl ışığını görüyor.

Bu benim ümidimin ışığıdır. Benim ümidim... Yağını nereden alıyor? Fitilini kimler tazeleyip yakıyor? Bilmem, bilmem... Fakat, bu umut benim tek gıdamdır. Bu umut benim yaşama gücümün en son parıltısıdır. O söndüğü gün... İşte, bunu tasavvur edemiyorum.

Yalnızlık dinmeyen bir sızıdır.

Eğer, bazı kimseler, bunu benliğin bir çeşit kurtuluşu gibi göstermek istemişlerse yanılmışlardır. Bir sürü hayvanı olan insan, sürüsünden ayrı düşünce zavallı, mustarip, avare bir yaratık oluyor. Bunu, sürüye dönmekten başka avutacak bir şey yoktur.

Fakat, benim sürüme ne oldu? Hani, çoban nerede? Çoban, Ankara'nın yalçın kayası üstünden sesleniyor, sürüyü toplamaya çalışıyor. Sana selam, ey mübarek çoban; gazan mübarek olsun! Fakat, günün birinde sürünü topladığın zaman ben onun içinde bulunabilecek miyim? Bu köy, onun içinde bulunabilecek mi? Hiç sanmıyorum. Kayanın üstündeki çoban? Bu

köy, burada tek başına küflenmekte ve ben, tek başıma gözyaşlarımı içime çekmekte devam edeceğim. Bir türlü kaynaşamayacağız.

Bu kaynaşma için bize cihanın baştan başa tutuşması yetmedi. Bu ayrılık bizi mahşer gününde bile bir araya toplayamadı.

Mütarekenin ilk günlerinde, bana bir tanıdık diyordu ki:

Ne bu zırhlılardan, ne bu ordudan, ne sokak başlarındaki bu makineli tüfeklerden korkuyorum. Beni, korkutan şey, kendi aramızdaki anlaşmazlıklar, kendi aramızdaki nifaklardır. Bizi asıl bu mahvedecek. Ben, içimden diyordum ki, bu adam, bu hükmü hep İstanbul'a göre veriyor, karışık ve bulanık bir şehir halkının huyunu bütün millete mal ediyor.

Asıl vatanı, asıl milleti, Anadolu'yu hesaba katmıyor. Orası, buradaki nifaklardan ve pisliklerden arıdır. Orası, benim gözümde, ıstırabın en özlü alevlerinde kaynayıp pişmiş bir hayat mayasıyla yuğrula yuğrula kutsallaşmıştır:

Bu ülkede, temiz yürekli, duygulu ve candan insanlar vardı. Zenginin kapısı fakire açık ve gurbet yolları, sonunda mutlaka bir sıcak yurda ulaşacaktı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlattı. Oranın taşı arkadaş, yoksulluğun derecesi bence malumdu. Fakat, bu maddi yoksulluğun içinde bir manevi varlık bulacağımı sanıyordum.

Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Burada, bıyıklarını makasla kırptı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada, yüzü düşmana dönük, nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu. Burada, milli timsalin, milli bağımsızlık sembolünün yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi. Burada, ben, vatan delisi millet divanesi; burada, ben harp malulü Ahmet Celal yapayalnızım.

Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksinmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi biti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi?

Tabii ayaklarına batacak. İşte, her yanın yarılmış bir halde kanıyor ve sen, acıdan yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir.

Günler ne uzun, aylar ne kısa!.. İşte, gene yaz. Hangi yılın yazı. Dur, bakalım gazeteye... Gazeteler, odamın içinde birer küçük piramit halini aldı. Bir üstüme yıkılacak olsalar, eminim altlarında bunalıp kalacağım.

Bunlar, ne kadar da çok toz tutuyor! Bazı günler boğulacak gibi oluyorum. Ve bunları, demet demet fırının külhanına attırmak istiyorum. Lakin, Emeti Kadın, bunlara el sürmekten çekiniyor. (Süleyman gideli, onun yerine Emeti Kadın isminde bir kocakarı güya bana bakıyor.) Çünkü, bunların üstünde birtakım insan resimleri var. Gene bunun için değil midir ki, Emeti Kadın, kaç aydır benim hizmetimde olmakla beraber bir kere odamdan içeri ayak atmamıştır. Resimler, tablolar ve birkaç biblo bulunan bu odaya girerse çarpılacağını sanıyor. Bana, bunlar arasında yaşadığım için hayret, korku ve biraz da vesveseyle bakıyor! İlk geldiği günler kapının aralığından tam karşıya rastlayan dolabın üstündeki Sokrat'ın büstünü işaret ederek:

-Gece bundan korkmayon mu hee? diye sordu.

Bu, meşe kütüğünü andıran kalın bir kadındır. Yüzü o kadar çiçek bozuğudur ki, cepheden bakıldığı vakit karnabahar göbeğini andırır ve bu karnabahar bir kasırga esnasında, bir bostandan henüz koparılmış gibi toprak ve çamurla bulanmıştır.

Bir gün ona sordum:

-Emeti Kadın, sen hiç yüzünü yıkamaz mısın?

-Ay oğul, hiç vaktim olmuyor ki... Sabah garanlığında çocuğu eserler püserlerim, dağarcığına yiyeceğini goyarım. İneğin altını temizlerim, sütünü sağarım. Ocağa vurur, kaynatırım. Sütü ateşten indirir indirmez, buraya koşar gelirim. Sen bekarsın. İneğin davarın yok emme, işin ağırdır. Çay suyu kaynat, dersin... Akşamdan kalmış kabı kacağı ıscak suda yuğ dersin. Her gün türlü türlü aş istersin. Senin yanında gün nasıl geçer, bilir misin? Akşam eve vardığımda, bizim oğlan açtır, yorgundur. Sütü ısıtır, içine ekmeği doğrar, eline veririm. Bazı canı peynirle soğan ister. Bazı bana bir bulamaç ediver, der.

Emeti Kadın, bu tarzda, öksüz torunu sığırtmaç Hasan'dan bahseder.

Bu, on bir, on iki yaşlarında bir çocuktur. Fakat, görmeli, ne kadar ağırbaşlı, ne kadar vakarlı, ne kadar görev ve sorumluluğunu anlamış bir insandır.

Onu, geç tanıdığım için çok müteessirim. Erken tanımama da hiç imkan yoktu. Gerçi, bazı akşamlar onun, uzak tepelerden sürüsüyle beraber köye dönüşünü seyrettiğim olurdu. Fakat, ona ancak bir alegori nazarıyla bakardım. Yakub'un oğullarından biri... Kısas-ı Enbiya şahısları sırasında geçen bütün küçük çobanlardan onu ayırmak lüzumunu hissetmezdim. Fakat bir gün onu yakından görüp tanıyınca, ne kadar belli bir kişiliği olduğunu anladım.

Bu da İsmail gibi, hiç gülmez. O derece ağır ve ciddi durur ki, ben karşısında kendimi bir şımarık çocuk gibi havai ve hoppa bulurum. Kaç defa onunla şakalaşmak istedim, sonunda ancak bozulduğumu hissettim.

İki üç kuşaklık şehir çocuğu olmasından mı nedir, cılız ve yamalı omuzlarında bir devlet düşkününün insana hüzün ve saygı veren asaletini taşıyor.

Gerçi, İsmail de bir çeki taşı gibi ağırdır. Fakat ruhla hiç ilgili olmayan ve doğrudan doğruya vücudun yoğunlaşmasından gelen bir ağırlıktır. Bundan

başka Hasan, bir genç Tanrı

kadar güzeldir. Gözleri bir ceylanın gözlerinden daha cazibelidir. Narin çizgili, armudi yüzü ve ince dudakları eski Flaman ressamlarının çizmekten çok hoşlandıkları portrelerin rikkatinden bir şey saklıyor.

İsmail'in içeriye çökük ağzı...

Lakin, ben, kiminle kimi mukayese ediyorum? Bir kart cüceyle bir körpe çocuk arasında nasıl bir ilişki bulunabilir?

İsmail, benim hayatımın kabusu olduğundan beri, ondan hiçbir düşüncemde, hiçbir duygumda kurtulmanın imkanı yok. Hele Emine'yi alıp köye getirdiği günden beri...

Ha, sahi... İsmail'le Emine'nin evlendiklerini bu deftere kaydetmeyi unutmuştum.

Nasıl oldu? Hala şaşıyorum. Zeynep Kadın nasıl razı oldu? İsmail nasıl çaresini buldu? Her halde bu evlenmede ne düğün, ne dernek yapılmayışına göre, İsmail herkesi bir oldubitti karşısında bırakmış olsa gerektir.

Ben de bu işi rastgele öğrendim. Bir gün, Bekir Çavuş'la, satın almak istediğim bir tarlayı görmeğe gidiyordum. Mehmet Ali'lerin önünden geçerken, Emine'yi görümcesiyle beraber kapının önünde görmeyeyim mi? Hemen kendimi tutamayıp Bekir Çavuş'un yüzüne bakmıştım. Bekir Çavuş:

-Seninki kızı aldı, dedi.

Yüz, yüz elli adım ya yürüdük ya yürümedik. Durdum:

-Bugün hava çok sıcak, başka bir zamana bıraksak olmaz mı?

-Olur ya, neden olmasın.

Ve köyün arka tarafından, ters yüzü geri döndük.

Bütün gece kendi kendime bu soruyu sordum: Ben gerçekten ne yaptım? Bunu bir türlü tespit edemiyorum. Sanıyorum ki, güldü. Fakat gülüşü alaycı

mıydı? Yoksa sadece bir tanıdığa beklenmeyen bir anda rastgeldiği vakitki gülüşlerden biri miydi?

Bir bakıma göre hiç gülmediğine hükmediyorum. Bilakis yüzünün alt kısmını örtüyle kapadı ve başını öfkeyle öbür yana çevirdi sanırım. Hayır, belki bunların hiçbiri değil. Yeşil gözler esmer yüzünün ortasında toprağa düşmüş iki taze ve ıslak yaprak kadar ilgisiz ve dikkatsizdi. O gözlerde, beni hatırladığına dair hiçbir belirti yoktu. Belki, beni tanımadı bile. Belki, biz geçerken o başka bir şeyle meşguldü. Zaten o beni gördüyse sol yanımdan görmüş olacak. Oysa, onun beni tanıması için mutlaka boş yenimin sağ yanımdan sallanışını görmesi lazımdı.

Bir yılı geçen uzun ilişkimizde bir kere olsun başını kaldırıp yüzüme bakmadı ki, gözleri bir kere olsun gözlerime rastgelmedi ki... İsmail'e benden bahsederken ne demişti?

-Kolu yok bir herif...- Onca benim tek alameti farikam kolsuzluğumdur.

Ne zalim mahluk! Kendisiyle konuşurken, sesimin nasıl titrediğini de hiç işitmedi mi? Şefkatle dolu bakışlarımın okşamalarını derisi üstünde hissetmedi mi? Bir gün, ağacın dibinde onun yanına çöktüğüm vakit, kalbimin nasıl küt küt ettiğinin farkına varmadı mı? Onun kafasında ve gönlünde hiçbir iyi etki bırakmadan mı geçip gittim?

Eğer bırakmış olsaydım, bugünkü tesadüfte mutlaka bir şey sezecektim. Mutlaka bir şey sezmem gerekecekti.

Adam sen de... Emine İsmail'e varmakla benim üzerimdeki bütün sihiri bozuldu. İsmail'in buruşuk suratı onun taze yüzü üstüne yapıştı. Artık bunu ondan ayırmanın imkanı kalmamıştır. Zaten, her ikisini sarmaş dolaş bir yatakta, bir yorgan altında tasavvur etmek, Emine'den tiksinmek için başlı başına bir sebep teşkil etmez mi? Lakin, tiksinmek, unutmak demek değildir.

Muhayyilemizin derinliklerinden çıkarıp aşkımızın ateşinde kaynata kaynata saf bir cevher haline koyduğumuz ve en mükemmel kadın örneğine göre şekil verdiğimiz putun, kendi istek ve iradesiyle gidip bir gorile teslim oluşu veya çamura batışı, bize iki kat elem verir. Bir yandan, içimizde bir

yaradanın, öbür yandan en kıymetli malı elinden alınmış bir insanın yürek acısını duyarız.

Sonra gene içimizden bir ses: -Artık imkan kalmadı. der.

Bunun anlamı, o dönüp bize gelse de artık hayatımızda ona hiçbir yer vermeyeceğiz, demektir. Çünkü, artık o, bizim nazarımızda, temizlenmeyecek surette kirlenmiştir. Tazelenmeyecek derecede çürümüştür, kokmuştur.

Chevalier de Grieux, Manon Lescaut'nun henüz soğumuş cesedini kolları arasına alıp öptü idi. Fakat, Dostoyevski'nin masum kahramanı, artık kokmaya başlayan sevgilisinin ölüsü yanında duramadı. Amma, bu taaffün, onun hasretini gönlünden silemez. Ondan kaçar, lakin gene onu kovalar.

-Hasan, sen nasıl çobansın? Hasan, kavalın nerede?

Hasan, kavalın ne demek olduğunu bile bilmiyor. Şaşkın şaşkın yüzüme bakıyor. Ona bir akşamüstü dağın yamacında rastgeldim. Sürüsü biraz aşağıda, ovada otluyordu. Kendisi uzun değneğine dayanmış, ayakta duruyor. Tıpkı, Virgilius'un bize anlattığı çobanlar gibi. İhtimal,

Virgilius'un çobanları da bunun kadar basitti. Bunun gibi, bir duruştan, bir bakıştan, bir kımıldanıştan ibaretti.

-Hasan, bütün gün bu kırlarda tek başına ne yaparsın?

Canın sıkılmaz mı?

Küçük çoban, bana cevap vermeksizin yere çömeldi. Yüzünden anlıyorum, şimdiye kadar can sıkıntısı nedir bilmemiş. Can sıkıntısı bilmeyen bir insana ne mutlu! Hasan, bana harikulade bir mahluk gibi görünüyor. Yanına çöküyorum:

-Yapayalnız, bu tenhalıkta, hiç de korkmuyorsun galiba.

Kara ve nemli gözlerini benden tarafa çevirdi. Beni iyice süzdükten sonra:

-Buralarda bazı kurt çıkar derler, emme ben görmedim, dedi. Bir yol, akşam geç vakit, uzaktan uzağa seslerini duydum. Yüreğim bir hoş oldu. Usulca köye döndüm. Zaten davarlar kurt sesini duyunca köyden yana koşmağa başlarlar.

-Köpeklerin nasıl, zorlu mu?

-Zorlu ya, bir tanesi üç kurda bedel. Geçen gün iki kişi yolumu kestiler, iki kuzumu almak istediler. Ben vermem, deyince, üstüme yürümeğe kalkıştılar. Emme, köpekler bırakmadı. Herifler sıvışıp gitti.

Çoban Hasan'ı bir çocuk dikkatiyle dinliyorum. O, beni köyde kendine yakın gördükçe daha ziyade açılıyor:

-Burunları da öyle koku alır ki... Bin adım ötede ne var, ne yok buradan anlarlar. Bir gün, ta ötede, Koçaş köyünün ardında, derenin içinde bir adam leşi buldular. Köye gidip haber verdim. Ölüyü kimse tanımadı. Kapkara kesilmiş.

Gövdesi davul gibi şişmiş. Garibin biri olacak dediler. Kokmasın diye gömdüler. Candarmaya haber vere mi idik ki, dersin?

-Tabii, candarmaya haber vermeli idiniz?

-Candarmanın şimdi, çok işi var. Uygunsuz adamlar türemiş. Dün, ben de üç tane asker kaçağı gördüm.

-Onlar da seni gördüler mi?

-Gördüler. Benden ekmek istediler, verdim, benden ayrılırken: Sakın ha, dediler, bize rastgeldiğini kimseye söyleme. Sonra senin kafanı parçalarız.

Ben de ilk defa sana söylüyorum. Sakın sen de kimseye bir şey deme.

İkimizin üzerine bir ağır sükut çöküyor. Ben, bir meydan muharebesi kaybetmiş kumandan kadar acılıyım. O, bir taştan heykelcik gibi hareketsizdir.

-Asker kaçağı, ha. İşte bu çok fena. İnsan ölür, fakat askerden kaçmaz.

Hasan, sanki kaçan kendisi imiş gibi, mahcup önüne bakıyor. Düşmanın bir genel taarruza geçeceğinden bahsedildiği şu sıralarda bu askerden kaçma şayiaları benim ruhumu bulandırıyor. 93'ten beri sökülen bu cephe, 93'ten beri durmaksızın devam eden bu bozgun, nerede sona erecek? İşte, vatanın son sınırlarındayız. Bu, artık son savunma hattımız değil mi? Bunun bir adım gerisi var mı? Şu satırları yazdığım dakikada, sanırım, düşman, çoktan beklenen genel taarruza geçmiş bulunuyor. Bütün bir yaz, tek başıma bir cehennemi bekleyiş yaşadım.

Bütün bir yaz, etrafımda herkes hep bir arada toprağı kazar, tohumu eker, ekini biçerken, ben gazete yığınlarının kuleleri arasına sıkışmış, tek başıma şu uzun trajedinin korkunç çözüm anını bekledim. Herkes konuşurken, ben sustum. Herkes davarı, kümesi ve tarlasıyla meşgulken, ben uzak ufukların ardından ateş püsküren demirden Tanrının ayak seslerini dinledim.

Ve demirden Tanrı yaklaşıyor. Bu, bir ön seziş midir? Bu, bir tahminden mi ibarettir?

Hayır. Her şeyi önümde duran resmi bir tebliğden çıkarıyorum. Son derece müphem ve karışık olan bu tebliği kırk sekiz saatten beri, bir kahin,

Sibillik tomarlardan nasıl yorumlar çıkarırsa, bir Gildani müneccim gökyüzünü nasıl araştırıp yoklarsa öyle yokluyorum. Evire çevire, öyle inceliyorum. Nihayet, kelimelerin arkasından şu hükmü çıkarıyorum:

-Düşmanın tüm kuvvetlerinin Uşak ve Afyon istikametinden bir genel harekete geçtiği müşahede olunmuştur.

Bu sefer niçin, Bursa-İnönü değil? Bu yol tarifesinin değişmesine sebep nedir?

Harita üzerinde, bunun sevkulceyş manasını anlamağa çalışıyorum. Fakat, bir örümcek ağını andıran bütün o dolaşık, çizgiler, o renk, gölge ve kelime kargaşalığı bana hiçbir şey söylemiyor.

Bu yol, Eskişehir'e daha mı kestirme bir yoldur? Daha mı az arızalıdır? Hemen elime bir kibrit çöpü alıp kilometreleri ölçmeğe ve dağ isimlerini kayda çabalıyorum.

Boşuna, hiçbir sonuca varmanın imkanı yok.

Bilgimin, malumatımın ve hesaplarımın yetmediği noktadan itibaren, muhayyilem var kuvvetiyle işlemeğe başlıyor.

İstanbul gazetelerinden alınmış, derme çatma haberlerden anlaşılıyor ki, düşman, bu seferki muharebede en son kozlarını oynamağa karar vermiştir. Kralını bile, öne sürmüştür.

Bir prens Andrea ordusundan bahsediliyor. Güya, düşmanın istila ettiği sahalarda en çok mezalim yapan bunun kumandasındaki kuvvetlermiş. Hey Allahım, bunları bütün haşmet ve debdebeleri, bütün zulüm ve itisaflarıyla denize döktüğümüz günü görebilecek miyim?

Niçin görmeyeyim? İçimde bir şey, bana savaşı mutlaka kazanacağımızı haber veriyor.

Öyle bir şey olursa, buradan İzmir'e doğru yayan yola çıkacağım. Tıpkı eski Türk masallarında sevgilisini aramağa çıkan demir çarıklı aşıklar gibi, durmadan, dinlenmeden gideceğim. Gece toprak üstünde yatacağım. Gündüz, kuru ekmeğimi kemire kemire yürüyeceğim. Hiçbir köye uğramayacağım. Hiçbir kalabalık içine karışmayacağım. Kendi sevincimin, kendi hayalimin billurdan zırhı içinde mavi körfeze doğru ilerleyeceğim. Öyle ki, İzmir'e vardığım gün sahilin herhangi bir noktasına yüzükoyun düşeceğim. Ve orada tuzlu su ile ıslanmış toprağı koklayarak saatlerce kalacağım.

Bu ihtiraslı yolculuğu düşünürken, şimdiden bütün varlığımı tatlı bir mutluluk havası sarıyor. Damarlarımdaki kan tazeleniyor. Yüreğim hoplamağa başlıyor ve başıma, bir ilkbahar gecesinin serinliği geliyor. Kendi kendime şarkılar söylüyorum. Şarkı söyledikçe coşuyorum.

Bazan büsbütün çocuklaşarak, Emeti Kadın'la şakalaşmağa başlıyorum:

-Bugün, diyorum, seni her vakitten daha genç ve dinç görüyorum. Söyle, bu kadar genç kalmak için ne yaptın?

-Ay oğul, beni fukaralık, kimsesizlik çökertti. Öyle olmasa, daha genç kalacaktım. Oğlum Hasan'ın babası askerde şehit oldu. Kızım doğururken öldü. Kocası olacak herif, bizi daha o günden sokağa attı. Hey, bu kuru kafaya gelmeyenler kaldı mı?

-Canım bırak bu kasvetli sözleri. Sana bir koca bulsam, varır mısın? Ne dersin?

Emeti Kadın, bir genç kız gibi utanıyor, başını öne eğiyor, sırıtıyor:

-Kısmet, ay oğul!.. Beni bundan sonra kim nedecek?

Halinden anlıyorum. Kendisine daha ziyade umut vereyim istiyor.

-Eğer düşmanı denize atarsak, vallahi, ne yapar yapar seni evlendiririm, Emeti Kadın...

-Eh, öyleyse, işimiz kıyamete kaldı desene...

-Niçin? İşte, şu dakikada, Uşak ve Afyon önünde savaşlar oluyor. Bizimkiler bir düşmanı püskürttüler mi İzmir'de alırız soluğu.

-Ay oğul, İzmir de niresi oluyor?

-Kurtarmak için savaştığımız yer. Bizim İstanbul'dan sonra en büyük, en zengin şehrimiz...

-Sivrihisar'dan da büyük mü ki?

Emeti Kadın ömründe -o da bir kere- tek bir şehir gürmüş: Sivrihisar!

-Emeti Kadın. Sivrihisar'ın da İzmir'in yanında adı mı okunur. Bir defa, bu şehir deniz kenarında. Taştan, mermerden, demir kapılı evleri var. Her tarafı bağlık, bahçelik, limonluk, portakallık... İzmir yirmi tane Sivrihisar'ı içine alır.

Emeti Kadın'a masal söylüyorum gibi geliyor. Bu masalın bütün acayipliğine rağmen, içinden tekrar evlenme bahsinin açılmasını ister görünüyor. Diyorum

ki:

-İşte savaşı kazandık mı, seni alıp bu şehre götüreceğim ve orada düğününü yaptıracağım.

Emeti Kadın, bu vaade pek inanmamakla beraber, irkiliyor:

-Allah kimseyi yerinden yurdundan etmesin. Burada doğmuşuz. Burada öleceğiz. Bak, sen memleketini bıraktın da ne oldun?

-Emeti Kadın, benim memleketime düşman girdi. Ben buraya kendi isteğimle gelmedim.

Ve derhal, neşem kaçıyor. Susuyorum. Küskün, odama dönüyorum.

Ah, buradan kurtulmak. Ah buradan kurtulmak...

Şu anda, ne mutlu insanlar var ki, günü gününe, saati saatine Uşak cephesindeki ulvi maceradan haber almak imkanı içinde yaşarlar. Daimi bir havadis ve telgraf yağmuru altında yürekleri serinler.

Önemli bir olay esnasında, fena haber almak bile hiç haber almamaktan iyidir. Bazı günler, Eskişehir'e kadar yayan

koşacak gibi oluyorum. Bazı günler en uzak tepelere tırmanıp, belki cepheden bir top sesi duyarım diye baştan aşağıya kulak kesiliyorum. Unutuyorum ki, muharebe hiç değilse, iki yüz kilometrelik bir mesafenin öte yanında oluyor.

Gerçi, köyde havadis yok değil. Herkes kendi aklına geleni uydurup söylüyor. Havada şayia dediğimiz, gözle görülmez kuşlar sürü sürü cıvıldıyor. Bunların, kimi Zümrüdüanka nevinden masal kuşlarıdır.

Bunları kim, nereden uçuruyor? Nereden kalkıp nereye konuyorlar? Bilmiyorum. Bunların dilinden anlayanlar da, bilmezler.

Yalnız, hayretle bildiğim ve gördügüm bir şey var ki, bu söylentilerin hemen hepsi bütün köylerde, bütün ağızlarda hep birbirinin aynıdır. Sanki

muayyen bir siyasetin propagandacılığını yapan bir radyo istasyonunda bu yalanlar, seri halinde, adeta standardize edilerek etrafa dağılıyor.

Bu gelenler, öyle düşman ordular filan değilmiş. Avrupa adlı bir Kraliçe'nin bizi çetelerin elinden kurtarmak için gönderdiği yeşil sarıklı evliyalarmış.

Bu Kraliçe, bizi kurtardıktan sonra İslam olacakmış. Yüreğine öyle doğmuş. Kemal Paşa'nın ne yazık ki, bundan haberi yokmuş. Çünkü etrafını, birtakım uygunsuz adamlar sarmış; bunlara mahpus derlermiş. Herbi ipten kazıktan kaçmış, kötü kişi imiş.. Bütün memleketi haraca kesmişler.

Vergiyi, aşarı alır, kendileri yerlermiş.

İşte, şimdi bütün bu musibetlerden kurtulacağımız gün gelmiş. Zaten, yeşil sarıklı evliyalar ne tüfek kullanırmış, ne top. Bir okuyup üfürdüler mi, önleri dümdüz olup, yürürlermiş.

Bu efsaneler, ortada dönüp dolaşırken, bir de Şeyh Yusuf çıkagelmesin mi? Köyün altı üstüne geldi. Bütün yürekleri, sıtma nöbetine benzeyen kavurucu bir vecd sardı.

Emeti Kadın bile, iki gün semtime uğramadı. Geldiği vakit sordum:

-Nerde idin, Emeti Kadın?

-Hiç; Şeyhe gittim. Biraz başımı okuttum.

-Şeyh ne diyor; bütün bu dünya işlerine dair?

-Ben sormadım. Emme, soranlara demiş.

-Ne demiş?

-Aha hep bildiğimiz, işittiğimiz şeyler...

-Yani, düşmanlarımız memleketimizin yarısından fazlasını zaptetmişler.

Bununla kalmayıp, şimdi bütün Anadolu'yu elimizden almaya kalkmışlar. Ta şu dağların arkasına kadar gelip dayanmışlar ve biz kendimizi kahramanca savunuyormuşuz. Bu mu?

-A, a. Heç böyle demiyor.

Ve Emeti Kadın başlıyor, yeşil sarıklılardan, Müslüman olmak isteyen Kraliçe'den büyük bir talakatle bahsetmeğe...

Bütün bunlar yalan desem sözüme inanacak mı? Onu hangi dille gerçeğe çekebilirim? Aramızda asırlık mesafeler var. Bu mesafeleri geçip de, ona kadar nasıl erişebileceğim?

Zira, ne kadar çağırsam, o bana doğru yürümeyecektir. Bu, tarihin bir noktasında donmuş, taş kesilmiş bir insandır.

Söylediği şeyleri, kendisi söylemiyor. Tıpkı antika kitabeler üzerindeki yazılar gibi onları ben okuyorum. Ben heceliyorum.

Bunun böyle olduğunu bilmekle beraber, gene Emeti Kadın'a soruyorum. Başta Mehmet Ali'nin adı olmak üzere, köyde askere gidenlerin adlarını sayıyorum:

-Şu halde, bunlar, diyorum, ne yapmağa gittiler? Şimdi ne yapıyorlar? Mademki, gelenler bizi kurtarmağa geliyormuş, bunlar kime karşı silah kullanıyorlar?

Emeti Kadın, başını iki yana sallayarak:

-Ay oğul, onlar da bencileyin. Ne ittiklerini bilirler mi ki... diyor.

Bu anda, bu memlekette, onlardan başka ne ettiğini bilen var mı? Tek gerçek savaştır. Bana, cephe ardında kalanlar, kendim başta olmak üzere, birer tabiat garibesi gibi görünüyorlar. Denilebilir ki, hayat bizi bir deniz üstündeki arızi pislikleriyle, dalgalarıyla ite ite nasıl bir kuytu sahile atarsa öylece bu ıssız tepelerin eteklerine atıp bırakmıştır.

Burada bir kokmuş hareketsizlikten, hayatın bir çeşit tufeyli yeşermesinden, burada bir sıtmalı titreyişten başka bir şey yoktur. Savaş

cephesini baştan başa tutuşturan kutsal ateşin en uzak aksi bile buraya düşmüyor.

Bazı, Sarıköy istasyonuna giden yolun üstünde durup, gelenden geçenden savaşa dair haber soruyorum. Kimi hiçbir şey bilmiyor, kiminin bildiği hiç gerçeğe benzemiyor. Kiminin söylediği o kadar çıplak, ham ve çirkin söylentilerdir ki, ben inanmak istemiyorum ve akşama, köye kafamın içi karmakarışık bir halde dönüyorum. Emeti Kadın'ın hazırlayıp mangalın saç kapakları üstüne bıraktığı sahana, ancak dokunuyorum. Yarı aç, yarı tok yatağa düşüyorum. Uykularım kabuslarla doluyor.

Bazı, uykumun içinde; birtakım Rumca sesler işiterek sıçrıyorum. Kulaklarım uğuldayarak pencereye koşuyorum.

Şakaklarım terden sırsıklam, başımı dışarı uzatıyorum.

Dışarıda, donuk, kuru ve insana kuşku verici bir ay aydınlığı vardır. Gece, sanki, bir günün ölüsü gibi... Ürpererek, başımı içeri çekiyorum..

Ne sinsi bir ışık. Hemen üstümüze atılmağa hazır bir düşman gözünün parıltısına benziyor ve düşman, işte, bu sinsi aydınlıkta ilerliyor.

Ne dedim? Düşman ilerliyor mu? Eyvah, o kötü, o meşum söylentilere demek, ben de inanmağa başladım. Bu içimden gelen ses, bu kendi kendime söylediğim söz, gerçekten benim sözüm ve benim sesim mi? Yok canım! İşte, düşmanla bu sinsi ışık içinde boğuşuyoruz, diyecektim. Uyku sersemliğiyle: Düşman ilerliyor demişim. Düşman nereye ilerleyebilir? Buraya kadar gelecek değil ya?

Bir başka gece, daha korkunç bir rüyadan sıçrıyorum. Etrafımda, uzun bıyıklı, uzun püsküllü Efzunlar bir çember çevirmiş, beni yargılıyorlar.

Ben, kendimi savunmak istiyorum. Fakat sesim çıkmıyor. Sesim, tıpkı suyu kesilen çeşmelerin hıçkırığı halinde, hep içime doğru çekiliyor. Derken Yunanlı Efzun askerleri kızıyor. Hep birden, hep bir anda silahlarını üstüme dikiyorlar. Parmakları tetiğe dokunurken, müthiş bir yürek çarpıntısıyla uyanıyorum.

Hele bir başka gece, gördüğüm rüyada o kadar realite çeşnisi var ki, gözlerimi açtıktan sonra bile, uzun bir süre gerçeği rizyadan, rüyayı gerçekten ayırdedemedim. Uyanık halimi rüya ve uykudakini gerçek sandım:

Bizim köyün meydanlığında, Bekir Çavuş'la beraber imişiz. Fakat bu meydanlık o kadar kalabalık, o kadar kalabalık

ki, ikide bir, hep yanyana durduğumuz, yanyana yürüdüğümüz halde birbirimizi kaybediyoruz ve tekrar buluşmak için çekmediğimiz zahmet kalmıyor.

Bu esnada, kalabalığı teşkil eden insanların hepsini açık bir gün aydınlığında inanılmaz bir şekilde seçerek, ayrı ayrı teker teker görüyorum. Bunların kimi bizim köyün adamları, kimi de birtakım yabancılardır. Türlü türlü dille konuşuyorlardır. Ben, bunların hepsini bilmemekle beraber, acayip bir idrak ile ne denildiğini, neden bahsolunduğunu anlıyorum. Önemli bir adam veya bir heyet gelecek diye bekleniyor.

Telaşlı telaşlı saatine bakanlar ve ikide bir yüksekçe bir yere çıkıp uzaktan yolu gözetleyenler var. Tam bu sırada, köyün sokaklarından biri içinden, bir kadın bağırarak bize doğru koşuyor.

Bu, Zeynep Kadındır. O kadar Zeynep Kadındır ki, yüzünün çizgilerini ve pürtüklerini en ince teferruatıyla, o derece yakından görmemiştim. Çeneleri birbirine çarpıyor ve gözlerinden nohut tanesi gibi yaşlar dökülüyor. Baş sargıları, arkasına kaymış ve kızıl kınalı saçları demet demet yüzünün üstüne sarkmıştır.

Müthiş bir hamle ile halkı yararak ona doğru atıldım.

-Merak etme, işte ben söndürmeğe gidiyorum, dedim.

Var gücümle koşmağa başladım. Arkamdan halk kahkahalarla gülüyordu. İki üç defa dönüp:

-İtler, itler! diye haykırdım.

O kadar bağırmışım ki, kendi sesimle kendim uyandım.

Tekrar dalınca, -garip tesadüf gene aynı rüyanın sonunu görmeyeyim mi? Gerçekten, Zeynep Kadın'ın evini kapkara dumanlar sarmıştı. Kızlar, gelin ve İsmail ellerinde küçücük kaplarla su taşıyorlar ve yangının üstüne serpiyorlardı.

Ben, öfkemden ve heyecandan sesim kesilmiş bağırıyorum:

-Canım, bu kadar suyla yangın söndürülür mü? Büyük kovalarınız, kazanlarınız yok mu?

-Hepsi içerde kaldı, diyorlar.

Ben, gözlerimle Emine'yi arıyorum:

-Emine nerede? diyorum.

-Aman Allah, o da içerde kaldı! diye bir çığlıktır kopuyor.

Bunun üzerine, kendimi tutamayıp dumanların içine atılıyorum.

Bu kabustan sıyrıldığım anda, hala Emine'yi arıyorum.

Henüz açılmış gözlerim, odanın karanlığı içinde şaşkın şaşkın, bir tutuşmuş genç kadın vücudu görmeğe çalışıyor.

O gece sabahı güç ettim ve bütün günü bu trajedinin havası içinde kırılmış, ezilmiş bir halde geçirdim.

Kara haber bulutları, bütün göğü kapladı. Zaten buna ne hacet... Gün geçmiyor ki, üç dört düşman uçağı başımız üstünde uçmasın. Bir defasında o kadar alçaktan geçtiler ki, kanatlarının altındaki mavili beyazlı rengi bile göründü. Bir başka defa, yere birtakım kağıtlar attılar.

Bu kağıtlardan bir tanesi benim elime geçti. Diyordu ki, Eskişehir,

Kütahya'yı aldık. Yarın öbür gün buralara kadar geleceğiz. Sakın, yerinizden, yurdunuzdan olmayınız. Biz size kötülük etmeğe gelmiyoruz.

Halife ve Padişah bizimle beraberdir. Biz sizi Kemal'in çetelerinden kurtarmak için harbediyoruz!

Köylüler, bunu okuyunca, her birinin gözünün sevinçten parıl parıl parlamağa başladığını gördüm. Yalnız, Bekir Çavuş endişelidir.

Başını iki yana sallıyor:

-Şimdi böyle derler amma, sen kulak asma. Bütün bu tatlı diller hep girinceye kadardır. Sonra başlarlar köyde ne varsa sömürmeğe... Vallahi, bir lokma ekmek, bir tane yumurta bırakmazlar. Bütün samanları, hayvanlara yedirirler.

Yağ, davar, kuzu, keçi ne bulurlarsa yutarlar. Bana kalırsa, şimdiden bunları kaçırıp saklamanın bir yolunu bulmalı.

Salih Ağa, arsız bir tebessümle sırıtıyor:

-Ben, işittim. Aldıkları, yedikleri şeylerin hep parasını verirlermiş.

-Bir defa verir, iki defa verir. Sonra nereden verecek?

Asker bu, gittiği yerde altın kesmiyor ya?

Hiç kimse, Bekir Çavuş'u dinlemiyor. Hepsi Salih Ağa'nın tarafını tutuyor.

-Gelip de kırk yıl kalacak değiller ya! Belki bir gün, belki iki gün, sonra göçüp giderler.

Bekir Çavuş:

-Bir söz vardır, diyor. Askerin geçtiği yerde ot bitmez.

Göçer ama, bize bir şey bırakmaz. Önümüz kış. Bize bir şey bırakmazlar.

Ben, bir kenardan, yüreğim boğazıma tıkanmış bir halde, milli bir felaketin arifesindeki bu basit, bu aşağılık konuşmaları dinliyorum. Artık ağzımı açıp bir şey söylemek istemiyorum. Varıp başımı alıp, daha içerlere

doğru yürüsem mi? Mutlaka Eskişehir'den Ankara'ya yaralılar taşıyan trenler vardır. Onlardan birine atlayıp Ankara'ya gitsem.

Hiç değilse, bu trajedinin anlam ve mahiyetini anlayan kimseler içinde ne olacaksam olsam.

Hayır, hayır; artık bir harekette bulunmağa gücüm kalmadı. Burada kalıp öleceğim. Hatta onlar, köye girecekleri gün askeri elbisemi giyeceğim.

Önlerine kılıcımı sürüye sürüye çıkacağım. Ta ki, ilk hamlede, süngüleriyle vücudumu delik deşik etsinler diye...

Kanlı ve vahşi bir işkencenin derin, ilahi hazzını şimdiden duyar gibi oluyorum. Eski şühedanamelerde, yüzlerce ok yarasında can veren kurbanların her bir yarasında bir gül bittiğinden bahsolunur. Bunun gerçekle ne kadar uygun olabileceğini şimdi anlıyorum. Çünkü, vücudumda, süngülerin saplandığını tasavvur ettiğim her nokta, şimdiden, tatlı tatlı gidişiyor. Bu kadar tatlı tatlı gidişen yerlerde, ancak güller açabilir ve her birinden kan yerine bal akabilir.

Asıl felaket şuradadır ki, düşman askerleri bana bir şey yapmaksızın buradan geçip gidebilir. O zaman; ben bir mezbelede, bir moloz gibi kalacağım. Ve bulunduğum noktada diri diri çürümeğe mahkum olacağım. Köylüler konuşurken, işte ben kendi kendimle böyle konuşuyorum. Onların sözleri, bana büsbütün başka bir dünyanın, başka cinsten birtakım yaratıkların mırıltıları gibi geliyor. Bazen ne dediklerini hiç anlamıyorum. Buğday, arpa, davar, öküz, saman?.. Bunlar da ne demek olacak?

Birkaç günden beri cephenin nasıl çözüldüğünü gözle görmek mümkündür. Haymana ve Sivrihisar havalisini geçen bütün yollardan bulanık bir göç seli akmaya başladı.

Bunlar içinde, bazı yılgın askerler de yok değil. Bunlar insanlıktan çıkmış, gözlerinin feri kaçmış ve çoktan ilkelleşmiş görünüyor. Onun için, hiçbirini durdurup konuşmuyorum.

Yalnız, öbürleriyle birkaç adım yürüdüğüm ve nereden gelip nereye gittiklerini kendilerinden sorduğum oluyor. Bunlar, genellikle Eskişehir

bölgesi halkındandır. Fakat, içlerinde daha uzaklardan, Kütahya'dan, Bilecik'ten gelenler de vardır.

Çoğu kadınlardan, ihtiyarlardan ve çoluk çocuktan mürekkep bu kafileler gerçi, nereden geldiklerini bize haber verebiliyorlar. Fakat nereye gideceklerini hemen hiç bilmiyorlar.

Öyle gelişigüzel yürüyorlar. Kiminin omuzunda bir yatak, kiminin koltuğu altında bir çıkın, kiminin sırtında bir kundak çocuğu, kimi bir küçük kazanı bir miğfer gibi geçirmiş, yürüyorlar. Porsuk Çayı'nın akışı gibi şuursuz, faydasız ve hazin bir gidiş...

Onlara bazen, bir parça yiyecek verdiğim oluyor. Teşekkür etmeden alıyorlar ve sessiz sessiz, yollarına devam ediyorlar.

Bir gün, aralarında, yüzü henüz insani ifadesini kaybetmemiş ak sakallı bir adama sordum.

-Hiç umut kalmadı mı?

Yüzüme baktı, sağ yanıma baktı. Cevap vermeden yürüdü gitti. İhtiyarın bu tavrı, yüreğime öyle bir perişanlık verdi ki, ardından bile bakmağa cesaret edemedim. Başım önüme düştü ve dizlerimin bağı çözülüp durduğum noktaya çöküverdim.

Bir başka gün, ıssız ovanın ortasında yolunu şaşırmış on, on iki yaşlarında bir çocuğa rastgeldim. Çocuk hem ağlıyor, hem yürüyordu. Beni görünce bir çığlık kopardı ve aksi yöne doludizgin koşmağa başladı. Ben, Dur! diye bağırdıkça çocuk arkasına bakmadan kaçıyordu. O koştu, ben koştum. Fakat yetişmek kabil olmadı. Dere, tepe, iniş yokuş, kaybolup gitti. Ve hava o kadar sıcaktı ki, ben çocuk eriyip buhar oldu zannettim.

Bir gün de, yolun kenarında, bir eski heybe gibi bırakılmış bir ihtiyar kadın buldum. Kupkuru, kapkara bir kocakarı... Üstü başı o kadar parça parça idi ki, ilk görüşte yere bir tarla korkuluğu yuvarlanmış sandım. Kadın kıvrılıp yatmıştı. Üzerine doğru eğildim:

-Nine, nine hasta mısın?

-Hasta mı? Ne hastası? Bana yiyecek vermediler. Bana içecek vermediler. Beni yedi gün, yedi gece yürüttüler. O kızım olacak karıya: -Beni biraz sırtına al! dedim. Kabahatim işte o. Beni şuracığa atıp gidiverdiler. -Sen şuracıkta biraz bekle. Biz seni gelir alırız dediler. Yalan, yalan, yalan... Ben yalan olduğunu bilirdim, emme ne ideceksin, bey!

Sesi o kadar ince, o kadar ince idi ki bir sivrisinek vızıltısını andırıyordu. Ağzının içinde, bir tek dişi yoktu. Onu her açıp kapayışında çenesinin ucu burnuna değiyordu.

-Gel, seni bizim köye götüreyim.

-Olmaz, olmaz. Belki döner gelirler. Kimbilir, belki döner gelirler de, beni bıraktıkları yerde bulamazlar.

Bir akşamüstü, alacakaranlığın içinden bir ses:

-Davranma!

Ben, yürümemde devam edince, bir kurşun, bir eşek arısı gibi vızıldayarak, kulağımın yanından geçti. Derken, pat, pat, pat, pat, biri koşmağa başladı. Altı demirli çivili kundura sesleri.

Mutlaka bir asker kaçağı olacak.

Az kalsın, bir Türk erinin kurşunu ile ölecektim.

Gerçekten cephenin çözüldüğü, gözle görülür bir hale geldi.

Fakat buna çözülmek mi, diyeceğiz? Hayır, hayır, Türk ordusu dağılmadı. Ve Ankara'nın üstünden: Düşman ilerleyebilir, düşman Ankara'ya kadar da gelebilir. Fakat biz, yurdumuzun en son kayası üstünde de kendimizi savunacağız.

Düşmanı vatanın harimi ismetinde boğacağız diye bir ses yükseldi. Bu, O'nun sesidir. Bu, insana ümit, kuvvet ve metanet veren sestir.

İşte, yeni bir azimle toplanan Büyük Millet Meclisi. O'nu geniş yetkilerle Başkumandan tayin etti. Savaş meydanına bizzat, O geliyor... Altın başı

ufukta bir çoban yıldızı gibi parıldamağa başladı.

Dağılır gibi olan koçlar sürüsü gene toplanıyor. Muntazam asker kafilelerinin birer birlik halinde yeni mevzilerine doğru yol aldıklarını görüyorum.

Bir iopçu müfrezesi, bütün ağırlıklarıyla bizim köyün içinden geçti. Uzun uzadıya, subaylarla konuştum. Büyük bir meydan savaşına hazırlanıldığını söylüyorlar. Hepsi de ümitli görünüyor. Gerçi, eskisi gibi, -Mutlaka yeneceğiz!- demiyorlar.

Fakat, yenildiklerini de kabul etmiyorlar. İçlerinden babacan bir binbaşı bana dedi ki: -Doğrusu; Eskişehir'in düşüşünden sonra bizi takip etseydi halimiz yamandı. Fakat, etmedi.

Öteden bir genç yüzbaşı atıldı: -Edemezdi, çünkü o bizden daha yorgundur. Benim bildiğim daha birkaç ay yerinden kımıldayamaz.- dedi. Bir daha genci: -O vakte kadar da biz, karşı taarruza geçeriz. sözlerini ilave etti.

Biz böyle konuşurken köylülerin herbiri bir deliğe kaçmış, uzaktan bizi gözetliyorlardı.

O binbaşı etrafına bakınıp: Yahu, bu köyde kimseler yok mu? dedi.

Genç yüzbaşı, bana cevap vermeğe vakit bırakmadan:

-Vardır, vardır amma, ne olur ne olmaz diye hepsi bir köşeye sinmiştir. Onlara çarıklı erkanı harp derler.

Binbaşı, iri gövdesini hoplatarak gülüyordu. -Yarın öbür gün burada kızılca kıyamet kopunca, görürler onlar, erkanı harpliği... diyordu.

Genç subay kulağıma eğildi: Sahi, azizim. Siz onlara söyleseniz de bir an önce hayvanlarını önlerine katıp, ateş hattının öbür tarafına çekilseler fena olmaz. dedi.

Cebimden, Yunan uçaklarının attığı kağıtlardan bir tanesini çıkardım ve genç subaya uzatarak:

-Onlar buna inanıyorlar. Benim sözüme kulak asmazlar, dedim.

Subay, kağıdı okurken, benzi sapsarı kesildi. Kagıdı sert bir tavırla arkadaşına uzattı:

-Buna inanıyorlar ha! Öyleyse bir şey söylemeyin. Bu insanlar kurtarılmağa layık değildir, dedi.

Kağıda bir göz gezdirip, bana iade eden binbaşı, fütursuz bir eda ile:

-Canım, buralar hiç düşman istilası görmedi ki, ne bilsinler, dedi. Siz, gidin de bir Rumeli'liye, yabancı bir ordunun veya idarenin iyi olabileceğini söyleyiniz. Eğer hainliğinize hükmetmezse, mutlaka deli olduğunuzu zanneder. Ama bunlar!

Yüzbaşı:

-Ama bunlar da nedir? Görmüyorlar mı? İşitmiyorlar mı? Düşmanın elli altmış kilometre ötede neler yaptığını bilmiyorlar mı?

-Ee, bilmezler.

-Bilmezlerse, burada kalıp öğrenirler.

Binbaşı, birdenbire bana döndü:

-Ya siz, ne yapacaksınız, diye sordu.

-Ben mi? Vallahi bilmiyorum. Ben de bu köylüler gibi oldum. Her şeyi kadere bırakıyorum.

-Yok canım, öyle şey olur mu? Daha vakit varken, çıkıp gidin Ankara'ya...

-Sahi, tehlike o derece muhakkak mı dedim.

-Ee, tabii. Ne olacak ya, buraları, hiç değilse, iki ateş arasında kalacak.

-Hiç değilse? Daha fenası olmak da muhtemel mi?..

Adam sen de...

Bu söz ağzımdan çıkıverdi.

Subayların üçü birden, hayretle yüzüme bakıyorlardı.

Benim bir deli olduğuma mı hükmettiler nedir, artık bahsi hiç tazelemediler.

Akşama doğru, bana sessizce veda edip gittiler.

Hiç bilmediğim, tanımadığım bu üç subayın gidişi, benim yüreğime bir dost ayrılığının acısı gibi bir şey bıraktı. Saatlerce oturduğum yerde, öyle melul melul kalmışım.

Bu çeşit buluşmalar, bu çeşit tesadüfler, kendi sınıfımızdan insanların bu gelip gidişleri bendeki yalnızlık duygusunu tazelemekten başka bir şeye yaramıyor. Her defasında, kendimi biraz daha garip hissediyorum. İlle bu seferki canıma pek değdi. Çünkü, bu sonuncu görüşmedir.

Niçin, onlarla daha uzun, daha derinden, daha candan konuşmadım? Onlara niçin, bütün dertlerimi birer birer sayıp dökmedim? Onlara, içimde beslediğim korkunç niyetten niçin haber vermedim?

Bir kanserli, urunu göstermekten nasıl korkarsa, derdimi açmaktan öyle korktum.

Belki de iyi ettim. Çünkü, sırrımı ögrenselerdi, beni zorla alıp götürmeye kalkarlardı. Beni cephenin ardında, bir köşecikte, bir sakat hayvan gibi saklarlardı. Boş yere subay kantinlerinin ve subay çadırlarının bir sığıntısı olurdum. Arkaya veya geriye doğru hareket anlarında, karargah kumandanlarının bir angaryası, bir başbelası kesilirdim.

Çöldeyken, kuyruğu kesik bir köpek bizim alaya musallat olmuştu. Nereye gitsek, beraber gelir, kovsak dinlemez ve peşimizi bir dakika bırakmazdı.

Hep ayaklarımızın arasında dolaşır, arkamızdan koşar, siperlerin içine girer çıkar, geceleri şunun bunun çadırı önünde nöbet beklerdi. Haline acır,

vuramazdık. Hatta yemek artıklarını hep ona verirdik ve köpek belki de, bizden bunun için ayrılmak istemezdi.

İşte ben, onlarla gitmiş olsaydım, mutlaka bu köpeğe benzerdim.

İyi ki, gitmedim.

İyi ki, gitmedim. Çünkü her hayatın kendine göre bir başlayışı, bir bitişi vardır. Bunu değiştirmek kimsenin elinde değildir ve olmamalıdır. Hayat, bölünmez bir şeydir. Onun belirli ve mukadder mimarisini değiştirebilir miyiz? Değiştirmek elimizde midir? Ve değiştirirsek güzel, iyi bir iş olur mu?

Ben, için için ta ilk gençlik anılarımdan beri, için için, bir dramın bütün safhalarını yaşadım. Sanki, kendi kendimi seyreden, kendi için oynayan sessiz bir aktördüm. Bir tragedya aktörüydüm. Şimdi son perdeyi oynayacağım sırada birdenbire rolümü değiştirip bir başka adam mı olayım?

Yok; Hamlet gibi başladım, Hamlet gibi bitireceğim. Benim için, bu, bir kariyer meselesidir. Birdenbire, yüzümün kara sarı boyasını silip, dayak tiryakisi bir topal uşak, bir kambur aşık, bir korkak ihtiyar makyajı yapamam.

Eğer, kendi emeklerimize, kendi ideallerimize göre yaşamak imkanını bulamadıksa bari kendi ölümümüzle ölelim.

Ne doğduğumuz yeri, ne sevdiğimiz kimseleri, ne yüzümüzü, ne kalbimizi kendimiz seçebildik. Fakat ölümün her türlüsünü seçmek bizim elimizdedir.

Ben, işte, gider ayak bu gücümü, bu tek gücümü kullanacağım. Ölümlerin, bence en asili, en değerlisi, en tatlısıyla öleceğim.

Ve arkamda hiçbir kimse bırakmayacağım. Ne bir dost, ne bir sevgili... Hiçbir izim de kalmayacak; hatta mezarım bile. Çünkü, bu köylüler, beni gömmezler, bir derenin içinde köpeklere, kargalara yemlik bırakırlar ve kemiklerimi tezek ateşinde yakarlar.

Ne ala, yadellerde, kemiklerim bile kalmayacak.

Bugün köyde inanılmayacak derecede harikulade bir olay oldu.

Öğle üstü üç dört kişi, kahvenin çardağı altında oturuyorduk. Ta uzaktan, yolun dönemecinde, bir asker müfrezesinin ucu göründü. Hepimiz, heyecanla, ayağa kalktık ve yola doğru yürüdük. Çok geçmedi. Bu gelenlerin bizim askerlerimiz olduğu anlaşıldı. Lakin bunun böyle olduğunu anlamak köylüleri teskine yaramadı, ya da elalemi angaryaya sokarlar diye herbiri bir yana sıvıştı. Bekir Çavuş da dönmek üzereydi. Fakat, ben bırakmadım.

-Dur, bakalım. Belki, şunlardan bir havadis alırız, dedim.

Eski ordu hayatından, ondan biraz askerlik gururu kalmış olacak.

Müfreze, dolambaçlı ve tozlu yol üzerinde, dağınık bir yürüyüşle, döne dolaşa yaklaştı. Bekir Çavuş, baktı, baktı:

-Bu ne demek? Ne başı var ne kıçı... diye söylendi.

Gerçekten, gelenler, ne düzgün bir tabur, ne de bir jandarma müfrezesine benziyordu. Hatta, daha ziyade yaklaştıkları vakit giydikleri elbiselerin, taşıdıkları silahların da birbirini tutmadığını gördüm.

-Merhaba arkadaşlar. Nereden böyle?

O kadar yorgundular ki, cevap verecekleri yerde, bize tozdan bembeyaz olmuş kirpiklerinin arasından ölü gözlerle bakıp geçiyorlardı.

Bir iki tanesi yanımıza yaklaşıp:

-Köyün suyu nerede? diye sordu.

Bekir Çavuş, kendini bir derleyip toparladı. Parmağının ucuyla çeşmenin bulunduğu meydancığı gösterdi. Teker teker, ikişer üçer yürüyorlar; bir tanesi arkadan geliyor. Bekir Çavuş, kendini tutamadı:

-Yahu, sizin subayınız filan yok mu? diye bağırdı.

Çeşmeye doğru gidenlerden bir tanesi döndü. O arkadan geleni gösterdi.

Bekir Çavuş, kendini gene bir derleyip toparladı. Elinin tersiyle bıyıklarının dik kıllarını sıvazladı. Uzaktan, o gelen adamı süzdü, süzdü: Hele, şuna bak dedi.

O adam, arada bir yolun ortasında, şaşırmış gibi duruyor ve etrafına bakınıyor, sonra gene birkaç adım yürümeye başlıyordu. Başçavuşun gerçekten acayip bir hali var. Yol üstünde öyle zikzaklar yapıyor ki, adeta sarhoş olduğuna hükmedilebilir. İşte, gene durdu. Gene sağına soluna bakıyor. Durduğu noktada, bir Mevlevi dervişi gibi dönüyor.

Bekir Çavuş'un sabrı taştı. İleri doğru yürüdü.

-Hey hemşerim, ne bakınıp duruyorsun?

Herifin, bu sesten irkilip ürkmüş gibi silkindiğini gördüm. Sonra acele acele Bekir Çavuş'a yaklaştı. Bir süre karşı karşıya hareketsiz kaldılar. Derken, iki ağızdan bir anda bir feryatla her iki adam sarmaş dolaş oldu. Bir süre, bir uzun süre öylece kaldılar.

Ben merakla adım adım onlara yaklaştım. Bekir Çavuş, iki eli karşısındaki adamın omuzlarında, bana döndü:

-Hey, şu Allahın işine bak. Bili min bu kim? dedi.

Dikkatle bakıyorum. Derisi bir Hintli derisi gibi kararmış, uzun ve kırçıl sakallı bir adam... Kaç yaşında? Belki otuzunda, belki ellisinde vardır. Anadolu köylüsünün, -hele uzun süre askerde kaldıktan sonra- yaşını tayin etmek pek güçtür.

Bekir Çavuş'a:

-Senin eski silah arkadaşlarından biri olacak, dedim.

Kocaman bir kedi esneyişine benzeyen bir tebessümle sırıttı:

-Bu, hani şehit sandığımız Şerif be... Emine'nin babası Şerif Sonra dönüp:

-Kızın burada, bili misin? Kızını biz, burada everdik.

Herif, hayretle geri geri çekildi:

-Etme be, Emine, o kadar büyüdü mü ki?

Durdu. Düşündü, düşündü. Parmaklarıyla yılları hesap etti...

-On yıl oluyor. Doğru ya, on yıl, dedi. O vakit hiç değilse sekiz yaşında vardı.

Daldı:

-Görsem tanımam ki... dedi.

Bir dakika, dağılan aklını toplamak ister gibi kendini bir zorladı:

-Anam sağ mı dedi.

-Sağ ya, köyde oturup duruyor.

Emine'nin babası bir şey daha sormak istedi. Yutkundu yutkundu. Sonra, acayip bir sessizliğe düştü. Bize şaşkın şaşkın bakmağa başladı. O kadar şaşkın gözlerle ki, içlerinde şuurun son ışıkları sönmüş sanılır.

-Şerif Çavuş, gel köye varalım.

Koca adamı, adeta, sıkılgan bir çocuğu bilmediği bir yere sürükler gibi götürüyorduk.

Kahvenin önüne vardığımız zaman Bekir Çavuş onu hemen eliyle bir iskemlenin üstüne oturttu.

-Hele sen, şurada biraz bekle, dedi.

-Şerif Çavuş'un önü sıra gelmiş olan askerler toprağın üstünde yüzükoyun yatmış uyumuşlardı. Emine'nin babasına dedim ki:

-Ahretten gelen yolcu; kahveyi nasıl istersin? Bir sigara içer misin?

Paketimi uzattığım zaman, hem onun, hem benim ellerimizin titrediğini gördüm.

Şerif Çavuş:

-Bir su. Aman, bir su... dedi.

Kahvecinin getirdiği altı delik maşrabayı, iki eliyle kavradı. Lıkır lıkır, içmeye başladı.

Ben, gittikçe artan bir merak ve heyecanla bu acayip Odise kahramanına bakıyorum. Ülis de, on yıl denizlerde kaybolduydu. Memleketine döndüğü gün bir domuz çobanının ağılında, delikanlı olmuş oğluyla karşı karşıya geldiği zaman ne oğlu onu ne de o oğlunu tanıdı. Fakat, iffetli ve sabırlı karısı Penelope, henüz hiç kimseyle evlenmemiş, onu evinde bekliyordu.

Bu Anadolu Ülis'inin karısı ise, çoktan bir başka adama varmıştır. İşte Şerif Çavuş'un Odise'si asıl burada düğümlenecek. Hem de, bir kör düğümle düğümlenecek.

On yıl, ne yaptı? Nerelerdeydi? Sorsam, bu uzun macerayı bana anlatabilecek mi?

Belki, hiç bir şey hatırlamıyor. Vakalarla dolu yıllar bir kayanın üstünden akan sular gibi, onun üstünden akıp geçmişe benziyor.

Fakat, sular, en sert taşlarda bile izlerini bırakırlar. On yıllık macera, kabil mi ki onda hiç bir eser bırakmadan geçip gitmiş olsun?

-Şerif Çavuş, bu kadar zamandır nerelerdeydin?

Başını çevirmeden, hep önünde sabit bir noktaya bakarak cevap veriyor:

-Askerde...

-Tabii, askerde olduğunu biliyorum. Fakat bir yerde esir mi düştün? Ne oldun da, böyle yıllarca senden bir hal haber

çıkmadı?

-Ya Moskof'a esir düştük; dedi.

-Esarette çok kaldın mı? Rusya'nın neresinde kaldın?

-Neresi olduğunu bilmiyorum, gayri. Bizi çok dolaştırdılar.

-Ya sonra memlekete nasıl döndün?

-Memlekete dönmedim ki. Aha, bugün köy karşıma çıkıverdi. Yakın düştüğümü ondan anladım. Şaştım kaldım.

Bir süre, o da, ben de, susuyoruz. Tekrar soruyorum:

-Buradan çıkalı, on yıl oldu, diyorsun. Demek ki askere Balkan Savaşı'ndan önce gittin.

-Ha, ya. Balkan Harbi patladığı vakit, ben Urumeli'ndeydim. Sonra İstanbul'a geldik. Ben terhis olurken, seferberlik çıktı. Bizi Erzurum'a gönderdiler.

Gene sustuk; hep birer birer sormak gerekiyor ve ağzından cevaplar basit, sade, teker teker düşüyor. Sanki dünyanın en önemsiz işlerini anlatır, sanki kahve içtim, uyudum, kalktım, yüzümü yıkadım der gibi. Sarıkamış, Sibirya yollarını, oradaki açlığı, sefaleti, oralardan dönüşü, yaya olarak ve farkına varmayarak sınırdan içeri girişi, Kars'a gelişi,

Kars'tan tekrar alınıp şarka, şarktan cenuba ve nihayet Adana'ya

gönderilişini söylüyor. Müthiş bir olaylar akımı, onu

bir ağaç parçası gibi kürenin böğründe ve binlerce kilometre

mesafe içinde oradan buraya, buradan oraya sürükleyip gitmiş. Bu selin her

dalgası birkaç ay, her bir kıvrıntısı birkaç yıldır.

Ve Şerif Çavuş, bütün destanını bana beş on dakika içerisinde anlattı.

Derken, köşenin başından Bekir Çavuş önde, Emine arkada ve daha arkada İsmail geldiler:

Şerif Çavuş'a:

-İşte kızın geliyor, dedim.

Ve bunu söylerken herif, yerinden sıçrayıp gelenlere doğru atılacak sandım. Hiç de öyle olmadı. Şerif Çavuş yerinden kımıldamadı bile. Ancak, başını o yana çevirdi.

Ben, bu olayın tarafsız seyircisi, oturduğum yerde heyecandan titriyordum. Fakat, vakanın asıl kahramanları, kuru bir kucaklaşmayla yetindiler.

Emine, eğilip babasının elini öptü. Sonra, iki eli kuşağında arkada duran İsmail yaklaştı, o da öptü.

Bekir Çavuş'un ağzı kulaklarına varıyordu:

-Evde bulamadım. Tarladaymışlar; te oraya kadar gittim. Baban geldi derim inanmaz. İşte, şimdi gördün inandın mı?

Emine susuyor. Ürkek bir dikkatle babasına bakıyor ve arasıra gözü bana kaydıkça, başörtüsünün ucuyla yüzünün yan tarafını örtüyor. Biraz daha irileşmiş, biraz daha toplanmıştır.

Lakin, alaca donunun altından, çıplak ayakları, her şeye rağmen, uzun, narin ve küçük görünüyor.

Bir köylü kadında bu ne ayaklar...

Hiç dikkat etmemiştim. Dururken elini böğrüne dayayıp öyle bir bel kırışı var ki... Nerede gördüm ben bu pozu? Nerede gördüm? Ha, bir gün Bergama'da bir eski mermerin üstünde, bir kabartmada gördüm. O kadın omuzundan düğmeli, dar ve ince bir entari giyiyordu. Bir ayağı, o pozu alırken hafif çıkıntı teşkil eden kalça tarafında, eteğinin altından dışarıya doğru uzanıyordu. Uzun, narin ve küçücük ayaklar...

Tıpkı bununkiler gibi. Ne tuhaf; bununkiler gibi.

Artık sahnenin bütün ilginç kısmı benim için Emine'de toplandı. Ondan ötesini görmüyorum. Ve derin bir hayranlıkla, bu, henüz topraktan çıkarılmışa benzeyen Frikya heykelini seyrediyorum. Gözlerim, tepeden tırnağa kadar bütün vücudu yutmuş gibidir. Öyle ki, bir bakışta, hem

yuvarlak omuz başlarını, hem elinin tatlı kıvrımını, hem de belden aşağısını görebiliyorum.

Kendisine bu kadar dikkatle baktığımı hissetti, galiba!

Biteviye, duruşunu değiştiriyor; hatta yan bir poz alıyor, kah büsbütün arkasını çeviriyor, kah Bekir Çavuş'u siper alıyordu. Zavallı çocuk, kendisine ne kadar yürekten baktığımı bilse... Bununla beraber, bütün hareketlerinde, vücudunun ve yüzünün bütün ifadesinde bana teselli veren bir şey var! İsmail'i hiç sever görünmüyor.

Erkeğine bağlı olan dişi, bir bakışta belli olur. Nasıl mı, diyeceksiniz? Bunu sezmek gayet kolay, fakat, anlatmak güçtür. İşte, ben hissediyorum. Emine'nin bütün varlığından İsmail'e karşı sızan bu kayıtsızlığın, belki, bu tiksintinin nedenini kendine sorsam, o da bana anlatamaz. Bu bir zeka işi değildir. Ruhun derinliklerinde bizden daha içeri bir şey, kör, sağır, dilsiz ve karanlık bir varlık; o ister, o istemez. O sever, o sevmez ve biz onun itaatli aleti oluruz.

Emine'ye sorsam ki... İşte, babasının yanına çömeldi. Bir kedi yavrusu bundan munis olamaz. Niçin yalnız bana gelince bir av hayvanı gibi ürkek, kaçak ve yabani oluyor? Çünkü ben yabanın biriymişim. Anadolu köylüsünde ta cinsiyete, ta içgüdüye kadar hükmeden bu mahallilik, bu tecerrüt duygusu acaba ruhları yalnızlığa, uzlete davet eden bu ıssız yaylaların tesiri midir?

Yoksa sosyal bir teşekkül kusurundan mı hasıl oluyor?

Fikrim, şundan buna atlarken, gözlerimle Emine'yi incelemekten de vazgeçmiyorum. Bir defasında bakışlarımız çatışır gibi oldu. Afacan kollar arasında bir çocuğun sıyrılıp çıkmak isteyişini hatırlatan bir bakış...

Fakat, ben onu bir saniye bırakmıyorum. Daracık bir göz hapsi içinde sıkıştırıyorum, sıkıştırıyorum. Bu kadar inat, nihayet, Emine'yi güldürmeğe başladı. Bir taraftan hep benimle meşgul oluyordu.

Ben yalvarıyordum, o kaçıyordu. Ben tehdit ediyordum, o benimle eğleniyordu. Böyle ne kadar zaman geçti, bilmiyorum. Şerif Çavuş

birdenbire ayağa kalktı:

-Gideyim, anamın elini öpeyim, dedi.

Bizim köyle onların köyü arasındaki mesafenin Şerif Çavuş gibi bir devri alem seyyahına göre ne hükmü var? Hemen kalkıp yürümeğe başladı. Emine de

yanı sıra gidiyordu.

İsmail zoraki, arkasına takıldı. Bekir Çavuş benimle kalmıştı.

Üç kişilik kafile, biraz ilerledikten sonra durdu. Emine'nin babası bize dönmüş sesleniyordu:

-Askere, söyleyin, ben, bir saata varmaz, gelirim.

Bekir Çavuş:

-Gelemezsin, diye haykırdı.

Sonra onun cevap vermeden yürüdüğünü görünce tekrar haykırdı:

-Gecikirsen, askeri yola katayım mı?

Şerif Çavuş, dönüp: Sen bilirsin der gibi bir hareket yaptı. Beriki, gene seslendi:

-Dur be! Nereye gidecekti, bunlar?

Şerif Çavuş'un cevabını ancak işitebildik:

-Polatlı Polatlı...

Ve Şerif Çavuş, bir daha, bizim köye dönmedi. Ertesi sabah, Emine ile İsmail, askerlerin çoktan yola çıkmış olduğunu öğrendiler. Ne biri, ne öbürü babaları hakkında tek kelime söylemiyordu. Bekir Çavuş sinsi tebessümle sırıtarak:

-Ben bildim. Onda dönecek göz yoktu, derken ikisi birden başını eğip susuyordu.

Vatan uğrunda -velev şuursuzca olsun- on yıllık bir maceranın bu suretle bitişi bana azap veriyordu. Kendimi tutamadım:

-Söyleyin ona, hemen taburuna iltihak etsin. Yoksa hakkında hayırlı olmaz, dedim.

Bu sırada, İsmail'le Emine ortadan kaybolmuşlardır. Yanımda kalan Bekir Çavuş:

-Adam sen de!.. Kim kime, dum duma, dedi.

Sahi, her şey o hale geldi mi? Öyleyse, Anadolu ordusu, şu dağların öte kıyısında yeni bir meydan savaşına niçin hazırlanıyor?

Askeri hayatında hiçbir bozgun görmemiş olan büyük Türk serdarının cephede işi ne?

Gidip yakından görmek için delice bir arzuyla tutuşuyorum. Bir Kabe gibi cepheye gitmek ve onun çadırı etrafını tavaf etmek istiyorum.

Bütün Türk aleminin bundan başka yöneleceği bir nokta var mı?

Bütün Türk alemi mi? Hayır, bütün mazlum insanların, diyecektim. Gözü doymak bilmeyen bir iki garp devletinin zenginleri, günde dört öğün yemek yiyecek diye, fukaranın

lokması elinden alındı. Nice yuvalara kundak sokuldu, nice ev bark yıkıldı. Şimdi, Vestminster'in pembe derili lordu çatlak tabanlı Anadolu köylüsüne karşı bir sürgün avı yaptırıyor. Neresini yiyecek, bu zavallı yaratıkların? Hangisinin göğsünden, ona, bir bifteklik et çıkabilir? Hepsi de sade deri, sade kemik.

Böyle düşünürken, karşıma, çoktan beri görmediğim Süleyman çıkageldi.

Sanki, bütün Anadolu köylüsünün, tasavvur ettiğim sefalette en tipik örneğiymiş gibi önümde dikili durdu. Esvap diye taşıdığı paçavralar,

vücudunu yarı yarıya örtebiliyordu. Kolları iki ince değnek ve bunların üstünde, göz oyuklarına kor sokulmuş bir iskelet kafası.

-Oo, Süleyman neredeydin bakalım?

Onunla, yüzüne bakmadan korkarak konuşuyorum. Anlaşılmaz bir hırıltı, bana cevap veriyor. Neymiş? Neredeymiş? Evinde, çoktan hasta mı yatıyormuş? Nesi varmış? Sıtması mı? Çok öksürüyormuş. Geceleri, sabaha kadar durmaksızın öksürüyormuş. Bir ateş, bir ateş...

-Boğazımdan sudan gayri bir şey geçmiyor, diyor. Ve bir süre öksürdükten sonra ilave ediyor.

-Şimdi biraz iyileştim. Azıcık sıcak çorba içsem kuvvetim daha ziyade yerine gelecek.

-Sana bir güzel tavuk haşlatayım.

Süleyman, bir acayip tebessümle sırıtıyor. Otuz iki dişi birden dışarıya fırlıyor. Ben derin bir ıstırapla başımı önüme eğiyorum.

-Otur şuraya, Süleyman. Bana nabzını verir misin?

Elini uzatıyor, saata bakarak, nabzını dinliyorum. 110 atıyor.

-Sana bir de derece koyayım.

Tam 39,5.

-Süleyman, hemen şimdi yatacaksın. Hem burada, Emeti Kadın'ın oturduğu odada yatacaksın.

-İstemem, bir şeyim yok.

Ben ısrar edince tekrar evine dönmeye kalkıyor.

-Pekala, evine git. Ben sana çorbayı gönderirim. Fakat, böyle ayakta dolaşma. Sonra çok fena olursun.

Bana inanmıyor.

-Hiçbir yanım sızlamıyor ki, diyor.

Biz böyle konuşurken, Salih Ağa'nın kambur oğlu, topallaya topallaya gelip yanımıza oturdu. Onun da yüzü safran gibi sarıdır. Gözlerinin etrafında iki kara çember ve burnu, ağzına doğru bir kalın gaga gibi uzanmıştır.

-Asıl benim, her yanım sızlıyor, dedi ve sol kalçasını göstererek, ilave etti:

-Aha, buramda bir dert var.

-Nasıl dertmiş o, bakayım?

Yumruğunu uzatarak:

-Böyle bir ur, dedi.

-Baban sana bir çare bulmuyor mu?

-Kaç defa söyledim. Hiç tınmadı. Anam, oraya sıcak sıcak bir şeyler koydu, daha fena oldu. Bir eşek bulsam, kasabaya kadar gideceğim, orada kendimi hekime göstereceğim.

Maksadı, benim eşeği almaktır. Ben, anlamazlıktan geliyorum.

Ne o? Gök mü gürlüyor? Yok canım. Bu havada gök gürler mi? Başımı kaldırıp bakıyorum. Bir tek bulut parçası görünmüyor. Bununla beraber, bazı açık havalarda şimşek çakıp gök gürlediğini hatırladım. Durup dinliyorum. Bu, gök gürültüsüne benzemiyor.

Uzaktan uzağa, derinden derine kesik, aralıklı ve ölçülü bir gümbürtü.

Serin sabah rüzgarının içinde, kır sakin. Tarlada, herkes işiyle gücüyle meşguldür. Ben yalnız dolaşıyorum.

Köyden güneye doğru uzaklaştıkça, bana bu sağır ve belirsiz gürültüyü, daha iyi işitiyorum gibi geliyor. Bir küçük tepenin üstüne çıkıp, bütün gücüm kulaklarımda, dinliyorum.

Buna, adıyla sanıyla top sesleri denir. Lakin, bu sesler kaç kilometreden gelebilir? Zihnimin içinde, harpte öğrendiğim hesapları yapıyorum. Eğer, şu kadarcık topsa, ses, bu kadar yerden, bu kadarlıksa şu kadar yerden işitilir, diyorum. Fakat, bu hesaplara, havanın, o andaki özelliklerini de katmak gerekir. Rüzgarın esişine göre, bütün o sayılar, ölçüler altüst olur. Her neyse, o dakikada işittiğim bu gürültü, top sesleridir.

-Akıbet...

Bu kelime dudaklarımdan gayri ihtiyari düşüverdi. Bununla, kendi kendime, ne demek istedim, bilmiyorum. Zihnime bir durgunluk çökmüştü. Akıbet diyorum ve acayip bir sevinçle derin bir keder ortasında donup kalıyorum.

Top sesini çok yakından işittiğim olmuştur. Topların bizzat kendilerini görmüşümdür. Siperlerin öte yakasından, her atılışlarında kara ve uzun boyunlarının nasıl inip kalktığını ve havada, nasıl kocaman bir patiska yırtılışı sesi çıktığını da bilirim. Gerçi benim sağ kolumun kesilmesi bir kurşun yüzündendir. Fakat, kaç defa top mermileri başımın üstünden aştı, sağımdan, solumdan geçti ve kaç defa, şarapnel yağmuru altında kaldım. Ama bunların hiçbiri bana, şu uzaktan uzağa, derinden derine işittiğim uğultular kadar dehşet ve heyecan vermedi.

Bir kayanın üstüne çöküyorum. Önümde ıssız yayla, sayısız ve hareketsiz toprak dalgalarıyla donmuş bir boz denizi andırıyor. Ta ufuklara kadar uzanan geniş saha içinde ne bir tek ağaç, ne bir tutam ot, ne bir su

parıltısı, ne bir hayvan, ne bir bina gözüküyor.

Sanki bu yerlerden hayat ebediyen çekilmiş gibidir. Sanki sönmüş kürenin üstünde tek başıma kalmışım. Bir defa, bir rasathane dürbünüyle aya bakmıştım. İşte şimdi, aynı manzarayı Orta Anadolu'nun bu taşlık tepesinden görüyorum.

Ve o uzaktan gelen gürültüler, bu manzaraya korkunç bir heybet veriyor. Sanki bir kıyametin yaklaştığına şahit olmaktayım. Tevrati efsanelerde türlü türlü tarifleri okunan ilahi ukubetlerin, ilahi gazapların bir tanesi de, sanki şu anda vuku bulmaktadır.

Benim burada işim ne? Bu sönmüş kürenin son oturanı, son canlı yaratığı ben miyim? Hayır... İşte. Karşı tepelerin üstünden bu sürü aşağıya doğru inmeye başladı. Bunun ardından bizim Hasan'ın cılız silueti ufuk üzerinde bir küçük ağaç dalı gibi çiziliyor. Acayip şey.

Sanki, bu sürü ve bu çoban çocuğu bana, bir müjde getiriyorlarmış gibi yüreğim ferahladı. Ayağa kalkıp işaretler ediyorum.

Avazım çıktığı kadar bağırıyorum.

-Hasan, bu tarafa gel. Hasan, bu tarafa...

Lakin, çocuk, henüz beni işitecek yakınlıkta değildir.

Oturup bekliyorum. Sürü karşı sırttan, yavaş yavaş iniyor.

Boz toprak üstünde beyaz çizgiler yaparak sıkıntılı bir elde kocaman bir tesbih gibi sağa sola, öne arkaya kımıldıyor. Bu hayvancağızlar bu topraklarda yiyecek ne bulurlar? Bilmiyorum.

Şu çakıllar arasındaki dikenler birer gıda mıdır?

Hasan, nihayet işitti galiba... Durdu. Dinliyor. Tekrar ayağa kalkıp işaretler ediyorum. İşte, benden yana yöneldi.

Top sesleri, belirsiz aralıklarla devam ediyor. Deminkinden daha mı yakın,

daha mı uzak? Bana, gittikçe uzaklaşır

gibi geliyor. Hesaba göre böyle tahmin ediyorum. Sanki, bir

saat içinde düşman, mevziini mi değiştirdi. Eğer böyle olsaydı, düşman yeni

mevzilerini tespit edinceye kadar uzun bir süre top seslerinin kesilmesi

gerekirdi. Fakat, kim dedi ki, bu, mutlaka düşman toplarının sesidir? Belki

de, sabahtan beri kulağıma gelen sesler hep bizim cepheden aksediyor.

Ben böyle düşünürken, dalıp gitmişim. Hasan'ın, ta yanıma gelip dikildiğinin farkına bile varmadım:

-Hasan, işitiyor musun, bu top seslerini?

-Sabahtan beri gürültü duyarım emme, top sesi mi bilmem. Ben, uzaktan yağmur yağar sandım.

-Yok, Hasan. Bu, top sesidir.

Küçük çoban, bu sözün anlamını pek anlamıyor gibi. Top sesleri veya gök gürültüsü... Onca her iki olayın arasındaki fark pek de büyük olmasa gerektir.

-Şu tepelerin arka tarafında savaş oluyor, Hasan...

-Savaş ne demek?

-Askerlerin kavgası...

Tam bu esnada, gökyüzünün uzak bir noktasından dört beş uçağın pervane homurtularını duyduk. Başımızı kaldırıp havayı araştırdık. Top seslerinin geldiği noktadan, koca makine-kuşlar, sanki o gürültüden ürkmüş de kaçıyorlarmış gibi bize doğru uçuyorlar.

Hasan:

-Vıyy, an gibi vızıldarlar, be... dedi ve ağzı açık, gözleri havada kaldı.

Uçaklar, belirli bir yönde gidiyorlar ve gittikçe küçüldüklerine göre bizim bulunduğumuz noktanın öbür yakasına geçtikleri tahmin edilebilir.

Bu yön hep kuzey-doğuyu gösteriyor. Uçaklar uzaklaştıkça yükseliyorlar.

Artık seslerini işitmiyoruz. Neredeyse gözle görülmeyecek kadar uzaklaşıyorlar. Şimdiden birer siyah nokta halini aldılar.

Küçük çoban:

-Bu sefer, kağıt atmadılar, dedi.

Bunu söylemesiyle, havada bir avuç kıvılcımın sönüp parladığı, parlayıp söndüğü görüldü ve bunu bir acayip çıtırtı izledi. İki dakika sonra bir kıvılcım yağmuru daha, gene o çatırtılar.

Hasan elleri bögründe, başı yukarıda:

-Vıyy, ateş attılar, be... dedi.

Çocuğu bu manzara eğlendiriyor gibi. Çünkü, yüzünde ne bir korku, ne bir kuşku belirtisi vardı. Ağzı hayretten açılmış ve gözleri meraktan parıl parıl parıldıyor. Sanki, hiç görmediği bir oyunu seyrediyor.

Ben, uçakların ateş ettikleri noktanın bizim karargahımız olacağını kolaylıkla tahmin ediyorum ve neredeyse mukabele görecekleri anı bekliyorum. Fakat, uçaklar, bombalarını tükettikten sonra bir yarım daire çizip geriye döndüler.

Ondan sonra, arkalarından birkaç ateş edildiğini sezdim.

Hasan, gittikçe daha ziyade eğleniyor. Açık ağzının içinde vıyy, vıyylar sıklaşıyor. Ben, ona boş yere tafsilat vermeye uğraşıyorum. Çocuk, beni dinlemiyor bile... Kimbilir, bu gerçekten daha gerçek olaya kendi kafasınca nasıl bir masal uydurmaktadır.

O günü izleyen günlerde, top sesleri ve uçak hareketleri sıklaştıkça sıklaştı. Köylüler, bir parça korkmaya başladılar.

Fakat, ben, onlara: Haydi gidelim dedikçe hiçbiri aldırmıyor. Birisi, bana:

-Sen ne duruyorsun? dedi.

Sahi, ben ne duruyorum? Bunu, kendi kendime izahtan acizim. Elim ayağım kımıldamaktadır. Fakat, bunları kımıldatan irademe bir taraftan felç gelmiş gibi. Bir şeye karar veremiyorum. Bütün basiretim

bağlanmış.

İnsan, bazı, rüyalarda böyle olur. Bağırmak ister, sesi çıkmaz; koşmak ister, koşamaz.

Bekir Çavuş, bir gün bana:

-Yahu, dedi. Bu köylüleri korkutmaya gelmez. Zaten hepsinin gözü yılmış. Yüreklerine büsbütün telaş düşerse, her biri bir yana kaçar. Şimdi, tam iş zamanıdır. Sonra pişmanlık olur.

Gerçi, yılın bütün ürünü, küçük yığınlar halinde toprağın üstüne yığılmış duruyor. Bunları bırakıp nasıl gitmeli? Yılın bütün ürünü... ve bu, köylü için, tek hayat meselesidir. Onca yeryüzünde bundan üstün, bundan önemli bir olay olamaz.

Bekir Çavuş'a diyorum ki:

-Hakkın var. Artık bundan sonra ağzımı açıp bir kelime söylemeyeceğim.

Bunu derken, içimde itaatli bir çocuk yüreği taşıdığımı hissediyorum. Artık, kendi üzerimdeki ve başkaları üstündeki otoritemi tamamıyla kaybetmiş sayılırım. Bir köylü bana itiraz edebiliyor. Bana nasihat veriyor ve ben bunun önünde başımı eğiyorum. Hakkın var diyorum. Çünkü şu dakikada, benim bildiğim şeyler artık hiçbir işe yaramıyor. Umutlarım boşa çıkmıştır. Tahminlerimde yanılmışımdır. Benim mantığım onların içgüdüsü, onların sağduyusu yanında iflas etmiştir.

Hepsine ayrı bir saygı ve boyun eğme ile bakıyorum. Salih Ağa, mahut tebessümüyle bana zekanın ta kendisi gibi geliyor ve çıplak ayaklarına bakarken, onları erişemeyeceğim kadar yüksek bir gerçeğin belirtisi sanıyorum. Ve hiçbir şeye önem vermeyip hiç kimseyle konuşmayarak damın üstüne tarladaki samanları taşıyıp yığmakla meşgul Zeynep Kadın,

bana insan enerjisinin hayrete değer bir timsali gibi geliyor. Asık ve çatık suratına bakmaya cesaret edemiyorum.

Kendimi, onun karşısında lüzumundan fazla hareketli ve

telaşlı buluyorum. Yanağıma bir tokat vurup: Hele sen, bir kenarda sesini

kes de otur! deyiverecek sanıyorum.

Kendi elimle baktığım Süleyman, artık öbür dünyaya mensup olanların heybetini taşıyor. Bu alemin işlerine artık metelik vermiyor. Hatta arasıra, Cennet'e dair, kalbini yokladığım zaman onu taş kesilmiş hissediyorum. Cennet ismini söylediğim vakit artık eskisi gibi sırıtmıyor; eskisi gibi gözleri daha ziyade parlamıyor. Sözümü anlamayan bir adam kayıtsızlığıyla yüzüme bakıyor.

Belki Memiş burada bulunsaydı onunla anlaşmak kabil olacaktı: Fakat Memiş köyden kaybolalı iki ay geçti. Nereye gitti. Hiç kimse bilmiyor. Etrafı saran bütün uğursuzluklar, hep onun kayboluşuna atfediliyor. Bir zamanlar bütün olayların nedeni benim gelişimdi. Şimdi, onun gidişi benim gelişimi unutturdu.

Bekir Çavuş'a: Hakkın var; bundan sonra ağzımı açıp bir kelime söylemeyeceğim dedim ama, dayanılmaz bir konuşma ihtiyacı yüreğimi dağlıyor. Taşla, toprakla konuşmak

istiyorum. Lakin bu taşlarla toprakların, Zeynep Kadın'ın asık ve çatık suratından farkı ne? Onlar da, bu köyün insanları gibi beni istiyorlar mı?

Sert ve yalçın tabiat; söylemiştim ki, sen bir üvey ananın kucağı gibisin. Bu gerçeği, şimdi her zamandan daha fazla hissediyorum. Ne altında geçici bir huzur bulunabilecek bir gölge, ne kıyısında serinlenecek bir suyun var! Katı yürekli toprak! Bir gün cesedim bir daha kalkmamak üzere üstüne düştüğü vakit, kim bilir, beni bağrına ne vahşi bir huşunetle bastıracaksın.

Dün, uzaktan uzağa top sesleri duyuluyor ve arasıra gökyüzünün uzak bir noktasından birkaç uçağın geçtiği görülüyordu. Şimdi artık, barut kokusu

bütün havayı sardı. Kulaklarımız motor seslerini, eşek anırmalarından, köpek havlamalarından daha sık işitir oldu.

Uçakların gelişi geçişi, köylüleri eğlendiriyor. Hepsi sırtlarını duvara dayayıp, ağızları bir karış açık seyrediyorlar ve bir: Vıyy vıyy vıyy, anacığım!dır gidiyor. Görüyon mu, bu daha büyük. Yok, yok, o daha büyük. Bu öndeki hızlı uçuyor. Öbürü daha ağır geliyor. derken bazısı baş aşağı inecek gibi olunca, gene hepsi bir ağızdan: Aman aman, düşüyor... diye bağırışıyorlar.

Sanki, düşecek olan babalarının oğluymuş gibi... Öyle bir kızıyorum, öyle bir kızıyorum ki, yerimde duramıyorum.

Adamakıllı bir silahım olsa köyün ortasında durup bu sırnaşık, bu palavracı

pervanelere doğru çekeceğim; fakat benim,

bir çifteyle bir brovning tabancasından başka silahım yok.

Bir gün, Bekir Çavuş'a verdigim söze rağmen, kendimi tutamadım:

-Ayıptır. Düşman böyle seyredilmez, dedim.

Kümenin içinden bir ses:

-Nolacak, bize dokunmuyor ki, dedi.

Bunun üzerine, keyifleri bozulmuş insanlar gibi homurdanarak dağıldılar. İçlerinden yalnız Salih Ağa pabuçlarını sürükleyerek benden yana geldi.

Sırıtarak ve biraz da hışmımdan korkarak:

-Sen öyle diyon emme, bunların bize faydası oldu. Görmüyon mu, hiçbir yanda kargalardan iz kalmadı. Harman yerinde, tahılı hep yirlerdi.

Başımı çevirip yüzüne sert sert bakınca dondu kaldı.

Benden dayak yediği gündeki gibi solumağa başladı. Yanından uzaklaştım, gittim.

Bir gün, uçaklar, gene aşağıya kağıt atmaya başladılar.

Sanki havadan kudret helvası yağıyormuş gibi kapışan kapışana... Alan, bir süre kağıdı okumağa çalışıyor, sonra beceremeyip katlıyor, katlıyor ve bir muska gibi kuşağının içine yerleştiriyor.

Bazısı gidip imamı buluyor:

-Okuyuversene, bakalım ne diyor?

İmam hecelemeğe başlıyor:

Muhterem Anadolu ahalisi, Kemal çeteleri mahvolmuştur. Adım adım bütün şehirleri, kasabaları zaptettik. Şimdi Ankara üzerine yürüyoruz. Sakın bize karşı düşmanca harekete kalkışmayınız. Biz sizi, Halife tarafından kurtarmağa geliyoruz.

-Ne diyor? Ne diyor?

... Biz sizi Halife tarafından kurtarmağa geliyoruz.

Ne Halifeyi, ne de Peygamberi bildikleri var. Fakat, kurtarmağa geliyoruz sözü, bilmeksizin pek hoşlarına gidiyor.

Kurtarmak! Sizi, kim kurtarabilir? Sizi gökten melekler inse kurtaramaz. Çünkü, sizi evvela sizden, kendinizden kurtarmak lazımdır.

İçimden böyle homurdanarak kağıdı imamın elinden çekiyorum. Yere atıp çizmemin ökçesiyle çiğniyorum.

Hepsi hayretle bana bakıyorlar.

Deli mi oluyordum? Nöbetim mi var? Her halde kendimde bir acayip muvazenesizliğin şahidiyim. Kah Bekir Çavuş'un tembihine boyun eğecek kadar çaresizliğe düşüş, kah imamın elinden okuduğu kağıdı kapıp yırtacak kadar celadet gösteriş, her halde, normal bir haleti ruhiye alameti değildir.

Zaten, bu olaylar içinde normal olmak bir çeşit anormallik sayılmaz mı?

Her devrin kendine mahsus ölçüleri vardır.

Bir savaş zamanında barışta olduğu gibi yaşamak, bir inkılap devrinde statik devirlerin kalıpları içinde sıkışıp kalmak bir gaflet, bir avarelik, bir sapıklık değil de nedir?

Böylece kafamın içinde birbirine zıt düşünceler, birbirini cerheder hükümler kaynaşıp duruyor. Ömrümün son demlerinin yaklaştığını hissettiğim şu günlerde, boş yere kendi kendimi tayin ve tesbite çalışıyorum. Fakat, bir türlü muvaffak olamıyorum. Kendi benliğim, kendi ellerim arasında bir duman gibi uçup gidiyor. Çevremi tesbite çalışıyorum.

Gene aynı boş emek... Çevrem bana karşı ne kadar sağırsa o kadar da dilsizdir. Hele şu son günlerde öyle kapanmış, öyle örtülmüş ki, ne tarafından bakacağımı, ne taraftan dinleyeceğimi

bilemiyorum. Sanki zaptetmek isteyen düşman benim, teslim olmayan kale burasıdır.

Bu küçük halk kümesinin dili olsa, bana; Evet düşman sensin! diyecektir. Zaten gözleri bunu söylemiyor mu? Tavırları, hareketleri bunu söylemiyor mu? Onlar nazarında, ben yalıtız sevimsiz bir misafir, bir şımarık sığıntı değil, aynı zamanda uğursuzun biriyim. Nerede ise bütün bu olan işlerden beni sorumlu tutacaktır. Zira, bana karşı, öfke ve husumetlerini o derece artmış görüyorum.

Bir gün, Bekir Çavuş fena bakarak söyledi:

-Düşman, tee İzmir'de idi, sağdan sataştılar, soldan sataştılar. Herife rahat vermediler. Buralara kadar gelmesine sebep oldular. Ne diyeyim bilmem ki, Allah sebep olanları...

Elimin tersiyle suratına bir tokat aşketmek istedim. Fakat, kendimi tuttum.

Ve ona son defa olarak, vatanın bütünlüğü hakkında bir fikir vermeye çalıştım:

-Bir Türk için İzmir ne ise Sivas da odur. Diyarbakır ne ise Samsun da odur. İzmir zaptolundu mu, bütün Anadolu'nun ilmiği düşmanın elinde demektir. Orası kurtulmayınca burası kurtulamaz.

Bekir Çavuş sözümü kesti:

-Haydi be, sen de... Bu lafları sen başkasına anlat.

Kendimi tutamadım:

-Bekir Çavuş aklını başına al, yoksa kafana bir şey indiririm, dedim.

Derhal, benim subaylığım ve kendi çavuşluğu hatırına gelmiş olacak, hemen toplandı:

-Kusura bakma, biz köylüyüz. Böyle şeylere aklımız ermez, dedi ve yanımdan kalkıp gitmek istedi. Kolundan tutup oturttum:

-Sen yalnız köylü değilsin. Sen askerlik etmiş adamsın:

Sana bu sözler yakışmaz. Ayıptır, ayıptır!

Asker! Fakat, Bekir Çavuş bir bozgun ordusunun askeridir. Kimbilir kaç dayakta kötürümleşmiş maneviyatını ayağa kaldırıp durdurmak ne mümkün! Hele, düşmanın şu karşı tepeleri tuttuğu bir sırada ona dasitani bir heyecan vermeye çalışmak kadar abes ve mevsimsiz bir şey tasavvur olunamaz.

Bekir Çavuş:

-Biliyorum beyim sen de onlardansın emme.

-Onlar kim?

-Aha, Kemal Paşa'dan yana olanlar...

-İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa'dan yana olmaz?

-Biz Türk değiliz ki, beyim.

-Ya nesiniz?

-Biz İslamız, elhamdülillah... O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar.

Bekir Çavuş'la artık daha ziyade konuşmağa mecalim yok. Asılmış bir adam gibi başım göğsüme düşüyor. Bunalıp kalıyorum.

Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir.

Ben Kemal Paşa'dan yana olmam da, kimden yana olurum? Çünkü, O, yarın bu dev işini başaracak olan serdengeçti gönüllülerin başıdır. Top seslerinin yirmi beş, otuz kiloretreden geldiği anda bile zafere inanıyorum. Lakin onu takip edecek olan ikinci cidal devresinin sonu, bana efsanelerde okuduğum hayaller gibi uzak ve dumanlı görünüyor.

Bekir Çavuş tekrar benden özür diledi:

-Kusura bakma. Benim aklım, şimdi hep o dolaşan tevatüre takılıp kaldı.

İstiyor ki, ben bu tevatür nedir diye sorayım. Fakat, sesimi çıkarmayınca o devam etti:

-Şu Salih Ağa'nın oğlu yok mu? Bizim kızı berbat etmiş, dedi. Şimdi: Al! diyorum. Almam, diyor. Yok sağ kalçasında bir ur çıkmış. Yok bütün vücudu sızlarmış. Hepsi yalan.

Hasta olan adam bu işi yapar mı?

Ben ki, bu facianın ilk şahidiyim; kendimi tutamadım:

-Kızın ne diyor? diye sordum.

-Ne desin? Ben seni alırım diye kandırmış. Kaç zamandır helallısı gibi kullanıp dururmuş. Biz de neden sonra haber aldık.

-Sakın kız gebe mi?

-Yok olamaz. Daha on iki yaşında.

Bir sabah, -o sabahı hiç unutmayacağım!- penceremin altında bir ses. İnce, keskin bir çocuk sesi:

-Geliyorlar! Geliyorlar!

Yataktan fırlayıp sese koşuyorum:

-Kim geliyor Hasan?

Küçük çoban soluk soluğadır. Benzi ya heyecandan, ya koşmaktan sapsarı kesilmiş:

-Aha onlar... Senin dediklerin... Te, karşıki belin üstünden yürüyüp geliyorlar.

Bir süre aklımı toparlayamadım. Çocuğun yüzüne bön bön bakakaldım.

Küçük çoban:

-Ben davarı yamaçta yalnız bıraktım. Daha fazla duramam; dedi ve koşarak döndü gitti.

Odamın içinde bir yangın esnasında ne yapacağını şaşırmış bir adam gibi dolaşıyorum. Kah çizmelerimi, kah yelerimi arıyorum. Bir taraftan pijamamın düğmelerini, mütemadiyen çözüp ilikliyorum. Nihayet, Emeti Kadın'ı imdada çağırmağa mecbur oldum.

-Emeti Kadın! Emeti Kadın!

Ses, seda yok. Dışarıya fırladım. Sofa, mutfak, damın üstü, ahır. Yok, yok. Kümese bakıyorum yok. Bu saata kadar Emeti Kadın gelmemiş olsun... Kabil değil.

Ayağımda terlikler, pijamamla, ta evine kadar koşuyorum. Tak tak kapı.

Gene kimse yok. Köyde, sanki hiç kimse uyanmamış gibidir. Ne bir çocuk. Ne bir hayvan.

Yalnız benim tuhaf bir kıyafetle, oradan buraya seğirttiğimi gören köpekler havlıyor.

Ben artık geriye dönemiyorum. Şaşkın şaşkın hemen bütün evlerin kapısını bir defa çalıyorum. Her ev mezar gibi.

Meydanlığa kadar gittim. Öyle bir tenhalık ki, insana dehşet veriyor.

Bu meydancıktan, küçük çobanın söylediği yol görünüyor. Bir de ne bakayım! Düşman askerleri, tozu dumana katarak yürüyorlar. Ters yüzü koşarak eve dönüyorum.

Bir taraftan giyinmeye çalışıyorum, bir taraftan köylüleri düşünüyorum. Hepsi evlerine mi saklandılar? Yoksa kaçıp gittiler mi? Düşmanın gelişi beni hemen hiç meşgul etmiyor.

Zihnim durmadan, bu iki suale cevap vermeye çalışıyor.

Mutlaka benden gizli söz birliği edip kaçmış olacaklar. Beni düşman önünde tek başıma bırakarak... Bu kadar hıyanete, bu kadar namertliğe ihtimal veremiyorum.

Nereye gidebilirler? Daha dün gece hepsi burada idi. Küçük Hasan'dan önce düşmanın geleceğinden haberleri olacak değildi ya. Yok, yok. Hiçbir yere kaçmış olamazlar. Hepsi evlerinde kapanmış, sinsi oturuyorlardır.

Düşmanın hemen köye girmek üzere olduğunu hissediyorum. Havada, bir ağır topçu taburunun araba ve demir şakırtıları dalgalanıyor. İnsiyaki bir hareketle gidip kapımı kilitliyorum. Pencerelerimi kapıyorum. Niçin? Şu anda, bunu kendi kendime izahtan acizim.

Hani, düşman önüne asker elbiselerimi giyerek ve kılıcımı takarak çıkacaktım? Adam sen de. Mademki, tek başınayım. Bütün tehlikeler, nasıl

olsa karşılarında, yalnız beni bulamayacak mı? Zulüm ve itisafı üzerime zorla kışkırtmaya ne lüzum var?

Fakat bu korunma tedbirleri! İşte ben de anlayamadım.

Kapının kilidini açıyorum. Pencerelerimi açıyorum. Nal, araba ve demir şakırtıları yaklaşıyor ve tozla karışık bir pas ve deri kokusu burnuma kadar geldi.

O ne? Köyün havası bir acayip gürültüyle doldu. Demir, nal ve araba şakırtılarına birtakım insan sesleri de karışmağa başladı.

Tıpkı, kabuslarımda işittiğim sesler:

-Vire, İstaso, Vire, Palikari... vesaire gibi sesler.

Bu koyu Türk köyünde, Anadolu'nun bu hiç açılmamış kuytu, ıssız köşesinde, birdenbire bu Pire limanı şamataları!..

Bir tek kelime Türkçe işitilmiyor.

Bütün vücudumu soğuk bir ter kapladı. Kulaklarım uğulduyor. Bacaklarımda kalkmağa hiç mecal yok. Sanki bir keskin kılıçla belimin ortasından ayrılmış gibiyim.

Artık gelip beni bir kuru ağaç kütüğü gibi yaksalar...

Derken bir Türkçe ses:

-Bu köyde kimse yok mu, be yahu?

Fakat, bu öyle bir Türkçe ki, bana Galata'yı hatırlatıyor.

Doğrudan doğruya Rum şivesiyle söylenmiş bir Türkçe diyemem. Bu bağıran belki bir Ermeni, belki bir Yahudidir.

Türkçenin böyle söylenmesinde, böyle büzülüp didiklenmesinde ne hazin bir şey var! Sanki, haşin ve patavatsız bir el vücudumuzu hırpalıyor;

vücudumuzun en hassas, en nazik yerlerine kadar sokulup oraya tırnaklarını geçiriyor zannedilir.

-Hey bir adam yok mu, be?

Ve evlerin kapıları güm güm vurulmağa başlıyor. Köylülerde gene çıt yok. Düşman askerleri bilseler ki, ben de onlar kadar meraktayım. Ayak sesleri benim civarıma yaklaşıyor.

İşte, tam pencerenin önünde durdular, konuşuyorlar. Başımı pencereden yana çevirince birisinin içeriye baktığını gördüm.

Burma bıyıklı, tıraşı uzamış esmer bir delikanlı kafası... Bir

müddet göz göze geldik. Sonra onun gözleri hayretle odanın

içini dolaştı ve kafa aşağıya doğru çekildi. Bunun üstünden

birkaç dakika geçti mi geçmedi mi, bilmiyorum, ayak seslerini bizim evin

içinde duydum.

Odamın kapısı açıldı. Demin kendisiyle göz göze geldiğimiz genç kapıdan girdi, bana doğru yürüdü ve biraz evvel işittiğim Türkçe ile:

-Bu ne be, meydanda kimseler yok. Sen bu köyden değil misin?

Başımla; hayır! dedim.

-Pekala, nerede, ötekiler nerede, bilmiyor musun?

Başımla; hayır! dedim.

Bu sırada odama silahları tetikte birkaç asker daha girdi. Benimle konuşan onlara dönüp Rumca bir şeyler söyledi.

Hepsi birden merak ve tecessüsle bana bakıyorlar. Hepsinin gözü mihaniki bir surette kolsuz tarafımdan yüzüme, yüzümden bana:

-Senin dilin yok mu? Niçin söylemezsin? dedi.

-Söylerim ama keyfim istediği vakit...

Sinirli bir tavırla yanındakilere dönüp hakkımda acı bir istihzada bulunduğunu sezdim. Tepem attı. Ayağa kalkıp dedim ki:

-Benden izin almadan ta yatak odama kadar ne hakla girdiniz? Ve beni, ne sıfatla sorguya çekiyorsunuz?

Benimle konuşan adam arkadaşlarına yan gözle bakarak: Ben size demedim mi? Delinin biri der gibi bir işaret yaptı.

-Deli veya akıllı olayım şimdi buradan çıkacaksınız, diye bağırdım.

Esmer delikanlı, benimle artık bir meczupla konuşur gibi konuşmağa başladı:

-Pekala çıkarız, çıkarız ama söyle bize köylüler nerede?

Cevap vermeksizin ayakta dimdik durduğumu görünce

sabırsızlandı ve askerlerden bir tanesine süngü taktırıp kapımda bıraktıktan

sonra öbürleriyle birlikte çıkıp gitti.

Onlar çekilip gidince ben hiç olmazsa odamın kapısını kapatmak istedim. Fakat süngülü asker buna mani oldu. Yerime gelip oturdum ve kendime bir poz vermek için elime bir kitap aldım.

Dışarıda gelip gitmeler, bağrışmalar, çağrışmalar artıyor. Birkaç defa da kapı kırılmasına benzer patırtılar duydum. İşte, bütün bunlara bizim köylülerin sesleri de karışmağa başladı. Demek ki, korunmak için yalnız evlerine kapanmakla yetinmişler. Zavallı masum halk. Düşmanı bu kadar basiretsiz mi sandın?

İki üç günden beri, bizim köy bir düşman kıtasının işgali altındadır. Gerçi, bütün erat köyün içinde oturmuyor. Fakat subay ve komutan

nevinden amirlerin her biri, bir ev zaptetti. Subay ve komutan diyorum. Fakat bir tanesi müstesna, ne yüzlerini gördüm, ne rütbelerinin ne olduğunu biliyorum.

Olandan bitenden bizim Emeti Kadın vasıtasıyla haber alıyorum. Hemen odamdan hiç çıktığım yok.

Emeti Kadın'a:

-İlk gün nerede idiniz? dedim.

-Bizim oğlan koşarak gelip haber verince, hepimiz caminin önünde toplandık. Salih Ağa, Bekir Çavuş: Kızlar, kadınlar, çoluk çocuk neleri var, neleri yoksa beraber alsınlar.

Köyden çıkıp derenin içinde saklansınlar. Geri kalanlarımız da evlerimizde kapanıp sesimizi keselim. Bakalım, belki askerler, ortalıkta kimse görmeyince savuşup giderler dediler.

Biz de öyle yaptık. Emme çok geçmedi, haber geldi. Düşmanın bir zararı yokmuş. Dönsünler diye şimdilik kimseye dokunmuyorlar. Yalnız et isterler, ekmek isterler, arpa, şeker isterler, parasını vereceklermiş. Baksana şuna; benden süt aldılar, yumurta aldılar, yerine şu kağıdı verdiler.

Muska biçiminde bükülmüş küçük kağıtlar çıkardı. Bana uzattı :

-Hele bir bakıver. Ne yazıyor?

Baktım, Rumca kurşun kalemiyle yazılmış birtakım satırlar.

-Anlamadım. Rumca yazıyor. Fakat, beş para etmez, dedim.

Emeti Kadın bir yutkundu:

-Ne diyon? Ben, şimdi ne ideyim?

-Vermemeli idin; Emeti Kadın.

-Vermeme olur mu? Ta evin içine kadar girerler. Kümesin yanından ayrılmazlar. Bazısı tavuk kalkar kalkmaz, yumurtayı sıcak sıcak kapıp giderler. Arkasından yetişemem.

İlk geldikleri gün, silah arayacağız diye benim oturduğum evin altını üstüne getirdiler. Silahları bulduktan sonra

da gene aramakta devam ettiler. İki üç defa paramın bulunduğu çekmeceyi açıp kapadılar. Süngü ucuyla yatak, minder gibi ne kadar pamuklu eşya varsa, delik deşik ettiler. Kitaplarımı, kağıtlarımı darmadağınık odanın ortasına yığdılar.

Ben, ayakta sırtımı duvara dayayarak, aldırış etmeden seyrediyordum. İçlerinden biri, yazmakta olduğum, şu defteri iki üç defa eline alıp baktı, yapraklarını çevirip okumağa çalıştı. Tekrar masanın üstüne attı. Bir başkası Fransızca kitapların adlarını küçük cep defterine not ediyordu. Nihayet her şey olup bittikten sonra beni kumandanın yanına götürmek istediler.

-Niçin gidecek mişim? Gitmem.

-Gideceksin. Yoksa seni zorla götürürüz.

Düşündüm. Beyhude inat. Önlerine düşüp yürüdüm. Sabahleyin beni ziyarete gelen ve Türkçe konuşan çavuş yanımda yürüyor:

-Sen bir subaysın. Bu köyden değilsin. Buraya neden geldin? Burada ne işin var? Şimdi kumandana onu anlatacaksın diyor.

Ben, başı açık, ceketsiz, gömleğimin sağ yeni, bir büyük düğüm halinde sallanarak gidiyorum.

Yürüyorum. Sokak aralarında tek tük rastgeldiğim bildik yüzler, beni görünce çevriliyorlar. Atlar, top katırları, mandalar o kadar çok, o kadar çok ki, aralarından geçmek için her birinin kıçından, kafasından itmek gerekiyor.

Kumandan, kahveyi derhal bir karargah haline sokmuş, çardağın altında, bir büyük masanın başında oturuyor. Suratı asık ve zorla heybetli

görünmeğe çalışan bir yüzbaşı.

Çavuş beni gösterip bir şeyler söyleyince başını kaldırıp dikkatle yüzüme baktı ve Fransızca:

-Siz bir subaymışsınız, öyle mi? dedi.

-Evet.

-Lütfen şu iskemleyi alın. Oturun ve soracağım şeylere birer birer cevap verin.

Bütün sorgu ve cevaplardan sonra, düşman kumandanının anlamadığı şey, benim kendi arzu ve irademle İstanbul'u bırakarak, bu köye yerleşmemdir.

Bu hususta kendisine ne kadar psikolojik sebepler gösterdim, hatta ne kadar samimi itirafta bulundumsa, hiçbiri kar etmedi. Yüzüme şüphe ile bakmaktan vazgeçmedi. Onun nazarında halledilmez bir mesele oldum. Nihayet, işin içinden sıyrılmak için:

-Gidin, evinizde oturun; fakat hiçbir yere çıkmayacaksınız. Hiç kimse ile temas etmeyeceksiniz. Şimdilik bu kadar... dedi.

Odama döndükten sonra, tekrar eşyalarımı düzeltmeğe lüzum görmedim. O kargaşalığın ortasında bir ıslanmış fare gibi yaşamağa başladım.

Sokak kapısının önünde, bir süngülü er duruyor.

Bu defterin bitmesine, kimbilir kaç gün kaldı.

Düşman gözü beni, artık yatağımın içinde bile rahat bırakmıyor. Pencereden, kapıdan her vakit, her saat teftiş ve nezaret altındayım. Bu sıkı göz hapsi içinde, defterimi ancak gece yarıları el ayak çekildikten ve belki de nöbetçi er uykuya daldıktan sonra yatağıma sokulup yazabiliyorum. İhtiyaten lambamı da söndürüyorum. Ve İtalyan şairi d'Anunzio'nun (Nocturno) yu yazdığı gibi bütün bu yazıları el yordamıyla karanlıkta karalıyonım.

Okuyabilene ne mutlu.

Oysa ben, bundan sonrası mutlaka okunsun istiyorum.

Çünkü Anadolu savaşı, bağımsızlık mücadelesi denilen büyük facianın, büyük destanının tarihe intikal etmeyecek olan tarafları yalnız bu defterde yazılıdır. Eğer, bir hıyanet eli, bir silgi lastiği alıp kurşun kalemiyle çizilmiş bu eğri büğrü satırlar üstünden geçecek olursa gelecek kuşaklar kendi memleketlerine ait birçok acı gerçeklere ermek vasıtasından mahrum kalacaktır.

Artık, bu benim hikayem olmaktan çıkmıştır. Burada, kendime ait olan kısımları bile ben, artık bir başkasının macerası gibi anlatıyorum. Farzediniz ki, ben, Ahmet Celal denilen bir subayın, bir malul gazinin hortlağıyım ve her gece el ayak çekildikten sonra onun boş kalan yatağına girip olanı biteni hikaye ediyorum.

Zavallı Ahmet Celal öldü ve onu, mezarında zebaniler bekliyor. Onun için kabir azabı başladı mı, başlamadı mı, bilmiyorum.

İsterseniz, zebaniler bekliyor lakırdısını o azabın bir başlangıcı olarak telakki ediniz. Zira, o yeryüzünde iken de arafta gibi yaşadı. Hangi cinsten Tarınya kulluk ettiğini bilmedi. Bir yabancı imparatorluk namına yıllarca döğüşüp kanını döktü. Yıllarca, meçhul bir vatanın, bir ideal yurdun hasretiyle yanıp tutuştu. Elle tutulmaz, gözle görülmez bir sevginin peşinden yıllarca koştu. Onun yoluna ağladı, güldü, söyledi ve öbür dünyaya göçeceği gün bildi ki, meğer hepsi yalanmış.

Ah, işte ona her şeyden daha acı gelen bu oldu. Bütün bir ömrün boş yere akıp gittiğini öğrenmek, bütün bir gençliğin boş emeller, boş hayaller, sakat işler peşinde heder olduğunu

görmek; giderayak, birdenbire gerçeklerin en iğrenci, en korkuncu ile karşı karşıya gelmek... İşte, kabir azabından önce,

Ahmet Celal bu ateşlerden geçti. Bu zebanilerle düşüp kalktı.

Ona asıl bunun için acıyınız.

Düşman kıtası, köyü sömürmeye devam ediyor. Meğer bu kara kuru köyün ne kadar çok adamı ne çok zaman besleyecek özü varmış! Emeti Kadın'ın yumurtaları bitip tükenmek bilmiyor. İşittiğime göre, düşman hayvanları, Salih Ağa'nın saman ve arpalarını yiye yiye hala bitirememişler. Bizim Bekir Çavuşlar, Zeynep Kadınlar, ya şu ya bu karargah mutfağına bulgur, fasulya, nohut taşıyıp dururlarmış. Sığırtmaç Hasan'ın sürüsünden, her gün bir iki baş eksiliyormuş.

Subaylar, askerler ne alırlarsa hep parasını vereceğiz derlermiş. Emeti Kadın'ın koynu Rumca yazılı kağıtlarla dolu ve kağıtlar çoğaldıkça kadının para almak umudu azalıyor. Bir gün yavaşça:

-Şu halde, niye saklıyorsun? dedim.

-Ey, herkes saklar. Ben de saklarım; dedi. Belki sonunda bir şey çıkar.

-Yok canım, nafile, bu kağıtları boş yere taşıyorsun. At onları, yırt at, dedim.

Emeti Kadın, ağlar gibi suratını buruşturarak:

-Amanın, sonra bir tühmet olur. Beni döverler, dedi.

Sesimi daha ziyade yavaşlatarak:

-Döverler mi? Başkalarını dövdükleri var mı?

-Çok, ay oğul. Çok, istediklerini vermedin mi, hemen el kaldırırlar.

Sesimi artık bir fısıltı gibi hafifleterek:

-Irza, namusa da dokunuyorlar mı, Emeti Kadın?

Şimdilik pek o kadar değil. Bazı karılara sarkıntılık ederler emme, ben görmedim. Bizim Zeynep Kadın'dan işittim.

Sesim boğazımda bir nefes, bir üfürük haline girdi:

-O nereden biliyor, o nereden? diye sordum.

-Aha, kaç defa gelinlerine, kızlarına sataşmışlar. Suya, çamaşıra çıkamaz olmuşlar.

Artık Emine için ayrı bilgi istemeye dilim varmadı. Zaten bizim yavaş sesle konuşmamız pencereden içeriyi gözetleyen nöbetçinin dikkatini çekmeğe başladı. Sanki dudaklarımın kımıldamasından bir mana çıkarmağa çalışırmış gibi dik dik yüzüme bakıyor.

Bu sabah... hala inanamıyorum. Ne gözlerime, ne kulaklarıma, hala inanamıyorum. Bu sabah, bir de baktım ki, düşman askerlerinden eser kalmamış. Kalkıp gitmişler. Nereye?

Nasıl? Ortada Salih Ağa ile İmam yok. Kumandan sabahleyin erkenden köylüleri toplamış: Bize yol göstermek için iki adam verin. Biz şöyle ileriye doğru varıp döneceğiz. Size verdiğimiz hesap pusulalarını da iyi saklayın. Dönüşte öderiz demiş.

Bunun üzerine Salih Ağa ile İmam, hemen öne atılmışlar. Biz size yol gösteririz demişler.

Emeti Kadın bana bu havadisi verirken başını iki yana sallıyor:

-Ne açıkgöz şey, şu Salih Ağa. Belki yolda arpa, saman parası alırım diye hemen herkesi önledi.

-Nasıl alabilirler. Mademki, dönüşte veririz demişler!

-Alır o... Kimbilir herifleri nasıl kandırır, alır o. Zaten alırsa, böylelikle alır. Sanki biz onların tekrar döneceklerine inandık mı? Ay oğul, kim döner, kim verir? Bu hiç olacak iş mi?

-Ben sana söyledim ama, aklın şimdi başına geldi.

Emeti Kadın düşündü taşındı:

-Bundan sonra gelen olursa peşin para isterim. Başka türlü ne bir damla süt, ne de bir tane yumurta veririm...

-İnşallah, bundan sonra ne gelen, ne isteyen olur.

Bu sözü söylerken, kendim de pek inanmıyordum. Çünkü, köylülerden aldığım bilgiye göre, düşman kıtası geriye doğru değil, ileriye doğru yol almıştır.

Bu savaşın onuncu günü. Bu kadar zaman içinde ne olacaksa olması lazımdır.

Böyle bir meydan savaşında bu ileriye yürüyüşlerden ancak savaşın bizim aleyhimize son bulduğu anlamı çıkarılabilir.

Eğer öyleyse, varacakları ve duracakları nokta Ankara olacaktır. Ankara işgal altında? Yok canım, bunu tasavvur etmek bile mümkün değildir. Böyle bir olay tarihi olayın mantığına zıt bir şey olur. Çünkü, Ankara bir son değil, bir başlangıçtır.

Dünyayı dolaşan telgraf tellerinde Londra, Moskova kelimelerinin yanısıra ses çıkarmaya başlayan bu yeni kelime ötekiler gibi bir şehir değildir. Bu bir yeni nefese, bu bir yeni ruha sembol olmuştur.

Düşman eski haritalar üstünde Ankara adını taşıyan kerpiçten şehire girebilir. Onu, bir iki gülle ile tarumar edebilir.

Fakat aynı adı taşıyan ruha nasıl el uzatabilir? Onu,

nasıl zapteder? O ruh bugün, burada ise, yarın orada esecektir. Obür gün

bir fırtına haline girip kendisine daha yüksek,

daha yalçın bir tepe bulacaktır. Orada gürleyecektir. Eyvahlar olsun, bu gerçeği şimdiden hissetmeyenlere. Bunlar kafalarını taştan taşa çarpacaklardır. Bunlar, sarp yokuşlarda yollarını şaşıracaklardır.

Bu satırları Emeti Kadın'ın düşmanı tekrar beklemesine rağmen yazıyorum. Bu satırları düşman ordusunun Sakarya'nın öbür yakasında, Ankara'ya yetmiş kilometre yakınlıkta harbettiği bir anda yazıyorum.

Salih Ağa ile İmam, gittiklerinin onuncu günü köye döndüler. Ben, bütün tiksintime rağmen gidip onlarla görüşmekten kendimi alamadım. Yenemediğim bir tecessüs beni, bu iki sefilin yanına kadar sürükledi. Lakin,

ne onun, ne ötekinin çenesini bıçak açıyor. Salih Ağa verdiği arpa ve samanın bedellerini koparamadığına, öbürü de -kim bilir, belki- beş on kuruş bahşiş alamadığına müteessir. Zira, ağızlarından zorla dökülen birkaç söz çıkarlarına ait.

-Nereye kadar gittiniz? diyorum.

Bana hiç bilmediğim bir yerin adını söylüyorlar. Sonra susuyorlar.

-Kıyamet, kıyamet. Top seslerinden durulmuyor.

-Üç gündür, gece gündüz durmadan savaşırlarmış.

-Düşmanları nasıl buluyorsunuz? Memnun gibiler miydi?

-A a. Kara kara düşünürlerdi.

Salih Ağa, İmamın sözünü kesti:

-Yok canım. O Türkçe bilen bana söyledi: Birkaç gün sonra Ankara'dayız! dedi.

-Birkaç gün sonra Ankara'dalar mı? Olamaz. Düz yolda gibi yürüye yürüye gitseler, gene varamazlar, dedim.

Salih Ağa, yüzüme düşmanca diyebileceğim bir hışımla bakarak:

-Sen görürsün, dedi.

-Ben ne göreceğim? Sen göreceğini görmüşsün, işte. Samanını, arpanı yediler, bitirdiler. Seni önlerine takıp günlerce yürüttüler. Eline de beş para vermediler.

Çıplak ayağını o ana kadar görmediğim bir sinirlilikte oynatmağa başladı.

-Helal olsun be. Helal olsun. Daha bir diyeceğin var mı?

Salih Ağa, ilk defa olarak bana bu tavırla hitap edebiliyor. Çünkü, bir zamanlar benim temsil ettiğim nüfuzun bu topraklardan çekildiğini hissediyor.

Ulan, alçak herif? diye bağırdım. Şu dakikada güvendiklerin burada olsalar, gene seni ayağımın altına alıp bir yılan gibi ezerim.

Ve üstüne doğru yürüyünce, dimdik önüme dikildi:

-Yok, dedi. O günler geçti. Otur oturduğun yerde...

Yaradana sığınıp sol kolumun bütün gücüyle kırçıl suratına bir tokat aşkettim. Sendeleyip yere yuvarlandı. Fakat,

yuvarlanmasıyla kalkması bir oldu ve eline geçirdiği kocaman bir taş parçasını kafama fırlatmak istedi. Taş omuzumu sıyırıp geçti.

Köylüler etrafımızı almış, seyirci gibi bakıyorlardı. Derken, Bekir Çavuş geldi, bana yaklaştı:

-Haydi beyim, haydi. Bunlarla uğraşmak sana yakışmaz, dedi.

Fakat ben Salih Ağa'yı, pestili çıkıncaya kadar pataklamak hıncı içinde kendimden geçmiş bir halde idim. Bekir Çavuş'u elimin tersiyle bir kenara itip tekrar saldırdım. Köylüler onun etrafını sarmış, benim yaklaşmama engel oluyorlardı. İmam da durmaksızın benim aleyhime bir şeyler mırıldanıyordu.

-Olur mu ya, bu kadar da olur mu ya? Ben şahidim. Evvela o çattı; diyordu.

Şimdi, bütün köy halkı karşımda, bir düşmanlık halkası gibidir. Gürültüyü işiten geliyor. Çoluk çocuk, karı, kızan, hepsi geliyor. Bütün tanıdığım yüzleri bir kabus bulutu arkasından görüyorum. İşte, İsmail, elleri kuşağında haylaz haylaz duruyor. İşte, muhtar, aç çakal gözleriyle bana bakıyor. İşte, biraz uzakta Zeynep Kadın'ın küçük kaya parçasını andıran kafası. İşte, yanında kızlarından biri. Ve küçük çocuklar, yarı giyimli, yarı çıplak, ayaklarımın dibinde kaynaşıyorlar.

Bir hamlede Salih Ağa'yı koruyan çemberi yarıp, herifle tekrar karşı karşıya geldim. Ve tıpkı Zeynep Kadın'ın tarla davasında yaptığım gibi yakasından kavrayıp sarstım ve çürük meyva gibi yere silktim. Fakat bununla kalmadım. Bütün manasıyla ayağımın altına alıp tekmelemeğe başladım.

Kadınlar bağrışıyor, çocuklar ağlıyor ve erkekler homurdanıyorlardı. Ve İmamın sesi:

-Günah, günah, Allah razı olmaz.

Ve başkalarının sesleri:

-Tutuverin belinden. Tutuverin bacaklarından.

Fakat ben, taşkın ve azgın öfkemin zırhıyla kuşanmıştım. Hiçbir tarafıma, kimse el uzatamıyor. Tam o esnada, uzaktan karanlık bir gecede tek bir yıldızın ışığı gibi teselli veren ve okşayan bir dost, bir hemşire bir... yar bakışı. Ve kalabalığı yararak bu bakışa doğru yürüdüm.

Emine'de bana karşı, bir şeyin değiştiğini hissettiğim anın bu ilk saniyesidir. Bu cehennem azabı günlerinde, bu saniyenin değerini ölçemiyorum. Ateşe atılmış bir adamın yüzüne akıtılan bir damla suyun değeri nedir? Bir gece yarısı, bir çölde yolunu şaşırıp kalmış adama, uzaktan gönünen bir ışığın değeri nedir? Hasta döşeğinde müthiş sancılarla kıvrandığımız anda elimizi sıkan elin değeri nedir? Haksız yere darağacına giden bir masum indinde, son saate yetişen adalet hükmünün değeri nedir? Çarmıhtaki İsa'nın ayağı dibinde ağlayan Magdalanalı Meryem'in gözyaşının değeri nedir? İşte, Emine ile göz göze gelişimizde onun tarafından bana karşı belirlemege başladığını sezdiğim yeni duyguların her bir belirtisi, benim için bunlardaki paha biçilmez değeri

taşımaktadır.

Henüz baş başa kalıp da bir kelime konuşmadık. Henüz birbirimizin yanında bir dakika durmadık. Ben onun önünden geçip gidiyorum. O bana karşıdan bakıyor. Fakat, her defasında, aramızdaki sessiz anlaşma, sessiz söyleşme, bizi değme uzun, sevdalı konuşmalarından çok birbirimize

bağlıyor. Gözle görülmez ve fakat çelikten daha kuvvetli teller ondan bana, benden ona uzanarak bizi bir ağ gibi içine alıyor.

Bir akşamüstü, alaca karanlıkta, çeşme başında ona yalnız rastgeldim. Bir gölge sessizliğiyle yanına sokulup dedim ki:

-Sana tenhada bir şey söylemek istiyorum. Nerede? Ne zaman?

Başını eğip önüne baktı. Fakat bu baş eğip duruşta öyle bir teslimiyet, öyle bir kendini veriş vardı ki, o anda elinden tutup çeksem, onu kolaylıkla evime götürebilirdim. Daha ziyade sokuldum:

-Söyle, söyle! dedim.

Ve titrek ve hemen ağlamaklı bir sesle, bana cevap verdi:

-Aman etme... Görüverirler.

Bu aman etme, görüverirler yalvarışını Emine'den ilk defa işitmiyorum. Daha (...) köyü kavaklığında, derenin kenarında henüz el dokunmamış bir körpe geyik gibi sıçrarken de onu, her yakalamak isteyişimde elimden bu yalvarışla kurtulur giderdi.

Fakat, bu sefer işittiğim aynı ses mi? Aynı sözü, aynı ahenkle mi söylüyor? Hayır; güfte o eski güfte, lakin, beste tamamıyla değişmiş, bin kat daha derinden, bin kat daha dokunaklı olmuştur.

Kavaklar arasındaki aman etme, görüverirler sözünün anlamı bir çocukluk, bir şuhluk, bir toyluktu. Şu çeşme başındaki aman etme, görüverirler ise de; Çok zayıfım. Belki dayanamam, belki kendimi bırakıveririm. Sonra bir rezalet çıkar endişesi saklıdır ve karşımda eti dile gelmiş bir kadının baş döndürücü musikisi vardır.

Aman etme, görüverirler. Ben isterim, ben istiyorum.

Fakat, başkalarından korkuyorum. Böyle bir söz, ancak, müşterek bir sır taşıyanlar arasında söylenebilir.

-Evet, kimseler görmesin. Kimseler işitmesin. Ben de öyle istiyorum; dedim.

Omuz başları kalkmış, boynu bükülmüş ve bir eli çoktan dolup taşmaya başlayan testide, öbür eli kuşağında gene hiç yüzüme bakmadan söylüyor:

-İsmail, seninle konuştuğumu istemiyor. Bırak beni kuzum, bırak beni...

Oysa, kendisi bırakıp gitse de olabilir. Fakat, testi dolduğu halde yerinden kımıldamıyor. Her şeyden önce, bana bir

şeyden veya bir kimseden şikayet etmek diliyor. Testinin boğazından su, bir hıçkırık sesiyle akıyor.

-Emine, görüyorum ki, halinden hiç memnun değilsin.

Bana varsaydın, seni başım üstünde taşırdım. Seni böyle çalıştırmazdım. Bir dediğini iki etmezdim.

Emine şaşkın şaşkın yüzüme baktı. Sonra birdenbire aklına önemli bir iş gelmişcesine, süratle testiyi kavradı:

-Olan oldu, geçen geçti. Alnımın yazısıymış, dedi.

Ve geniş adımlarla yürüdü gitti. Ben, bir süre, uzun bir süre arkasından baka kaldım.

Köylüler, sanki, başımızdan geçen afet hafif bir sağanakmışcasına her şeyi unuttular. Düşman kıtasının gelip geçmesiyle karışır ve dalgalanır gibi olan hava eski durgunluğunu buldu. Bu hava içinde gene eskisi gibi pislikten pisliğe konup kalkan karasinek sürülerinin vızıltıları işitiliyor. Arasıra benim eşeğimin yanık naraları sessizliği geniş yarıklara ayırıyor ve bunların içinde küçük çocukların ağlamaları duyuluyor.

Bir cehennemin, bir mahşerin hemen arkasında bulunduğumuza dair ortada hiçbir belirti yoktur. Her yıl, bu mevsimden biraz önce gelmesine alıştığımız öşürcü daha neden görünmedi? Jandarmalar neye artık hiç asker aramaz oldlar? Ne var ki, (...) köyü Haymana Ovası'nın ortasında ıssız bir adaya döndü?

Bunu, baştan, topraktan sormak istiyorum. Çünkü, köylüler bu halin farkında değildirler. Farkında oldu mu, hepsi bir ağıl yaratıkları gibi baş başa verip, ses çıkarmadan adeta kafaları ve burunlarıyla konuşuyorlar. Bana, bu yabana, bu düşmana uzaktan yan gözle bakıyorlar.

Hele, Salih Ağa'yı patakladığım günden beri, bana karşı husumetleri o kadar artmıştır ki, her an, beni niçin linç etmediklerine şaşıyorum. Şimdiye kadar, onlar tarafından herhangi bir tecavüze uğramadımsa, bu silahlı olduğumu bildikleri içindi. Düşman askerleri, silahlarımı aldıkları günden itibaren, ben, onların gözünde bütün gücümü ve önemimi kaybetmiş bulunuyorum.

Bunu, hepsinin gözlerinde ayrı ayrı okumak mümkündür.

İsmail'in, şu bücür ve çipil İsmail'in bile zaman zaman karşıma geçip öyle bir meydan okur tavırlarla duruşu var ki, beni hayretten hayrete düşürüyor.

Felaket bile bizi birleştiremedi. Aramızdaki, benimle onlar arasındaki uçurumu belki, daha ziyade derinleştirdi. Bir Bekir Çavuş, menfaat bağlarıyla bana bağlı kaldı. Bir Emeti Kadın, alışkanlık yüzünden hala benim hizmetimi görmek lütfunda bulunuyor. Bir küçük Hasan şuurunun altından gelen bir hisle benim muhabbetime cevap veriyor.

Bu çocuğa o kadar bağlandım ki, bazı günler onunla beraber bulunmak için dağ tepe davarı gütmeye gidiyorum.

Her ikimize yetecek nevaleyle dolu bir asker çantasını sırtıma alıp,

belimde koca bir su matarası, elimde bir uzun değnek, sabah erkenden yola çıkarız. Güneş kuru otlar arasında türlü türlü ışık oyunları yapar. Onlara baka baka bir sürü hülyalara dalarak yürürüm.

İki yoldaş, saatlerce birbirimize hiçbir söz söylemeden yan yana dolaştığımız olur. Kah düz yol üstünde gideriz, kah, bir belden ağır ağır geçeriz. Bazen, bir derenin serinliğinde uzun uzadıya durduğumuz ve çantamızı açıp bir kır eğlentisi yapar gibi nevalemizden yediğimiz olur.

Hasan, yemeğini yedikten sonra çok defa yüzükoyun yere uzanıp uykuya dalar. O zaman sürüye nezaret etmek sırası bana düşer. Oturduğum yerden hayvanların kımıldanışlarını, birbirlerinden ayrılıp toplanışlarını, yaklaşıp uzaklaşışlarını seyrederim. Bir müddet, bütün köylüler gibi, şu uyuyan küçük sığırtmaç gibi ben de, varlığımı çevirmiş olan ateşten çemberi unuturum. Kaygısız ve engin tabiatın kucağında, ben de, kaygısız ve engin bir şey olurum.

Lloyd George da kimmiş, Poincare de ne oluyormuş. Çelikten dretnotların, kırk ikilik topların, dumdum kurşunlarının, şarapnel yağmurlarının da ne hükmü varmış? Bu yalçın enginliğin içinde düşman ordusunun bir sürü boz renkli çekirgeden farkı nedir? Çekirgeleri yel alır, yel götürür. Burada kalacak olan gene bu taşlar, bu topraklar, bu dikenler, bu söğüt kütükleri, bu hayvanlar, bu küçük sığırtmaç ve... benim.

Issızlığın ve başıboşluğun bana verdiği bu şuursuzluğa yakın uyuşukluğun içine dala dala kendimden geçer giderim ve başımı koluma dayayarak toprağa uzanırım. Kah küçük sığırtmaç uyanır, beni uykuda bulur. Kah ben uyanırım, küçük sığırtmacı uykuda bulurum. Davar, ya gözden kaybolacak derecede uzaklaşmıştır, yahut, ta burnumuzun dibine kadar sokulup otlamaktadır. Bir defasında, bir koyunun nemli ağzının yüzüme dokunmasıyla uyandım. Bir başka defa, bir keçi yavrusu üstüme basıp geçti. Bu hayvanlar, etrafta, kuru otlar arasında, yiyecek bir şey bulamadıkları vakit bizim nevalemizin artıklarını sömürmeye gelirler.

Türk köylüsünün bir avuç davarına güçlükle yiyecek veren bu topraklarda istila orduları neyi arıyor? Ve ne bulabilir?

İşte, Hasan'la bu uzun kır gezintilerinin birinden döndüğüm bir akşamdı ki, köyün içini ve dışını düşman askerleriyle tıklım tıklım dolmuş buldum.

Hem bu asker kalabalığı geçen seferki gibi muntazam bir kıta manzarasını göstermiyor, başıbozuk bir insan yığınını andırıyordu. Bu karışık insan yığınına bir yokuş başında saplanıp kalmış kamyonları, tersine çevrilmiş manda arabalarını, kendi hallerine bırakılmış katırları da ilave edin, köyü kaplayan kargaşalığın çeşidi, belki gözönüne gelebilir.

Askerlerin hepsi, toza toprağa bulanmış, derileri güneşten paslı bakıra dönmüş, sakalları diken diken uzamış, üst baş perişan bir haldeydi. Tam bir bozgun askeri.

Köyün havasındaki tehlike korkusuna, köylülerin yüzündeki şaşkınlık ve ürküntüye rağmen sevinçten yüreğim ağzıma geldi. Az kalsın onlara: Yenildiniz değil mi? diye bağıracaktım. Fakat buna vakit kalmadı. Daha ilk adımda etrafımı bir haydut çetesi sardı. Hemen hepsi Türkçe konuşan bu adamların her biri bana, bir şey soruyordu:

-Nereden geliyorsun? Kimsin? Necisin? Bu matrayı nereden buldun? Bu çanta kimin?

Bir başka grup Hasan'ın davarının etrafını çevirdi. Bu bozgun düşman kalabalığına karışmış köylüler bize uzaktan aldırış etmeyen ve yabancı gözlerle bakıyorlardı. Beni saran çember daha ziyade sıkıştı. Cevaplarımı dinlemiyorlardı. Birisi sırtımdan çantamı çekti, aldı. Bir başkası, matramı kaptı. Bir üçüncüsünün eli ceketime doğru uzanmak üzereyken kendimi toparladım:

-Ne yapıyorsunuz? Bırakın beni... diye avazım çıktığı kadar haykırdım ve insanüstü bir hamleyle aralarından sıyrılıp çıktım.

Demin bana vahşi ve zalim gözlerle bakan bu adamlar, benim bu hareketim üzerine bir alay yaramaz çocuk gülüşüyle gülmeye başladılar. Dönüp baktım. Bu gülüş, bana o bakışlardan daha acı geldi.

Yüreğime bir avuç barut atmışlar gibi bağrım için için tutuşarak yürüdüm gittim.

Şurada burada yere uzanmış askerler ve ortada bırakılmış araba ve hayvanlar arasından geçerek odama geldiğim zaman hırsımdan tir tir titriyordum. Fakat, hiçbir durum şu an kadar insana aklı, hikmeti, hesaplılığı ve usluluğu emredemez. Düşman mağlup olmuştur. Bozgun bir halde geri çekiliyor. Yarın, onlardan, bu topraklarda birtakım insan ve hayvan leşlerinden, kamyon, top arabası, kundura ve kasket enkazından başka bir şey kalmayacaktır. Ve bu zafer çelenkleriyle köylü çocuklarımız

oyuncak oynayacaktır. İşte, bugünler yüzü hürmetine bir kenara çekilip beklemekten başka yapılacak her hareketin anlamı bir çılgınlık değil midir?

Fakat, ben yerimde duramıyorum. Penceremin içindeki bir saksıyı alıp yere çarptım. Bununla da kalmayıp yatağımın üstüne atıldım. Yatağımı yumruğumla dövmeye, dişlerimle ısırmaya başladım. Boğazıma tıkanan hıçkırıklar beni boğacak. Fakat, ben, Türk ordusunun zaferini gözlerimle gördüğüm şu anda ağlamayacağım.

-Yetişin, yetişin! Bizim oğlanı öldürüyorlar!..

Hemen yerimden fırladım. Emeti Kadın'la beraber koşmağa başladık. İşkence yerine vardığımız zaman küçük Hasan'ı, artık, dövülecek ve hırpalanacak tarafı kalmamış bir halde yolun kenarına atılmış bulduk. Bu facianın failleri, eski Truva'nın kahramanları gibi çobansız kalmış sürüyü paylaşıyorlardı.

Ben, eğilip Hasan'ı kucağıma aldım. Emeti Kadın saçını yolarak ağlıyordu:

-Öldü mü? Öldü mü? diyordu.

Hasan'cığın ne oldugu henüz belli değildi. Ağzı burnu kan içinde, kolu kanadı kırılmış, bir yaralı kuşu andırıyordu. Eğer, kalbinin vuruşlarını omuz başlarımda hissetmesem ben de onun öldüğüne hükmedeceğim. Yavaşça:

-Sus, Emeti Kadın sus, ölmemiş; diye seslendim.

Fakat, kadıncağız inanmıyordu:

-Öldü, benim bir tanecik yavrum öldü! diyordu.

Eve geldiğimiz vakit, çocuğu kendi yatağımın üstüne yatırdım. Ninesi, onu kucağına almak istiyordu.

-Sen, şöyle bir köşede rahat dur. Ben hekimim, şimdi onu iyi edeceğim. Ama, sen telaş etmemelisin.

Ve bir leğen içinde üç havlu ıslatıp çocuğun kanlarını silmeye başladım. Soğuk suyun temasıyla aklı başına gelir gibi oldu. Gözlerini açıp şaşkın şaşkın etrafına bakındı. Zaten bir ürkek ceylan gözlerine benzeyen gözleri büsbütün nemlenmiş, irileşmiş, parıl parıl olmuştu. Emeti Kadın'a;

-Gördün mü? İşte gözlerini açtı; dedim.

Ve bileklerini, şakaklarını kolonya suyuyla oğuşturmak istedim. Çocuk bu sefer dile geldi; kuru ve hummalı bir sesle:

-İstemem bırak. Acıtıyorsun; dedi. Ve daha sonra neresine dokunsam:

-Aman aman; diye bağırmaya başladı.

Onu, bir süre kendi haline bıraktım. Emeti Kadın, şimdi, biraz sükünet bulmuş, çocuğun başucunda sessiz sessiz ağlıyordu.

Hasan, tekrar daldı. Ben ayakta, Hasan'a, bundan sonra göreceğimiz faciaların bir küçük başlangıcı gibi bakıyordum.

Yüreğim birçok endişelerle dolup boşalıyor. Kendi kendime:

-Bunlar, hepimizi helak etmeden ve bu köyü yakıp yıkmadan çekilip gitmezler.- diyordum.

Gece, odamın pencerelerine bir uğursuzluk kuşu gibi kanat germişti. Karanlıkta, artık hiç görülmeyen Hasan'ın kesik, düzensiz solumalarını işitiyorum. Yaralı çocuk, arada bir içini çekiyor, küçük bir ses çıkarıyor, sonra gene kesik kesik solumaya başlıyordu. Emeti Kadın, köşede dinmeyen bir inilti kaynağıdır. Sanki, hava dolu bir tulumun ağzını bir el sıkıp gevşetiyor; gevşetip sıkıyor.

Derken sokaktan doğru bir gürültü, bir patırtı, bizim eve yaklaşıp durdu. Ne oluyor? diye düşünmeye vakit kalmadan güm, güm, güm sokak kapısının vurulduğunu işittim. Bunu:

-Aç vire haydi, çabuk sesleri izledi. Açsam ne olacak?

Açmasam ne olacak? İçimden: Bırakayım, kırsınlar dedim. Çok

sürmedi, kapı büyük bir çatırtıyla kırıldı ve aynı zamanda,

evin içi, sanki bir sürü başıboş hayvan istilasına uğramış gibi oldu.

Emeti Kadın, köşesinden:

-Amanın, geliyorlar. Şimdi ne yapacağız? diye seslendi.

Sus! dememe kalmadı, gürültü bir hamlede odanın içini dolduruverdi. Önce, birkaç elektrik fenerinin muhtelif noktalara çevrilmiş ışıkları... Bunlardan biri benim yüzümü aydınlattı. Bir tanesi dönüp dolaşıp Hasan'ı buldu. Öteki, Emeti Kadın'ı boş yere aradıktan sonra geldi benim masamın üstüne saplandı.

Bir ses:

-Vire, kalk, lambayı yak.

Ben, yerimden kımıldamıyorum. Donmuş duruyorum.

Bir pençe, omuzumdan kavradı; beni sarstı, sarstı:

-Vire, kalk; diyorum.

Bilmem görebildi mi, bilmem göremedi mi, başımı kaldırıp herifin yüzüne öyle derin, öyle candan gelen bir nefretle baktım ki, beni bırakıp lambayı yakmak zorunda kaldılar.

Emeti Kadın, saklı durduğu karanlık köşeden kendini tutamadı:

-De ha, lamba pencerenin içinde, dedi.

Bütün el projektörleri Emeti Kadın'ın üstüne çevrildiler.

Kadın'ın gözleri kamaşıp iki eliyle yüzünü kapadı. Düşmanlar kendilerini tutamadılar. Hep bir ağızdan, bir kahkaha kopardılar. Emeti Kadın'ın bu hareketi, cidden o kadar tuhaf oldu ki, ben bile kendimi tutamayıp gülecektim.

Lamba yanıp oda aydınlanınca, bizi basanların altı yedi kişi kadar olduğunu gördüm. Bunların ikisi küçük rütbeli iki subay veya çavuştu, öbürlerinden birkaçının demin beni soymaya kalkışan askerlerden olduğunu tanıdım.

Biri önüme dikildi:

-Silah var mı?

-Yok; sizden önce gelenler hepsini alıp götürdüler.

Emeti Kadın söze karıştı:

-Vallah, billah yok. Dedüğü gibi hepsini aldılar. Aha ben şahidim; dedi.

Aynı adam tekrar sordu:

-Paran var mı?

-Olacak. İşte, bunun içinde, dedim.

Ve masamın çekmesini gösterdim. Ve cebimden anahtarını çıkarıp önlerine attım. Bütün param orada, bir tomar halinde duruyor. Herif çekmeyi açtı ve tomarı çıkarıp masanın üstüne koydu. Emeti Kadın'ın gözleri yuvalarından fırlayacaktı. Bu esnada küçük Hasan da yatağın içinde birkaç defa doğrulup kalkmaya çalıştı, muvaffak olamadı. Başı tekrar yastığa düştü. Fakat, iri siyah ve parlak gözleri acayip bir diklikte odadakilerin üstüne saplandı kaldı.

İki subaydan veya çavuştan biri:

-Bu çocuk kim?

Emeti Kadın, hemen atıldı:

-Benim yavrumun yavrusu. Onun babası da sizin gibi askerdi. Seferberlikte şehit düştü.

Sual soran, bu cevaba pek aldırmadı. Omuzlarını silkti ve bana dönüp:

-Bu kadın kim? dedi.

-Benim işlerime bakıyor.

Bu sırada öbür askerler odanın içini araştırıyorlardı. Gene geçen seferki gibi, kitaplar altüst olmaya, eşyalar süngülenmeye başladı. Ben bunlara, alışkın bir adam tavrıyla bakıyorum.

Yalnız, bu defter, ellerine geçsin istemiyorum. Ona her ellerini uzatışlarında yüreğim ağzıma geliyor. Derken esvap dolabını, sandık ve bavullarımı açtılar. İçindekileri odamın ortasına yığdılar.

Bu rahat ve telaşsız talan karşısında, Emeti Kadın hayretten hayrete düşüyor, iki dizi üstüne doğrulup ileriye atılmak, bir şey söylemek, bir müdahalede bulunmak istiyor.

Ben: Otur karşıma diye işaret ediyorum. Tekrar iki büklüm olup kalıyor.

Ve Hasan'ın kara gözleri, parıl parıl, dimdik bakıyor.

Beni her şeyden ziyade bu gözler korkutuyor. Bana her şeyden ziyade, bu gözler endişe veriyor. Yerimden kalkıp ona doğru uzansam, belki bütün endişem, bütün korkum dağılacak. Kim bilir, belki de! Odamın içindeki gürültüden, hala soluk alıp almadığını hissedemiyorum ki... Hasan, Hasan diye seslensem mi? Ya cevap vermezse.

Düşman askerleri, odamın içinde dönüp dolaşıyorlar, daha bir şey arıyorlardı. Ben dedim ki:

-Ne istiyorsunuz? İşte her şeyi aldınız.

İçlerinden biri:

-Bu eşyaları saracak bir şey, dedi.

Ben omuzlarımı kaldırdım:

-Artık o kadarını bilmem, dedim.

Fakat, onlar benim yardımıma lüzum görmediler. İkisi üçü birden Hasan'ın yattığı yatağın çarşafını; öyle bir el çabukluğuyla çektiler ki, aman demeye vakit kalmadı, zavallı çocuk yere yuvarlandı.

Cansız bir cismin düşüşünden çıkan sağır, boğuk bir ses: Güm...

Emeti Kadın ve ben, hemen fırladık. Çocuğu yerden kaldırmak istedik.

Lakin bu küçük vücut şimdiden kaskatı olmuş, ağırlaşmıştı ve sırtı zıypak bir maddeyle sırsıklamdı.

Lambayı yaklaştırıp bakınca gördüm. İki küreğinin ortasında bir küçük nokta. Bir küçük ve siyah delik... Hasan'ın bütün kanları ordan akıp

gitmişti. Yere serili şiltenin ortasında da, bu kandan, zift gibi kapkara, bir büyük leke hasıl olmuştu.

Sesim, boğazımı yırtarak bağırdım:

-Onu siz öldürdünüz. Onu siz öldürdünüz!

Beni, haydi oradan vire diye bir kenara ittiler. Biri kafama bir yumruk indirmek için kolunu uzattı. Fakat, gözü

yerdeki cesede ilişir ilişmez donakaldı. Birbiri ardı sıra küfürler savurarak dışarıya çıktılar.

Bu çıkışın, bir kaçıştan farkı yoktu. Küçük çobanın ölüsü, bizi herhangi bir tecavüzden korumuştu.

Küçük çobanın ölüsü... Emeti Kadın, onun başında ulumaya başladı.

Ne uğursuz bir gece!.. Sanki hiç sabah olmayacak gibi.

Sabah oldu. Ama, ne sabah! Çığlıklar içinde bir sabah.

Kadınlar bağırıyor ve çocuk hıçkırıkları köpek ulumalarına karışıyor. Sanki bir gemi batmak üzere. Sanki çılgın bir bestekar iptidai bir orkestrada, Dünyanın sonunu çalıyor.

Ben ve Emeti Kadın, bütün gece hiç gözlerimizi yummamışız. Ben, susarak, o uluyarak Hasan'ın cenazesini beklemişiz.

Sabaha karşı, kadında da uluyacak ses ve takat kalmadı.

Bütün ağlamaları boğazından yukarı çıkamayan derin bir hırıltı halini almıştı.

-Emeti Kadın, artık sus. İşte sıra bize geliyor. Hepimiz Hasan'la beraber gideceğiz, dedim. Kadın, dizlerinin üstüne dayanan başını kaldırdı:

-Ne dedün? Ne dedün?

-Dediğim şu: Bizi de öldürecekler. Sonra bütün bu köyü yıkıp yakacaklar. Ondan sonra bırakıp gidecekler.

-Aman, kaçalım bari. Bir yerlere kaçalım.

-Kaçsan da kaç para eder? Sana, köyde taş taş üstüne bırakmayacaklar diyorum. Bir yere kaçmış olsan da iki gün sonra açlığından ölürsün.

-Vay bak. Yangın kokuları gelmeye başladı. Sahi, bir şey tütüyor.

Oturduğum yerden kalkıp Hasan'ın gözlerini kapadım.

Hiç bu kadar canlı bakan ölü görmemiştim. Gözleri kapandıktan sonra bile, kirpikleri arasından acayip, endişe verici bir bakış sızıyor. Yüzünde hiçbir ıstırap izi yok. Sanki acı duymadan ölmüş gibi.

Lakin, yalnız bu çocukta değil, ben savaşta ölenlerin hemen hepsinin yüzünde bu sükuneti, bu tatlı sükuneti gördüm. Dudaklarında takallüs yerine rahat bir gülümseme, bir güzel rüyaya dalmış adamın gülümsemesi...

Ölüm, belki cismani hazların en büyüğüdür. Belki; kimbilir? Bakalım şimdi göreceğiz.

Küçük Hasan'ın yüzünü, bir gazete parçasıyla örtüyorum. Çünkü, odada bir partal keçe, bir kirli havlu bile bırakmadılar.

Dışarda çığlıklar devam ediyor. Arasıra tanıdığım insanların seslerini duyar gibi oluyorum. Kulak kabartıyorum. İşte bir adam avazı çıktığı kadar bağırıyor.

-Ateş camiyi sarıyor. Suyu buraya getirin. Bu yana...

Bu, bizim İmamın sesidir. Derken bir başkası:

-Ülen samanlık tutuştu. Gidiverin, gidiverin...

Bu Bekir Çavuş'un sesidir. Öbür taraftan muhtar:

-Bizim hatun içeride kaldı, yahu... Ne yapsak ki... diye bağırıyor.

İçimden, Muhtarın kötürüm karısı artık ölebilir, diyorum. Birden ve uzaktan uzağa Zeynep Kadın'ın sesini de duyar gibi oluyorum:

-Donguzlar, donguzlar!.. Aha şimdi de bizden yana gelirler.

Bir atlayışta soluğu kapının önünde aldım. Tam eşiği atlayıp geçeceğim anda insana benzer acayip, katı ve şekilsiz bir şeyle karşı karşıya geldim.

Az kalsın çarpacaktım. Durdum:

-Süleyman sen misin?

Bir sivrisinek vızıltısı bana cevap verdi:

-Bizim odayı ateşlediler. İzin verirsen aşevinde bir kenara yatıvereyim. Süleyman, bir pis yorgana sarılmış, incecik bacakları üstünde titriyordu.

-Git, git. Git yat. Ama burası daha salim değil ki, nerede ise, buraya da gelirler, ateşe verirler.

Ve bunu söylerken, aklıma defterim geldi. Döndüm. Onu masamın üstünde, kitap, kağıt ve gazete yığınları arasından bulup çıkardım. Bütün uzunluğunca, gömleğimin altına, göğsümün üzerine yerleştirdim. Sonra durdum, düşündüm, daha ne yapacaktım? Ha; yanıma bir kalem alacaktım. Kimbilir, bir daha artık buraya dönemem. İşte yarısına kadar yontulmuş bir

kurşun kalem duruyor. Onu alıp pantolonumun cebine soktum. Şimdi, artık bir daha dönmemek üzere gidebilirim.

Hayatımın son dakikasına kadar başımdan ne gelip, ne geçecekse bu küçük kalemle bu kapsız deftere yazacağım.

Gece karanlıkta, bu milli facianın bütün esrarını buraya dökeceğim, onu bir taşın altına bırakacağım.

Çok geçmez, hayır, hayır, ya iki, ya üç gün sonra buralarda tekrar Türk askerlerinin çarık sesleri duyulacaktır. Bunlardan bir kısmının yolu mutlaka buraya uğrayacaktır ve bu zavallı viraneyi gezip görmeden geçip gitmeyecektir. İşte, tam bu gezintilerin birinde, tıpkı Mehmet Ali'ye benzeyen yağız bir er, bu defteri bularak subayına koşacaktır. Otuz iki dişini birden gösteren bir tebessümle sırıtarak:

-Efendi, efendi şuna bakıversene, acep, nedir ki?.. diyecektir.

Subay, defterin yapraklarını yavaş yavaş çevirmeye başlayacaktır. Bu merak defterin son yapraklarına doğru derin bir heyecan halini alacaktır.

Ondan ricam şudur ki, burada bana bir yabancı muamelesi ettikleri, beni kendilerinden sanmayıp daima manevi bir ezaya mahkum kıldıkları için köylülere bir öfke bağlamasın.

Onları, ben küçük sığırtmacın ölüsü başında affettim. Ve bu umumi facia anında hepsine, hatta Salih Ağa'ya bile hakkımı helal ediyorum. Bunların hiçbiri ne yaptığını bilmiyor.

Eğer, bilmiyorlarsa kabahat kimin? Kabahat, benimdir.

Kabahat, ey bu satırları heyecanla okuyacak arkadaş; senindir. Sen ve ben onları, yüzyıllardan beri bu yalçın tabiatın göbeğinde, herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak zevkinden yoksun bir avuç kazazede halinde bırakmışız. Açlık, hastalık ve kimsesizlik bunların etrafını çevirmiştir. Ve cehalet denilen zifiri karanlık içinde, ruhları, her yanından örülü bir zindanda gibi mahpus kalmıştır.

Bu zavallı insanlardan, sevgi, şefkat ve insanlık namına, artık ne bekleyebiliriz? Bu iklimin çoraklığı, ruhlarını kurutmuştur. Bu ıssızlık ve bu gurbet onlara müthiş bir egoizm

dersi vermiştir. Onun için her biri kendi yuvasında bir kunduza dönmüştür.

Defteri koynuma ve kalemi cebime yerleştirdikten sonra, dışarıya çıktım. Ve ağır ağır yangın kokularının, dumanların, çığlıkların geldiği tarafa doğru yürüdüm.

Bütün köylüler, kadın erkek, çoluk çocuk meydanlığa toplanmışlardı. Kadınlar; buraya ateşten kurtarabildikleri eşyaları yığıyorlar ve bu iş bittikten sonra her biri kendi eşyasını teşkil ettiği küme üstünde oturup ağlıyordu. Erkekler,

artık uğraşmanın, karşı koymanın faydasızlığını anlayıp elleri böğürlerinde ayakta duruyorlardı. Ben bunlara doğru gittim.

Etrafımızı çeviren düşman askerlerinin halimizle alay eder gibi bir tavırları vardı. Kimi süngüsünün ucu ile kadınlardan veya çocuklardan herhangi birini korkutuyor. Kimi nişan alacak gibi tüfeğini şunun bunun üzerine çeviriyordu.

İşte çığlıklar hep bir ağızdan o zaman kopmaya başlıyordu.

Arada bir gene onlardan birkaçı aralarına girip yangından kaçırılmış eşyayı almaya kalkışıyordu. Kadınlar, Virmeyiz, canımızı alın gayri... Virmeyiz.

Aha, bir kuru canımız kaldı. Onu da alın diye saçmasapan birtakım şeyler söylüyorlardı. Bu sözlere, derhal tekmeler ve yumruklar cevap veriyordu. Bunun üzerine bir çığlık daha kopuyordu.

Birisi Zeynep Kadın'ın önüne dikilip sordu:

-Yüzüme neden öyle öfkeyle bakıyorsun? Altınlarını aldık diye mi? Sende daha çok var. Biliyoruz.

Zeynep Kadın:

-Gözünüze dizinize dursun donguzlar... diyordu.

-Domuz mu? Biz domuz ha? Al sana, al sana...

Ve Zeynep Kadın, bir süre tekmeler, yumruklar altında bunalıp kalıyordu.

-Hele şuna bak. Kız ne örtünüp duruyorsun öyle?

Bir başka gavur, bu sözlerle Emine'ye yaklaşıyor. Emine bir mahşer içinde büzüle büzüle, kapana kapana şekilsiz bir şey, bir bohça halini almıştı. İsmail, erkekler arasında ayakta duruyor. Yan gözle başlayan sahneye bakıyor.

-Aç suratını. Aç bakayım.

Bu adam bir Ermeni şivesiyle konuşuyordu. Elini Emine'nin başına doğru uzattı. Ben köylülerden birine yaklaşıp yavaşça:

-Yahu bunların subayları filan nerede? dedim.

-Bilmiyorum gayri...

Biraz ötede gözüme Bekir Çavuş'un dik bıyıkları ilişti.

İşaret ettim. Yanıma geldi.

-Bunlar böyle başıboş mu? Kumandanları yok mu?

-Var. Demin buradaydılar. Şimdi, te orada Porsuğun yanında oturuyorlar.

-Ben gidip bunları şikayet edeceğim.

-Nafile dinlemezler.

-Yok, yok. Ben gidip şikayet edeceğim.

Kalabalığı yarıp, Bekir Çavuş'un gösterdiği yana yürüyorum. Derhal, üç dört asker birden etrafımı çeviriyor. Tesadüf. Bunlardan da hiçbiri Türkçe bilmiyor. Onlar, Rumca bir şeyler soruyor. Ben Türkçe bir şeyler söylüyorum. Anlaşmak kabil değil. Nihayet, işi Fransızca'ya döktüm. Gene anlamadılar. Sonra işaretle ve tek tük hatırıma gelen Rumca kelimelerle kumandanlarına gitmek istediğimi anlattım. Onlar, belki kumandanlarının beni çağırdığını söylediğime hükmettiler. Benimle yürümeye başladılar.

Subaylar, Bekir Çavuş'un işaret ettiği yerde, derme çatma bir çadırda oturmuşlar, bir şeyler yiyorlar.

Daima yanımdaki askerlerle beraber, yanlarına yaklaştım. Fransızca:

-Müsaade ederseniz, sizinle bir iki söz konuşmaya geldim, dedim.

Dört kişi idiler. Dördü de birden ayağa kalkıp telaşla bana doğru yürüdüler.

İçlerinden biri:

-Siz kimsiniz? Burada işiniz ne? dedi.

-Ben, gördüğünüz gibi, bir sakat askerim. Bu köye çekilmiş oturuyorum ve size askerlerinizin, köylülere ettikleri ezadan şikayete geliyorum.

-Ne gibi? Ne gibi?

-Haydi köyü yaktınız. Para ve yiyecek namına ne varsa aldınız. Fakat, şu biçare insanlara eza edilmesinin mana ve lüzumunu anlamıyorum.

Subay, kaşlarını çattı:

-Yunan askeri öyle şey yapmaz. Yanlışınız var, dedi.

-Nasıl yanılmış olabilirim? Şimdi gözümle gördüm. Bir çoban çocuğu benim evimde öldürülmüş yatıyor.

-Eh, kim bilir ne yapmıştır. Bize husumet gösterenlere karşı, en şiddetli tedbirleri almakta mazuruz. Biz oyun oynamıyoruz. Savaşıyoruz.

-Köyü yakmanızı, zahiresiz ve parasız bırakmanızı anlıyorum. Fakat, tekrar ediyorum ki, kadınlara ve çocuklara edilen eza ve cefaları lüzumsuz bir zulüm telakki ediyorum.

-Rica ederim. Kelimelerinizi tartarak söyleyin.

Arkasına dönüp bana yol vermek isterken birden hatırına önemli bir şey gelmiş gibi.

-Durun, durun... Biraz gelir misiniz buraya... dedi.

Ve arkadaşlarına Rumca bir şeyler söyleyerek beni gösterdi.

-Siz bir subaysınız öyle mi? Ne zaman? Nerede?

-Umumi harpte, muhtelif cephelerde bulundum.

-Kolunuzu nerede kaybettiniz?

-Çanakkale'de... dedim.

-Ha ha, öyle ise siz mükemmel bir Kemalist'siniz:

-Bir Kemalist mi? Evet. Fakat, Çanakkale'de harp ettiğim için değil, sade bir namuslu Türk olduğum için...

Subaylar güldüler:

-Pa, pa pa... Siz tahminimizin üstünde bir ateşli patrioyot'muşsunuz.

Suratımı asıp önüme baktım. Subay devam ediyor:

-Şu halde, niçin cephenin öbür tarafında bulunmuyorsunuz?

Ben gene susuyorum. Subay devam ediyor:

-Mutlaka, bizim buralara kadar geleceğimizi tahmin etmediniz ve rahatınızı bozmak istemediniz. Lakin, işte görüyorsunuz ki, geldik. Ve isteseydik daha ileriye gidebilirdik.

Ben susmakta ısrar ediyorum.

-Gidemez miydik sanıyorsunuz? Öyle bir giderdik ki...

Fakat, bizim maksadımız fütuhat değildir. Biz, barışı temine çalışıyoruz. Kaç yıldır döğüşmekten bıkmadınız mı? Siz Türkler döğüşmekten başka bir şey bilmez misiniz? Bütün cihan barış istiyor, yalnız siz, Kemalistler, ateşe devamda inat ediyorsunuz.

Subaylardan biri daha atıldı ve gayet fena bir Fransızca ile:

-Günün birinde aklınız başınıza gelecek amma, iş işten geçtikten sonra, dedi.

-Siz gittikten sonra... dedim.

-Ne dediniz? Ne dediniz? Biz gittikten sonra mı? Hah, hah, biz nereye gidecekmişiz? Bizi buraya büyük Avrupa devletleri, sizin aklınızı başınıza getirmeye gönderdiler. Bu insani görevi başarmadan bir yere gidemeyiz.

-Çok teşekkür ederiz. Fakat, şu dumanı tüten köyde yaptığınız şenaatler de büyük devletlerin emriyle mi?

Bana, ilk hitap eden subay tekrar ayağa kalktı. Kepini başına geçirdi.

-Haydi gidelim, bakalım, neymiş bu şenaatler... dedi.

Ben önde, o arkada köye doğru yürüyoruz. Gittikçe tekrar kulağıma çığlıklar gelmeye başlıyor. Subaya döndüm:

-Hep şirretliklerinden, hmp şirretliklerinden... dedi. Eminim, oraya vardığımızda, bütün bu gürültüleri haklı gösterecek hiçbir müsbet vakaya tesadüf edemeyeceğiz.

Gerçi köylüler arasında, küçük Hasan'dan başka ne bir ölen, ne bir yaralanan vardı ve askerlerin halka yaptıkları şey nihayet zalimce bir sataşma hududunu aşmıyordu. Lakin, düşman askerlerinin asıl bu tarz hareketleridir ki, bana herhangi bir katliamdan daha ağır, daha acı geliyordu.

Subay, sözde ciddi bir tahkikata başlayan bir adam gibi Türkçe bilen askerlerden biri vasıtasıyla köylüleri birer birer sorguya çekti. Kamçısının ucu ile soracağı kimseye (kalk) işareti veriyordu. Sonra sorularını sıralıyordu:

-Adın ne? Kaç yaşındasın? Seni döven veya yakınlarından birine bir kötü muamele eden oldu mu? Bir şeyden şikayetin var mı?

Tercüman bu garip soruları Türkçeye çevirdikçe benim kanım dalga dalga tepeme çıkıyor. Ortaya atılıp her sorguya çekilen köylü yerine cevap vermekten kendimi güç zaptediyorum. Hele köylünün açıkça, dobra dobra söylemeğe başlarken tercümanın, yavaş sesle dönüp büsbütün başka şekilde anlatması beni çileden çıkardı. Subaya doğru

yürüdüm:

-Bu yaptığınız bir komedyaya benziyor dedim. Bu adam köylüyü istediği gibi konuşmaktan menediyor. Bin bir türlü tehditle sözlerini ağızlarına tıkıyor ve birçok sözleri de size yanlış naklettiğinden eminim.

Subay, yüzüme sert sert bakmakla yetindi. Tekrar askerine dönüp (sen buna bakma) der gibi bir şeyler söyledi ve kaba ve gülünç oyununa devam etti.

Köylülerin kimi kekeliyor, kimi aklınca, bir politika yapmak için bir şeyden şikayeti olmadığını söylüyor. Kadınlar ise hemen umumiyetle ağlamağa başlıyordu.

Yalnız Zeynep Kadın ağlamadı. Bir Orta Anadolu kıraçlığını andıran çehresi her zamankinden daha sert, daha yalçındı ve sesi bir dişi kurdun ulumasına benziyordu:

-Evimi yaktınız. Harman yerindeki buğdayımı yaktınız.

Bütün paramı, altınlarımı aldınız. Gelinlik kızlarımın boyunlarındaki Mahmudiyelere kadar neyimiz varsa çaldınız.

Şimdi de gelmişsiniz; şu altımdaki yatağı yorganı almağa çalışıyorsunuz. Donguzlar, donguzlar...

Tercüman:

-Kadın, çok ileriye varma, diyor. Bu söylediklerini olduğu gibi kumandana anlatırsam seni berbat eder. Aklını başına al.

-Hele hele, şu dedüğüne bah... Benim bundan sonra neden korkum olacakmış. (Göğsünü bağrını açarak) Aha, al canımı; aha al canımı...

Tercüman kendi kendine söylenir gibi.

-Peki, peki. Haydi otur yerine. Amma belaya çattık ha... diyordu.

Fakat Zeynep Kadın bir nevi cezbe halinde idi.

-Mal gittikten, yiyecek, içecek kalmadıktan sonra canın ne hükmü olur? Şimdi de namusumuza, ırzımıza el uzatmaya başladınız. (Kızlarına ve gelinlerine dönerek) Ne susuyorsunuz? Söyleyin be!..

-Sus vire kadın, sus!

Tercüman, bir başkasına geçmek istiyor. Zeynep Kadın bu sefer, Emine'yi göstererek:

-Aha, buncağıza kaç defa, bizim gözümüz önünde dokunmak istediler, diye bağırdı.

Tepeden tırnağa kadar titredim. Tekrar subaya dönerek:

-Bu kadının, hiç değilse heyecanı size bir şey ifade etmelidir, dedim.

Tam bu sırada yüz yüz elli adım ötede, bir köşe başında Emeti Kadın, küçük Hasan'ın ölüsünü sırtına yüklenmiş, bin

zahmetle, iki büklüm yürümeğe çalışıyordu.

-Amanın, amanın, amanın...

Koşarak yanına vardım. Beni önünde görünce:

-Senin ev de yanıyor. Senin evi de yaktılar. Çocuğu zor kurtardım. Vıy anacığım, vıy; diye söylendi ve sırtındaki dramatik yükü ile Shakespeare'in cadılarından biri gibi yere yuvarlandı.

Çocuğu bir kenara yatırdım ve kadını omuzlarından tutup taşa dayadım.

-Aman, amanın... Ne de ağırmış bu çocuk? Hiç de böyle değildi... Saatlerce arkamda, kucağımda taşırdım da of demezdim. Şimdi bak... Şuracıktan şuracığa yürüyemedim.

Dizlerim kesiliverdi... Aman, yetiş evin yanıyor!

Kesik kesik, soluya soluya konuşuyordu.

Belki birkaç parça eşyamı kurtarabilirim ümidiyle eve koştum. Lakin, çok geç kalmışım. Parça parça alev dilimleriyle yalanan koyu bir duman küçük kerpiç binayı çepeçevre sarmıştı. Yapacak bir şey kalmamıştı. Geriye dönmek üzere iken hatırıma eşeğim geldi. Ahır tarafını henüz büsbütün ateş sarmamıştı. Bir tekmede kapıyı ittim. Dünyadan habersiz hayvan telaşsız, kaygısız bana bakıyordu. Onu, ite kaka zorla dışarıya çıkardım.

Ya Süleyman?.. Avazım çıktığı kadar bağırdım:

-Süleyman, Süleyman...

Hiçbir ses bana cevap vermedi. Gözlerim, dumandan yanarak akıyordu ve hançerem zifir tıkalı bir boruya dönmüştü. Artık sesim çıkmıyordu. Sarhoş gibi sendeleyerek Emeti Kadın'ı ve Hasan'ı bıraktığım noktaya döndüm. Bir de baktım ki Emeti Kadın yapayalnız, saçını başını yoluyor:

-Aldılar, aldılar götürdüler yavrumu... Nereye götürdüler? Ne yapacaklar? Dizlerim tutmuyor ki, arkalarından koşup erişeyim.

-Emeti Kadın, ben gidip anlarım.

Ve tekrar meydanlıktaki kalabalığa karışıp rastgeldiğime soruyorum:

-Yahu, Hasan'ın cenazesini alıp gitmişler... Gördünüz mü?

Ahmak ahmak yüzüme bakıyorlar:

-Hangi Hasan? Ne cenazesi?

Hiçbirinde anlayış namına bir şey kalmamış. Sanki her birinin kulağı ile beyni arasında bir uçurum açılmış gibi...

Demin, halkı çevirmiş olan düşman askerlerinden de eser yok. Hepsi bir yana dağılmış.

Ben, Hasan'a dair bir bilgi almak için bizim köylülerden ümidimi kesip, onlara koşuyorum. Birinden öbürüne gidiyorum. Kah Türkçe,

kah Fransızca, kah yarım yamalak bir Rumca ile soruyorum. Hepsinde, benim bu telaşımla alay eden bir tavır var. Hiçbirinden ciddi bir cevap alamadım.

Nihayet, Emeti Kadın'a görünmekten korkarak, ben de gittim, köylülerin arasına sokuldum. Kendime bir yer bulup oturdum. Şimdi herkeste bir (ne yiyeceğim) endişesi var.

Dün akşamdan beri ağızlarına bir lokma koymamış çocuklar, durmaksızın ağlıyorlar. Kocakarılar, Zeynep Kadın'dan örnek alıp mütemadiyen sövüp sayıyorlar. Genç kızlar genç kadınlar, gözleri korkudan büyümüş, ürkek ürkek etraflarına bakınıyorlar. Erkeklere gelince, hep bir arada yavaş yavaş konuşmağa başlıyorlar.

Bana hiç kimse bir şey söylemiyor. Omuz omuza, diz dize oturmuş olmamıza rağmen, ben hala her birinden yüzlerce fersah uzaktayım. Yalnız, Emine ile aramızda gizli bir aşinalık bağı gerilmiş gibidir. Kalabalığın içinde yan gözle birbirimize bakıyoruz. Fakat, bu ani ve gelip geçici bakışlarda neler yok! Onunkiler; beni kurtar diyor. Benimkiler; peki, kurtaracağım diyor. Onunkiler; senden başka kimsem yok diyor. Benimkiler; ben de senden başkasını düşünmüyorum diyor.

Sonra birlikte, bizi kurtaracak olan çareleri araştırıyoruz. -Kaçalım mı?

-Kaçalım. -Nereye? -Hele bir gece olsun.

Ya bizi ele geçirirlerse? -Ele geçiremezler. Geçirirlerse de ben kolayını bulurum. -Sen bulursun.. Evet; ben yalnız sana inanıyorum.

Hiçbir zaman insan gözleri bu kadar dile gelmemiştir.

Emine'nin duru ve solgun yüzü üstünde, bunlar alevden iki

ses gibi... Ve bu seste, büyük sahne orkestrasının bütün perdeleri, bütün

beste ve ahenk ayrıntıları var. Sanki dramatik

musikinin bütün kadın kahramanları her biri kendine mahsus ıstırapla kıvranarak, haykırarak, gözümün önünden geçiyorlar. Ben, yangın zifiri ve insan kemiği kokan bu trajedinin içinden bu ezeli facia sembollerine doğru uzanıyorum. Ve onların hepsi Emine'dedir.

Ne kadar da süzülmüş! Sanki bir usta sanatkarın görülmez eli dün geceden beri, bu yüzü, bu yanakları, uzun bir perhiz ve çileden sonra İsa'nın tasviri önünde dua eden sıtmalı azizelerin yanakları gibi çukurlaştırmıştır.

Alnına, derin bir düşüncenin asil gölgesi düşmüş. Gerdanı bir kuğunun boynu gibi uzamıştır. İçimden kendi kendime diyorum ki: Seni bu hale getiren felaketi takdis edeceğim geliyor.

Yanıbaşımda birisi öbürüyle konuşuyor:

-Harman yerindeki ekinlerden hepsi yanmadı. Acep, geriye kalanlar bir işe yarar mı?

-Azıcık yanık kokar sanırım.

-Benim aklıma bir şey geliyor. Bunları bir iyice yıkadıktan sonra döğsek, biraz da kepekle karıştırsak...

-Eh, ziyan vermez. Şu çoluk çocuğun kursağına bir şey girmiş olur.

Bütün bu kaygılardan ne kadar uzağım! Artık, mide, kursak diye bir şeyim yok. Yalnız ruhtan, histen, sevgiden ibaret ateş haline girmiş bir düşünceyim ve uçuyorum, uçuyorum ve bu yanmış köyün külleri arasındaki bu küçücük insan kümesi, bana bozulmuş bir yuva kenarında bir karınca birikintisi gibi görünüyor. Ben ve Emine bunların üstünde karşılıklı iki alev parçası gibi uçuyoruz.

Yanıbaşımdakiler, yeryüzüne ait konuşmalarına devam ediyorlar.

-Bu akşam, gidecekler galiba... Hepsi aşağıda, ovada toplanıyorlar...

-Ben de gördüm. Hayvanlarını, yüklerini hep hazır etmişler. Biraz önce kurnandan çadırı kurulmak üzere idi, sonra vazgeçip toplamağa başladılar.

-Durup ne edecekler ki, onlar da bizim gibi aç kalırlar.

-Amma da canavar heriflermiş be... Her şeyi silip süpürdüler. Ne üstte, ne altta kodular.

-Öbür köylerde de böyle mi yaptılar acep?

-Ne olacak sankim, gitsen sana hayırları mı olur?

Bir başka ses bahse karışıyor:

-Git bakalım, bizim Ağaya... sana zırnık verir mi? Aha onun evini yakmadılar. Tahılı, samanı, arpası, hayvanı olduğu gibi duruyor.

Bak, şimdi görünür mü?

-Ne etti de başını kurtardı?

-Öbür sefer gelenler yok mu? İşte, işini onlar yoluna koyuvermişler.

Onlardan bir kağıt almış, vesika mı, ne diyorlar; onu gösteriverince -Sana ziyanımız olmaz, rahatına bak- diye çekilirlermiş.

-Bizim İmam da öyle olacak. Meydanda hiç görünmüyor.

Geçen sefer, o da Salih Ağa'yla beraber gittiydi ya...

Başka bir anda, beni kudurtmaya yetecek bu sözler karşısında, şimdi tamamıyla kaygısızım. Varsın, işini uydursunlar. Varsın, bu perişan, çıplak ve biçare kalabalık da açlıktan kıvrana kıvrana ölsün. Benim ne yemeğe, ne içmeğe ihtiyacım var. Akşam, karanlık basınca, Emine'yi alıp gideceğim.

Bir sürünün içinden bir kurt, bir kuzuyu nasıl kapıp giderse öyle alıp gideceğim. Köyün sınırını aşar aşmaz, yanyana bizim hatlara doğru koşacağız. Onu, yorulduğu vakit sırtıma alacağım. O kadar hafiflemiş, o kadar hafiflemiş görünüyor ki, onu, bir kuş gibi taşıyacağımı tahmin ediyorum.

Eğer bunu yapmayacak olursam iş işten geçecektir. Bu gece, düşman askerleri, gündüzün peyledikleri güzel kızların ve genç kadınların hep üstlerinden geçeceklerdir. Yaptıkları fecaatlar ancak bununla tamam olacaktır. Zira, hiçbir katliam bunsuz yapılmamıştır.

Yakıp yıkarken hayvanlaşan insanlar, ateşle, talanla teskin edemedikleri kötü hırslarını, nihayet hayvanlığın en yüksek bir ifadesi olan cebri temellükle yatıştırırlar. Zaten, cinayet bundan başka bir şey midir? Bir

adamın kanına girmek, bir kadının ırzına geçmek, bunlar hemen hemen eş manalı tabirlerdir.

Ben, şu anda kurban durumunda olmama rağmen bu tabii hadisenin başdöndürücü vahşiliğindeki korkunç sırrı tahlil edebiliyorum. Dememiş miydim ki herkese ve her şeye artık başka bir cepheden bakıyorum. Ademoğullarının içlerindeki uçurum, artık benim gözlerimi karartmıyor. Çünkü, bende medeni insan hassasiyetinden gitgide hiçbir eser kalmıyor. Bütün toplum bağlarından sıyrılmış, bu kuru ve çıplak tabiatın ortasında, bu yarı çıplak insanlar arasında, kovuğundan dışarı atılmış iptidai bir mahluktan hiç farkım kalmadı. Artık, bir an için olsun, içgüdülerimin üstüne çıkıp soyut ve genel fikirler mıntıkasına kadar yükselemiyorum.

Ancak, cinsiyetimin sesini işitebiliyorum. Bu ölüm ve açlık havası içinde, bu ses, bence bütün ilahi ve akli hakikatlere bedeldir.

İşte, akşam oluyor. Eşref saat yaklaşıyor. Emine'ye, bir sürü sargılı kadın ve erkek başları arasından hazır mısın? der gibi bakıyorum. Birkaç saattir, hareket hazırlıklarını yapmak için bizden uzaklaşan düşman askerleri gece etrafımızda dolaşmağa başladılar. Genç dişilere sataşıyorlar ve sağdan soldan söz atıyorlar:

-Kız, gel sana yiyecek vereyim.

-Pişt, pişt, yeşil gözlü, bana bak.

-Başını çevirme öyle. Bana kızgın mısın? Ne yaptım ben sana?

-Bırakmam seni. Seni alıp Atina'ya götüreceğim.

-Beni, istemezsen, seni kumandanın yanına götürüveririm. O sana para verir, yiyecek, giyecek verir. Bak, bak ayakların çıplak, onlara güzel kunduralar istemez misin?

Yavaş yavaş bu dil şakaları el ve ayak şakalarına çevriliyor. Zavallı kadıncağızlar, zavallı kızcağızlar yegane korunma çaresini birbirine sokulmakta buluyorlar. Sokuldukça sıkışıyorlar. Adeta, kocaman, yekpare bir cisim haline girdiler.

İçlerinden bir tanesine bir el uzandı, bir ayak dürttü mü, hepsi birden bir çığlık koparıyor. O vakit askerler azıyor:

-Al sana, al sana. İşte şimdi bağırın.

Ve çığlıklar yürek parçalayıcı bir raddeye çıkıyor.

İçlerinden bir tanesi, vahşi bir şaka yaptı:

-Şimdi, etrafınıza evleri yaktığımız eczalardan dökeceğiz ve onu ateşleyeceğiz. Hepiniz bir arada cayır cayır yanacaksınız. Lakin hepinizin birden öldüğünüzü istemeyiz. Hele güzel, genç kadınları mutlaka kurtarmak isteriz. Bunlardan arzu eden kalabalığın içinden ayrılsın çıksın...

Şimdiden ölüm kokan bir sükut bu şakaya cevap verdi. O ana kadar, hep elleri kuşağında, ayakta duran küçük İsmail'in dizlerinin bağı çözülüp

bulunduğu noktaya düştü. Zeynep Kadın teranesini boğuk bir

sesle tekrar etti:

-Donguzlar, donguzlar...

-Hey donguz, bu kızlar senin neyin oluyor.

-Elinin körü oluyor.

-Ne dedin? Ne dedin?

Zeynep Kadın'ı bir iyi pataklamağa başladılar.

Ben atıldım:

-Ne yapıyorsunuz? Kadıncağızı öldürecek misiniz?

-Vire otur yerine be. Sen ne karışıyorsun?

Ve bir dipçik darbesi beni yerime oturttu.

Alacakaranlık, bu facianın üstüne yavaş yavaş bir kara tül perde gibi iniyor. Çehreler gitgide siliniyor. Lakin, ben her başımı yana çevirişimde, beş on kafa ötede, Emine'nin bana dönmüş yüzünü hala görebiliyorum.

Gerçi; bu yüzün bütün çizgileri erimiş, geceleri bahçelerde görülen iri çiçekler gibi anonim olmuştur. Ama, ben gene ne demek istediğini hissediyorum ve yanına yaklaşıp konuşmak için karanlığın biraz daha koyulaşmasını bekliyorum.

Fakat, işte ikinci bir çığlık. Nedir? Ne oluyor? demeğe kalmadı, kümemizden bir parçanın, bir vücuttan bir uzuv gibi zorla koparılarak, sürüklendiğini gördüm.

O nokta, bir alabora oldu, bir toza dumana karıştı. Bu,

Emine'nin ve görümcelerinin bulunduğu nokta idi. Kadınların arkasından bir yılan gibi yerde sürünerek uzandım. Sesimi mümkün olduğu kadar

alçaltarak:

-Emine, ayağa kalkmadan benim gibi sürünerek hemen arkaya doğru çekil. Erkeklerin arasına katıl. Fakat yavaş yavaş... ha şöyle, ha şöyle...

Emine ayağa kalkmadan benim gibi sürünerek hemen adım adım geri çekildi. Düşmanın alıp götürdüğü Mehmet Ali'nin kız kardeşlerinden biridir. Gecenin içinde gittikçe uzaklaşan feryatları işitiliyor. Biz tam kümenin ortasına sokulup duruyoruz. Emine'nin kulağına fısıldıyorum:

-Şimdi benim yanım sıra gel, sakın başını kaldırayım; belini doğrultayım deme. Daima böyle, yerde sürüne sürüne...

Köylülerden birkaçının bize eğilip baktığını hissediyorum. Fakat, herkes hayret ve dehşetten o kadar donmuştu ki, kimsenin kimseye dikkat edecek hali kalmamıştı. Şu dakikada, ben Emine ile sarmaş dolaş yatsam gene kimsenin umurunda olmayacaktır.

Emine ile uzun bir müddet omuz omuza dayanıp soluk aldık. Biraz da etrafı dinliyorum. Sürü, kendi içinden kurbanını verdikten

sonra bir zaman sessiz ve hareketsiz kaldı.

Hatta Zeynep Kadın bile susmuştu. Ama, askerler gene aynı taarruz noktasından sataşmaya başladılar. Gene, yarı tehdit yarı şaka konuşma sesleri:

-Ne ağlıyorsun? O alıp götürdükleri senin kardeşin miydi? Ona bir fenalık yapmayacaklar ki... Gel, istersen, seni onun yanına götüreyim.

Köylüler tarafından çıt yok. Bu sözleri, öbür taraftan, kahkahalar, iğrenç ve vahşi kahkahalar izliyor. Sonra gene bir homurtu, bir fısıltı... Elli, altmış kişilik bir insan kümesinin can korkusundan solumaları ve gece... ve nerede başlayıp nerede biteceği bilinmeyen bir gece... Emine'ye:

-Biraz daha uzaklaşalım; dedim.

Ve daha yavaş sesle, ağzımı kulağına yaklaştırarak ona niyetimi bildiriyorum:

-Şimdi böyle, sürüne sürüne, kalabalığın öbür tarafına çıktık mı iş kolay, mezarlığa gider saklanırız. Ama kalabalığın arasından çıktıktan sonra da gene böyle yürüyeceğiz.

Emine hiç cevap vermiyor. Fakat, bütün dediklerimi sessizce yapıyor.

Baştan başa keçi ve teke kokan bu kalabalık iki ağıl hayvanı gibi burun buruna fısıldaşarak yüzükoyun yürümemizde hiçbir acayiplik sezmiyor.

Sanki, ezelden beri hep böyle yürümeye alışmışız gibi... Yalnız, dipçiğin çarptığı omuzbaşım dehşetle sızlıyor.

-Biraz dur Emine.

Son çemberi yarıp çıkmak üzereyiz. Fakat, bende şimdiden takat kalmadı. Dipçik darbesiyle sızlayan sol yanıma dayanarak ilerlemekte hayli azap çekiyorum. Emine benim medium'um gibi olduğu yerde kıpırdamadan kalıyor. Bu sırada, düşman askerleri ikinci bir kurbana pençe salmış olacaklar ki, bir çığlık daha kopuyor. Bu sefer gürültünün içine birtakım erkek sesleri de karışıyor. Bizim bıraktığımız noktada bir kızılca kıyamet kopuyor. Bir boğuşma, bir didişme... ve havada kamçılar şaklıyor. Halk, iki zıt çekişin etkisi altında bir kitle gibi bir öne bir arkaya çalkalandı.

Kitleden büsbütün ayrılıp çeşitli yönlerde kaçanlar oldu.

Emine'ye dedim ki:

-Şimdi tam fırsat: Haydi kalk. Biz de kaçalım.

Emine ile ben, taş yığınlarının, devrilmiş kazık veya araba tekerleklerinin ve daha başka yıkıntıların üstünden atlayarak, koşmağa başladık. Tam bu sırada, havada kurşunların vızladığını işittik. Emine:

-Amanın bize atirler, diyecek oldu. Ben elimle ağzını kapadım.

-Sus, sus. Hemen şu duvarın arkasına saklanalım.

Yanan evlerden birinin sıcak külleri içine atlıyoruz ve kerpiçinin samanları henüz tütmekte olan bir duvar artığını kendimize siper yapıyoruz.

Tamamıyla bana yaslanmış duran Emine'nin kalbi küt küt atıyor:

-Bu kadar korkma, bu kadar korkmak iyi değildir. Sonra ne yapacağımızı şaşırırız.

Fakat silah sesleri devam ediyor ve halk bağrışarak kaçışıyor. Gecenin içinde birçok ayak sesleri pat pat sağa sola, yana arkaya dağılıyor, yaklaşıp uzaklaşıyor.

-Emine, ha bir gayret daha, dedim. Bizim evin dirseğini dönüp karşıki yokuşu tuttuk mu, soluğu mezarlığın içinde alırız.

Gene düşe kalka koşmaya başladık. Bize, düşman askerleri kaçan köylülerin arkasından kovalıyor gibi geliyor. Bunların her biri delice her yana kurşunlar yağdırıp duruyor.

Birden Emine'nin sendelediğini hissettim. Benim -Ne var? Ne oldu? diye sormamla, onun: -Vuruldum demesine vakit kalmadı, ben de, sağ böğrümde tuhaf bir darbe duydum. Fakat, dişlerimi sıkıp belli etmeden ve sendeleyen kızı elinden kavrayıp, yarı sürükler, yarı taşırcasına ileriye götürdüm.

Bizim evin dirseğini nasıl geçtik? Mezarlığın yolunu nasıl tırmandık? Bilmiyorum. İkimiz birden mezar taşlarının arasına düştüğümüz vakit, artık ne bende, ne onda kıpırdayacak mecal kalmıştı. Emine:

-Ben bittim, dedi.

-Nerede bakayım yaran, nerede?

Emine sol kalçasını gösterdi.

Elimi kalçasının üstünde gezdirir gezdirmez elimin kana

bulandığını hissettim. Benim de böğrümden bir ince sızıntı

ta bacağıma kadar akıyor. Ne yapacağımı şaşırmış bir halde,

bir süre Emine'nin yüzüne bakakaldım. Sonra, birden aklıma, üst gömleğimi

yırtıp ona ve kendime şimdilik bir sargı

yapmak fikri geldi. Önce, bin zahmetle ceketimi çıkardım.

Emine'ye:

-Şu gömleğimi de sen çıkar.:. dedim.

Gömleğin bir ucundan ben, bir ucundan da o tuttu. İkiye ayırdık, bir parçasını uzunlama katladık ve gene bir ucundan o, bir ucundan ben tutarak yaralı kalçaya sardık.

Emine yaslandığı yerden davrandı:

-Ne! Sen de mi vuruldun? diye haykırdı.

Bu ses bana umulmaz bir güç verdi:

-O kadar ağır bir şey değil. Bir kurşun, sağ böğrümü çizip geçmiş olacak. Ama biraz kanıyor, dedim.

Emine bir hemşire şefkatiyle, karanlığın içinden, ellerini bana doğru uzattı.

Gerçi ne yapacağını bilmiyordu. Gerçi, bu eller benim vücudumun üzerinde boş yere dolaşıyordu. Gerçi onlarda, ne bir İstanbul hanımının ellerindeki beyazlık ve yumuşaklık vardı, ne de bir zambak gibi güzel kokulu idiler.

Fakat, kana bulanmış toprak içinden bana doğru uzunan bu katı, sert derili, beceriksiz eller ölümle dirim arasında bulunduğumuz şu anda, bana bütün acılarımı unutturmuş, bedenimi kasıp kavurmakta olan hummaya bir uhrevi zevk vermişti. Gözlerimi kapayıp bir serin rüyaya daldım.

Bu rüyada, Türk köylüsü ile, Türk entelektüeli arasındaki acıklı davadan hiçbir eser kalmadığını gördüm. Emine'nin bir ağaç dalına benzeyen kolları benimle o husumet ve ilgisizlik dünyası arasında kalın ve sağlam bir bağdı. Köyde geçirdiğim iki üç yıllık zaman içinde, bana bir cehennem azabı çektiren bütün tiksintilerim, öfkelerim, gayızlarım, isyanlarım,

umutsuzluklarım sağ böğrümdeki yaradan sızan kanlarla beraber akıp gidiyor. Sanki içimin ufuneti patlayıp bu delikten boşalıyor gibi... Öyle bir rahatlık, öyle bir rahatlık hissediyorum ki... Emine'ye:

-Bırak beni, başımı biraz dizine koyayım, dedim.

İsmail'in karısı biraz irkilir gibi mi oldu bilmiyorum. Fakat, ben onun cevabını beklemeden başımı dizleri üstüne bıraktım.

Uzaktan uzağa gelen katliam gürültüleri kulaklarımdaki sıtma uğultularıyla karışıyor. Nice zamandan beri bu kadar rahatlık ve sükun hissettiğimi bilmiyorum. Meğer, bir cadı kazanı gibi kaynayan kafamın biricik ihtiyacı böyle bir dize yaslanmaktan ibaretmiş. Kaç yıldır, evet kaç yıldır, annemin dizleri toprağın altında çürümeğe gittiği günden beri hiç bunun kadar yumuşak bir yastık bulamamıştım.

Emine, yaramın üstüne, gömleğimin parçasını katlayıp koydu. Daha önce yırttığı kenarıyla da gövdeme sarıp bağladı. Sonra çıkardığım ceketimle sırtımı örttü.

-Biraz uyuyayım, şafağa doğru yola çıkarız. Tanyeri ağarmaya başlarken beni mutlaka uyandır, dedim.

Emine, dediğim gibi yaptı. Fakat ben kalkacak halde miyim? Koynumdan defterimi ve cebimden kalemimi çıkardım.

Sabahın alacakaranlığında şu son sayfaları bin zahmetle ve yalnız sıtma ateşinin verdiği insan gücünden üstün bir kudrete dayanarak yazıyorum:

Şu yazıyorum kelimesine geldikten sonra artık en son sözümü bitirmiş olduğuma hükmetmiştim. Meğer, asıl facia bundan sonra başlıyormuş.

Emine'ye:

-Kalk, dedim.

Bir türlü yerinden kımıldayamadı. Sol bacağı hiçbir hareket yapacak halde değildi. Yavrucak, ne kadar gayret ettiyse olmadı.

-Davranamirim; davranamirim, diye inliyordu.

Bize, gene yalnız yol göründü. Bu defteri Emine'ye teslim edip tek başıma, yarı aç, yarı çıplak ve böğrümden kanım sızarak bitmez tükenmez uzaklara doğru yürüyeceğim.

SON

TÜRK EDEBİYATINDA YABAN

YABAN'ın yayımlanışından hemen sonra, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin sanat sütununda Reşat Nuri Güntekin, romanın etkisinden hala kurtulamadığını belirttiği yazısında, Yakup Kadri'yi büyük bir haileci (tragedya yazarı) olarak selamlar. Ona göre, romancının gözlemi doğrudur. Bununla da kalmaz, Yakup Kadri'nin, nedenlerine değinerek sergilediği, ama çözüm önermediği sorunun, halkı kurtarmanın yolunun ne olduğunu açıklar. Çalıkuşu yazarının bu ilginç yazısını, bu nedenle olduğu gibi alıyoruz:

Yakup Kadri Bey'in bir romanı kimseyi lakayit bırakamaz. O sanat veya zevk kaidelerini mevzuun kendinde vücude getirdiği emsalsiz heyecana serbestçe feda edebilir. Biz de bu kaideleri onunla birlikte unuturuz. Çünkü bizi, kitaplarının daha ilk sahifesinden elimizden tutarak, sanatın ve zevkin müdahalesine tahammülü olmayan canlı, özlü, hayatın uğultuları ile dolu bir aleme götürür. Ve son sahifeyi kapadıktan sonra da o alemin füsunundan kurtulamaz, içinde yaşamakta, muztarip olmakta devam ederiz.

Bilhassa muztarip olmakta. Zira Yakup Kadri Bey'de, hayat telakkilerinin belki en necibini teşkil eden bir hassa vardır ki, o da faciayı görmek, duymak ve hissettirmek hassasıdır. Yunan hailesi zamanımızda da mergup olsaydı Yakup Kadri Bey bu edebi tarzı Aeschylos'un yükselttiği mertebeye kadar çıkarırdı. Kendisinde haile hassasının en kudretli şeklini taşıyan Yakup Kadri Bey, onu edebiyata nakletmekle her saha ve mevzuda heyecandan ibaret olması lazım gelen bu edebiyata müstesna bir unsur getiriyor. Bu itibarla Yakup Kadri Bey'e büyük bir haileci diyebiliriz.

Bunları geçenlerde çıkan eserinde, Yaban'da her zamandan ziyade hissettim. Memleketimin en nazik davalarından birini deştiği

için mi beni en hassas tarafımdan vurdu, bilmiyorum, fakat diyebilirim ki Yakup Kadri Bey'in, sanat kaidelerine göre en itinasız yazılmış heyecan ve teesürü hasıl etti. Bunu herhalde müellifin müstesna teheyyüc ve teessür hassasına medyunum. Aferin o edibe ki basit, hatta müptezel tehyiç vasıtalarıyle, sırf kendi hassasiyetinin zenginliği sayesinde, hiddet veya nefret uyandırması icap eden mevzuları bile şefkat, sevgi, fedakarlık ihtiyacı gibi ruhi haletler yaratıcı birer ahlaki kıymet seviyesine çıkarır.

Orta Anadolu'nun küçük bir köyüne yerleşmeğe gelen malul bir ihtiyat zabiti, o köyde evvela bir infisah unsuru şeklinde görünür:

Ekmeğini toprağın haşin ellerinden lokma lokma koparan insanlara adalet, aşk, şefkat ve samimiyet gibi medeniyet unsurlarından bahsetmek o insanları ihtiyaç ve itiyatlarının alemi dışında bir aleme götürmek istemektir ki, bunun ilk doğuracağı his, husumettir.

Genç zabit tenevvür etmiş her Türk'ün ifa eylemek istediği ve ekseriya edemediği bir vazifeyi deruhte etmiş bulunuyor. Filhakika bu vazifenin memleketimize karşı görülecek vazifelerin en kudsisi olduğunu anlamamış hemen hiçbir Türk yoktur; fakat en çoğu bunu, tahakkuku imkansız bir hayal gibi senelerce sayıklamıştır. İşte,

Yakup Kadri Bey'in kahramanı hayallerini, mefkurelerini tahakkuk ettiren Türklerden biridir.

Onun azmine müstesna bir kıymet veren de karşılaştığı mukavemettir. Vatanın en derin yerlerinde vatansızlık bulmak, yurdun esas unsurlarından yurda karşı bir nevi yabancılık görmek: Acı, fakat münevverin tatması lazımgelen bir müşahededir. O, bu sayede, memleketin muhtelif kuvvetleri ne suretle tevezzü ettiğini, manevi kudretinin, maddi servetinin nerelerde bulunduğunu, hangisine ne zaman ve ne münasebetle müracaat edilebileceğini öğrenir. Yoksa fikri veya ahlaki kıymetler aynı nisbette her tarafta dağılmış bulunsa bugün yalnız milli davalar değil, beşeriyet davası bile halledilmiş bulunurdu.

Bu suretle muazzam bir husumet duvarına çarpmış olan genç zabit girdiği muhitin düşmanlığını iki suretle celbeder. Evvela bir şehirli, köylülere yabancı, hülasa bir Yaban olduğu, sonra memleket, adalet sevgisi telkin etmek istediği için. Fakat o, bilmiyor ki, yegane kusuru düştüğü muhitin itiyatlarını bozmuş olmaktır ki, bunu hiçbir muhit affetmez. Diğer bir hatası da köylülere akıl lisanı ile hitap etmek istemesidir: Ancak öyle necibane bir hata ki, memleketini, onun fikri, ahlaki, bedii kıymetlerini sevenlerin hepsi düşer. Halbuki aynı köylülerin içinden onları kurtarmak azmiyle çıkacak olan herhangi bir fert, hemşerilerini zorla, fikirlerini sormaksızın kurtarmaktan başka yol olmadığını görür, bilirdi.

Bunu, Yakup Kadri Bey'in de bildiğine şüphe yoktur. Maksadı, yakın tarihimizin en mühim bir zamanını, davalarımızın en can alacak safhasını kaydetmek olmuş ve bunu, müstesna bir muvaffakiyetle yapmıştır. Bu cesurane kitap elem ve hüzünle fakat ümidi kırmak değil, bilakis kuvvetlendiren bir elemle, memleketi daha çok sevdiren bir hüzünle doludur. Aradan kırk sekiz saat geçtiği halde kendi hesabıma hala bu hüznün tesiri altındayım. Memleket aşkı bu kadar kuvvetli mi idi ki onu, en korkunç müşahedeler bile soğutmak değil, teşdit ediyor? Sevginin son hududuna vardığımızı zannettiğimiz vakit, onu daha ileri götürmek mümkün olduğunu keşfediyoruz. Yakup Kadri Bey'in kitabını okuduktan sonra memleketimi bir kat daha sevdim.

Yakup Kadri Bey biliyor mu ki, Yaban, şaheseridir? Ona bu kitabı yazdıran his teessür mü, şefkat mı, vatan aşkı mı, insan düşmanlığı mı, söyliyemem. Fakat söyliyebileceğim bir şey varsa o da Türklerin bu kitabı, her Türk'ün ezberlemesi icap eden bir kitap,

Türk edebiyatında müstesna bir yer tutacak bir eser olduğuna inanmaları lüzumudur.

Kadro dergisinde çıkan yazılarda da, Yabana getirdiği tez açısından sahip çıkılır. Kalkınma ve çağdaş uygarlığa ulaşma savaşında romanda anlatılanlar veri kabul edilir. Ta-Hay imzasıyla yayımlanan (s. 15, Mart 1933) yazının başına konan not, Kadro'nun tutumunu açıklar. Kimi bölümlerini seçtiğim yazıda ise halktan uzak düşmüş aydınlar eleştirilir:

Kadro'nun yazının başına koyduğu not:

Arkadaşımız Yakup Kadri Bey'in son eseri olan Yaban romam hakkında, Afyon'da neşrolunan Taşpınar mecmuasından aşağıdaki yazıyı alıyoruz. Bu yazı, yeni neslin fikir uyanıklığının en hareketliliğinin son tezahürlerinden biridir. Türk edebiyatının son devrinin en kuvvetli ve henüz kendi sahasında yegane orjinal eseri olan Yaban hakkındaki tahlillerimizi biz de gelecek nüshada vermeğe çalışacağız. İnkılap nesli fikir sahasında, edebiyat sahasında ve diğer sanat sahalarında her gün yeni bir eserle şahsiyetini verir ve fütuhatını derinleştirmeye çalışırken, fikirde istiklalin ve sanatta şahsiyetliliğin ve orijinalliğin heyecanını tatmamış olan eski meşrutiyet münevverliğinin, filvaki, her adımda hücumlarına ve itaplarına maruz kalmaktadır. Fakat hadiseler genç inkılap neslinin veya inkılapçı düşünüşün zaferi istikametinde inkişaf ediyor. Türkiye'nin her bucağındaki gençlik teşekküllerinden duyulan sesler zaferin alametleri ve aşağıdaki yazı ise, bu alametlerden yalnız biridir.

Bizim gibi yabanın biri; yani Türk okumuşu.

Niçin garip buluyorsunuz? Bu toprakta okumuşların yabandan farkı ne? Alfabeyi sökenlerin hepsi birden, kendilerini kümeden üstün ve bütünden ayrı görmüyor mu? İşte Yakup Kadri, bu romanıyla, bizim diyarda ilk defa bu mevzu üzerinde, hem de dokunaklı konuşandır. 315'inci sayfayı devirinceye kadar kafam burkuldu, gönlüm kanadı, sinirlerime felç geldi, kan damarlarım şişti; ve ben'im eridi, rüzgarlarımızın sırtına atladı, yaylamızda dolaşmağa çıktı, hala geri gelmedi. İstiklal mücadelemiz, her mariasiyle, yerli ile yabanın bir boğuşması idi ve Yakub'un kitabı, bunun bir remzidir.

Kemalizm, Türk köylüsüne Efendi dedi. Fakat Türk köylüsünün ruhu, durgun ve derin bir sudur. Bunun dibinde ne var? Bir yalçın kaya mı, bir yumuşak kum tabakası mı? Bunu anlamayı da, kafası ile gönlünü bu toprakların ıstırabına verecek bir nesilden, artık bekliyor. Bu topraklarda, on konserve kutusunun eşi olanlar! Siz, Kemalizm davacıları değilsiniz; boş yere tünemeyin ve ötmeyin!..

Mektep görmüş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür. Usta! Bunu yazarken senin elin mi titredi?

Bunu, boğuşarak yaşarken, benim de alnım çizgilendi, saçlarım ağardı ve belim büküldü.

Kalemin kırılsın Usta. Niçin bizi tatlı münevverlik uykumuzdan uyandırıyorsun? Niçin bizi hülyalarımızla başbaşa bırakmıyorsun? Niçin bizi saran ve harap eden çıplak realite ile karşı karşıya koyuyorsun? Biz, milleti, var biliyoruz; onun tariflerini münakaşa ediyoruz; onun namına konuşuyoruz. Fakat sen, niçin bize dili, iş ve kültürü, mefkuresi bir olmamış bir kalabalığı gösteriyorsun? Ve diyorsun; Sen derviş olamazsın!..

Senin bu kızoğlankız mevzuumuza yalın kaleminle dokunmak delikanlılığından, daha çoooook şeyler bekliyoruz; çünkü ayarlı millet yaratacak sanat eserleri için dudaklarımız, heeeey! çarık yırtıklarından dökülen çatlaklara benzedi.

Türk münevveri. Bu kitabı oku da, kendinin ne matah olduğunu düşünmeğe başla artık! Zira bataklıklar kurutulacak: Ne sülük ne solucan!..

Vedat Nedim Tör de (Kadro; s. 16, Nisan 1933) gerçeği dile getirdiği için Yakup Kadri'yi alkışlar. Bu romanda köy ve köylü çevresinde örülen edebiyat maskesinin alaşağı edildiğini belirterek Türk sanatçısına toplumsal birgörev yükler:

Yakup Kadri, asırların ufunet ve cerahatini içinde taşıyan büyük bir çıbana neşter vurdu. Şimdiye kadar Türk köyü ve Türk köylüsü etrafında örülen edebiyat maskesini erkek bir jestle alaşağı etti.

Maskenin alaşağı edilmesinden hoşlanmıyanlar bulunabilir.

Türk köyünü, cıvıltılar, şarkılar, kaval sesleri, yeşiller ve sular içinde gösteren serabın bir anda yokoluvermesi rahatımızı bozabilir.

Yakup Kadri, hiç şüphesiz ki, münasebetsiz bir harekette bulundu.

Bizi, bir hamlede hayal aleminin cennetinden çekip, hukikat cehenneminin ateşine oturttu.

Muhakkak ki, o bir (Halk düşmanı)dır.

İbsenin meşhur piyesinde de, hakikati söyleyen doktoru, bundan menfaatleri zarar gören birkaç herifin tahrik ettiği efkarı umumiye, halk düşmanı diye taşlamaz mı? Hakikat, bu kadar acı ve katı söylenir mi hiç? Sen, bu kadar toy musun behey Yakup?

İstanbul'un mondan Şişli alemlerinde, Boğaziçi'nin veya Adaların sihirli tabiatı arasında geçen bir aşk macerası uyduramaz mıydın? Nene gerekti senin, Türk köyünü sanatına malzeme olarak almak? Bıraksaydın, biz onu yine santimantal şairlerimizin bize gösterdikleri gibi tanısaydık ve avunsaydık!..

Ya... Ya... Avunsaydık, avunsaydık. Fakat daha ne vakte kadar bu avunmak?

Türk san'atkarının içtimai rolü, bir şaklaban dadı olmak mıdır ki, şımarık, avare, köksüz Türk münevverini boyuna avutup dursun?

San'atını inkılabın emrine vakfeden san'atkar, ancak böyle bir eser yaratabilirdi. Şımarık, avare, köksüz Türk münevverinin suratına ancak böyle bir sille aşkedilebilirdi: Yaban!

Yaban'ı yazan adam, Türk köyünü ve Türk köylüsünü ne candan seviyor:

Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenler, ey gamlı ülke! Bu sevgi ne derin!.. Bu sevgi ne içli! Ne özlü bir sevgi bu!

Sevmiyenler anlıyamaz:

Yakup, bizi içine çektiği cehennemde muhakkak ki, ilk önce kendisi yandı... Ve işte kafasının potası içinde akot (narı beyza) haline gelen beyninden, böyle bu kadar yakıcı bir eser döküldü. (...)

Yaban, bizce ilk orijinal Türk romanıdır.

Bu eser, herhangi bir yabancı dile çevrilse, yine zevkle ve alaka ile okunur.

Yaban, Türk edebiyatının cihan edebiyatına açılan ilk penceresidir.

Motifleri bu kadar orijinal olan, tekniği bu kadar ustaca olan bir eser Türkiye dışındaki san'at sevenleri de doyurabilir.

Şevket Süreyya Kadro'da yayımlanan uzun yazısında (s. 18, Haziran 1933), önce, Bate edebiyatından da örnekler getirerek milli roman üzerinde durur. Daha sonra Yaban'da nasıl bir tez getirildiğini araştırır. Yazının bu bölümünden seçtiğimiz parçalarda da görülebileceği gibi ona göre Yaban İnkılab'ın kuruluş dönemine uygun düşer:

(...)

Yaban ilk bakışta basit bir Bozkır hikayesidir ve mevzuu gayet sadedir: Sakarya muharebesinden sonra düşman orduları, Haymana, Mihalıççık ve Sivrihisar havalisini yer yer taş yığınlarıyla örtülü ıssız ve engin bir virane halinde bırakıp çekiliyor.

İşte Yaban bu katliam günü ortadan kaybolmuş İstanbullu harp malulünün, Ferit Celal Paşa'nın oğlu Ahmet Celal'in bu köydeki birkaç yıllık ömrünün ruznamesidir.

Mehmet Ali'nin köyü Orta Anadolu yaylasında çorak çıplak bir step köyüdür. Mehmet Ali daha köye ayak bastığı gün diğer köylülerden biri oluyor ve onlara karışıyor. Ahmet Celal ise bütün köylüler için sadece bir Yaban'dır! Artık hayatı, bu kurak gökle, bu katı yer arasında kaybolmuş bu kara step köyü, bu bir avuç step insanı ve basık bir yer odası içinde geçecektir...

Fakat işte roman da asıl bundan sonra başlıyor. Vakıa bu roman sessiz, hareketsiz ve vak'asızdır. Bütün maceralar bu köyün içinde cereyan ediyor. Fakat bu maceralar içinde biz hatta köyün ismini bile öğrenemeyiz. Sahneye çıkan şahısların isimleri hatta yarım düzineyi zor aşar!

Zaten bu şahıslar diğer köylülere, köylü stepin ortasında bir kara yığınından başka bir şey olmayan köye ve köy bu stepe o kadar karışmıştır ki, biz Yaban'ı okurken, önümüzde hiçbir zaman ferdi değil daima yığın'ı görüyoruz. Bu romanda rol alanlar kimlerdir.

Bir Zeynep Kadın mı? Bir Salih Ağa mı? Bir Ahmet Celal mi? Bir Emine mi?

Hayır canım ne münasebet! Bu romanın yalnız üç şahsı var:

Vahşi bir tabiat: Anadolu yaylası. Bu vahşi tabiat ortasında bunalmış ve terkolunmuş bir kara insan yığını: Anadolu köylüsü ve bir de Ahmet Celal.

Bir Ahmet Celal ki bu kara tabiat ortasında bunalmış, bu kara insan yığını içinde; bu zavallı insan yığınını asırlardan beri bu kara tabiatın eline terkeden Türk Münevverliğinin kefareti zebununu yaşıyor. Türk milleti, Türk münevveri ve Türk köylüsü, Yaban'da karşı karşıya geliyor ve hesaplaşıyorlar. Türk köylüsü münevveri yadırgıyor ve ona (Yaban!) diyor! Çünkü bu iki insan arasında asırların açtığı ve henüz kapanmayan korkunç bir uçurum vardır. Bu ayrılık onların dillerini, itikatlarını ve tefekkür tarzlarını da birbirinden

ayırmıştır. Türk münevverine gelince: O da Türk köylüsünü tanımıyor. Çünkü bu kalabalık asırlardan beri terk olunduğu vahşi step tabiatın ortasında en güzel cevherlerini hareketsizliğin, hedefsizliğin ve iptidailiğin haşin maskesi altında örtmüştür.

Niçin havada uçan düşman tayyaresi ve ufukları sarsan top sesleri karşısında bu Kerim (Bekir olmalı. A.Ö.) Çavuş bu kadar duygusuzdur? Niçin Ahmet Celal'in evini düşman askerleri basıyor da bu miskin imam bu düzenbaz Salih Ağa bilakis bu askerlerin önüne düşüyor ve onlara seferlerinde yol gösteriyorlar?

Niçin bir Emine için bu malul gazi kolsuz bir herif'dir? Bir elin yabanıdır. Fakat bir sümüklü İsmail'in koynunda bu kız bilakis kendi cinsinden bir sıcaklık buluyor ve ona can atıyor?

Bunlar öyle suallerdir ki, bunların cevabını verebilmek için en az on Yakup Kadri ve on (Yaban) romanına muhtacız.

Yoksa Türk münevveri Türk köylüsünü terketmekte ve yaylalar, stepler bu kalabalığı kabartmakta ve köreltmekte devam edip gidecekti. Hulasa Yaban Türk stepinde Türk insanının hikayesidir.

Her inkılabin bir devri vardır ki o devirde mistik ve geniş kalabalıkların antozyazmı bütün havaya hakimdir. Mistiğin sokak antozyazmının havaya hakim olduğu devirde san'atkar yerini san'atkar olmayan coşkun insana bırakabilir. Çünkü bu devrin edebiyatı her şeyden evvel gürültülü bir heyecanın edebiyatıdır. Fakat her inkılabın seyrinde bir de kuruluş devri vardır ki, bu devirde harcıalem fikir ve harcıalem malzeme artık ikinci plana çekilmeli ve san'atkar yerini almalıdır. Bu devir, inkılapta hissin, şuura, idrake inkılap ettiği devirdir.

Yakup Kadri'nin (Yaban)ı 1923'de yazılsaydı, belki yakılabilirdi. Fakat bugün (Yaban) Türk münevverinin beklediği ve özlediği bir romandır.

Çünkü bu romanda kalabalıkların hareket enstenkleri değil, Türk stepinin insan malzemesi tetkik olunuyor. Bu stepin kuruluşu, şenlenmesi için bu malzemenin olduğu gibi bilinmesi lazımdır.

İşte Yaban'da akseden içtimai örgü, bu çorak stepler ortasında şimdiye kadar bilinmeyen, şimdiye kadar terkolunan insan malzemesinin karakteridir.

Türk münevveri! Yaban'ı istersen yadırga! Fakat oku!

Çünkü bu kitap senin milli edebiyatında bir devrin başıdır. Ve bu açılan devirde senin bir yerin ve vazifen vardır!..

Kazım Nami Duru, Ülkü'deki yazısında (s. 3, 1933), daha öncekiler gibi tam siyasal bir tavır takınmaz. Halk-ayden kopukluğu üzerinde durur yüzeysel bir biçimde. Gerçekçilikten yana oluşunda da aydınca bir acıma sezeriz:

Yaban adında bir roman yazdı. Onun bilmem hangi yazısında İspanyollarla Anadolu Türklerini karşılaştırdığını okumuştum.

Anadolu köylü Türk'ün de bugünde yaşayan bir şövalyelik görülüyordu.

Bu görüş benim gibi Anadolu'yu oldukça gezmiş, köylüsünün içini oldukça öğrenmiş olanlar, onun bu şövalyeliğini bilirler. Nasıl

oluyor da bu şövalye Türk köylüsü gene kendinden olan münevver'e Yaban diyor. Yaban gözüyle bakıyor. Türk köylüsü, Avrupa'nın Amerika'nın bilmem neresinden gelen gezerken nasılsa köyüne uğrayan bir Frenke bile Yaban gözüyle bakmaz. Hicaz'ın kumlu çöllerinden gelen çipil gözlü Arabı Peygamber soyundandır diye başının üstünde taşır. Böyle iken neye bir Türk münevver'ine yaban deyip geçer, ondan çekinir, korkar, kendi dilini söyleyen münevver'e içini açmaz, dökmez? Yaban bize bunu ne iyi duyuruyor.

Paşa oğlu Ahmet Celal, büyük savaşta bir kolunu yitiren bu zabit köylüleri birer birer önümüze açıyor. Emireri Mehmet Ali bozulmamış bir Türk'tür. Salih Ağa köyün kodamanıdır. Köylüyü soymasını, ezmesini nasıl da iyi biliyor. Bekir Çavuş askerlikte köylü arıklığını bitirmiş beğenmediğimiz bir biçime girmiş. Zeynep Kadın mal canın yongasıdır sözü tipinden. Emine? Emine işte tipik bir Türk kızı. Ben de Ahmet Celal gibi Emine'yi sevdim. Anadolu'da böyle eşsiz güzel, ama bahtsız kaç bin, hayır kaç milyon Türk kızı var. Zavallı Emineler. Onlara içimizin varılmaz derinliklerinde uçsuz bucaksız bir sevgi bir acıma var. Bunlar bize eşsiz bir soy yetiştirir! Yakup Kadri Yaban ile ilk Türk Romanını vermiş oldu. O bu romanıyla gözümde öyle büyüdü ki... Bana İstanbul bucaklarında süslü salonlarda geçen sevgi masalları artık bir şey söylemiyor. Ben bu çevreyi sevmiyorum; Yakup Kadri'nin Yaban'da anlattığı Türk çevresini seviyorum, ona vurgunum. Bu yollu yazılar istiyorum,

Türk köylüsünün iklimle, toprakla, taşla, yoklukla, Yaban'larla çarpışmasına bakmak onu anlamak istiyorum.

Burhan Ümit Toprak'ın Yaban'a bakış açısı, şimdiye kadar sergilediklerinin tam karşıtıdır. Varlık'ta yayımlanan (s. 4, 1933) yazısında Toprak, Yakup Kadri'nin gerçeği çarpıttığını öne sürer. Ona göre Yakup

Kadri tek yanlı davranmış, hamlet bozması bir paşazadenin gözüyle, üstelik bir genelleme yaparak Türk köylüsüne iftirada bulunmuştur:

Bu kitabı okuyup bitirdikten sonra bir Türk değil herhangi bir insanın nefretle karışık derin bir ıstırap duymamasına imkan yoktur. Bu ne cehennemi alem? Hiçbir yılan, çıyan yuvası bu kadar korkunç, hiçbir hayat bu kadar acı ve hiçbir hapishane menfa havası bu kadar kasvetli değildir. Bu lanetleme toprak nerededir? Ve bu insanlar kimlerdir? Altında tabaka tabaka sayısız medeniyetler uyuyan, evliya ve kahraman kanıyla yuğrulan Anadolu toprağı bu kadar nankör olsun, kabil değil izah edilemez. Şüphesiz ki, Yakup Kadri Bey bir romandan ziyade bir essai'ye benzeyen bu kitabı bu intibar bıraksın diye yazmamıştır. O, sadece Türk devletinin bütün ağırlığını sırtında taşıyan köylünün ıstırabını, onunla Türk münevveri arasındaki uzaklığı, uçurumu gözönüne koymak için bu işe teşebbüs etmiştir. Her ideal için ölmüş ve belkemiğine kadar çürümüş olan münevver Ahmet Celal buradaki tezadı basitleştiren bir vesileden, bir aletten başka bir şey olmamalıdır ve değildir.

Ümit ederim ki, maksat sadece o zamanlar Orta Anadolu köylerinin akim sefil bir süprüntülük olduğunu, köylünün mütemadiyen soyulduğunu, derisi yüzülecek bir hale geldiğini, kadınların bile kütükten farkı kalmadığını, sıhhat namına her şeyden mahrum bulunduğunu, ekserisinin kör-topal veya illetli, cüce, sıska, çirkin olduğunu, çocukların adeta köpeklerin ağzından lokma kapacak kadar aç bulunduğunu, insanı hayvandan ayıran hassalardan birisi gülmek olduğu halde burada hiç kahkahaya rastgelinmediğini, sonsuz bir cehalet içinde gömülü bulunduğunu haykırmak ve hastalığı teşhis edip münevverleri vazifeye çağırmaktır.

Bu itibarla Yakup Kadri Bey'in tasvir ettiği bu köy alemi ile muhayyel, çeşme başlarında asi bakireleriyle, bahadır delikanlıların mani söyleyerek seviştikleri mesut köy hayatından çok uzağız.

Acı ve sert hakikat ile karşı karşıyayız. Hatta ortadaki cinayete benzeyen hadisenin sebeplerini bile arıyoruz. Ahmet Celal hiçbir peşin hükümle, hatta sevgi ve şefkatla bile bulunmayan gözlerle gördüklerini bir fotoğraf adesesi gibi tespit ediyor. Fakat acaba Ahmet Celal tamamiyle afaki midir? Eşeğe geviş getirtecek kadar tabiatten uzak ve müşahedesi kıt olan ve alelıtlak

kadını ve kadınlığı bir hükümle idam eden adamın afakiliğinden şüpheye düşmek hakkımızdır. Bahusus ki hiçbir edebi eser tamamiyle afaki olamaz.

Madame Bovary bile sadece bir itiraftan ibaret olan Adolphe romanı kadar enfüsidir. Yalnız aynı şekilde ve tarzda değildir. Nitekim Yakup Kadri Bey de bu eserinde azami bir enfüsiliğe varıyor.

Münevver kahramanı hakkında mümkün olduğu kadar sempatik ve sükuti, köylüler karşısında ise daima beliğdir. 315 sahifelik romanda köylülerden bahsederken sevimli, müşfik tek bir cümleye rastgelinmediği gibi bu zavallı mahlukları daima ya karınca sürüsüne, ya kunduzlara, ya çamurlu bir karnıbahara, yahut bir meşe kütüğüne benzetiyor.

Keza Ahmet Celal yalnız onlar üzerinde yaptığı müşahedelerle insanların, hayvanların en galizi olduğuna kani oluyor. Ve hayvanları, boz eşekleri onlara tercih ediyor ve hatta ölürse bu köylülerin kendisini gömmiyeceklerini, köpeklere, kargalara yemlik bırakacaklarını ve yahut da tezek ateşinde yakacaklarını söylüyor. Nihayet Anadolu hakkında tasavvur ve tehayyülün fevkinde iftiralarda bulunuyor.

Öyleki Türk köylüsünün metanet ve vekan hissizlik, sükutiliği bulanık bir derinlik, lokma ve abaya rızası, mecburi tevekkülü, miskinlik, imanı ise gülünç oluyor. Türk köylüsü ne yaşamasını, ne sevmesini, ne inanmasını biliyor, ne dini, ne imam vardır; kaba bayağı iştihalardan, düzenbazlıktan, nekeslikten, alçaklıktan, kinden ve sefaletten, hodbinlikten yoğrulmuş bir külçedir. Yakup Kadri Bey'in yahut Ahmet Celal'in bu tasvirine nasıl inanalım? Ahmet Celal'in kaleminden Yakup Kadri Bey'in bize tasvir ettiği alem, ismini söylemediği köy müdür? Yoksa bütün Anadolu köyleri midir?

Yahut bize bu köylüler vasıtasıyle muayyen bir sefalet derecesine düşmüş insaniyeti mi anlatıyor? İnsanda bu sefil iştihalardan başka bir şey yok mudur? Şüphesiz ki Yunus Emre, Mevlana, Fuzuli bunlardan büsbütün başka çapta adamlardı. Yokluk içinde var olabilecek bir madenden yapılmışlardı. Lakin alelade insanın, insan yığınlarının ruhunda hiçbir şey yok mudur? Yakup Kadri Bey bu sinemasiyle hakiki köylüyü mü anlatmış oluyor?

Zannetmiyoruz. Yakup Kadri Bey bu derece bedbin görünüyorsa bunun sebebi görünüşün tek taraflı olmasıdır. Tam manasiyle ne fena, ne de iyi adam bulunamıyacağına ve tek parçadan biçilmiş insanın yalnız klasiklerin uydurduğu bir efsane olduğuna kani olduktan sonra bu köy tasvirini nasıl hakikat diye kabul ederiz.

Dişinden, tırnağından artırarak beslediği hükümetin sıhhati için doktorundan, ahlak ve imanı için muallliminden, bakımsız toprakları için ziraatçısından ve hayvanları için raylarından, yollarından, elektriğinden ve suyundan istifade edememiş ise kabahat kimin?..

Kabahat köylüden iğrenen ve istiklal mücadelesinin en tehlikeli devirlerde bir kolu yok diye Türk ordusu tarafına geçemeyen ve bu sonsuz (?) fedakarlığının minnet ile karşılanmasını bekleyen, sümüklü İsmail'in karısını kaçırdıktan sonra can çekişirken mezarlıkta terkedip yola düşen Hamlet bozması paşazadede ve onun temsil ettiği değil midir?

İhtimal ki bu paşazade bir bakıma göre tiksintilerinde, nefret ve ithamlarında haklıdır. Fakat Falih Rıfkı'nın dediği gibi iki küçük kusuru vardır. Evvela kendisini insan zannetmek. İkincisi de kendisini bu milletten saymak...

Köylüler yaptıkları veya sadece yapacakları rivayet edilen günahları için affedilebilirler. Zira ne yaptıklarını bilmezler. Fakat bilenler ve bile bile yapanlar...

Allahın veya atinin laneti onların üzerinedir.

Geçenlerde bir muallimle (...) köyüne giden bir arkadaş acı bir hatırasını nakletti. Abdülhamit devrinde, meşrutiyette askerlik etmiş yaşlı bir köylü ile konuşuyorlarmış, köylü dayı bir aralık:

-İngilizler İstanbul'dan çıktı mı? diye sormuş.

-O... demişler. On sene oldu. Haberin yok mu?

Köylü bir müddet düşünmüş, düşünmüş sonra ilave etmiş.

-Peki ama... buralarda siz ne ararsınız?

Bu sual asırlardan beri terkedilmiş Anadolu köylüsünün bütün acılarını, sitemlerini, isyanlarını ve münevverlere karşı hıncını hulasa etmektedir. Onlara hayrı olsun diye kitap yazan Yakup Kadri Bey ne yazık ki bilerek ve bilmeyerek yahut sadece istisnayı umumileştirerek ihtiyar Anadolu'nun ahlak ve vicdanını da itham etmiştir. Halbuki hala daha ve her şeye rağmen varlığımızın en sağlam ve en saf tarafı orasıdır. Varlığımız onun üzerine dayanmaktadır. Yıldırımdan beter belalarda çarpılmış bu insaniyet parçasının azıcık tanınabilecek bir tarafım kompozisyonun içine koysaydı, Yakup Kadri Bey'in bu eseri kim bilir sanat eseri olarak daha ne kadar kuvvetli olacaktı. Fakat her nedense onun her kitabında mevcut olan rahmet ve sıcak şefkatten burada zerresi yoktur. Bununla beraber bizim nesil Yakup Kadri Bey'in romanını ekşiten husumetten de insan kalplerinin fethetmek için sevgiden, her şeye rağmen affeden sevgiden başka bir silah olmadığı dersini bir defa daha öğrenerek istifade edebilir.

Filhakika gençlik içi köylü millet ve vatan karşısında yaratan, faal sevgiden, bedelsiz ve ivazsız fedakarlıktan başka hiçbir vazife yoktur ve bu sevgiden başka her iddia çirkin bir yalandır.

İsmail Habib Sevük de aynı düşüncededir. Yaban'ın Almanca'ya çevrilişi dolayısıyla yazdığı ilk yazıda (Cumhuriyet, s. 5704, 5714, 1940) Yakup Kadri'nin gerçekçilik anlayışını eleştirir. Özellikle gerçeği yanlış yansıttığı, yabancıları aldattığı için yazarı kınar:

Nadir Nadi, idarehanedeki odasında, bana bir mektupla bir kitap uzatıyor. Mektup Türkçe, kitap Almanca, Yakup Kadri'nin Yaban romanını Der Fremdling adı ile Almancaya tercüme eden Max Schultz yanlışsız bir Türkçe ile yazdığı mektubunda ilk defa olarak Türk edebiyatından mühim bir eserin Almanca lisanında intişar etmesinin gazetemizi alakadar edeceğini düşünerek Leipzig'deki maruf A.H. Payne Basımevi tarafından gayet nefis bir şeklide bastırttığı kitaptan bir nüshasının gönderildiğini bildiriyor. Basılış sahiden çok nefis. Kitabın Türkçe aslı ile bu tercümeyi sırf basım bakımından yan yana koysanız, tercümeler ki asılların astarıdır, burada bir Hind kumaşı nefaseti ile duran astara karşı kitabın aslı bir çul parçası kadar zavallı kalıyor.

Muhterem mütercim mektubunda kitabın başına ilave ettiği mufassal mukaddemeye de dikkatimizi celbediyor. 24 sahife tutan bu mukaddemeden icap eden yerleri Nadir Nadi şifahen tercüme edip anlattı: Mütercim Türk İstiklal hareketine karşı Anadolu halkının vaziyetini gösteren, içtimai kıymeti haiz bir eser aramış. Bu romanı bulmuş. Vak'a bir köyde geçmekle beraber bütün bir milleti tasvir edecek kadar kuvvetlidir diyor.

Yakup Kadri hayrete şayan bir realizmle, hiç çekinmeksizin, katı bir şekilde, merhametsiz bir dürüstlük göstererek, Türk halkının bir kısmında yaşayan milliyet duygusu eksikliğini tasvir etmiş.

Kitaba ne için ve ne bakımdan kıymet verdiğini görüyorsunuz.

Fakat zeki mütercim nazikdir de: Halkın bu noksanlığı hep, halka yabancı islami maya ile beslenen, saltanat rejimine atfediliyor.

Yeni rejim bu noksanı çoktan düzeltmiş. Hem bu ince nezaketine, hem edebi bir Türk eserini tercümedeki himmetine, hem de o kitabı bir bed'a denecek kadar nefis bir şekilde bastırmasına ayrı ayrı teşekkürden sonra Yaban'daki o hayrete şayan realizmi'i açıkça konuşabiliriz.

Eskiden Anadolu köyü ve Anadolu köylüsü deyince, romantik bir saffet içinde gözönüne şu çeşit bir levha gelirdi: Yeşilliklere gömülü, seyrek beyaz evler, evlerin çitle çevrili geniş avlularında testi pembe yüzlü köy kızları; halis süt, hilesiz yağ, yağlı yoğurt, tabii kaymak ve odaların kar gibi patiska minderlerinde oturan melek gibi köylüler; ne hile ne hud'a, hepsinin dini bütün.

Halbuki... bütün bunları tamamen tersine çeviririz. Anadolu köyü mü? Çorak bir toprak, keleş tepeler, bulanık bir dere, izbe evler.

Davarı cılız, sütü sulu, yağı karışık, peyniri imansız; halk hep sakat, kör, topal, kel, kambur; herkes kendi menfaatinde, ne vatan hissi, ne mukaddes duygu, pislik, gübre, çirkef. Ne istila'ya karşı nefret duyan var, ne istiklal hummasından haberdar olan.

Evvelki tam müsbet ne kadar romantikse bu tam menfi de o kadar romantik. Yakup Kadri'nin romanı işte bu tam menfi'yi anlatıyor. O

Yaban'da realizmin sonuna gideyim derken bilmeyerek, romantizmin sonuna gitti. Anadolu köyünün hakikati sonda değil, ortadadır. Tam müsbet ne kadar doğru değilse tam menfi de o kadar doğru değil: Anadolu köylerinin cennet gibi olanları da var, berbat olanları da. Köylülerin temizleri de var, madrabaz olanları da.

Yiğitler, korkaklar, sağlamlar, çürükler, müfsid olan, mümin olan...

Hayır, Anadolu'nun köyü de köylüsü de tek değildir.

Herr Schultz'un Yaban'ı son derece realist telakki etmesini mazur görürüz. Bir Türk'ün kendi milletini methetmesi bir ecnebiyi belki inandırmaz ama hicvetmesi derhal inandırır. Meziyeti meydana çıkarırsak romantik fakat nakiseyi teşhir edersek realist. Yaban realizmin kendini değil cazibesini avladı.

Muhterem mütercim yalnız maruz değil haklıdır da: Kendisinin mukaddemede Yakup Kadri'nin şahsiyeti ve san'atını anlatırken söylediği gibi Yaban müellifi Türkçemizin san'atkar bir naşiridir.

Kariini kaleminin büğüsü ile sürüklemeyi bilir. Sonra eserde yer yer realist parçalar var. Mesela köyün en zengini ve en kötüsü Salih Ağa'nın yaz kış çorapsız ayaklarına verdiği hareketlerle gösterdiği manalar ne kadar diri anlatılıyor. Gene mesela Süleyman'la Cennet'in macerası bir küçük hikaye olmak itibariyle ne güzeldir.

Gene mesela Emeti Kadın'ın torunu küçük sığırtmaç Hasan'ın portresi nasıl füsunlu çizilmiş, gene mesela... saymağa lüzum yok. Parça parça güzellikler, peki; fakat romanın umumi havası, hayır.

(...) Bizleri değil bizler Anadolu'yu da biliyoruz, davayı da, fakat bilmiyenleri aldatıyorsun; bak, Almancaya yapılan tercüme ile meydana çıktı. Alman mütercim tasvir etmektedir.

Ah muhterem Max Schultz eğer millet Ahmet Celal'in anlattığı köy olsaydı istiklal cengi mi olurdu? İşin asıl mühim tarafı burası.

Mühim, sakat, sakar ve feci tarafı... Bunu bir yazı ile konuşalım.

Ahmet Celal'in sakarlığı ve sarsaklığı bize kötüleri yazışında değil yalnız kötüyü görüşündedir. O gözüne sadece kara gözlük taktı. Kara gözlük, mavi gözlük, hayır, realite ancak tabii gözle görülür. Muhterem mütercim, sizi temin ederim, Türk köylüsü henüz romana girmemiştir. Biz henüz kendimizi arıyoruz.

Madem ki mukaddemenizde dediğiniz gibi, Türk istiklal hareketine karşı Anadolu halkının vaziyetini gösteren içtimai kıymeti haiz bir roman arıyordunuz, bari Halide Edip'in Vurun Kahpeye'sini tercüme edeydiniz. O da Yaban gibi Milli Mücadelenin ilk devrine aiddir.

Onda da vak'a küçük kasabada geçer. Orada da Hacı Fettah Efendi gibi mürteciler, Kantarcıların Hüseyin gibi dessaslar, orada da Yaban'ın Salih Ağa'sı gibi düşmanla elbirliği edenler var.

Fakat orada ihtiyar Ömer Ağa ve karısı Gülsüm gibi tertemiz halk tipleri, Tosun gibi yiğit, Aliye gibi idealist kızlar da var.

Mademki öyle bir kitap arıyordunuz keşke elinize Yaban yerine Vurun Kahpeye geçseydi.

Nasuhi Baydar'ın Yücel'de yayımlanan (s. 85, 1942) yazısı ise, bir bakıma gerçekliği çarpıttığı için Yaban'ı ele, tirenlere verilmiş bir cevaptır:

Yaban'ın tezi inkılap nesilleri için pek aziz olan Köyü kalkındırma davasında en iyi niyetlilerin bile önüne aşılmaz bir engel gibi sık sık çıkan bir ruh uçurumunu bütün derinliği ve genişliği, girinti ve çıkıntıları, belki korkunçluklarıyla, fakat beğenilmemesi imkansız bir medeni cesaretle aydınlatan tezdir.

Köylü, duygusunu, düşüncesini, dilini anlayamadığı ve hayat şartıyle uyuşamadığı için şehirliye yaban -yabancı diyor; fakat şehirli için de duygusunu, düşüncesini, dinini anlıyamadığı ve hayat şartlarıyla uyuşamadığı köylü yabandır. Lakin kusur kimde? Köylünün, duygusu basit, düşüncesi geri, dili işlenmemiş ise onu o halde bırakmış olarak vebali şehirlinin değil midir? O Osmanlı şehirlisinin ki asırlar boyunca yalnız kendini düşünmüş köylüye başka bir cinstenmiş gibi hep yüksekten bakmış, onu ancak her türlü hizmetine koşmuş, tarlada rençber, aşar mültezimi

önünde durmadan veren mükellef, kapısında uşak, sınırında nöbetçi olmaktan başka bir rol sahibi tanımamış, okutmamış, öğretmemiş, maddi ve manevi binbir bela ve musibet karşısında müdafaasız, çaresiz, zavallı bırakırken hiçbir merhamet ve mesuliyet duymamış ve sonra, günün birinde, kolu ve kanadı kırılıp da, mağlüp ve bezgin, sığındığı köyde kudretsizliği kadar şüphesinden, beceriksizliği kadar gururundan ona ısınamamış, onu kendisine ısındıramamıştır.

Yaban'ın tezi işte budur. Ne müthiş tez!

İmparatorluk idarecilerinin bile bile, isteye isteye yıllarca ve yıllarca tatbik ettikleri obscurantisme politikası hasılalarıyle Cumhuriyet idarecilerinin iyi niyetlerini kıyaslayan muharrir, bütün bunları ve ilerleme emeli karşısına dikilecek olan daha nice köstekleyici unsurları tasavvur etmemek ve realiteyi -elbette mübalağalandırarak-münevverin önüne koyup: Gafil, gafil, büyük davanda yardımını beklediğin köylü işte! Ve işte sen! dememek kabil miydi?

Yaban, bence, ancak bu endişenin mahsulüdür ve yalnız yazıldığı günler değil, ilhamı alındığı tarih, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına rastlıyan devir dahi gözden uzak tutulmamak şartiyle, itiraf etmeli ki köylerimizde Yaban'ın bütün kahramanları birer birer, Yaban'dan tasvir edildiği gibi; yaşamışlardır ve yine itiraf etmeli ki, zaman zaman köye yaklaşmak hevesine düşmüş olan münevverler birer Ferit Celal Paşazade Ahmet Celal vaziyetine düşmekten kurtulamamışlardır. Bu hali bilmek mi, bilmemek istemek mi bir cemiyet için faydalıdır?

Yaban'da bazı teknik zaaflar olduğunu, bir Flaubert dikkat ve itinası ile her tarafının defalarca gözden geçirilmiş bulunmadığını hatta Balzac'a has ihmallere onda sık sık rastlandığını kabul etmekle beraber Yaban'ı bir Madame Bauvary, bir Egenie Grandet gibi mensup olduğu edebiyata damgasını vuran çok kuvvetli bir eser olarak bir daha selamlarız.

(...) Fakat Yaban, tok sözlü dostun sözlerindeki gerçek merhametle dolu ve merhametin bizzat kendisidir. Onu romantizmanın hayal ve his aleminde yetişmiş, bu alemin pembe ufuklarına, soluk benizli narin kızlarına veya sinema perdeleri kahramanlarının hep Happy end ile tatlıya bağlanan

maceralarına alışmış olanlar, bir de ne acıklı bir madunluk duygusu içinde çalkalandıklarını farkedemiyen demagoglar anlamadı.

Vecdi Bürün de (Çınaraltı, s. 49, 1942) Nasuhi Baydar'la aynı düşüncededir:

(Yaban), İstiklal Harbimiz esnasındaki Anadolu'nun yediği birçok darbelerle, yapyalnız kalan, ihanetlere uğrayarak asırlardır çocuğu olduğu imparatorluğun çöküşü ile yerle gök arasındaki kimsesizliğin kefeniyle sarılı, tek kollu bir adamın ve bu tek portresidir diyorum: Zira her portre bize çizenle çizilen arasındaki münasebetlerin, kifayet ve kifayetsizliklerin yekûnunu verir. Anadolu, o zaman gûzel mûsbet ruhlarla dolu olduğu kadar, çirkin menfi ruhlarla da doludur. Her bozulma her nizamsızlık böyledir. Sonra romanın kahramanı birçok sebeplerle tam bir adamcıl olmuştur. Elbette insanlardan ve bilhassa çözülme anında o bir türlü toparlanamayanlardan; toparlanmaya ve ayaklanmaya karşı (gaflet içinde), hiçbir şey olmuyormuş gibi hareketsiz kalanlara kızarak, onlardan nef'ret edecektir; Allah'ın bile son derece hasis davrandığı topraklar üzerinde böyle bir hava ile zarflanmış adam, adamcıl olur, evinin altındaki ahırda beslediği eşeği sever: Fakat koca Türk İmparatorluğu'nun sağlam, temiz, hem de bir atom taşımamacasına temiz ruhunun ayaklanmasına ve üzerine saldıranların, canına kastedenlerin suratında devirler açar bir tokat gibi şaklamasına tek kollu adamcıl iştirak edecektir. Bu tokatta mana olarak onun da hissesi var. Çünkü bir nizamı; bir Türk nizamını o kadar özlüyor.

Yakup Kadri'nin müspete dönük adamcıl muvaffak olmuş bir yaratmanın bütün şartlarını taşıyor. Fakat onun müstakil bir kahraman, tam bir roman kahramanı olabilmesi için bir parça daha serbest kalması, müellifin müdahalesinin yaptığı bazı yerlerde kahramanı silecek kadar üzerine şiddetli hissedilen baskıdan kurtulması lazımdır.

Diğer bütün şahıslar halis reelin ipliğiyle dokunmuş, fevkalade canlı, varlıklarını vergilere borçlu olmayan kendiliğinden yaşamakta olan insanlar.

Bütün kusurlarına rağmen (Yaban), İstiklal Harbimizi bir izah teşrifatından, hitabet kürsülerindeki, radyo kürsülerindeki aletlerin içine girerek fiziki bir tevrit halinde donup kalmaktan kurtararak, bütün kahraman ve korkakları, insan ve şüphe edenleri, aziz ve rezilleri ile vatan

sahnemize çıkaran bir eşerdir. (Yaban)da sanat bakımından yer yer rastladığımız kıymetleri bir tarafa bırakırsak bile yalnız bunun için, tam bir portre olabilmenin bir çok şartları, kendisile ittifak etmiş olan bu esere gözlerimizi çevirmemiz lazımdır. Ve yine bunun içindir ki bu eserden hakaretle bahsetmek doğru olmaz. (Yaban) sağlam kıymetlerin romanı olduğuna göre ona çatmak bir parça da kendimize çatmak olur.

Nihad Sami Banarlı ise, Resimli Türk Edebiyatı adlı kitabında (s. 395) Yaban'a karşı çıkanlarla birleşir. Ama onlar gibi tam reddedemez romanı:

Yaban, Birinci Dünya Harbi'nde sağ kolunu kaybettiği için hemen bütün cemiyete, hatta bütün hayata küsmüş, isteksiz ve hedefsiz bir insan gözüyle görülen Türk Köylüsünün romanı'dır. Türkiye'deki köylü-şehirli anlaşmazlığının (...) iktisadi, içtimai, din, dil, velhasıl tarih bakımından sayısız sebepleri vardır. Bu sebepler iyi araştırılırsa, bu tarihi talihsizliğin kabahatini ne köylüye, ne de hatta şehirliye yüklemek kolay değildir. Yaban ise, böyle bir maziyi araştırmaya lüzum görmeksizin köylüye adeta fena gözle bakan bir roman olmuştur.

Yaban, esas itibariyle ciddi bir yaramıza dokunan ve dokunduğu için hayırlı bir iş gören romanlarımızdandır. Fakat bu yaraya dokunuş, o kadar sert, öylesine hoyratça olmuştur ki, okuyan, ister istemez, muharririn Türk köylüsüne karşı bir hayli zalim davrandığını düşünmek zorunda kalır.

Bu eserde vahşi denilebilecek kadar iptidai, insani hayal şartlarından, insan zevk ve duygularından uzak, bilhassa şehirliye karşı düşmanlık hisleriyle dolu bir köylünün hayatı vardır. Bu köylünün güzel denilebilecek hiçbir hareketi, hiçbir san'atı yoktur...

Gerçi köylüyü bu derece sefil ve iğrenç bulan adam, yine köylünün -bizce- pek haklı olarak yaban dediği, bir ruh hastası, zayıf ve mütereddi bir mahluk, bir yarım münevverdir. Bu adam elbette köylünün iyi cephelerini de görebilecek bir karakter değildir. Fakat vaziyet bu duruma girince Türk köylüsünü böyle menfi bir adamın gözleriyle görüp, o kadar insafsızca hırpalamakta ne mana kalır?

Yine Yaban'ın bize tarif ve tasvir ettiği köylü, Orta Anadolu'nun bağrı yanık topraklarında kavrulup kalmış bir tek köyün halkıdır.

Fakat Yaban'ı okuyan yabancılar ve hatta bir çok şehir insanları diğer bir çok köylerimizin de böyle olmadığını bu eserin neresinden anlayabileceklerdir.

Öyle görülüyor ki, bu eserin kudretli san'atkarı bizim zayıf kalmış taraflarımızı milli ve marazi bir infialle karşılayan, o kadar ki hiddetini, ancak bizi hırpalamak suretiyle yenebilen, tamamiyle müsbet duygularla doludur.

Önce de belirttiğim gibi, 1960'tan sonra Yaban'a farklı bir biçimde yanaşıldığını görürüz. Artık, ne gerçek-yalan tartışması, ne de günün siyasal isterleri doğrultusunda tavır alma sözkonusudur. Yaban Yakup Kadri'nin romancılığı içinde ele alınır, edebiyatın ölçüleriyle değerlendirilir, Türk edebiyatının gelişimindeki yeri belirtilir. Çeşitli yazarlarımızın kitaplarından ya da yazılarından alıntıladığımız aşağıdaki parçalar, Yaban'ın değeri konusunda yeterli bir bilgi verecektir:

NİYAZI AKI

Yaban, Yakup Kadri'nin 1921'de Tetkik-i Mezalim heyeti ile Anadolu'da yaptığı tetkik gezisinin mahsulüdür. İfadesine göre, kendisine Erkan-ı Harbiye tarafından 2. Şube istihbaratı namına yarı resmi bir vazife verilmiştir. Yirmi kadar hikaye ve bir hayli makaleyle döndüğü bu seyahat yazarın gözleri önünde yurda ait yeni mevzular ve yeni meseleler çıkarır. Bunlardan biri köy, diğeri köylü ve münevver ayrılığıdır.

Ergenekon 1 de toplanan (Ankara Yolunda-1921), (Kütahya'dan Simav'a-1921), Dergah'ta çıkan (Düşmanın yaktığı köyler ahalisine 1922) gibi makalelerde yazarı halka götüren duygu ve fikirlere rastladığımız gibi, yazarın kafasında köylü ve münevver anlaşmazlığı diye bir davanın belirtileri de sezilir. 1922'de yazdığı Kadın ve Ukubet'i de Yaban'da (s. 43) buluruz; bilhassa, Anadolu toprağının insan için ne tükenmez bir sabır ve metanet kaynağı oluşunu anlatan sayfaların (56, 57) 1923'te yazdığı Yunus Emre ile yakın alakasını görürüz. Hüküm Gecesi'nin son sayfaları da münevver ve köylü münasebetlerine temas eder. Bütün bu hazırlıklar Yaban'a bir zemin teşkil eder.

Vak'aları Eskişehir, Kütahya, Simav havalisinde geçen Yaban, Sakarya Savaşı'nda bozulan düşmanın kaçışı esnasında biter. Ankara, Sakarya Savaşı'ndan önce başlar; bu itibarla iki eser zaman bakımından iç içe girerler. (...) Yaban'da bazı meseleleri ortaya koyan yazar Ankara'da bunların cevabını vermeye çalışıyor gibidir.

Her iki roman da aynı mevzu etrafında döner. Yaban, nüfusunun çoğu köylü olan bir memlekette bu kitlenin hayat şartlarını; manevi durumunu, zavallılığının sebeplerini inceler; Ankara ise yine bu kitle de dahil olmak üzere aynı kötü şartların devamına rağmen bir kalkınışın hikayesidir.

(Y.K Karaosmanoğlu, 120-121, 1960)

VEDAT GÜNYOL

Yaban, bir bakıma, aydınla köylünün, halkın anlaşmamalarının verdiği bir acıyı dile getiriyor denilebilir: Bir yanda, en ilkel içgüdülerden kurtulamamış, bakımsız, kılavuzsuz, kadere boyun eğen cahil bir köylü tabakası, öbür yanda, aslından, kökünden habersiz, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler, unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sınai adeta kimyevi bir şey halini almış olan tabiat garibesi bir aydın tabaka var. Kendini büyük bir tehlike önünde hisseden ve bir fedakarlık ihtiyacı içinde halka doğru giden aydın, karşısında, güvensiz, kümes mahlukatı gibi her biri bir köşeye sinen insanlar buluyor.

Hiçbir yerde, hiçbir devirde, bir milletin iki sınıfi yekdiğerinden bu kadar ayrı, yekdiğerinden bu kadar zıt kalmamıştır. (Ergenekon)

Yaban bizi ilk olarak, bir köye gerçekten sokmayı başarmıştır.

Yüzbaşı A. Celal'in benliğinde birbirine zincirlenen parça parça tablolar, bize bir köy çevresini yansıtıyor. Edebiyatımızda Yaban'la Vurun Kahpeye'den önce, bir çok köylere, kasabalara girmiştik. Ama, hepsinde, köyden, kasabadan sadece kuru bir dekorun ruhsuz iskeleti vardı. Yaban'da köylüyü ruhuyla, hayat felsefesiyle canlanmış buluyoruz. Bu, büyük bir başarıdır; Orta Anadolu, kaderciliğin, bağnazlığın en geniş anlamda ağır bastığı; tembelliğin, dünyadan kopmuşluk duygusunun kökleştiği yer.

Anadolu köylüsünde ta cinsiyete, ta instenktlere kadar hükmeden bu mahallilik bu tecerrüt duygusu, acaba ruhları yalnızlığa, uzlete davet eden bu ıssız yaylaların icabı mıdır? Yoksa içtimai bir teşekkül kusurundan mı hasıl oluyor? İkisinden de. Ama, Halide Edip kadar Yakup Kadri de bu ikincisi üzerinde daha çok duruyor.

(Dile Gelseler, s. 6, 16, 1966)

FETHİ NACİ

Yakup Kadri denilince Yaban gelir çoğumuzun aklına. Kimi eserlerin böyle talihi var: Önemleri değerlerinden büyük oluyor. Bu, sanırım eserin bir toplum gereksinmesini karşılayışından ileri geliyor. Aydınlarımız arasında Yaban'ı okumayan yok gibidir. Bunda aydınlarımızın, bugün bile, Ahmet Celal'i kendilerine yakın bulmalarının payı büyük olsa gerek. Aydınlarımız da Ahmet Celal gibidirler. Bir yandan birtakım ülküler uğruna giriştikleri savaşların değerinin halkça anlaşılmasını isterler, öbür yandan halkın geriliği karşısında bir suçluluk duygusuna kapılırlar. Toplumsal yapıları

bakımından kitle hareketlerinden çok aydın kişilerin çabalarına elverişli ülkelerde aydınların kaderi budur sanıyorum.

Yaban, dünyadan elini eteğini çekmek isteyen bir aydın kişinin acı ve korkunç bir hakikatle karşı karşıya gelmesinin tepkilerini anlatır. Aydın kişi ile köylüler (acı ve korkunç hakikat) arasındaki düşünce ayrılığı bütün ayrıntılarıyla verilmiştir. Sağ kolumu ben onlar için kaybettim diyen Ahmet Celal, bir yandan da köylülerin geriliği, cehaleti karşısında aydınlar takımını suçlayan bir aydın kişidir. Yakup Kadri hep Ahmet Celal'ir karamsar gözüyle bakar olaylara, kişilere: Ama bu, söylenmesi yürek isteyen birtakım acı gerçeklerin söylenmemesine engel olmaz. Yaban'ın en önemli yanı da burasıdır. Ne var ki Yakup Kadri'nin, Ahmet Celal'e, Emine'den biraz sevgi görünce, Türk köylüsü ile Türk entelektüeli arasındaki acıklı davadan hiçbir eser kalmadığını söyletmesi kişiyi yadırgatıyor; pek ucuz bir çözüm yolu gibi görünüyor. Ama roman sonunda Emine'yi bırakmak zorunda kalan Ahmet Celal'in Bize gene yol göründü,

demesi sembolik ve epey karamsar bir anlam kazanıyor: Aydınlar yollarında gene yalnız yürüyecekler.

(On Türk Romanı, s. 28-29, 1371)

CEVDET KUDRET

Roman, anı biçiminde yazılmıştır. Yazar, eserini, Kurtuluş Savaşı sıralarında, Porsuk Çayı kıyısındaki bir Anadolu köyüne yerleşen Ahmet Celal'in anı defteri olarak sunar.

Eserin bir çok yerlerinde (...) köylü-aydın ilişkisi üzerine, roman sınırını aşıp makale sınırına giren ve yazarın kişiliğini açıkça ortaya koyan sahifeler vardır. Yazarın deyimiyle hikayeyi bölük pörçük eden bu feryadımsı hutbeler ve bu çeşit tiradlarla Yaban'ın hemen her tarafı tıklım tıklım doludur. Bu tutum, realist bir eserde, roman tekniği bakımından bağışlanamayacak önemli bir kusurdur. Bunu, önsözde kendisi de açıklayan sanatçı, Yaban bir objektif roman değildir. (...) Bu, ne bütün manasıyle bir roman, ne bütün manasıyle bir sanat ve edebiyat işidir. (...) Yaban, çölde bir feryattır der.

(Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, 2. bas., 152-153, 1970)

RAUF MUTLUAY

... Eserin tezi, yüzyıllarca aydınların hiçbir şey vermediği Anadolu halkıyla, üst kat kişileri arasındaki uyuşmazlık, uzaklık, yabancılık, ilgisizlik sorunudur. Yazarın gezi izlenimlerindeki gözlemlerinden doğmuş bu tablo, Sakarya Savaşı sonrasındaki ezik Anadolu'nun, Kurtuluş Savaşı sırasındaki umutsuz halkımızın yaşamını canlandırdığı için karamsar görünmüş, haksızca eleştirilmiştir.

Dönemine uygun bir roman, edebiyatımızın köyü konu edinen en uyarıcı eserlerinden biridir.

(100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı, s. 207, 1973)

Cumhuriyet'in onuncu yıl eşiğinde yazarın toplumuna ödediği borçtur Yaban. Sezgiyle bile olsa Yakup Kadri, Türk köyünün, verdiği görev oranında zaferden pay almadığını -dolaylıkla- anlatmaktadır. (...) Birinci Dünya Savaşı'nın yoksunluklarını yaşamış bir Batı Anadolu köyünün sorumluluğu kime aittir? Ne padişahlık devrinin eleştirisi söz konusudur, ne Cumhuriyet hükümetine yol gösteriş. Ama gene de bu gerçekçilik, halkımızı masabaşı söylevleriyle sevdiklerini söyleyenlerin pembe gerçekçiliğini tedirgin edecektir.

... Günümüzden kırk yıl önce yazılmış bu röportaj-anı defteri biçimindeki roman, sanıldığından çok etki getirmiştir. İlerde köy edebiyatına koşulacak pek çok kişi bu gözlemlerin gerçekliğine yaslanacak, gerekliliğini savunacaktır. Ve tektir bu kitap Karaosmanoğlu'nun repertuvarında. (...) Yakup Kadri, bu dönemde -belki sürekli yolculukların izlenimiyle hiç olmazsa tren pencerelerinden gördüğü- Anadolu bozkırının gerçeğini dile getirmek istemiştir. (...)

Yaban, toplumumuzun ilerde meydana çıkacak ana sorunlarına, biraz anakronik de olsa, dikkatli bir yaklaşımdır ve onun zaferi, Yakup Kadri'nin adı yanına eklenen bir onur olur.

(50 Yılın Türk Edebiyatı, s. 552-553, 1973)

DR. AYTEKİN YAKAR

Yaban'da Karaosmanoğlu'nun maksadı, doğrudan doğruya Milli Mücadele gerçeğini yansıtmak değildir. Yaban, o günlerin geri ve bakımsız bir köyünün hastalıklarını teşhir etmektedir. Yalnız bu teşhirin zamam olarak, Milli Mücadele günleri seçilmiştir.

1919-1923 yıllarının verileri üzerine kurulmuş görünen ve 1923'de yayınlanan Yaban, gerçekte 1923-1930 yılları arasının, yeni toplum yapısının yeniden kurulmaya çalışıldığı devrimler çağının, bu devrimlerle çalkalanan sosyal ortamın direniş ve davranışlarının yazarda yarattığı hayal kırıklığından etkiler taşır.

Yazar, devrimler çağında uğradığı bu hayal kırıklığını, Milli Mücadele günlerinde İkdam'da yazdığı makalelerini topladığı Ergenekon'larının sonsözünde kendisi de doğruluyor. Sonsözün yer aldığı Ergenekon'ların İkinci Kitapı 1930'da yayınlanmıştır. Yaban'ı

1932'de yayınlandığı düşünülürse, Ergenekon'ların sonsözüyle Yaban'ın aynı psikoloji ortamının mahsulleri olduğu kesinlikle belirir. (...)

Yazar psikolojisini, yani hayal kırıklığını verebilecek kahramanı da başarıyla yaratmıştır. Teşrih, olayda Birinci Dünya Savaşı'nda kolunun birini kaybetmiş bir yedek subayın, Ahmet Celal'in tespitlerinden veriliyor. Bu sakat yedek subay Mütareke ve ordunun dağılması üzerine, yıkılmış bir psikolojiyle, gidecek yer bulamayarak emir erinin çağrısına uymuş, Porsuk dolaylarındaki bu köye gelmiştir. İşte köy, yurdu parçalanmış bir kolunu da yurduyla beraber yitirmiş bu psikolojiden aksettirilmektedir. Bu psikolojiyi, çevreyi karanlık görecek bir sakat adam yaratmak düşüncesinin mahsulü saymamak icabeder. Tersine, köy, vücudunun bir parçasını kendi için feda eden ve sığınacak başka hiçbir yeri bulunmayan, bu ölçüde kendisine bağlı ve muhtaç bir adamın sevgisinin ışığından geçerek romana aksetmiştir ki, kusurlar, kusur görmemek için çırpınan yazarın hissiliğinde daha belirginleşmiş, daha kararmıştır.

(Türk Romanında Milli Mücadele, s. 114-117, 1973)

SELİM İLERİ

Yaban, Yakup Kadri'nin romanları içinde değişik bir yeri kaplar. Kurtuluş Savaşı coşkusunun yaşandığı yıllara ilişkin romanlarda, Yaban'la özdeşlik kurabileceğimiz niteliklere, konusal benzerliklere rastlarız; ama bu yapıt, Yakup Kadri'nin kendi çizgisinde köye yönelik ilk ve son ürünüdür.

... Yakup Kadri, yarı aydının şaşkınlığını, üzüntüsünü anlatırken ilginç bir ikilemi de vurgular. Bir yanda ulusal bağımsızlık sorununu önemsemeyen, önemsememe durumunda olan köylüler; öbür yanda, önemsenmeyişin bilincine henüz varamamış bir Ahmet Celal... Şunu belirteyim: Yaban bu tür açılımlarıyla ustalığa ermiş bir yapıt. Kendinden sonra yazılmış bir çok aydın-köylü karşıtlığı romanına önayak olmuş, yol göstermiş.

Romanın anı biçiminde yazılmasından, bir başka açıdan da yararlanılır.

Şeyh Yusuf, Süleyman, Cennet gibi yan kişiler zaman zaman tanıtılırken, serüvenleri işlenir; yapıtın genel bütünlüğüne bircanlılık kazandırırlar, olay örgüsünü de zedelemezler. Olay örgüsü katılaşmış kurallardan soyutlanır böylelikle. Dramatik uçlar, başlangıç-düğüm-sonuç evreleri parçalanmış, romana yedirilmiş, dağıtılmıştır. Yakup Kadri, denemeyi çağrıştıran bir rahatlıkla köy yaşamından sahneler çizer. Kurtuluş Savaşı'nı da toplumbilimsel diyebileceğimiz bir anlayışla ürününe katar. Bu değerlendirişleri biçimin yapısından dolayı sarkmaz...

(Türk Dili, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, s. 298, 1976)

Türk Dili'nde (s. 306, Mayıs 1977) yayımlanan yazısında (Yabancısı Olunan Bir Konunun Romanı: Yaban) Hüseyin Altunya, Yaban'ın konusu, getirilen, özü, Yakup Kadri'nin bakış açısını ve anlatım tekniğini irdeliyor, romanı başka yazarların yapıtlarıyla karşılaştırdıktan sonra bu sonuca varıyor:

... Görüşlerimizi özetlersek; örnekleriyle gördük ki:

1. Yaban'da yurt gerçeklerinin canlı betimlemesini göremiyoruz, yurt gerçeklerinin verilmesinden çok, buna ilişkin soyut düşünceler verilmiştir.

2. Yerel bilgiler de (konuşmalar, töreler, çevrenin betimi...) gerçeklere uygun değildir.

3. Romanın başkişisi gerçek bir kişi gibi görünmüyor, yazarın kafasında yaratılan bir kişi olduğu hemen seziliyor.

4. Yapıt, uzun gözlemlere, incelemelere dayanmamıştır, soyut düşüncelerle birazcık gözlemin karmaşasından oluşmuş bir tablodur.

Evet, Yaban'ı temel alarak yaptığımız Yakup Kadri Karaosmanoğlu'yla

ilgili eleştirilerimizi, yine de, Şükran Kurdakul ile Emin Özdemir'i birleştiren şu yargıya katılarak noktalamak zorundayız:

Yakup Kadri'yi toplumcu gerçekçi anlayışa bağlı bir sanatçı sayma olanağı yoktur. (Ş.K.) Ama bu, Yakup Kadri'nin güçlü ve usta bir romancı olduğu gerçeğini değiştirmez. (E.Ö.).

Ayrıca bu yıl Türk Dil Kurumu'nun düzenlediği hafta sonu konuşmalarından biri de Yaban'a ayrıldı. Yaban ve Romanda Gerçekçilik konulu açık oturuma Emin Özdemir, Hikmet Dizdaroğlu, Vecihi Timuroğlu ve Adnan Binyazar konuşmacı olarak katıldılar.

Yönetici Emin Özdemir, Yaban'ın gerçekçilik açısından değerlendirilmesi yolunda biçimledi sorusunu. İlk konuşmacı Dizdaroğlu,

Yaban'ın coğrafyasını çizerek başladı işe. Sonra romandaki kişileri tanıtarak Yaban'ın önemine değindi: Yaban, köyü tanıtmak için değil, bir ikilemi (aydın-halk-köylü) belirlemek için yazılmıştır. Vecihi Timuroğlu, sorunu gerçekçiliğin gelişimi açısından ele aldı, bunu toplumun gelişme süreci içinde değerlendirdi. Her toplum düzeninde gerçekçiliğin başka başka yorumlandığını ileri sürdü. Ayrıca,

Yaban, uluslaşma süreci içinde köylü ile aydın arasındaki ilişkileri ele alıyor diyerek, Timuroğlu, romanı içsel gerçekler açısından değerlendirdi.

Adnan Binyazar, Yaban'da köye kültürel dünya görüşü diyebileceğimiz bir açıdan bakıldığını ileri sürdü. Köyün önyargılı biçimde ele alındığını savundu. Kimi yönleriyle romanı bir (deneme) olarak niteledi. (Türk Dili, s. 309, 1977)

Milliyet Sanat Dergisi'nce, Türk Romanının bugününü topluca gözden geçirmek amacıyla düzenlenen yazı dizisinin ilkinde (s. 237, 24 Haziran 1977) Adnan Binyazar, Türk edebiyatının köye ve köy insanına yönelen ilk romanları üzerinde dururken Yaban'ı şöyle değerlendiriyordu:

Yaban Karabibik'ten kırk iki, Küçük Paşa'dan yirmi iki yıl sonra yazılmıştır. Amacı, köy gerçeklerini ortaya sermektir. Ayrıca,

Türk aydınını yargılar, bireysel sınırlar içinde kalsa da topluma bir özeleştiri getirir. Öbür romanlara göre Yaban, Atilla Özkırımlı'nın saptayımıyla gerçekdışı bir düş ülkesi görünümündeki köy edebiyatını

yıkmıştır. Ancak Yakup Kadri Karaosmanoğlu köye bakışında önyargılıdır ve olumsuz bir tutum içindedir. (...) kör inançların, sakat insanların, balçık akan ırmakların, ilkelliklerin bulunduğu bir köy özellikle seçilmiştir. Bu nedenle Yakup Kadri'nin kişileri, Ahmet Celal de içlerinde olmak üzere, gerçek kişiler olmaktan çok bir model etkisi bırakırlar.

Halk-aydın çelişkisinin ve suçlu aydının romanıdır Yaban, Tetkik-i Mezalim Heyeti'nden bir üyenin köye bakışıdır. Köyü dışardan değerlendirmedir. Romanın kimi yerlerinde olayın geri plana düşüp özeleştirinin (hesaplaşmanın) öne çıkmasının nedeni de budur. Coşkulu tirad'ların bol bol yer aldığı roman, bir bakıma bir deneme-essai'dir.

Türk aydını Yaban oluşunun nedenlerini araştırırken, İstanbul dışına neden taşra dediğinin bilincine de varmamıştır Yaban'da. Köyü dıştan da değerlendirse, Yaban, ilk gerçekçi romanlarımızdan biridir:

Berna Moran Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış adlı yapıtının Yaban'da Teknik ve İdeoloji başlıklı bölümünde, Yaban'ın etkileyiciliğinin sadece içeriğinden gelmediğini belirttikten sonra, Yakup Kadri'nin köylüye karşı tutumunun nedenlerini açıklamaya çalışır ve bu tutumu dile getirirken ne gibi yollara başvurduğunu araştırır. Moran'a göre Yaban belli bir ideolojinin ürünüdür:

1922 ile 1932 arası, Karaosmanoğlu'nun coşkun bir içtenlikle desteklediği devrimlerin yapıldığı yıllardır ve biliyoruz ki geleneklerine ve İslam ideolojisine bağlı Anadolu eşrafi ve köylüsü bu devrimleri benimsemiş değildi. Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine adlı ve 1922 tarihli yazıda söz konusu edilen köylü, Karaosmanoğlu'nun gidip gördüğü ve acısına saygı duyduğu perişan köylüdür.

Yaban'daki köylü ise 1932 yılındaki Kadro'cu Karaosmanoğlu'nun düşündüğü ve her şeyden önce tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olarak gördüğü Anadolu köylüsüdür. (...)

Yine unutmayalım ki 1932'lerin Karaosmanoğlu'su demek Kadro dergisinin imtiyaz sahibi, Kadro'cuların görüşlerini paylaşan Karaosmanoğlu demektir. Başka şekilde söylersek, devleti, Kurtuluş Savaşı'nın-anlamını kavramış ve devrimin bilincine varmış bir aydın

grubunun inkılapçı bir kadronun yönetmesi gerektiğini savunan bir adam. Kadro'nun ilk sayısında derginin çıkış amacı açıklanırken deniyor ki: İnkılabın irade ve menfaati... azlık fakat ileri bir kadronun iradesinde temsil olunur... İnkılabın derinleşmesi demek... inkılabın ahlak ve disiplininin ileri bir kadronun dimağında genç neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi ve yerleşmesi demektir.

Böylece otoriter bir yönetimle devrimler sürdürülecek, derinleştirilecek ve yeni bir ulus meydana getirilecektir.

Madem ki yeni ulusu, Karaosmanoğlu'nun Yaban'da söylediği gibi bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlarla... yeni baştan yapmak gerekecektir ve madem ki bu iş aydın bürokratlara düşen bir iştir, o halde bu yönetici sınıfın kullanacağı malzemeyi gerçekçi bir yaklaşımla tanıması gerekir.

Yaban basıldığı zaman Kadro'da çıkan yazıların romanı, bu malzemeyi cesaretle tanıttığı köylünün nasıl yenileştirileceğini de söylüyor: Ona teknik aşısı yapacağız... İleri tekniğin olgun yemişlerini elleriyle toplayan, gözleriyle gören köylü, artık yobazların ve softaların safsatalarına kulak asar mı? İnkılapçı aklın aniane ve görenek karşısında üstünlüğünü gören köylü artık ileri münevvere (yaban) diyebilir mi? (sayı 16)

Vedat Nedim Tör'ün de gözüne batan karşıtlık aynı: Bir yanda vatanı kurtaran inkılapçılar ve onların karşısında gerici köylü.

Sanırım Yaban'da vurgulanan temayı köylünün yalnızca olumsuz yönlerinin sergilenmesini ve yaratılmak istenen boğucu atmosferi ancak Karaosmanoğlu'nun ideolojisinin gereği olarak açıklayabilir ve diyebiliriz ki romandaki köy gerçek Anadolu'yu temsil etmez; 1930'lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratın kafasındaki Anadolu'nun simgesidir. (sayfa 183-184)

ALMAN BASININDA YABAN

Bu eser, milletine olan sevgisinden adeta meczup bir adamın romanıdır. Bu yüzdendir ki, yeis verici münasebetlerin tasviri okuyanda daha trajik bir tesir bırakıyor. (D.H. Tötter, im Westdeutsehen Beobachter)

Bu, yeis içinde şikayet eden ve nadiren iyimser olan yerlerinde bile insanı daha büyük ihtirasla saran bir eserdir. (Literatür).

Yakup Kadri, Yaban'ıyla Avrupa'nın artık ihmal edemeyeceği şayanı dikkat bir sima olarak Garp edebiyatının Forum'una ayak basıyor. Anadolu'da Yunanlılara karşı harbin derin ve sarsıcı sahneleri, bir köyün tahribi, feci bir surette işgali, bu müthiş realist ve yer yer lirik renkleri olan eserin sert profilini teşkil ediyor.

(Das Deutsche Wort.)

Fransız Flanbert mektebinden gelen Yakup Kadri, bizi kavrayarak ikna eden ve tamamen kendisine has bir şekilde yaratmasını bilen bir yazardır.

Sonraları inkılabı yapan aydın zümre ile romanın cereyan ettiği yolsuz, çıplak ve sert Anadolu parçasında yaşayan geniş köylü tabakasının derin donukluğu ve acarlığı arasında birlik kurmanın güçlüğü o kadar büyük ve edip için o derecede deruni bir milli ve şahsi dava ki, okuyucu bile onu birçok kuru makalelerin yapabileceğinden daha iyi anlıyor. (Wille und Macht).

Fasıldan fasıla heyecan derinleşiyor ve biz, gerçekten sarsılarak okuyoruz. Köylülerin ıstıraplı hayatını, ölümünü, Emine'nin sevgilinin-ölümünü...

Eser, sadeliği içinde dramatikti. Yazar, tesir

yapmak isteyen darbeleri, birbiri üstüne yığmaksızın vuruyor. Çünkü, edebiyatın ezeli kanunlarını yerine getirmiştir: Merhamet ve uyandırmak. Gündelik ve adi manada değil, yüksek seviyede. Bu, bütün bu sanat eseri kadar gerçektir. (Reinish-Westfizlischen Zeitung).

Bu tasvir, sarsıcı ve ihtiraslı bir realistliktir. Ve kül renkli atmosfer o kadar içe giren bir güçle şekillendirilmiştir ki, insan adeta azap duymaya

başladığı zaman bile okumağa devam etmekten kendisini alamıyor. Bu çok enteresan romanın üslubu ve yapısı bıçak kadar keskin bir zekanın hakim olduğu şarklı bir hikaye sanatıyle Avrupai kültür değerlerinin çok orjinal bir karışımını veriyorlar.

(Bresauer Neusten Nachrichten)

Bu romanın sert bir güzelliği var. Şiirin ethnos'unu şayanı hayret bir erkeklikle taşıyor. Vakaların dramatik akışı insanı yakalayınca bırakmıyor. Bu Hölderlink mikyasında alayişsiz şiiri tanıdığım için bahtiyarım. (Arthur Müller).

Eser, hem yorgun, hem de genç bir tesir yapıyor. Bunun çok garip ve hiç de edebiyat olmayan bir cazibesi var. Belki,

Kadri'nin sıcak bir kalpten koparıp çıkardığı soğukkanlılık bazı genç Amerikalıları hatırlatıyor. Yazarın sempatik tarafı, bence, bundan gelir.

(Erich Pfeiffer Belli).

Anadolu'nun geniş bozkırlarında giden ve bu merhametsiz tabiatın rüzgarları kulaklarında ve kalbinde bir açın çığlığı gibi çınlıyor, enkaz altında kalmış bir halkın münzevi arayıcısı, bu Yaban'ın ta kendisidir. (Völkische Beobachter-Yarı resmi parti organı).